Myndigheten för samhällsskydd och beredskap

Ukraina och informationskriget

– journalistik mellan ideal och självcensur

Gunnar Nygren och Jöran Hök (red.)

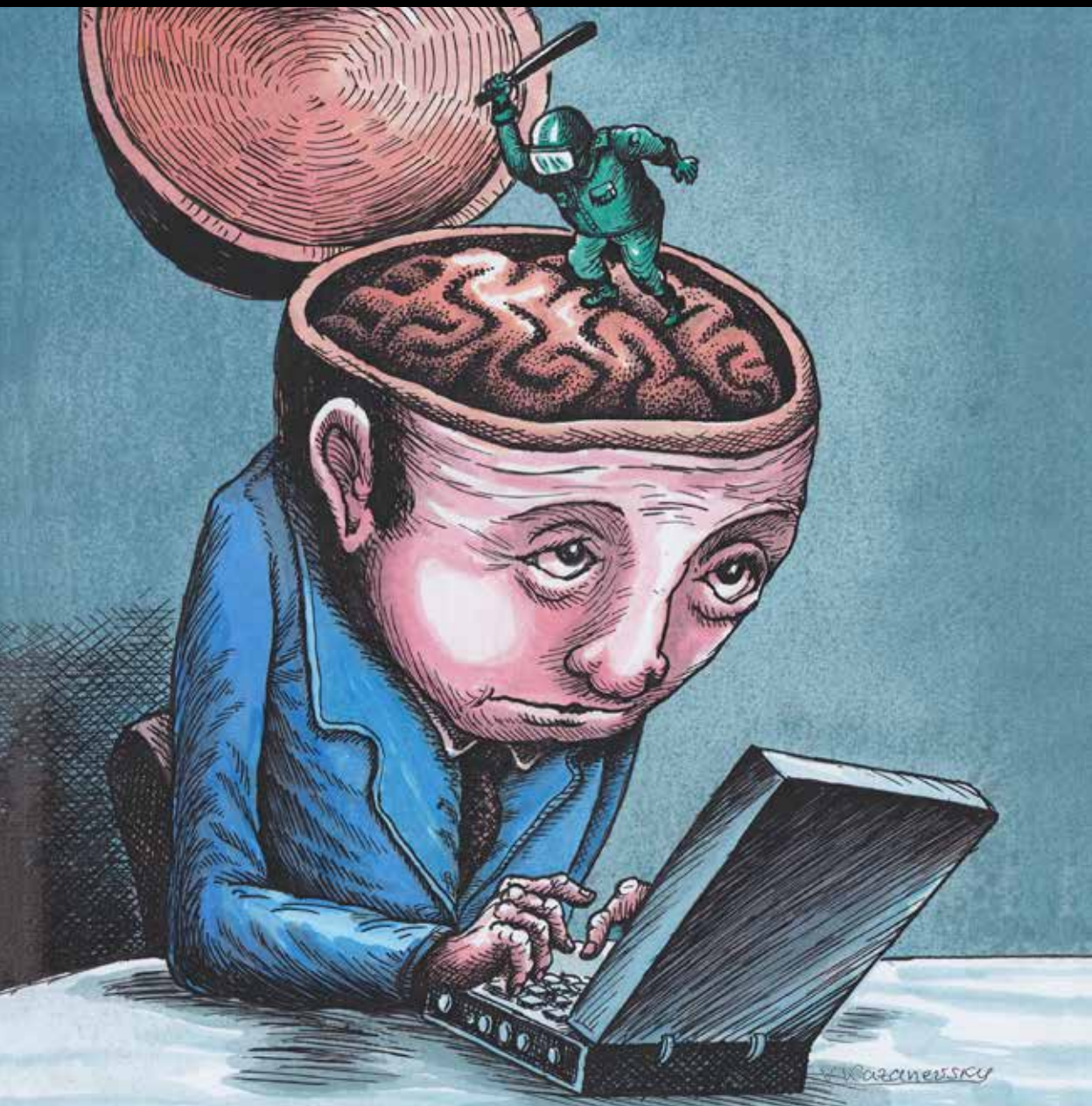

Ukraina och informationskriget

– journalistik mellan ideal och självcensur

Ukraina och informationskriget – journalistik mellan ideal och självcensur

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB)

Kontakt: Henrik Olinder, 010-240 42 91

Omslagbild: Vladimir Kazanevsky

Produktion: Advant Produktionsbyrå
Tryck: DanagårdLitho

Publikationsnummer: MSB1005 - juni 2016
ISBN: 978-91-7383-667-8

Innehåll

Förord 7

Sammanfattning 9

Från ”ATO” till rysk invasion 12

Informationskrig – mediekontroll och journalistik 17
Gunnar Nygren

Konfliktjournalistik i demokratiska och auktoritära stater 33
Jöran Hök

Ukraina: Att bevaka ”vårt krig”
– dilemman och utmaningar för ukrainsk journalistik 61
Dariya Orlova och Daria Tarada

Ryssland: Bevakning av Ukraina – demonisering av väst 97
Ilja Kiria och Anna Shpyntova

Polen: Stöd för Ukraina och rädsla för rysk expansion 131
Michal Glowacki och Roza Smolak

Sverige: Geopolitik och en mänsklig vinkel 161
Gunnar Nygren

Russia Today: En rysk röst i ett globalt medielandskap 193
Andreas Widholm

Vilseledning och förfalskning – desinformation som vapen 223
Gunnar Nygren

Vänner och fiender i mediebilder av Ukrainakriget 243
Gunnar Nygren och Jöran Hök

Bilaga – Code Scheme Ukraine 2014 269

Förord

Förord

Kriget i östra Ukraina, Rysslands annektering av Krim och nedskjutningen av det malaysiska passargerarplanet MR17 har vi kunnat följa i mediernas rapportering. Alla de tre nämnda händelserna har varit heta frågor på den världspolitiska dagordningen under en tid. En sak som märkts tydligt är att de inblandade parterna förmedlat olika bilder hur de ser på situationen.

När konfliker uppstår handlar det inte bara om att mäta sina militära krafter, bedriva ekonomisk påtryckning och utöva diplomati. Det handlar också om att slåss med ord. Det kallar vi informationskrig, propaganda och påverkansoperationer. Det innebär att bygga en egen motivation och att undergräva motståndarens vilja.

Det har varit svårt för medier att rapportera om kriget i Ukraina eftersom tillgången på information delvis har varit strypt eller varit avsiktligt missvisande. Det är ingen ny upptäckt att krigsrapportering är ett svårt hantverk och kräver noggrann källkontroll. För andra medier som *Russia Today* (*RT*) är situationen en annan då de har till uppgift att vara ett propagandaorgan som ska sprida en motbild till de fria medierna i Västeuropa.

Syftet med studien är att undersöka mediernas rapportering om kriget i östra Ukraina, Rysslands annektering av Krim och nedskjutningen av passargerarflygplanet MR17. Det som gör denna studie extra intressant är att medie- och kommunikationsforskare från Ukraina, Ryssland, Polen och Sverige samarbetat och undersökt rapportering i sina länder under samma tidsperiod. Projektet har initierats och genomförts under ledning av forskare från Södertörns högskola, med stöd av Center for Baltic and East European Studies (CBEES) och från Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB).

MSB har till uppgift att förebygga och förbereda samhället för kommande kriser och olyckor. Till detta hör även att vara en plattform för samverkan mellan berörda myndigheter och andra aktörer som ska kunna hantera stora olyckor och kriser. Myndigheten utvecklar också metoder för kriskommunikation och krishantering. MSB bedriver omvärldsbevakning, initierar forskning och studier samt förmedlar resultat inom området.

Henrik Olinder
Sakkunnig kriskommunikation/redaktör
Myndigheten för samhällsskydd och beredskap

Sammanfattning

Sammanfattning

Våren 2014 stod Ukraina i centrum för världspolitiken. I februari flydde president Janukovytj efter omfattande folkliga protester i Kiev, och i början av mars annekterades Krimhalvön av Ryssland i en blixtsnabb militär aktion. Senare under våren ökade oron i de ryskdominerade östra delarna av Ukraina, väpnade grupper tog över den lokala makten och en ”antiterroristoperation” inleddes från Kiev. Detta ledde fram till fullt krig i augusti när ryska trupper gick in i östra Ukraina, fram till en vapenvila som förhandlats fram med hjälp av Frankrike och Tyskland den 5 september.

Konflikten har beskrivit som ett ”informationskrig”. I både Rysslands och Natos planering är ”informationsoperationer” en viktig del av strategierna, och de skilda verklighetsbeskrivningarna är en viktig del av konflikten. Är de ryska rebellerna ”terrorister” eller en ”folkmilis” som bara försvarar ryssar? Var det en rysk invasion eller bara humanitärt och frivilligt stöd till den ryska befolkningen i östra Ukraina? Vem sköt ned det malaysiska passagerarplanet MH17?

I ett samarbete mellan forskare i Sverige, Polen, Ukraina och Ryssland har mediernas gestaltning av konflikten sommaren 2014 undersökts. Tre områden står i centrum för studien:

- Vad berättar medierna om och hur gestaltas konflikten?
- Vilken typ av källor används och vilken roll spelar desinformation?
- Hur hanterar journalisterna sina yrkesideal av allsidighet och sanningssökande i en konflikt där både makthavare och allmänhet förväntar sig patriotism?

I projektet har innehållet i tre ledande medier i varje land analyserats med samma analysverktyg, sammanlagt 1875 artiklar och tv-inslag. Dessutom har journalister på dessa medier intervjuats om sina erfarenheter och reflektioner. Även den ryska globala tv-kanalen *Russia Today* (*RT*) har undersökts, vilka strategier som kanalen använder för att beskriva konflikten för en västlig publik.

I resultaten framträder en bild av en journalistik som är starkt förankrad i de historiska/kulturella mönster som dominerar i de olika länderna. Det finns en grad av politisk/militär kontroll över medierna i de två direkt inblandade länderna, men i huvudsak handlar det om självcensur och att journalistiska ideal får ge vika för patriotism.

Även i Polen och Sverige är mediebilderna präglade av kända mönster – i Polen av de starka nationella och antiryska stämningarna och i Sverige av att utrikesjournalistiken är starkt inlemmad i det västliga nyhetssystemet.

Detta innebär också att publiken i de fyra länderna får små möjligheter att förstå ”den andre”, att förstå konflikten ut olika perspektiv. Samtidigt används beskyllningar om desinformation från både Ryssland och Ukraina för att misstänkliggöra motsidan. Resultatet blir att publiken har svårt att bedöma vad som är trovärdigt och inte. Vad som är sant reduceras till olika perspektiv, och journalistiken i alla fyra länder har svårt att hantera denna relativism. I nyhetsflödet finns också många exempel på falska och/eller vilseledande nyheter som främst gynnar den ryska sidan i konflikten, exempel på hur medieinnehållet blir ett vapen i ”informationskriget”.

Från ”ATO” till rysk invasion

7 april
Proryska demonstranter stormar regeringsbyggnader i Donetsk, Luhansk och Kharkiv och kräver en folkomröstning om självständighet. De kräver också omröstning om att få bli en del av Ryska federationen.

15 april
Ukrainas tf president Turchynov tillkännager en ”antiterroristoperation” mot de proryska separatisterna i Donbass. De första striderna utbryter mellan separatister och ukrainsk militär vid en flygbas. Men operationen stannar snart upp.

17 april
EU-ledare, USAs utrikesminister och ledare från Ukraina och Ryssland möts i Geneve. De enas om åtgärder för att de-eskalera våldet i östra Ukraina.

22 april
Två lokala politiker som stöder regeringen i Kiev hittas döda utanför Slovjansk. President Turchynov ger order om att ”antiterroristoperationen” ska återupptas.

2 maj
Sammandrabbningar i Odessa. 42 proryska demonstrater dödas när de bränns inne i Fackföreningarnas hus.

11 maj
Proryska separatister i Donetsk och Luhansk deklarerar självständighet efter att en folkomröstning har genomförts. Separatisterna begär att få bli en del av Ryssland.

13 maj
Nya attacker på ukrainsk militär i östra Ukraina. Rysslands utrikesminister Lavrov varnar för att Ukraina närmar sig ett inbördeskrig.

19 maj
Putin beordrar ryska trupper att dra sig tillbaka från Ukrainas gränser. Men Nato säger att de inte kan se något sådant tillbakadragande.

Slutet av maj
Nya strider mellan ukrainsk militär och separatister. Frivilliga från Kiev strider mot proryska legosoldater.

25 maj
Petro Porosjenko väljs till ukrainsk president. Men i östra Ukraina kan valet till stor del inte genomföras.

30 maj
Ukrainsk militär återupptar ”antiterroristoperationen” i större skala för att driva ut separatisterna.

9 juni
Efter två dagars förhandling kommer Ukraina och Ryssland överens om en plan för att minska våldet i Donbass. Planen kommer till efter ett möte mellan Porosjenko och Putin.

14 juni
Ett transportplan skjuts ner vid Luhansk och 49 ukrainska militärer dödas.

20 juni
Porosjenko deklarerar en veckolång vapenvila för att bryta upptrappningen. Dagen efter får initiativet stöd från Putin. Men några dagar senare skjuter separatister ner en helikopter med åtta ukrainska militärer.

25 juni
President Putin begär att det ryska parlamentet återtar den resolution som ger honom möjlighet att använda ryska militära styrkor i Ukraina.

27 juni
Porosjenko undertecknar associationsavtalet med EU som skulle ha undertecknats i november året innan.

1 juli
Med hänvisning till att vapenvilan inte höll, förklarar Porosjenko att de militära operationerna ska återupptas mot rebellerna i öster.

5 juli
De proryska rebellerna överger Slovjansk och Kramatorsk, och under sin ledare Igor Strelkov retirerar de till Donetsk där de förbereder försvar mot de ukrainska styrkorna.

11–12 juli
Intensiva strider när ukrainsk militär attackerar rebeller. Rysk kritik mot artilleribeskjutning av delar av Donetsk med civila offer som följd.

14 juli
Ukraina anklagar rysk militär för att ha skjutit ner en helikopter.

17 juli
Det malaysiska passagerarplanet MH17 skjuts ner över rebellkontrollerat område. Enligt både BBC och AP finns det tydliga indicier som tyder på att det sköts ner av rebeller med en rysktillverkad BUK-robot.

20 juli
EU-ledare hotar Ryssland med nya sanktioner om man inte ser till att de ansvariga för nedskjutningarna av MH17 ställs inför rätta.

22–26 juli
Hårda strider när ukrainska trupper försöker återta Donetsk. USA anklagar Ryssland för att förse rebellerna med raketvapen.

30 juli
EU-ledare och USA enas om nya sanktioner mot Ryssland.

3 augusti
Ukrainas armé avancerar och omringar både Donetsk och Luhansk. Samtidigt anklagar man Ryssland för att bygga upp sina styrkor runt Ukrainas östra gränser.

12 augusti
Ryssland planerar att skicka en konvoj med 280 långtradare med humanitär hjälp till det omringade Luhansk. Ukraina säger nej till att släppa in konvojen. Konvojen kommer fram till Luhansk tio dagar senare utan ukrainskt tillstånd.

15 augusti
Ukraina säger sig ha förstört en konvoj med militära fordon som korsat gränsen från Ryssland.

22 augusti
Ukrainska förluster vid den omstridda staden Ilovajsk.

26 augusti
Putin och Prosjenko möts i samtal i Minsk. Samtidigt visar ukrainsk militär upp tillfångatagna ryska fallskärmsjägare. De utväxlas senare mot ukrainska krigsfångar.

28 augusti

Prosjenko anklagar Ryssland för en fullskalig invasion i östra Ukraina. Rebellerna bekräftar att ryska soldater ”på semester” deltar i striderna. De ryska styrkorna öppnar en ny front i söder, intar staden Novoazovsk och hotar storstaden Mariupol.

30 augusti

EU-ledare hotar med nya sanktioner mot Ryssland. Samtidigt tar rebeller med stöd av ryska styrkor kontrollen över större delen av Luhansk- och Donetskregionerna. Vid Ilovajsk söder om Donetsk omringas flera tusen ukrainska soldater.

1 september

Ukrainska styrkor trycks tillbaka av ryska tanks runt Luhansk. Upp till 700 ukrainska soldater tas till fånga. Samtidigt säger Putin i inofficiella samtal med EU att Ryssland skulle kunna inta Kiev på två veckor.

3–4 september

Natomöte i Wales där president Obama försäkrar att USA kommer att ställa upp för att försvara alla medlemmar i Nato mot tänkbar rysk aggression. Nato ska också förstärka sina styrkor i östra Europa för att snabbt kunna bemöta aggression.

5 september

Efter förhandlingar i Minsk mellan Porosjenko, Putin samt Tysklands och Frankrikes utrikesministrar utropas en vapenvila. Efter några dagar rapporteras vapenvilan fungera.

Källor

Center for strategic and international studies http://csis.org/ukraine/kyiv.htm#2

BBC News – Ukraine crisis: Timeline
http://www.bbc.com/news/world-middle-east-26248275

Kapitel 1

Informationskrig – mediekontroll och journalistik

GUNNAR NYGREN

> ”Det var i maj 2014 som hoten började komma. Jag blev hotad, och de sa att vi skulle sluta sälja tidningen, att vi måste sluta publicera den i Donetsk… Samtidigt försvann journalisterna från andra tidningar.
>
> Nu arbetar vi under pseudonym. Vi har inte någon ackreditering från DPR (Donetsk folkrepublik), eftersom en sådan ackreditering är raka vägen ner i källaren, till fångenskap. Om vi bevakar någon händelse, så framstår vi bara som passiva åskådare. Som till exempel när det var en parad med krigsfångar från Ukraina… Bara mina tre–fyra närmaste vet var jag arbetar nu, för alla andra så arbetar jag inte längre eller jag ger en helt annan historia om vad jag arbetar med.”

Berättelsen kommer från en anonym ukrainsk journalist som arbetar för dagstidningen *Segodnya*. Deras kontor i Donetsk stängdes av de proryska rebellerna i maj 2014. Han ville inte fly som många av kollegorna, utan fortsatte att arbeta i hemlighet. Inte ens vänner eller grannar vet var han arbetar någonstans.

Den ukrainske journalisten i Donetsk är en av de som intervjuats i det projekt som redovisas i denna rapport (kapitel 3). Berättelsen visar hur viktiga medierna är i konflikten – kontrollen över flödet av information är en av de avgörande faktorerna i dagens komplicerade konflikter. Den part som kan stå för beskrivningen av verkligheten, har också stora möjligheter att påverka opinionerna både i konfliktområdet och i omvärlden.

Samtidigt utmanas de grundläggande journalistiska värderingarna inför en krigssituation: Kan journalisterna vara opartiska och ge båda sidors versioner? Finns det utrymme för en självständig journalistik, och hur kan journalister hantera all propaganda och desinformation som kommer från parterna i konflikten? I intervjuer i Ryssland berättar journalister om både det inre och det yttre trycket att ge en version som gynnar makthavarna i det egna landet. Som en webbredaktör på en av de ledande ryska nyhetssajterna uttrycker det i en intervju:

> ”Det är ingen från Kreml som ringer och säger åt oss vad vi ska göra och inte göra. Men i vårt medieföretag finns det en slags journalistisk konsensus om våra strategier för att bevaka politiska nyheter. Vi försöker bygga en positiv bild av regeringen. Varje redaktör och reporter vet det och följer det.”

Denna ryska webbredaktör uttrycker samma sak som flera forskningsprojekt om krigen på Balkan och i Mellanöstern kommer fram till: I en skärpt konfliktsituation är de stora medierna i de inblandade länderna i huvudsak lojala med det egna landets säkerhets- och utrikespolitik. Den amerikanska retoriken inför Irakkriget 2003 fick till exempel betydligt större genomslag i Natoländer som Frankrike och Storbritannien än i neutrala länder som Sverige och Finland. Detta kan bero på flera saker, såväl på mediernas nära koppling till elitkällor som anpassning och självcensur bland journalister (Nohrstedt och Ottosen 2014).

Globala medier och hybridkrig

Medierna har alltid varit en viktig arena i krig och internationella konflikter. Den brittiske journalisten Philip Knightley beskriver detta i sin klassiska bok ”Krigets första offer är sanningen” (2004) där han följer krigsjournalistik från Krimkriget på 1850-talet till Irak 2003. Han visar en ständig konflikt mellan journalistiska normer (till exempel sanningssökande och allsidighet) och de politiska och militära intressena av att kunna kontrollera informationsflödet och ge den egna sidans ”korrekta” bild. I forskning om propaganda har medierna en central roll, inte bara i de båda världskrigen utan också i till exempel mobiliseringen av världsopinionen inför det första Irakkriget 1991–92 (Jowett och O´Donnel 2015).

Mediernas roll i krig och konflikt är stor även i den nya typen av konflikter och krig som dominerat de senaste 20–30 åren:

- Det ”totala krig” som dominerade under 1900-talet med dess båda världskrig har förändrats till en mer komplicerad typ av konflikter främst inom länder. I dessa konflikter blir gränserna otydliga mellan krig och fred, mellan statligt och ickestatligt våld, mellan organiserad brottslighet, systematiska kränkningar av mänskliga rättigheter och olika typer av terrorism. Nationella och religiösa konflikter blandas med sociala konflikter som utnyttjas av olika aktörer, både av andra länder som för krig genom ombud och politiska rörelser som till exempel fundamentalistisk islam. Både Ukraina och Syrien är aktuella exempel på denna typ av ”hybridkrig” som blandar statligt och ickestatligt våld, öppet och dolt agerande, formellt och informellt uppträdande (Kaldor 2012:2, Tumber 2009).

- Mediesystemet har blivit globalt med både Internet och globala nyhetskanaler som *CNN*, *Al Jazeera* och *Russia Today*. Nya typer av sociala medier har utvecklats där aktörer kan både producera och distribuera innehåll. Det kan vara såväl aktörer i konflikter (som IS-videor på *Youtube*) och människor som ger vittnesmål om övergrepp och civilbefolkningens lidande. Konflikterna flyttar in i medierna som blir en arena för aktörerna – det främsta exemplet på detta är kanske 11 september och flygplanet som rammade World Trade Center i direktsändning.

Utvecklingen av informationsteknologin har varit lika viktig för krigföring som stridsvagnar och flygplan, betonar den brittiska forskaren Mary Kaldor (2012). Men det är inte i första hand en teknisk revolution, utan IT-utvecklingen förändrar krigföringens sociala relationer. Den nya tidens krig förs i ständig närvaro av globala medier, internationella NGOs på plats, militära och politiska rådgivare och legosoldater från andra länder som dras till konflikterna av många olika skäl. Mobiliseringen i olika konflikter är snabb i IT-samhället, såväl lokalt som globalt. Såväl politiskt som ekonomiskt stöd kommer från diasporagrupper i andra länder, direkt rekrytering byggs upp som till IS i Irak/Syrien.

Det globala mediesystemet har blivit en arena för krigföringen i det som forskare kallar ”diffused war”, ett krig som också pågår och produceras inom den nya ”medieekologin” (Hoskins och O´Loughlin 2010). Kriget medialiseras, och medier och information blir en del av vapenarsenalen. En ständig uppkoppling och flytande tidsmässiga och geografiska gränser gör att konflikter blir svårare att styra och hantera.

Mediernas allt viktigare roll har också ökat ansträngningarna från politiska makthavare och militärer att kontrollera informationsflödet (Allan och Zelizer 2004). Med erfarenheterna från det relativt fria flödet av information i Vietnamkriget, försöker krigförande länder kontrollera informationen. På 1980–90-talen hade både USA och Storbritannien en direkt censur. Det har också utvecklats system med ”inbäddade” journalister som inte censureras i direkt mening men som binds till de militära enheterna med lojalitet gentemot de soldater man följer (Tumber 2004). Inom Nato utvecklas särskilda psykologiska operationer (PSYPOs) som en del av krigföringen (Ottosen och Norhstedt 2014). Samtidigt har medier blivit ett mål i sig i de senaste årens konflikter, från Natos bombning av det serbiska tv-huset 1999 till bombningarna av *Al Jazeeras* kontor i Kabul 2001, Bagdad 2003 och det libyska tv-huset 2011. Journalister hotas och

dödas när de bevakar internationella konflikter[1] (mer om detta i kapitel 2). Detta innebär också att journalistiken blir mer beroende av nya typer av källor i sociala medier och på nätet, källor som är svåra att verifiera och som ofta också har egna intressen i informationskriget.

Även i Ryssland syns tydliga tecken på att medierna får en viktigare roll i politiken och även i militärt tänkande. 2008 startades den internationella nyhetskanalen *Russia Today*, och de senaste åren har den byggts ut kraftigt. Enligt en rapport från ett USA-baserat institut ökade anslaget till *Russia Today* med 41 % under 2014, nya satsningar görs på nyhetssajten *Sputnik* och den utåtriktade mediesatsningen har sammanförts under ledning av den Putinvänliga tv-kommentatorn Dmitrij Kiseljov (Pomerantsev och Weiss 2014) (se även kapitel sju).

I de militära strategierna betonade generalstabschef Valerij Gerasimov i ett tal 2013 att gränserna mellan militära och icke-militära medel i konflikter har förändrats och att det numera är de ”ickemilitära” medlen som är viktigast och mest effektiva. Ett av dessa medel är ”informationsoperationer” som utförs i nära samspel med politiska, ekonomiska och militära påtryckningar (Persson och Vendil-Palm 2014). Denna typ av ”informationskrig” utvecklas på flera nivåer inom Ryssland, allt från att i kunna störa och försvåra motståndarens kommunikation i strider till att kunna ge en fördelaktig bild av den ryska politiken i traditionella medier (Franke 2015). Det handlar om såväl att ge ”alternativa” perspektiv som ren desinformation genom att sprida förfalskade bilder och vittnesmål som gynnar den egna sidan. En viktig strategi är att betona att vi egentligen inte vet något säkert, att det finns olika versioner och att det inte går att slå fast något med säkerhet (Pomerantsev och Weiss 2014). Ett exempel är den ryska rapporteringen runt nedskjutningen av det malaysiska flygplanet (se kapitlen om de ryska medierna samt om *Russia Today*). Ett annat exempel är det systematiska arbetet med att påverka sociala medier med anställda som skriver och sprider åsikter och påhittat innehåll under falska namn[2], så kallade ”troll” som försöker påverka opinioner på ett organiserat sätt.

1. Reportrar utan gränser, http://www.rsf.org
2. http://www.bbc.com/news/world-europe-31962644

Journalistiska värderingar och krigsrapportering

Väpnade konflikter och krig sätter också de journalistiska värderingarna under press. En av de viktigaste grundreglerna i den västliga liberala formen av journalistik är att ge båda sidors versioner i en konflikt, att journalistiken strävar efter neutralitet och allsidighet (Kovac och Rosenstiehl 2001). Dessa normer utsätts för ett starkt tryck i journalistik om krig och konflikter, när journalister i ett land förväntas ställa upp på den ”egna sidan” och påtryckningar är starka från både politiskt och militärt håll (Robinson 2004).

Men trycket kommer inte bara från myndigheter, utan också från publiken och den allmänna opinionen – och det blir svårt för journalister att hålla på ideal om allsidighet och neutralitet. Stödet för dessa ideal är inte heller lika starkt i alla journalistiska kulturer, andra mer ”aktivistiska” ideal är starka i många länder som att journalistiken ska ta ställning och påverka publikerna istället för att bara neutralt rapportera. Denna typ av journalistik är av tradition stark i till exempel Medelhavsländerna och Central- och Östeuropa. Den hänger också ofta ihop med starka kopplingar mellan politik och medier, en ”politisk parallellism” där medier blir instrument för politiska krafter samtidigt som journalister väljer arbetsplatser utifrån politiska värderingar (Hallin och Mancini 2004, Nygren och Dobek-Ostrowska 2015).

En utveckling av mer aktivistiska journalistideal är ”peace journalism”. Tankarna bakom denna utvecklades av den norske forskaren Johan Galtung, och syftet är att journalistiken ska visa alternativ till våldsamma sätt att lösa konflikter istället för att förstärka dem. ”Fredsjournalistik” är mer inriktad på de underliggande konflikterna och bakgrunden, än på direkt rapportering från dramatiska strider, mer om konsekvenser för vanliga människor än spelet mellan olika eliter, mer mot att söka lösningar än att hävda att den egna sidans segrar (Lynch 2014).

I medielogiken finns det inbyggt en slags förstärkning av konflikter, en dramatisering och personifiering som ska tydliggöra konflikter och väcka känslor (Strömbäck 2009). Denna medielogik kan i konflikter också vara till nytta för intressen som vill skärpa motsättningarna, och medierna kan bidra till att skapa bilder av ”den andre” som en fiende värd att bekämpa. Detta visade sig till exempel i krigen på Balkan under 1990-talet där medierna bidrog till att skärpa konflikterna inom det f d Jugoslavien (Turkovic 1996), men också i de västliga mediernas beskrivning av konflikten som ledde fram till Natobombningarna 1999 (Hammond och Herman 2000). Samtidigt visar forskning en ökad bevakning av konsekvenser för civila i konflikter

(åtminstone när medier i väst rapporterar om krig på andra platser). Det finns också invändningar mot ”fredsjournalistik” som söker lösningar, som hävdar att den kan bli en dold form av propaganda och inte opartisk nyhetsrapportering. Dessa kritiker ser istället ett traditionellt sanningssökande och objektivitet som ett ideal att komma så nära verkligheten som möjligt (Loyn 2007).

Källkritik och desinformation

En av de viktigaste normativa grunderna i journalistik är sanningssökandet. I boken *Elements of journalism* konstaterar Kovac och Rosenstiehl att ”verification is the essence of journalism” (2001). Sanningssökandet är den grundläggande skillnaden mellan journalistik och fiktion, och metoder för källkritik är grundläggande i journalistutbildningar (Thurén 2013). Men källkritik blir svårt i konflikter där båda sidor har ett intresse av att ge en positiv bild av sig själva och av att demonisera fienden. Olika former av desinformation är rikligt förekommande, ett välkänt exempel är påståendet om massförstörelsevapen i Irak som ett grundargument för USAs angrepp 2003 (Schechter 2006).

De senaste åren har det uppstått en ny typ av sajter för faktakontroll. En av de första var *Politifact* i USA som kontrollerade politikers påståenden med hjälp av interaktion med publiken. En liknande sajt startades i Ukraina under 2014 med anknytning till Kyiv Mohyla School of Journalism, sajten *StopFake*. På denna sajt har det med publikens hjälp samlats många exempel på rysk desinformation under konflikten, men också ett antal fall av desinformation till fördel för Ukraina (mer om denna sajt i kapitel åtta). Hur journalister hanterar källor och källkritik är ett stort och svårt område i krigsrapporteringen, något som många av journalisterna nämner i intervjuer i kommande kapitel.

Mediernas roll i Ukrainakonflikten

Denna rapport undersöker hur ledande medier i fyra länder berättar om kriget i Ukraina sommaren 2014. Två av länderna är de direkt inblandade, Ukraina och Ryssland. De två andra är grannländerna Polen och Sverige som har ett starkt intresse för vad som händer i öster. Rapporten ger en begränsad del av bilden: den omfattar bara den mest intensiva konflikten från 10 juli till vapenvilan efter det första Minskavtalet 5 september, och den undersöker tre ledande medier i de fyra länderna samt den internationella tv-kanalen *Russia Today*.

Det är mycket som inte täcks in av rapporten, till exempel nätbaserade medier och vilken roll sociala medier spelar för medieanvändare. Förhoppningen är att rapporten kan bli en utgångspunkt för vidare studier av ”informationskriget”.

Det är också viktigt att komma ihåg att rapporteringen om kriget har helt olika förutsättningar i länderna, två helt skilda typer av spelplaner:

- I Ukraina och Ryssland är medierna en del av själva konflikten, utnyttjas av aktörer och påverkar skeendet direkt.
- I Polen och Sverige handlar det om hur konflikten rapporteras i omvärlden, vilket genomslag de båda sidorna har i gestaltningen av konflikten. Men också om hur rapporteringen från Ukraina kan bli en del av inrikespolitiken i de båda länderna.

I den svenska debatten om Ukrainakriget har många varnat för det ryska informationskriget (till exempel Hans Wallmark(m) i SvD 24 juli 2015). Flera västländer har diskuterat motåtgärder, till exempel ska Polen och Nederländerna starta en gemensam rysskspråkig nyhetsbyrå som bara ska arbeta med ”objektiv information”. En viktig fråga i denna studie blir därför vilket genomslag det ryska perspektivet haft i omvärldens bild av konflikten, och vilken roll tv-kanalen *Russia Today* spelar i detta. Detta kan också relateras till det västliga nyhetssystemet som den svenska nyhetsjournalistiken är en del av (såväl i nyhetsvärdering som med nyhetsbyråer och tv-utbyte).

Tre områden står i centrum för studien:

1. Hur gestaltas konflikten i de stora medierna? Till exempel hur framställs fienden, vilka ord används i beskrivning av vad som händer? Hur beskrivs centrala händelser i konflikten?
2. Vilka mönster finns i källanvändningen i de olika länderna, vilka får komma till tals och hur hanteras olika typer av källor? Hur uppträder olika former av desinformation, och hur hanterar journalisterna källkritiken?
3. Hur ser journalisterna på sin egen roll i konflikten, tar de ställning eller är de neutrala observatörer? Hur påverkas journalisternas arbete av hot mot deras säkerhet, av villkor som begränsar deras arbete?

Svaren på dessa frågor analyseras utifrån de två dimensioner som beskrivits ovan: graden av kontroll från stat, politiker och militär å ena sidan och journalisternas syn på sin egen roll och ideal på den andra sidan. Denna analysmodell kan beskrivas i en figur med två dimensioner (figur 1).

Den *lodräta axeln* handlar om graden av kontroll över medierna, hur de politiska och militära sfärerna direkt kan påverka medieinnehållet genom både ”mjuk” styrning och hård kontroll. Några ”mjuka” medel är att skapa system för ”inbäddade journalister” som knyts direkt till militära förband, genom att styra informationen med egna informationsinsatser. Men det finns också en ”hård styrning” genom utestängande av journalister, hot och direkt våld och genom direkt kontroll av informationsspridning med hjälp av censur och statlig mediestyrning.

Den *vågräta axeln* handlar om den journalistiska kulturen, om idealen är en objektiv och neutral journalistik eller en subjektiv journalistik som tar ställning i konflikter. Denna dimension är väl beskriven i forskning om journalistiska kulturer, och ger olika resultat i olika delar av världen (Hanitzsch 2007).

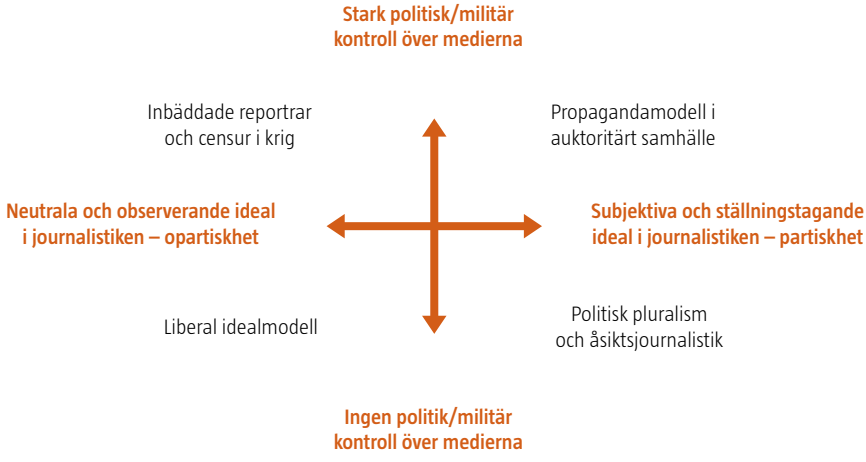

Figur 1. Analysmodell för journalistik i kris och krig.

Dessa två dimensioner är glidande skalor, det är inte antingen eller. Graden av kontroll och styrning från den politiska/militära makten och graden av journalistiskt ställningstagande kan skilja sig mellan olika länder och även mellan olika typer av situationer och konflikter.

Till exempel präglas den brittiska journalistiken av en stor frihet i relation till politik och stat. Men det hindrade inte att den brittiska militären inför Falklandskriget 1982 tog en stark kontroll över medierapporteringen genom urval av de journalister som fick följa de brittiska styrkorna och genom direkt censur (Tumber 2004).

Journalistiken i olika typer av krig och konflikter kan beskrivas utifrån denna analysmodell. Några exempel kan vara:

- Den klassiska liberala modellen av journalistik hamnar i det nedre vänstra fältet med lite statlig styrning och starka ideal av objektivitet och neutralitet. Bevakningen av Vietnamkriget i amerikanska medier hamnar till stor del här.
- Det finns också situationer med en starkare politisk/militär styrning i länder med starka objektivitetsideal. USAs krig i Mellanöstern från Gulfkriget 1991 och framåt har präglats av en stark strävan efter kontroll från Pentagon, (Robinson 2004). De amerikanska medierna har hanterat detta på olika sätt, både genom kritisk granskning i många medier och genom ökad patriotism i kanaler som Fox-News.
- Kombinationen av statlig kontroll och starkt ställningstagande ligger nära klassiska auktoritära samhällen, samhällen där medier används i propagandasyften. Denna kombination har en lång tradition när auktoritärt styrda länder hamnar i konflikter, och beskrivs i kapitel två i historien av hur ryska medier bevakat krig de senaste 20 åren.
- Det finns också länder med en stark åsiktspräglad journalistik, men också en pluralism i åsikterna. Här kan det finnas liten grad av statlig/militär styrning samtidigt som journalistiken blir ”aktivistisk” och tar ställning i konflikter.

Hur bevakningen av kriget i Ukraina placerar in sig i denna analysmodell kommer att diskuteras i det avslutande kapitlet. De olika länderna skiljer sig åt, både när det gäller journalistisk tradition och graden av statlig styrning. Det handlar också om i vilken mån medierna kan frigöra sig från ett beroende av det egna landets säkerhetspolitik, påverkan från elitkällor och deras perspektiv och olika grader av självcensur bland journalister. Frågan är om medierna kan vara kritiska i en säkerhetspolitisk kris och konflikt?

En mångnationell forskargrupp

Projektet har genomförts av forskare från alla fyra länderna. Initiativet till projektet togs av de svenska och polska forskarna, och de andra forskarna i gruppen tackade omedelbart ja till samarbetet. Projektet har finansierats genom bidrag från Center for Baltic and East European Studies vid Södertörns högskola (CBEES) samt från Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB).

I forskargruppen ingår:

- Gunnar Nygren, Jöran Hök och Andreas Widholm från Södertörns högskola
- Michal Glowacki från Warszawas universitet och Roza Smolak från universitetet i Wroclaw.
- Dariya Orlova och Daria Taradai från Mohyla School of Journalism i Kiyv, Ukraina.
- Ilja Kiria och Anna Shpyntova vid Higher School of Economics i Moskva.

Gruppen träffades första gången i september 2014, och har sedan dess arbetat tätt tillsammans i planering och genomförande av både innehållsanalyser och intervjuer. I två workshops (Stockholm januari 2015 och Warszawa i september 2015) har gruppen lagt fast analysscheman och diskuterat resultaten. Alla forskare i gruppen har arbetat i full akademisk frihet i respektive länder.

Samma typ av medier har analyserats i de fyra länderna: de tv-nyheter som har den största publiken samt den två största dagstidningarna (tabloid och kvalitetstidning). Det är innehållet i tv-sändningar och papperstidningar som analyserats, och detta återspeglar troligen även den viktigaste rapporteringen på respektive mediums nätsajter. Urvalet är allt nyhetsmaterial som relaterar till konflikten i Ukraina mellan 10 juli–7 september 2014. Ledare och debattmaterial ingår alltså inte i analysen som fokuserar på nyhetsbevakningen. För att begränsa mängden artiklar/nyhetsinslag så analyseras högst fem enheter per dag i varje medium. I både Ukraina och Ryssland var antalet nyheter periodvis betydligt större per dag, och därför valdes de fem första nyheterna ut för analysen (i sändningen och i tidningen).

Nyhetsurvalet analyserades utifrån samma kodschema i alla fyra länder. De viktigaste variablerna var:

- Placering, storlek och genre?
- Tema/ämne i nyheten?
- Perspektiv – stöd för någon av aktörerna?
- Aktörer och tendens i beskrivningen av dem (positiv/negativ)?
- Synliga källor och journalistens placering?
- Nyhetsbyråer och andra medier som källa?
- Källkritik och desinformation som diskuteras öppet?
- Hur beskrivs nedskjutningen av MH17 (det malaysiska passagerarplanet)?
- Hur beskrivs närvaro av ryska trupper?
- Hur beskrivs konfliktens bakgrund och kontext i Ukraina?
- Vilka ord används för att beskriva konflikten och de olika aktörerna?

Hela kodschemat finns som bilaga 1.

LAND	MEDIUM	ANTAL ARTIKLAR/INSLAG	ANDEL (%) AV HELA INNEHÅLLSANALYSEN
Sverige	Aftonbladet	66	3,4
	Dagens Nyheter	121	6,4
	SVT-Rapport	62	3,3
Ryss-land	Komsomolskaja Pravda	221	11,7
	Kommersant	112	6,0
	Channel 1	290	15,6
Ukraina	Den	165	8,8
	Segodnya	231	12,3
	Channel 1+1	255	13,6
Polen	Fakt	82	4,4
	Gazeta Wyborsza	164	8,7
	TVP (public service)	106	5,7
Totalt		1875	100

Tabell 1. Analyserade medier och antal artiklar/inslag.

Dessutom gjordes intervjuer med journalister och redaktörer på de tidningar/tv-redaktioner som analyserats. Intervjuerna gjordes av forskare i respektive land, och varade i de flesta fall i upp till en timme.

De journalister i Sverige och Polen som intervjuats namnges, medan journalisterna från Ukraina och Ryssland är anonyma. I de båda länder som är direkt inblandade är frågorna så känsliga, att anonymitet är en förutsättning för att kunna göra intervjuer. I Sverige och Polen är det relativt få journalister som bevakade konflikten, och där finns inte heller detta skyddsbehov.

I Sverige och Polen intervjuades fem journalister i vardera landet. I Ryssland intervjuades fem journalister, men endast två kom från ett av de undersökta medierna (*Kommersant*). På de två undersökta medierna var ämnet så känsligt att ingen journalist ville bli intervjuad. Istället intervjuades journalister på nyhetssajten *Vzsgljad* och tv-kanalen *ORT* som också bevakade konflikten. I Ukraina intervjuades 17 journalister från alla de tre undersökta medierna. För mer detaljer om intervjuerna, se respektive kapitel.

Intervjuerna omfattade samma ämnen i alla fyra länder. Syftet var att fånga journalisternas egna erfarenheter och reflektioner på olika områden:

- Journalistisk erfarenhet och kunskap om konflikten.
- Vilka erfarenheter man gjort i bevakningen, till exempel tillträde till områden och militära begränsningar?
- Säkerhet och hot i arbetet?
- Etiska dilemman?
- Källkritik och hur hanteras misstänkt desinformation?
- Vilken är din roll i bevakningen – att vara en neutral observatör eller att ta ställning? Var går gränserna?
- Hur självständigt kunde du arbeta i bevakningen av konflikten?

Denna rapport är en redovisning och analys av de viktigaste resultaten. I kapitel två ger Jöran Hök en bakgrund till journalistikens roll i krig och väpnade konflikter. I kapitel tre–sex ger forskarna en analys av resultaten från respektive land, och i kapitel sju analyserar Andreas Widholm Ukrainabevakningen i satellitkanalen *Russia Today* under samma tidsperiod. I kapitel åtta diskuteras begreppet desinformation och källkritiska problem. I slutkapitlet sammanfattar Gunnar Nygren och Jöran Hök resultaten och gör en jämförande analys.

Referenser

Allan, S. och Zelizer, B. editors (2004) *Reporting war. Journalism in wartime*. London och New York: Routledge.

Franke, U. (2015) *War by non-military m*eans. Understanding Russian information warfare. Stockholm FOI – report nr 4065-SE.

Hallin, D. och Mancini, P. (2004). *Comparing Media Systems. Three models of Media and Politics.* Cambridge: Cambridge University Press.

Hammond, P och Herman E.S. (red)(2000) *Degraded Capability. The media and the Kosovo crisis.* Londion: Pluto Press.

Hanitzsch, T. (2011). Populist disseminators, detached watchdogs, critical change agents and opportunist facilitators: Professional milieus, the journalistic field and autonomy in 18 countries. *International Communication Gazette,* 73(6), 477–494.

Hoskins, A. och O´Loughlin, B. (2010) *War and Media. The Emergence of Diffused War.* Cambridge: Polity Press.

Jowett, G. och O`Donnel, V. (2012) *Propaganda and Persuasion, Fifth edition.* Los Angeles etc: SAGE.

Kaldor, M. (2012) *New and Old Wars. Organized Violence in a Global Era (3rd edition).* Stanford Califonia: Stanford University Press.

Knightley, P. (2004) *Krigets första offer är sanningen.* Stockholm: Ordfront.

Kovach, B. och Rosenstiehl, T. (2001) *The Elements of Journalism.* New York: Crown Publishers.

Lynch, J. (2014) *A Global Standard for Reporting Conflict.* New York and London: Routledge.

Lyon, D. (2007) *Good Journalism or Peace Journalism? Conflict and Communication Online Vol 6, N2 2.*

Nohrstedt, S.A. och Ottosen, R. (2014) *New wars, new media and new war journalism.* Göteborg: Nordicom.

Nygren, G. och Dobek-Ostrowska, B. (2015) *Journalism in change. Professional journalistic cultures in Poland, Russia and Sweden.* Frankfurt: Peter Lang.

Persson, G. och Vendil-Palm, C. (2014) *The view from Russia. I A Rude Awakening. Ramifications of Russian Aggression Towards Ukraine.* Stockholm: FOI Report 3892-SE.

Pomerantsev, P. och Weiss, M. (2014) *The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information Culture and Money.* New York: Institute of Modern Russia.

Robinson, P. (2004) Researching US media-state relations and twenty-first century wars. In Allan, S. and Zelizer, B. editors (2004) *Reporting war. Journalism in wartime.* London and New York: Routledge.

Schechter, D. (2006) *When news lies. Media complicity and the Iraq war.* New York: Select Books.

Strömbäck, J. (2009) *Makt, medier och samhälle*. Stockholm: SHS Förlag.

Thuren, T. (2013) *Källkritik.* Stockholm: Liber.

Tumber, H. (2004) Prisoners of news values? Journalists, professionalism and identification in times of war. In Allan, S. and Zelizer, B. editors (2004) *Reporting war. Journalism in wartime.* London and New York: Routledge.

Tumber, H. (2009) Covering war and peace. In Wahl-Jørgensen and Hanitzsch (ed) *The handbook of Journalism Studies.* London and New York: Routledge.

Turkovic, H. (1996) Controlling National Attitudes: War and Peace in Croatian TV-news. In Gow, James; Paterson, Richard; Preston, Alison (red) *Bosnia by Television.* London: British Film Institute.

Kapitel 2

Konfliktjournalistik i demokratiska och auktoritära stater

JÖRAN HÖK

Syftet med detta kapitel är att ge en historisk belysning av förutsättningarna för journalistik i kris och konflikter. Med en sådan bakgrundsteckning kan vi bättre förstå varför journalistikens bild av kriget i östra Ukraina sommaren 2014 blev så olika i Ryssland, Polen, Ukraina och Sverige.

Kapitlet granskar i första hand relationen mellan journalister och den viktigaste aktören i krigstider: militärmakten. Journalister och militärer är två yrkesgrupper som verkar på samma arena men har olika uppdrag: militärens har statsledningen som uppdragsgivare. Det militära informationsuppdraget består i att kommunicera budskap som ger stöd åt den egna insatsen, höjer stridsmoralen och säkrar stödet hos hemmaopinionen.

Journalisterna ser allmänheten som sin externa uppdragsgivare. Journalisterna ska – under ideala omständigheter – förse allmänheten med en fortlöpande, allsidig och tillförlitlig nutidshistorik. Den ska vara sanningsenlig, källkritisk och granska makthavarna (Kovach/Rosenstiel 2007:3). Nyhetsreportrar och redaktörer i de flesta länder skriver under på denna yrkesetiska grundval, men som följande kapitel visar har journalistiken i kriser och krig inte levt upp till denna roll som ”tredje statsmakt” (Cottle 2006:80, Carruthers 2011:9, Rodgers 2012:15).

Kritiken gäller journalistik såväl i väst som i öst. Men det finns grundläggande skillnader mellan journalistik i olika länder, skillnader som har att göra med samhällssystemen. Förutsättningarna för en självständig och undersökande journalistik är olika i demokratiska och auktoritära stater.

Massmedier i olika statssystem – en vattendelare

Det finns ett stort antal studier av medieutveckling och villkoren för oberoende journalistik i det forna Östeuropa. De externa studierna använder ofta begreppet ”transition”, det vill säga övergångsvägar från ett tidigare politiskt system till ett nytt. Länge kännetecknades transitions-forskningen av ett linjärt perspektiv med den amerikanska mediemodellen som förebild. Man förutsatte att det gamla systemet snabbt skulle kunna bytas ut mot ett nytt pluralistiskt samhälle grundat på marknadsekonomi, starkt begränsad statlig inblandning, upplösning av korrupta offentliga system, upplösning av den hemliga polis som tidigare haft närmast obegränsade maktbefogenheter, uppbyggnad av ett parlamentariskt system baserat på fri åsiktskonkurrens mellan politiska partier samt oberoende massmedier som skulle kunna fungera som en ”tredje statsmakt” (Williams 2005:102f, Lauk 2008:194f).

25 år senare är det tydligt att övergången till ett nytt mediesystem inte har gått i enligt de västliga medieexperternas ritningar och att det i flera fall skett en tillbakagång.

Den viktigaste förklaringen till den olikmässiga utvecklingen är att staterna och delrepublikerna i det gamla östblocket var olika förberedda på den stora samhällsomvandlingen.

I stater som Polen, Tjeckien och de baltiska länderna fanns en omfattande underjordisk demokratirörelse med stark folklig förankring och med en demokratisk mediekultur där fri och kritisk debatt var ledstjärnan. I före detta Sovjetrepubliker som Kazakstan, Vitryssland och Ukraina saknades en sådan tradition men det fanns starka nationalistiska strömningar som hävdat och hävdar rätten till oberoende. Oppositionen och Demokratirörelsen har växt efter frigörelsen men det saknas ännu ett genombrott för en ny transparent politisk kultur där oberoende massmedier ges en central roll som samhällsgranskare.

Den ryske mediepolitiken har utvecklats i riktning mot en auktoritär statsstyrning som har många gemensamma drag med den som fanns under Sovjettiden. De många nya massmedieaktörer som släpptes lösa under 90-talet har inlemmats i systemet och styrs ekonomiskt och politiskt av regeringen och dess förgreningar i provinserna.

Det amerikanska forskningsinstitutet Freedom House har sedan 1973 gjort mätningar på graden av frihet i olika politiska system. Staterna poängsätts på en skala mellan 0 och 7 där 1 är hög grad av politisk frihet och 7 är motsatsen. I den senaste årsrapporten har

Ryssland halkat ned på skalan från 5 till talet 6 ”beroende på ökad kontroll av massmedierna och en dramatisk ökning av propagandanivån i den statskontrollerad tv” (www.freedomhouse.org 2015). Ukraina hamnar på siffran 3, Polen på siffran 1 och Sverige på 1.

För att man ska kunna tala om ett demokratiskt mediesystem är minimikravet att systemet är pluralistiskt, det måste finnas utrymme för många och olika röster som representerar skilda synpunkter och ideologier. Denna pluralism får inte hindras av ett fåtalsägande, eller av att staten äger och styr merparten av de viktigaste massmedierna (de Beer och Merrill 2004:15ff).

Militär mediestrategi i demokratiska stater: från avvisande till omfamnande

Relationen mellan journalister och militärer är komplicerad. Men oavsett tidpunkt och handlingsmönster kan:

- dels ses som en *förhandling*ssituation mellan två yrkesgrupper som arbetar på samma arena men med olika målsättningar,
- dels ses som en *utbytes*relation där parterna i varierande grad är beroende av varandra.

Under det senaste århundrandet kan vi skilja ut tre olika faser av militärt förhållningssätt till journalistiken i demokratiska stater: först en avvisande och *utestängande*, sedan en delvis *samarbetande*/komplementär och slutligen en *omfamnande*/inneslutande.

Militärer och journalister (1): de frostiga åren

Fram till inledningen av första världskriget tillämpade militären regeln att inte lämna tillträde till krigsskådeplatsen. Reportrar betraktades som intränglingar som kunde ge allmänheten en negativ bild av striderna och dessutom sprida information som skulle kunna gynna fiendesidan. Den frostiga relationen mellan militär och nyhetsmedier kan ses som ett uttryck för ingrodda traditioner. Militären har varit van vid att ha total kontroll över fakta, informationer och analyser som rörde den egna verksamheten. Man har inte tålt vad man betraktat som inblandning från civilister. När världskriget väl bröt ut tillämpade därför samtliga regeringar och militära ledare samma utestängande strategi. Strikt censur infördes i Tyskland, England och Frankrike. Den militära information som släpptes ut

var ytterst sparsam. Följden blev att massmedierna ägnade sig åt spekulation och gissningar kring vad som hände i kriget, något som efter hand blev besvärande för myndigheterna.

Två åtgärder vidtogs. För det första släpptes några få reportrar fram till fronten, men med avsevärda restriktioner. Detta var en tidig form av den ”inbäddning” av journalister som framgångsrikt prövades nästan ett sekel senare under de båda Irak-krigen. För det andra inrättades särskilda informationscentraler där informationen filtrerades under strikt militär kontroll. Militärledningen insåg att man kunde utnyttja massmedierna för att i stor skala sprida information till allmänheten. Men informationen var styrd och tillrättalagd. Så föddes den militära propagandan (Knightley 2004:98ff). Innehållsligt hämtade propagandan näring från den urgamla retoriska traditionen som handlar om konsten att övertyga med hjälp av verbala metoder; argumentation och övertalningsknep (Carr 1941:178ff, Jowett och O’Donell 2015:7).

Militärer och journalister (2): töväder

Relationen mellan militärer och journalister övergick redan under det första världskriget till en andra fas som kännetecknades av *partiellt samarbete* där journalistiken sågs som en *komplementär* del av den militära strategin. Strategin har varit dominerande fram till 1960-talet. Under andra världskriget och Koreakriget (1950–53) uppträdde reportrar i uniform. Myndigheterna inrättade värnplikt för journalister som rapporterade från fronten sida vid sida om de stridande soldaterna men fortfarande under censurens överinseende (Knightley 2004:372ff). Under hela det ”kalla kriget” var massmedierna i huvudsak en megafon för olika staters nationella säkerhetspolitik (Serfarty 1990:230f).

Militärer och journalister (3): Vietnamkriget – en vändpunkt

En märkbar förändring inträffade först i slutet av 1960-talet. Vi kan urskilja två viktiga faktorer i tidsandan som utmanade såväl den traditionella säkerhetssynen som relationen mellan militärer och journalister. För det första fick den kritiskt granskande traditionen inom massmedievärlden (”undersökande journalistik”) ett internationellt genombrott. Trenden fick näring i den stora ungdomskull som fick plats på universiteten och som blev en bas för radikal samhällskritik (Schudson 2011:83).

För det andra släppte den amerikanska militären fram tv-team i det utdragna kriget i Vietnam. För första gången kunde hemmapubliken se direktsända bilder från ett brutalt krig som ständigt trappades upp.

Under första delen av 1960-talet var journalistiken från Vietnam sällan kritiskt granskande och verksamheten betraktades välvilligt av den amerikanska militärledningen – även om man höll reportrarna i strama tyglar. Men under den eskalerande konflikten blev det allt svårare att ge en positiv bild av krigsinsatsen. Kriget blev, skriver den brittiske militärhistorikern Phillip Knightley:

> ”Ett krig som inte liknade något annat, ett krig utan frontlinje, ett krig utan identifierbar fiende, ett krig som saknade en lättförklarad motivering, som saknade en tydligt etiketterad skurk mot vilken man skulle kunna rikta nationens hat, som saknade ett hot mot hemlandet, som inte skapade ett behov för en omfattande offervilja och därför inte kunde skapa en landsomfattande patriotisk glöd” – Knightley 2004:451f.

De reportrar som sändes till Vietnam blev i växande grad frustrerade när den militära ledningens kommunikéer om krigsutvecklingen blev allt mer verklighetsfrämmande. Mediesocologen Michael Schudson skriver att reportrarna efter hand fick klart för sig att alla officiella källor ”ljög rutinmässigt ”; såväl militärtalesmännen vid den militära informationscentralen i Saigon, som informatörerna vid utrikesdepartementet, presidentens talesmän i Vita huset och byråkraterna i Pentagon. Många reportrar vände sig nu till visselblåsare på lägre nivåer i administrationen för att få en mer sanningsenlig bild av kriget. Klyftan mellan myndigheter och militär på ena sidan och journalister på den andra växte och vidgades som mest när de stora kvalitetsdagstidningarna började publicera hemliga dokument (”Pentagon papers”) som hade läckt ut, en tidig variant av det som blev Wikileaks 50 år senare (Schudson 2011:80ff). Dokumenten visade att regeringen systematiskt fört sitt eget parlament bakom ljuset och även genomfört en rad omfattande operationer som aldrig nått offentligheten.

De som försvarade USA:s insats i Vietnam var inte lika lyckliga över medieförändringen. En vanlig uppfattning efter krigsslutet (1975) har varit att ”tv förlorade kriget åt USA”. Den amerikanska tidskriften Encouter skrev i en ledare ”Om man har en ocensurerad television som kan nå alla därhemma kan man undra om i framtiden en demokrati någonsin kan vinna ett krig, hur gott syftet än är” (citerad i Carruthers 2011:97). Den amerikanske medieforskaren Daniel Hallins omfattande undersökning av televisionens roll i Vietnamkriget visar att den tesen är överdriven. Hallins framhåller att under Koreakriget

(1950–53) växte kritiken mot kriget i USA trots att massmedierna var lojala med de USA-ledda FN-styrkorna. ”I fallet Vietnam var det anmärkningsvärt att medierna inte var mer kritiska” (Hallin 1989:214).

Militärer och journalister (4): inbäddningen – försök till samspel

Erfarenheterna från mediebevakningen av Vietnamkriget kom att utvärderas internationellt och blev språngbrädan till en ny mediestrategi i Västvärlden, den tredje av de typer som nämndes i inledningen: en *omfamnande/inneslutande*. Strategin bygger i huvudsak på att de båda yrkesgrupperna samarbetar, sluter avtal om tillträde till krigsskådeplatser och strävar efter största möjliga öppenhet kring policies och aktioner. Den viktigaste åtgärden är ”inbäddningen” av journalister i stridande förband, med andra ord att reportrar följer med trupperna och skyddas av dessa i fält.

En försmak av tekniken med (1983) inbäddning var den brittiska flottans återtagande av den brittiska kolonin Falklandsöarna utanför Argentinas kust, en ö som ockuperats i en blixtaktion av den dåvarande argentinska militärjuntan. Ett utvalt antal brittiska reportrar erbjöds att följa med hangarfartygen och man fick använda militärens satellitsändare under förutsättning att man gick med på militär censur. Följden blev att utsändningarna från stridigheterna fördröjdes och att bildurvalet beskars.

Kritiken uteblev inte. Dels var urvalet av reportrarna snävt, dels var tillgängligheten till striderna begränsad. Reportrarna tilläts landstiga först vid en sen tidpunkt. En paradox i sammanhanget var att några brittiska medier i brist på fylligt bildutbud valde att köpa pressmaterial från den argentinska sidan (Glasgow Media Group 1985:7).

Den amerikanska militären kopierade britternas mediestrategi vid invasionen av ön Grenada 1983. En revolutionär grupp hade tillskansat sig makten på ön och när denna grupp knöt kontakter med Östblocket fick ett antal karibiska stater med sig USA på kravet om ett militärt ingripande,”Operation Urgent Fury”. I samband med invasionen tilläts ett urval av reportrar att följa med invasionsstyrkan, men man tilläts inte gå i land förrän under den tredje dagen av invasionen. Chefen för den militära operationen viceamiral Joseph Metcalph var mer än nöjd med detta upplägg och hur de utvalda reportrarna skötte uppgiften:

> ”Grenada var en liten skärmytsling i krigshistorien men det kan ha blivit informationskrigens ’mother of battles’(...)” Journalisterna var mycket professionella. Många av dem gav intryck av att de var mer intresserade av att befinna sig på plats än att försöka ta reda på vad som pågick” – citerad i Ottosen 1992:72

Men journalisterna hade inte alltid samma åsikt, Kritiken bland massmediernas företrädare blev frän. Den dåvarande Carter-regeringen lovade därför att utreda bättre framtida samarbete och det förslag som lades fram var att man skulle inrätta ett reguljärt poolsystem, det vill säga ett system där utvalda reportrar kunde följa med invasionsstyrkorna, men med den skillnaden från Falklands och Grenada att styrkans sammansättning var flexibel. Reportrarna skulle även tidigt ges en möjlighet att följa med vad som hände under striderna (Gergen 1990: 59f).

Systemet var tänkt att prövas under den invasion i Panama som USA genomförde i december 1989, men ord är ett – verklighet något annat. En av deltagarna var Sveriges Radios korrespondent Marcus Ölander. Han fick tillsammans med några andra reportrar följa med på ett flygplan från Miami, men hamnade på en välbevakad militärförläggning och kunde inte röra sig. Vid några tillfällen kom en militär talesman till platsen och läste upp några militära kommunikéer. Ölander svalde förtreten och valde att åka tillbaka till USA (Killander-Braun 1992: 15–16).

De tre första försöken med inbäddning var således lyckade ur militär synvinkel men ett misslyckande för redaktionerna. Utfallet kan ses som exempel på de svårigheterna att skapa öppnare villkor för reportrar från massmedier i demokratiska länder.

Tabell 1 tar upp några viktiga kännetecken i relationen mellan journalister och militärer fram till decennieskiftet 1990–91.

	1950-TAL	1960-TAL	1970-TAL	1980-TAL
Konflikt-situationer	Det kalla kriget Koreakriget Rysk invasion i Ungern	Kubakrisen Vietnamkriget Rysk invasion i Tjeckoslovakien	Fred i Sydostasien	Kalla kriget hårdnar Rysk invasion i Afghanistan
Militär -> massmedier	Värnpliktiga journalister och lojala frontreportrar	”TV-kriget” Öppnare krigs-skådeplats Svårare kontrollera medier	”Vietnam-syndromet”: förlorades kriget på grund av negativa medierna?	Falklandskriget och Grenada: utvalda ”Pool-journalister”
Massmedier -> militär	Nationell färgade medier. Krigets legitimitet inte ifrågasatt	Sent 60-tal: krigs-kritisk journalistik	Undersökande journalistik etablerad	Stark kritik mot ”inbäddning”

Tabell 1. Efterkrigstiden: översikt av relationer mellan militärer och massmedier: Tiden efter andra världskriget till Sovjetimperiets kollaps.

Militärer och journalister (5): Irak – samspelet som havererade

Det mest kända och mest genomforskade nutida exemplet på konfliktjournalistik i är Irakkriget 2003.

Två mediala frågor stod i fokus. Den första frågan gällde krigets legitimitet. Ansvarskännande massmedier fick erkänna att man inte fullföljt den centrala uppgiften att kritiskt granska regeringarnas motiv till kriget. Långsamt tvingades en av de största amerikanska nyhetstidningarna, New York Times, att be om ursäkt för att man inte tillräckligt efterforskat fakta om regeringens påståenden om Iraks kärnvapenprogram.

Den andra frågan gällde möjligheterna för journalisterna att följa invasionen på plats. Ett jättelikt uppbåd: över 3000 journalister och övrig mediepersonal följde uppladdningen och inledningsfasen av invasionen i Irak 2003. 600 fick möjlighet att delta ”inbäddade” i invasionsarmén, däribland många reportrar från andra länder än USA. Storbritannien upplät platser till över 100 personer från medieföretagen (Carruthers 2011: 224).

De brittiska medieforskarna Lewis och Brookes har studerat brittisk TV:s skildringar av Irakkriget. Lewis och Brookes betecknar den militära strategin med att släppa fram reportrar till fronten som ”ingenious” (genial) därför att rapporteringen därigenom enbart kom att handla om att ”vinna eller förlora”. Det som saknades, skriver forskarna, var ett mer djuplodande perspektiv som kunde belysa och granska det sammanhang i vilken striderna fördes (Lewis och Brookes 2004:298–299). Den amerikanska historieprofessorn Susan Carruthers gör en liknande iakttagelse. Eftersom de inbäddade reportrarna var så nära knutna till förbandens handlade reportage och nyhetssändningar nästan enbart om soldaterna. Civilbefolkningen kom helt bort i denna rapportering, trots att den irakiska befolkningen drabbades hårt av förödelsen under det uppblossande kriget (Carruthers 2011:230).

Även om inbäddningen till en början fungerade som militärledningen hoppats började samarbetet gnissla efter en kort tid. Flera reportrar klagade på att de hamnat i förband som inte deltog i striderna i frontlinjen. (Tumber 2008: 373, 2009: 392–394).

Ett annat och kanske allvarligare gnissel gällde de reportrar som inte inbäddats men som ändå tagit sig in i stridsområdet eller grannländerna. Dessa så kallade ”cowboy journalists” såg sig behandlade som pest och kolera av militären. Särskilt illa sedda blev de när de till skillnad från de inbäddade reportrarna skildrade den förstörelsen och det lidande kriget medförde för civilbefolkningen (Carruthers 2011:225).

Militärer och journalister (6): självrannsakan

Vad kan man dra för slutsatser av utvecklingen av relationen mellan militärer och journalister i västvärlden under de tre faserna av militära mediestrategier? Professor Stig-Arne Nohrstedt vid Örebro Universitet är en av de mest meriterade nordiska forskare som arbetat med masskommunikation i kris- och krigssituationer. I en översikt över krigsjournalistik under de senaste decennierna (Nohrstedt 2009:103–104) säger han att den viktigaste *produkt*förändringen gäller den ”globala diskursiva ordningen”, med andra ord det sätt på vilket journalistiken beskriver konflikternas uppkomst och utveckling och hur de inblandade parterna motiverar sina åtgärder. Nohrstedt pekar på följande förändringar:

- Journalisterna ger större utrymme åt krigets verkliga ansikte: krigsoffren och särskilt civilbefolkningens lidanden.
- Journalisterna ger ett större utrymme för kritisk självreflektion och källkritik, vilket kan ses som ett ökat ifrågasättande av uppgifter från resursstarka makthavare som har intressen i att sprida en tillrättalagd bild av krigen (Nohrstedt ibid.:107–108).

När det gäller den journalistiska arbets*processen* är den största förändringen den ytterst allvarliga försämringen av krigskorrespondenternas säkerhet. Reportrar och presscentra har i sig blivit mål för en eller flera av de stridande parterna, ett ökande antal journalister har kidnappats eller mördats och flera mediekontor har sprängts i luften – som *Al Jazeeras* kontor i Kabul och Bagdad. Nohrstedt och hans kollega Rune Ottosen i Oslo exemplifierar med den försämring av journalisters arbetsförhållanden som ägt rum i samband med Irakkriget. De noterar att mer än 200 journalister och medieanställda dödades i Irak mellan 2003 och 2011. Av dessa var 85 % irakier. Statistiken visar hur farlig situationen blivit för reportrarna. En tendens har därför varit att utländska reportrar lämnat scenen eller åtminstone stannar kvar i huvudstäderna. I Irak tog sig detta uttryck i att man anlitade allt fler lokala reportrar för att följa utvecklingen på landsbyggden till följd av riskerna för västerländsk personal (Nohrstedt/Ottosen 2014: 61ff, 191f).

Militärer och journalister (7): utmaningar: alternativa kanaler

Innan vi går över till att diskutera skillnader mellan arbetsförhållandena för journalister från Väst respektive Öst är det viktigt att notera två faktorer som på ett betydande sätt inverkat på utvecklingen av relationerna mellan militärer och journalister:

- Framväxten av nya internationella nyhetskanaler som *Al Jazeera* och *Russia Today*.
- En ökande betydelse för nätbaserade medier som *Youtube* och sociala medieplattformar som *Facebook*.

De båda utmaningarna mot den traditionella krigsjournalistiken gav eko redan under Irakkriget. Världen fick en ny global nyhetskanal med bas utanför västvärlden; *Al Jazeera* som startades av den styrande eliten i Qatar 1996. Den kom att uppmärksammas internationellt under striderna i Afghanistan 2001 när Usama bin-laden vände sig till stationen för att få spridning för några av sina bandade

budskap. Kanalen har fortfarande huvuddelarna av sin publik i arabvärlden. Dess inflytande har varit stort under de omtumlande samhällsförändringarna i arabvärlden, den så kallade arabiska våren (Cassara och Lengel 2010:231f).

Den andra utmaningen till de traditionella mediekanalerna kom i form av en ökad användning av sociala medier, framför allt genom bloggar och trafik över *YouTube*, *Facebook* och *Twitter*. De nya kanalerna användes även av traditionella massmedier, som kraftigt utökade sin elektroniska publicering under 2000-talet. Men det som var nytt var framför allt den ökade tillgängligheten av icke-etablerade medieaktörer (Hamdy/Mobarak 2004/2010: 250ff).

Ökningen av antalet bloggare och av antalet följare som läste deras rapporter skapade två problem för de etablerade informationsaktörerna. Via internet kunde rykten och lösa påstående snabbt spridas utan tillräcklig källkritisk kontroll. För att bevara sin trovärdighet måste massmedierna snabbt ta ställning till om man skulle agera i förhållande till dessa nya källor. Risken var att man valde att publicera men utan att kunna verifiera.

Informationskonkurrensen skapade en osäkerhet inte bara hos publiken utan även hos de traditionella massmedieföretagen. De brittiska massmedieforskarna Hoskins och O'Loughlin har betecknat detta som en övergång från de etablerade mediekanalernas epok ”broadcasted war” till ”diffused war”. I ett senare arbete skriver forskarna att de traditionella medieföretagen i huvudsak köpt upp och därmed fångat in de nya kanalerna på sociala medierna ”arrested war” (Hoskins och O'Loughlin 2015:1320). För militären blev det särskilt besvärande att soldater och befäl inom trupperna bloggade eller skickade meddelanden och bilder över internet – ofta kritiska till den militära hanteringen under det utdragna kriget (Carruthers 2011: 245f, Christensen 2008:156f, Nohrstedt/Ottosen 2014:33).

Tabell 2 överblickar medieutvecklingen i Väst och Öst tre decennier efter Sovjetblockets upplösning. Supermaktslocket hade lyfts av och en rad interna motsättningar kom upp till ytan i det gamla östblocket och i Mellanöstern.

	1990-TAL	2000-TAL	2010-TAL
Konfliktsituationer	Gulfkriget Nya krig i det tidigare Östblocket: Tjetjenien Jugoslavien Georgien	Irakkriget ”Arabiska våren” Krig Ryssland–Georgien Khadaffi fälls Orange revolt i Ukraina	Syrienkrisen Krig i Ukraina Stora flykting-strömmar
Militär -> massmedier	Stängd krigs-skådeplats PR-byråer Militära informa-tionsenheter ”Inbäddade” journalister	Irak: Stängd krigsskådeplats Georgien: PR-krig med Ryssland	Ökade statliga infosatsningar RT startas ”Troll” på social medier
Massmedier -> militär	Internet (svagt utbyggt) Satellittelefon Nya kanaler: CNN: tv-dygnet runt Al Jazeera	Mobiltelefoner Internet: sociala medier: Facebook, twitter, bloggar Användning av legoreportrar	Digitala medier växer Farligare på krigsskådeplats (journalister som måltavlor) Fler lokala reportrar

Tabell 2. Relationer mellan militärer och massmedier sedan 1990-talet.

Militär mediestrategi i auktoritära stater: från öppen mediamarknad till megafonjournalistik

Som nämnts i kapitlets inledning skedde en olikartad samhällsutveckling i de forna öst- och centraleuropeiska stater när man bröt upp från den militariserade och likformade samhällstyp som sovjetmakten försökte genomföra i sina lydstater.

I de äldre nationalstaterna Bulgarien, Polen, Rumänien, Ryssland, Ungern, Tjeckien och Ukraina blev den västerländska masskommunikationsmodellen av oberoende, kritisk journalistik en modellbild för de nya mediasystem som växte fram under 1990-talet. Men trots förändringarna blev utrymmet för oberoende journalistik begränsat i många länder. Endast ett fåtal nya regimer valde att trygga framväxten av ett resursstarkt och kontrollerbart rättssystem för massmedierna. Många regeringar, däribland den ryska, var dessutom obenägna att skapa resurser för ett kvalificerat public service-system.

Oligarker och politisk styrning

Två fenomen har varit framträdande när det gäller att begränsa oberoende journalistik; för det första en *oligarkisering* av ägande av massmedierna, för det andra en *partipolitisering* som styr innehållet. I vissa stater som Rumänien, Ukraina och Lettland, har processerna verkat parallellt. I vissa stater, som i Ryssland, har det första fenomenet begränsats av statsmakten medan det andra har vuxit (se till exempel RSF 2010, Ebert Stiftung 2011).

Oligarker eller medie-baroner finns också i Västeuropa och Nordamerika. Bland de mest kända är Murdoch i Australien, Storbritannien och i USA samt Berlusconi i Italien. Oligarken är en enskild person eller medlem av en ägarfamilj och det karaktäristiska är att han eller hon är verksam både inom näringslivet och politiken. Medieoligarkerna har köpt sin väg in i medievärlden för att premiera sina egna intressen och de är sällan anhängare av en oberoende eller kritisk journalistik (Nordenstreng och Pietiläinen 2010:149f).

Som nämndes ovan har nästan alla parlament i det gamla östblocket antagit en lagstiftning som främjar fri och oberoende journalistik och den statliga censuren har avskaffats (de Beer 2004:242f, Williams 2005:102f, Lauk). Men i verkligheten fick man en stark politisk styrning i flera stater. När man befann sig i övergångsperioden till ett nytt mediesystem som skulle fungera oberoende av staten uppstod en intressekonflikt mellan de nya politiska makthavarna och de nya medieaktörerna (Voltmer 2008: 26–27). Partipolitisering kan ses som en fortsättning på det gamla systemet i nya kläder. De gamla vanorna har bitit sig fast. Den gamla tidens tankestrukturer och hierarkier, vanans makt (”path dependency”) innebar att det gamla, auktoritära mediesystemet kunde överleva i ny form (Voltmer 2008:, Jakubowicz och Süskund 2008:19f.). Det första skälet var att de nya regeringsinnehavarna saknade egna massorganisationer och därför kunde de inte stödja sig på en bred partimedlembas. I stället använde man sig av massmedierna, främst TV, för kommunicera sina politiska budskap (Voltmer 2008:ibid, Gelbach 2010:77f, Dobek-Ostrowska 2011:193, 2015:179f). Det andra skälet var att demokratisträvande motkrafter inom branschen och det civila samhället länge varit alltför svaga och isolerade.

Det politiska system och maktstrukturerna inom det nya självständiga Ukraina liknade de ryska. Det fanns statliga tv-kanaler, men merparten av medieutbudet kontrollerades av mäktiga affärsintressen. Vid millennieskiftet ägde staten en av fem tv-kanaler medan oligarker ägde de fyra andra (Dyczok 2009:21). Utrymmet för oberoende journalistik var begränsad under den förste presidenten Kravchuks

regeringstid fram till mitten av 90-talet. Delvis skedde en förändring under Kuchmas presidentskap fram till år 2000. Medielandskapet blev mer differentierat men framför allt knutet till affärsintressen. Det var under denna tid en rad oligarker tog över mediescenen. Utrymmet ökade för en mer västligt präglad journalistik med inslag av utländskt ägande under Jusjenkos regeringstid fram till 2010 men blev återigen mer präglad av politisk styrning under Januokovitj-perioden (Dutsyk 2010:2–5, Ryabinska 2011: 8ff).

Coman (2000:37ff) ger några exempel från Ukraina under Janukovitj-regeringen: som visar hur oligarkiseringen och den politiska styrningen gick till ut i praktiken:

- **Ledningsstyrning.** Påverkan skedde direkt genom att det regerande partiet utser chefer för statligt finansierade radio och tv-stationer. Därmed fick man indirekt kontroll över policy för kanalen och över personalen.
- **Utgivningsrättigheter.** Det regerande partiet tillskansade sig kontroll genom att neka misshagliga tv-kanaler licenser, man drog in statliga subventioner och stänga en frekvens, vilket blev fallet i Ukraina, där den oppositionella tv-kanalen TV5 var tvungen att övergå till att sända via internet (RSF 2010:xx).

En rad internationella organisationer som verkar för oberoende massmedier världen över, som Reportrar utan Gränser och Freedom House varnade för en fortsatt urholkning av yttrandefriheten i Ukraina. I maj 2011 skrev Freedom House i en rapport att ett år efter det att Viktor Janukovitj valts till president hade man ”fått känna av ökande påtryckningar på oberoende medier från myndigheterna, inklusive säkerhetstjänster.”(ibid: 107). Denna situation kvarstod ända till 2014 – när proteströrelsen kring Euromaidan ledde till ett byte av regim. Det finns en avgörande skillnad om man jämför medieutvecklingen i Ryssland och Ukraina. Utvecklingen mot bärkraftiga och självständiga massmedier har visserligen varit olikmässigt och skiftande i Ukraina. Men perioder av återgång till ett auktoritärt statsstyrt system har inte varit irreversibelt.

Två krig – förändrad rysk mediepolitik

Förutsättningarna för en oberoende journalistik i Ryssland genomgick en försämring från Jeltsin-tiden till den efterföljande perioden under Putin/Medvedev. Två krigssituationer exemplifierar denna förändring; (1) de båda ryska interventionerna i Tjetjenien 1994 och

1999 och (2) kriget mellan Ryssland och Georgien 2008. Exemplen är särskilt viktiga i denna rapport eftersom de tydliggör hur den ryska statsledningen förändrat sin mediestrategi och sitt förhållningssätt till kritiskt granskande journalistik.

Tjetjenienkrigen: öppning för mediekritik

När Sovjetimperiet imploderade gavs spelrum för en radikal samhällsförändring i hela Östblocket, även inom den krympta ryska federationen. Där antogs en författning som garanterade pressfriheten i lag – ett tidigare okänt fenomen i Rysslands historia.

Den första prövningen för den nya statens mediepolitik i kris och konflikt blev de båda krigen i Tjetjenien (1994–96 och 1999). Republiken Tjetjenien-Ingusjien förklarade sig självständig 1994 men erkändes inte av Ryssland, som då leddes av president Jeltsin, och i slutet av 1994 inledde den ryska sidan en militär invasion. Den militära insatsen hade betydande svagheter inte minst i relationen till massmedierna. Förberedelserna för den första attacken saknade informationsstrategi och enligt den ryska medieforskaren Elena Koltsova hade man inte ens upprättat en reguljär informationsenhet – den skapades först en vecka efter det att striderna brutit ut (Koltsova 2000:44).

Kriget blev även en värdemätare för journalistiken. För första gången i rysk historia fanns fria massmedier i landet som kunde informera om striderna men även ge utrymme för granskning och kritik. Undersökande reportrar på de stora ryska mediekanalerna, framför allt televisionen, började gräva fram fakta på egen hand. I spetsen gick den privatägda tv-kanalen *NTV* och följdes snart även av de statsägda tv-stationerna. Den bild av kriget journalisterna kunde förmedla till den ryska allmänheten var förödande för regimen. Dag efter dag kunde kanalen visa bilder av en lidande befolkning, sårade människor och raserade hus – spåren efter den misslyckade invasionen som förvandlats till ett utdraget ställningskrig. Huvudstaden Groznyj förvandlades till ruiner och striderna skövlade tusentals civila offer och tusentals civila tvingades fly (Belin 2002a:6f).

Myndigheterna tycktes helt oförberedda på massmediernas agerande. Man gjorde inte heller stora ansträngningar att hålla journalisterna borta från stridsområdet.

Men om den ryska sidan inledningsvis gjorde ett tafatt intryck gällde detta inte den tjetjenska sidan som valde att aktivt samarbeta med medierna (Belin 2002a:8):

> ”Tjetjenerna gav många intervjuer, och följden blev att de presenterades som enskilda människor, medan den federala armén framstod som en anonym grå massa” – Koltsova 2000:44.

Men tövädret för journalistiken varade inte länge. Den ryska militären gick till motattack genom att beslagta kameror och filmkassetter, genom att arrestera journalister och genom att neka ackreditering till misshagliga reportrar. Myndigheterna tillgrep även gamla kända propagandaknep, till exempel genom att beteckna tv-kanalen *NTV* som ”köpt av tjetjenska banditer”. Man försökte även dra in licensen för kanalen, men fann ingen legal väg (Koltsova 2000:45f).

Efter förhandlingslösningen 1996 inleddes en rysk mediedebatt som påminde om den som ägde rum i USA efter Vietnamkriget. Mediernas kritik kopplades samman med det militära misslyckandet. Men det fanns en viktig skillnad jämfört med opinionen i USA och västvärlden. De ryska massmedierna ifrågasatte inte motiven bakom krigsinsatserna, utan endast metoderna för krigföringen (Koltsova 2000:48f).

När den ryska militären på hösten 1999 invaderade Tjetjenien för andra gången hade samhällsklimatet ändrats. Stödet för den tjetjenska sidan hade drastiskt försämrats bland den ryska civilbefolkningen efter en rad terrordåd runt om i landet. Jeltsin, vars hälsa var vacklande, var på väg ut och hans premiärminister, Vladimir Putin, var på väg att ta över presidentposten. Putin valde en annan väg både militärt och medialt. Den militära insatsen blev nu mer professionell och hanteringen av medierna kom också att bli helt annorlunda. Ett pool-system introducerades kompletterat med militär censur av reportrarnas nyhetsrapporter och reportage. Stridsområdet stängdes för alla utom de utvalda journalisterna (Belin 2002a:17f).

Relationen mellan militärer och journalister i Ryssland förändrades på flera sätt mellan 1994 och 1999:

- **Legala åtgärder**: Myndigheterna hotade med att dra in tv-kanalernas licenser – och hade under Putin bättre möjligheter att verkställa hoten. Man hotade även med lagsökning för de reportrar som intervjuade tjetjenernas ledare.
- **Ägarförändringar**: Det stora energibolaget Gazprom engagerades som ägargrupp och användes för påtryckningar.
- **Bristande säkerhet**: Journalisternas säkerhetssituation hade starkt försämrats sedan tjetjenska rebeller 1997 hade kidnappat minst tio ryska reportrar och därmed försämrat relationen till redaktionerna.

- **Styrd information**: När massmedierna på grund av säkerhetsläget minskade sin närvaro på fältet utnyttjade man i större utsträckning tillgången till officiell information som ökade kraftigt med pool-systemet och man satsade på presskonferenser och lättillgängligt pressmaterial (Koltsova 2000:48f, Belin 2002a:18f).

Mediebilden förändrades följdriktigt under 1999. De viktigaste statligt ägda tv-kanalerna förmedlade nu bilden av avancerande ryska trupper och välkomnande medborgare i de områden som besattes. Ordvalet ändrades. De erövrade områdena kallades "befriade" och den tjetjenska sidan beskrevs som "terrorister" och "banditer". Det nya informationscentret var med andra ord framgångsrika i att få ut sin egen version av händelserna. Man hade, skriver den ryska medieforskaren Laura Belin (2002 a:152) kopierat Nato-truppernas framgångsrika beskrivning av serbernas övergrepp mot albanerna i Kosovo under det korta Kosovo-kriget. Flera tv-kanaler spred videoupptagningar om hur tjejtjener torterade och dödade ryska soldater, bilder som hämtats från det första tjetjenien-kriget. Det förekom visserligen avvikande medieröster, som kunde ge utrymme för en viss kritik av krigets legitimitet. men de alternativa rösterna representerades endast av ett fåtal Moskva-baserade dagstidningar.

Jeltsins förra pressekreterare Sergey Yastrzhembskiy som Putin engagerat för att ta hand om mediestrategin talade klarspråk om sin syn på de ryska massmediernas roll:

> När nationen mobiliserar sina krafter för att lösa en uppgift, innebär detta skyldigheter för alla, inklusive medierna" – citerad av Belin 2002a

Georgienkonflikten: PR som vapen

Putins första år som president kännetecknades av en offensiv mot massmedierna. Åtgärderna i samband med Tjetjenien-kriget var början till en total åtstramning och styrning av hela medieutbudet, särskilt på tv-sidan. Kriget mellan Ryssland och Georgien 2008 visade att den nya mediepolitiken slagit rot och att de stora medierna nu var helt lojala (Rodgers 2012: 66f).

Ur mediesynvinkel finns det två andra skäl att uppmärksamma det kortvariga kriget:

För det första var den väpnade konflikten ett exempel på ett renodlat informationskrig där båda sidorna leddes av utländska PR-byråer. För det andra var kriget det första där så kallat cyberkrig tillämpades,

där en av parterna systematiskt utnyttjade sina högteknologiska tillgångar för att störa motståndarsidans kommunikationssystem, vilket även ledde till att massmediernas information till allmänheten sattes ur spel (Hollis 2011:2).

Kriget var en utlöpare på den latenta konflikten kring utbrytarregionerna Sydossetien och Abchasien. När Georgien bröt sig loss ur Sovjetunionen 1991 utbröt ett krig, sedan såväl abchaser som osseter ensidigt förklarat sig som självständiga stater. Konflikten mellan de båda folkgrupperna hade varit latent i årtionden men eskalerade i tumultet efter Sovjetimperiets sönderfall. Den nya georgiska statsledningen accepterade inte fribrytarna och drog sig inte för våldshandlingar. Konflikten eskalerade trots en fredsöverenskommelse mellan Georgiens regering och separatisterna och övergick i öppet krig under sommaren 2008 när georgiska styrkor invaderade Sydossetien. Ryssland svarade med en militär motattack. Det var första gången efter Sovjetstatens upplösning som ryska trupper gick in i ett annat land. Efter tre dagars strider tvingades de underlägsna georgiska styrkorna till reträtt över gränsen.

Provinsen Sydossetien erkändes samma år som stat av Ryssland, men inte av omvärlden. Området är än idag ekonomiskt och militärt helt beroende av Ryssland. (Uppsala Conflict Data Project: Georgia, Antonenko 2008:26f, Juganaru 2012:3f)

Under upptrappningsfasen och medan striderna pågick genomförde den georgiska sidan en omfattande PR-kampanj ledd av PR-byråer i Bryssel och Washington. När kriget startade inleddes en charmoffensiv mot internationella massmedier. Georgierna inbjöd reportrar och korrespondenter från väst till dagliga presskonferenser och den dåvarande georgiske presidenten Mikhail Saakashivili gav dagligen intervjuer för alla stora internationella tv-kanaler, bland dem BBC, Sky News, affärsmediebolaget Bloombergs TV och *CNN* (Juganaru 2012: 170). Även på den ryska sidan blev ledande statsmän ovanligt tillmötesgående. Den brittiske reportern och sedemera medieforskaren James Rodgers skriver att Ryssland insåg behovet av större insatser i PR-kriget, men att man agerade senfärdigt jämfört med sin motpart (Rodgers 2012: 71 ff). Den allmänna uppfattningen är därför att Ryssland segrade militärt, medan Georgien vann PR-kriget. Priset för den militära urladdningen blev att den ryska sidan på nytt isolerades i förhållande till västvärlden.

Under Georgien-krigen tillkom en ny stridsform: en omfattande användning av ”cyberkrig”. Enligt David Hollis (2011:2) var syftet att destabilisera motståndaren. Officiellt har Ryssland förnekat att de använt sådana metoder. Georgiska webbsidor utsattes för systematiska störningar flera veckor före krigsutbrottet. Under kriget slogs

över 50 centrala webbsidor ut, vilket ledde till att den georgiska allmänheten fick svårt att finna information från myndigheterna och egna nyhetskanaler via internet. Det är, skriver Hollis, svårt att tro att detta orsakats endast av så kallade ”patriotiska hackers”. Sannolikt handlade det om en samordnad rysk militär attack där cyber-kriget tillkom som metod vid sidan om traditionell militär krigföring (Hollis ibid: 2, 6f).

Ryssland anföll därmed på fyra fronter, konventionell krigföring till lands, till sjöss och i luften, samt med attacker i cyberrymden” (Hollis ibid:2).

Med ovanstående exempel som grund kan vi göra en översiktlig beskrivning av utvecklingen mot en auktoritär mediepolitik under krigföringen i de länder som ingår i den ryska ”intressesfären” (tabell 3). Samma mediestrategier har tillämpats under den nya typ av annektering och krigföring som ägde rum på Krim och i Luhansk och Donetsk-områdena i Ukraina under 2014.

	1990-TAL: TJETJENIEN	2000-TAL: GEORGIENKRIGET	2010-TAL: UKRAINAKRISEN
Konfliktsituationer	Markering: stoppa försök till utbrytning ur federationen Öppet krig 1994 och 1999	Stöd till utbrytar-region Markering mot fientlig randstat Öppet krig	Öppen krigs-handling: annekte-ringen av Krim Dold krigshand-ling: stödet till ”självförsvarsgrupp-erna” i Donetsk och Luhansk
Militär -> massmedier	Förödande medial kritik i första kriget Positiv mediebild i det andra: krig mot terrorister Kraftfull strypning av oppositionell tv	Cementerad styrning av medieutbudet: särskilt via tv Utländska PR-firmor används Cyberkrig	RT startas och ges stora resurser för att förbättra rysk image i utlandet (se kap 7) Ökade aktiviteter i sociala medier
Massmedier -> militär	Första kriget undersökande journalistik av krigets former (inte legitimiteten) Andra kriget: loja-litet och minskad granskning	Nationellt färgade medier. Krigets legitimitet ej ifrågasatt	Lojala hemma-medier (se kap 4)

Tabell 3. Utvecklingen av den ryska mediestrategin under 2010-talet.

Sammanfattning – despoter och demokrater

För att kunna besvara frågan varför journalistik om samma kris och konflikt kan te sig så olika i skilda länders massmedier behövs en flerdimensionell forskning. En sådan forskning undersöker de samhällsstrukturer som skapar förutsättningar för massmediernas arbete. Den undersöker samtidigt de centrala aktörernas handlingar och utsagor.

Utgångspunkten för detta kapitel har varit att det råder en grundläggande skillnad mellan journalistik som verkar i demokratiskt styrda samhällen jämfört med den som är verkar inom auktoritära samhällssystem. I demokratiska samhällen har journalistiken tillkämpat sig ett utrymme för samhällskritik och debatt. Massmedierna vill främja kritisk granskning av olika samhällsfenomen och vara ett forum för debatt om dessa – däribland staters och militärers agerande i kris- och krigssituationer. I auktoritära samhällen är denna autonomi i bästa fall kringskuren och i sämsta fall är journalisterna utsatta för förföljelse och arbetet förenat med livsfara.

Relationen mellan militärer och journalister har varit komplicerad både i öst och väst. Samspelet mellan militärer och journalister kan dels ses som en *förhandlingsrelation* mellan två yrkesgrupper som arbetar på samma arena men med olika målsättningar, dels ses som en utbytesrelation där parterna i varierande grad är beroende av varandra.

I auktoritära stater försvåras arbetet för sanningssökande journalister därför att de måste arbeta på två fronter, för att låna en militär term. Dels måste de verka för rätten till ett utrymme för självständig granskning och debatt, dels för rätten att granska den egna statsmaktens militära agerande. Det är ett arbete i ständig motvind och det har redan resulterat i att reportrar riskerat sitt liv, som i fallet med den ryska undersökande reportern Anna Politkovskaja (mördad 2006) och den ukrainske reportern Vasyl Klymentiev (mördad 2010) som var verksam i östra Ukraina.

Men även i demokratiska stater är sanningssökande journalistik i krig och krissituationer utsatt för en rad svårigheter. Dessa hänger samman med relationen till stat och militär, som rutiner och traditioner under arbetsprocessen och i de konventionella presentationsformerna.

En historisk översikt visar att relationen mellan de båda yrkesgrupperna varit asymmetrisk. Militärmakten har tolkningsföreträde inte minst genom sitt monopol på tillträde till krigsskådeplatsen. Militärmakten har även strävat efter monopol på rollen som informatör, och försökt styra informationen på olika sätt.

Med Vietnamkriget förändrades det tidigare nära samarbetet mellan militär och journalister i väst. Bakgrunden var dels den förändrade tidsandan med en stark samhällskritisk utmaning från en ny ungdomsgeneration, dels medieteknologiska förändringar. Den utdragna konflikten blev det första tv-kriget. Det har hävdats att USA förlorade kriget på grund av den allt mer kritiska journalistiken. Forskning visar att en sådan uppfattning om massmediernas roll är överdriven.

Men erfarenheterna kom att ligga till grund för en ny mediestrategi, den ”inbäddande”. Förändringen var delvis ett resultat av ett ökat förhandlingsutrymme för massmedierna. Man överlade om ett nytt system vid väpnade interventioner där journalisterna fick tillträde till händelsernas mitt i ett så kallat pool-system. Forskning om tillämpningen av detta system visar att journalistiken fortsatte att vara hårt styrd under Falklands-konflikten, invasionerna i Grenada och Panama och även i de båda Gulf-krigen. Inbäddningen innebar att ett utvalt antal reportrar kunde följa med stridande förband och självständigt rapportera från fältet. För några reportrar innebar detta ett större utrymme för rapportering av vad som tilldrog sig vid fronten, men systemet gjorde att journalistiken koncentrerades kring soldaternas vardag men endast i begränsad utsträckning civilbefolkningens situation.

Skilda förutsättningar för konfliktjornalistik i öst och väst

Förutsättningarna var olika för självständiga massmedier i de nya, fria staterna efter Sovjetimperiets kollaps. Förutsättningarna var mer gynnsamma i stater som haft en omfattande underjordiska medier som i Polen, men sämre i samhällen där denna varit svag eller starkt förtryckt som i de ryska respektive ukrainska delrepublikerna av den avlidna unionen. En gemensam nämnare var dock att de flesta staterna i det nya Öst- och Centraleuropa antog lagar för yttrande- och mediefrihet, men förutsättningarna för en fri och obunden journalistik beskars redan under slutet av 1990-talet i de stater som saknade ett starkt civilsamhälle. I stater som Ryssland och Ukraina tog politiskt aktiva affärsmän, så kallade oligarker, över mediesystemen och tillät i huvudsak enbart den journalistik som gynnade deras egna intressen.

I den nya ryska federationen gavs på 1990-talet för första gången möjligheter för obundna och kritiskt granskande massmedier. Under den första ryska interventionen i delrepubliken Tjetjenien 1994 kunde massmedierna visa en osminkad bild av kriget, framför allt av förödelsen för civilbefolkningen – och motståndarsidan, de tjetjenska rebellerna, fick stort utrymme. Men detta fönster slogs

snabbt igen under Putin-regimen. Nyhetsmediernas krigsrapportering har sedan dess med få undantag präglats av en ensidig och patriotisk nyhetsrapportering i väpnande konflikter där den ryska militären varit inblandad.

I den cementerade mediestrategin ingår kraftigt ökade informationssatsningar, som till exempel finansiering av den nya stationen *RT* (se kapitel 7), men även användning av professionella PR-byrårer i Bryssel och Washington. Ryssland kontrakterade under 1990-talet det amerikanska PR-företaget Ketchum för att påverka mediebilden i Västvärlden, särskilt i USA. Ketchum uppdrog i sin tur åt konsultföretaget *Gplus* i Bryssel att leda en PR-kampanj med målet att påverka journalister i Västeuropa (Rodgers 2012:69).

Andra satsningars sker i tysthet och har officiellt inte regeringens sanktion. Dit hör användning av sociala medier i vilka så kallade ”troll” (det vill säga anonyma skribenter) sprider regimvänliga kommentarer under förespegling att man tillhör en kommenterande allmänhet. Ett annat inslag är så kallat cyber-krig, där störningar av internettrafiken i grannländerna medfört stora svårigheter för de lokala massmedierna.

Inom forskningen om internationella relationer råder det konsensus om att utvecklingen i Central- och Östeuropa varit olikmässig. Förutsättningarna för frihet från oligarkisk eller partipolitisk styrning har varit bättre i stater som Polen, men sämre i Ryssland där regimen förankrat en auktoritär mediepolitik. När det gäller situationen i Västvärlden är meningarna delade. Några militära bedömare ger uttryck för en optimistisk syn, som till exempel generalmajor Tony Cucolo som tror på en journalistik som lever upp till hög standard och höga etiska krav utan att vara bakbunden av censur eller annan myndighetspåverkan (Cucolo 2008: 88f). Många journalister med lång fältterfarenhet är mer pessimistiska, som till exempel den tidigare krigskorrespondenten Martin Bell. I en dystopisk artikel från 2008 skrev Bell att nyhetsjournalistiken i krig strypts av den inbäddande rapporteringen och att den numera har ”ett så begränsat perspektiv att den inte har större utblick än en militär rekryteringsfilm” (Bell 2008: 221).

Vår studie visar att det inte finns grund för vare sig entydig optimism eller pessimism. Hur utbytet ser ut och vilket förhandlingsutrymme som ges mellan de båda yrkesgrupperna måste i sista hand bedömas i fallstudier av aktuella konfliktsituationer – detta motiverar kontinuerliga studier och uppföljningar i en föränderlig medievärld.

Referenser

Allan, S och Zelizer, B. (2004): *Reporting war: Journalism in Wartime*, London: Routledge.

Antonenko, O. "A War with No Winners", *Survival* 50:5, sid 23–36, London, Routledge.

Belin, L. (2002a). "Russian media policy in the first and second Chechen campaigns", Aberdeen, Scotland: Paper for the *52nd conference of the Political Studies Association.*

Bell, M. "The Death of News", *Media, War & Conflict* 2008 1: 221–231.

Belin, L. (2002): "The Russian Media in the 1990s", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 18:1, sid 139–160.

Carruthers, S. (2011): *The Media at war*, London: Palgrave Macmillan.

Cassara, C. och Lengel, L. (2010): "Move Over CNN: Al-Jazeera's View of the World Takes on the West, *Journal of Global Mass Communication* vol 3: 1–4.

Christensen, C. (2008): "YouTube and the US occupation of Iraq", *Media, War & Conflict,* vol. 1, 2: pp. 155–175.

Coman, M: "Developments in Journalism Theory About Media 'transition' in Central and Eastern Europe", *Journalism studies*, 1/2000 sid 35–56.

Cottle, S. (2006): *Mediatized conflict*, London: Open University Press.

Cucolo, T. (2008): "The military and the media: shotgun wedding, rocky marriage, committed relationship" *Media, War & Conflict,* 1: 84.

De Beer, A. och Merril, J. (2004): *Global journalism – topical issues and media systems*, 4thed, Boston.

Dobek-Ostowska, B. (2011): "Political parallelism or political bias. Consequences for the quality of democracy in Poland" i *Dobek-Ostrowska/ Glowacki (2011).*

Dobek-Ostrowska, B. (2015): "Journalism and Commercialization" i *Nygren och Dobek-Ostrowska*, sid 211–231.

Dobek-Ostrowska, B. och Glowack, M. (2011)*: Making democracy in 20 years, Media and politics in Central and Eastern Europe*, Wydawnictgwo Uniwersiytetu Wroclawskiego, Wroclaw 2011.

Dragsdahl, J. (1991): *Pressens slagmark: nyhetsmedierna og golfkriget*, Köpenhamn: SNU.

Dutsyk D. (2010): “Media Ownership Structure in Ukraine: Political Aspects”, paper for *Kyiv Mohyla School of Journalism.*

Dyczok, M. (2009): Do the Media Matter? Focus on Ukraine, i Dyczok, Marta och Goman-Golutvina, Oxana: *Media, Democracy and Freedom*, Frakfurt: Peter Lang, sid 17–40.

Fogelberg, K. (2004): *Reportrar på plats. Studier av krigsjournalistik 1960–2001*, Göteborg: JMG.

Freedom House (2015): www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2015/russia

Friedrich E.S. (2011): *Media Landscapes of the Eastern Partnership Countries*, Yerevan: Ebert Stiftung.

Gelbach, S.: “Reflections on Putin and the Media”, *Post-Soviet Affairs, 2010:26,* sid 77–87.

Gergen, D.: Diplomacy in a Television Age” i *Serfarty* (1990) sid 58–65.

Glasgow University Media Group (1985): *War and Peace News*, Bristol: Open University Press.

Grynko, A. (2012): “Ukrainan journalist’s perceptions of unethical practices: codes and everyday ethics” *Central European Journal of Communication*, 2/2012, pp 259–274.

Halliday, F. (1999): “Manipulation and Limits, Media Coverage of the Gulf War 1990–91” i Allen, Tim, Seaton, Jean: *The Media of Conflict*, London: Zed, p 127–46.

Hallin, D. (1989): *’The Uncensored War’: the Media and Vietnam*: New York, Oxfords University Press.

Hamdy, N. och Mobarak, R.: “Iraq War Ushers in Web-based Era” i *Berenger* (2004/2010) sid 244–.

Hollis, D. (2011): “Cyberwar Case Study: Georgia 2008”, *Small Wars Journal*: Journal Article January, 6.

Hoskins, A. och O’Loughlin, B. (2015): “Arrested war: the third phase of mediatization”, Journal of *Information, Communication and Society*, 18:11, sid 1320–1338.

Jakubowicz, K. (2011): “Democracy at 20, Many unhappy Returns” in*Dobek-Ostrowska/ Glowacki* 2011.

Jowett, G. och O’Donell, V. (2015): *Propaganda and Persuation*, 6th edition. London: Sage.

Juganaru, A. (2012): “Intelligence and Disinformation during the Russian-Georgian Conflict” I Biagini, Antonello, Hlihor, Constantin, Carteny, Andrea: *Challenges and Opportunities for a Multilateral Cooperation*, Bucharest: EUBSR, sid 166–172.

Killander-Braun, L. (1985): TT:s bild av USA:s invasion i Panama. Stockholm: *JMKs skriftserie* 3.

Knightley, P. (2004): *Krigets första offer är sanningen*, Stockholm: Ordfront.

Kovach, B. och Rosenstiel, T. (2007): *The Elements of Journalism – what newspeople should know and the public should expect,* New York: Three Rivers Press.

Koltseva, E.: “Change in the Coverage of the Chechen Wars: Reasons and Consequences”, *The Public* 2000:3 sid 39–54.

Lauk, E. (2008): "How will it all unfold? Media systems and Journalism Cultures in post-communist countries” i *Jakubowicz och Suskod* 2008, sid 193–213.

Lewandowsky, S., Stritzke, W., Freund, A., Oberauer, K., Krueger, J. (2013): “Misinformation, Disinformation, and Violent Conflict – From Iraq and the ‘War on Terror’ to Future Threats to Peace”, *American Psychologist* Vol. 68:7, sid 487–501.

Lewis, J. och Brookes, T.: “How British Television Represented the Case for War” in *Allen and Zelizer* 2004:283–300.

Maltby, S. (2012): *Military Media Management – Negotiating the ’front’ line in mediatized war*, London: Routledge.

Nohrstedt, S.A. (1992): ”Utanför poolerna – svenska korrespondenters erfarenheter av nyhetsrapporteringen från kriget i Persiska viken” i *Nordlund* (1992).

Nohrstedt, S.A. (2009): “New War Journalism”, *Nordicom Review* 30, sid 95–112.

Nohrstedt, S.A. och Ottosen, R. (2014): *New Wars, New Media and New War Journalism – Professional and Legal Challenges in Conflict Reporting*, Göteborg: Nordicom.

Nordenstreng, K. och Pietiläinen, J. (2010): “Media as mirror of change” in Huutunen, Tomi/ Ylikangas, Mikko: *Witnessing Change in Contemporary Russia*, sid 136–158.

Nygren, G. och Dobek-Ostrowska, B. (2015*): Journalism in Change – Journalistic Culture in Poland, Russia and Sweden*, Frankfurt am Main: Peter Lang.

Ottosen. R. (1992): "The Media and the Gulf War Reporting", Oslo: *Bulletin of Peace Proposals*:1.

Reese, S.: "Finding Frames in a web of Culture – the Case of the War on Terror", I D'Angelo, Paul, Kuypers, Jim: *Doing News Framing Analysis: Empirical and Theoretical Perspectives*" London: Routledge, sid 17–42.

Reporters sans Frontiers (2010): *Ukraine Report*, Paris: RFS.

Rodgers, J. (2012): *Reporting conflict*, London: Palgrave Macmillan.

Ryabinska, N. (2011): Media in Post-Communist Ukraine, Impact on Media Independence and Pluralism, *Problems of Post-Communism*, vol. 58, no. 6, sid 3–20.

Schudson, M. (2011): *The Sociology of News*, 2nd ed., New York: Norton & co.

Serfarty, S. (1990): *The Media and Foreign Policy*, London; John Hopkins Foreign Policy Institute.

Shreedharan, C.: "War and Peace Journalism" i Fowler-Watt, K. och Allen, S. (2013): *Journalism: New Challenges*, Bournemouth: Centre for Journalism & Communication Research.

Thussy, D. och Freedman, D. (2003): *War and the Media*, London: Sage.

Tumber, H. (2008): "Journalism and the war in Iraq" in Allan, Stuart: *Journalism, Critical Issues*, sid 370–380.

Tumber, H. (2009): "Covering war and peace" in Hanitzsch, Wahl-Jorgensen: *The Handbook Of Journalism Studies* sid 386–398.

Voltmer, K. (2008): "Comparing media systems in new democracies", *Central European Journal of Communication* vol 2:1 sid 23–40.

Wallensteen, P. (2011): "The Origions of Contemporary Peace Research" I Höflund, K och Öberg, M (2011): *Understanding Peace Research – Methods and Challenges*, London: Routledge

Williams, K. (2005): *European Media studies*, London: Hodder Arnold.

Zelizer, B. (2004): *Taking Journalism Seriously – News and the Academy*, London: Sage.

Kapitel 3

Ukraina

Att bevaka ”vårt krig” – dilemman och utmaningar för ukrainsk journalistik

DARIYA ORLOVA OCH DARIA TARADAI
NATIONELLA UNIVERSITETET KYIV-MOHYLA-AKADEMIN

Den militära konflikten i östra Ukraina har skakat landet och lett till flera utmaningar för det ukrainska samhället. Det är första gången i det självständiga Ukrainas historia som journalister har stått inför behovet att rapportera om den militära konflikt som breder ut sig i deras land. Bevakning av krig är en utmaning för journalister, inte bara av säkerhetsskäl. Bevakning av militära konflikter brukar åtföljas av avgörande dilemman för journalister. Hur garanteras att informationen är korrekt? Var går gränsen mellan att vara journalist och vara medborgare i sitt land? Betyder fredstidens normer i journalistiken fortfarande något i tider med hot mot landets suveränitet? Dessa och många andra frågor har format ukrainska journalisters arbete sedan konflikten började.

Bevakningen av konflikten var av förklarliga skäl massiv i ukrainska medier. Det ukrainska medielandskapets mångfald återspeglas i de bevakningsmönster som varierade mellan de olika medierna. Samtidigt kunde vissa allmänna trender observeras, särskilt en alltmer patriotisk bevakning.

Av de tre analyserade medierna hade två (tv-kanalen *1+1* och tidningen *Den*) en uttalat proukrainsk bevakning av konflikten: en tilltro till ukrainska källor, dominerande ukrainska aktörer, en proukrainsk inramning av konflikten och att man anammade regeringens terminologi i beskrivningen av händelserna och de inblandade aktörerna. Det tredje undersökta mediet – tidningen *Segodnya* – hade en tendens att ha en mer beskrivande och neutral bevakning genom att undvika känsloladdade formuleringar och ha större fokus på civila.

Några exempel:

Ett nyhetsvideoinslag i tv-kanalen *1+1* med rubriken "Ukrainska armén har lämnat Novoazovsk och förbereder sig på försvaret av Mariupol" 27 aug. 2014 är ett typiskt exempel på 'patriotisk' inramning i bevakningen av konflikten i östra Ukraina[1]. I inslaget ingår en direktsänd intervju av den ukrainska journalisten och innehåller: kritisk utvärdering av officiell information, stöd för den ukrainska militären, tydlig åtskillnad mellan militära myndigheter och vanliga 'tappra krigare', inga försök att upprätt hålla en neutral position, militär terminologi och orsaksförklaringar till konflikten som tas för givna. Journalisten använder formuleringar som "behövs inte förklaras", "Jag förstår inte varför de militära ledarna betedde sig så här", "rysk militärs närvaro tillkännagavs och bevisades" utan någon information om bevisen.

En liten artikel med rubriken "Lugansk är utan vatten och mat" som publicerades i *Segodnya* den 2 augusti 2014 är ett typiskt exempel på en nyhetsbevakning med stark betoning på mänskliga berättelser (bild 1). Den katastrofala situationen i det beskjutna Lugansk presenteras genom lokalinnevånares och lokala myndigheters berättelser. Den som skrev artikeln undvek känsloladdat eller partiskt språk, medan människorna som citeras livfullt beskrev den humanitära katastrofen i staden. Men inte någonstans i hela artikeln nämns vem som är på motsatta sidan i konflikten. Allt beskrivs i passivum: "Kirovsks elektriska transformatorstation nästan förstördes som ett resultat av eldgivningen". Sådan anonymiserad bevakning med mycket lite bakgrund är mycket typisk för *Segodnyas* beskrivning av skadorna i städerna i östra Ukraina. Samtidigt är tidningens proukrainska perspektiv uppenbart i den här artikelns andra del, som positivt och okritiskt beskriver den propagandakampanj som bedrivs av ukrainska försvarsdepartementet.

«СЕГОДНЯ» ВЫИГРЫВАЙ ЕЖЕДНЕВНО!

И БОЯЛИСЬ ЧУЖИЕ»

ЛУГАНСК БЕЗ ВОДЫ И ЕДЫ

ПЕРВАЯ МИРОВАЯ:

Bild 1. *"Lugansk utan vatten och mat"*, *ur Segodnya 2 augusti 2014.*

1. Inslaget är tillgängligt online http://1+1.ua/video/video-novini/ukrayinska-armiya-zalishila-novoazovsk-i-gotuyetsya-oboronyati-mariupol.html

Tre analyserade medier

Det ukrainska medielandskapet har det senaste decenniet allmänt ansetts vara tämligen pluralistiskt, men ändå dominerat av oligarker, stora mediaägare med starka politiska band eller intressen (Dyczok 2015, Szostek 2014, Ryabinska 2011). Dessa ägare har koncentrerat enorma mediaresurser, övervägande inom television. Prioriteringen av television förklaras av det faktum att TV är den viktigaste informationskällan för majoriteten av ukrainare. Över 90 % av medborgarna får primärt sina nyheter från TV. Samtidigt har också nyhetswebbplatser vunnit avsevärd popularitet som viktiga nyhetsleverantörer bland de medier som sätter dagordningen.

Den ukrainska pressen har utgjort ett svagt segment på den ukrainska mediamarknaden under det senaste decenniet, och den största andelen av reklamintäkterna går till tv-bolag. En följd är att det inte finns en enda dagstidning som skulle kunna beskrivas som en viktig dagordningsgivare i det ukrainska offentliga rummet. Kvällstidningar har i stort sett klarat sig bättre medan seriösa dagstidningar går med stora underskott.

För vår studie har vi valt två dagliga tidningar och en tv-kanal.

Den

Den (*Dagen* på svenska) betraktas som en ledande dagstidning inriktad på en elitpublik (högutbildade i storstäder). Tidningen fokuserar mest på analys av den politiska situationen och internationella relationer och innehåller många krönikor och så kallade expertrapporter. Trots tidningens ambition att vara en ’seriös’ dagstidning har bedömare kritiserat den för att publicera nyheter av tveksam kvalitet och med viss redaktionell partiskhet. Tidningen har två språkversioner, ukrainska och ryska, och en veckosammanfattning på engelska. Tidningen Dens totala upplaga är 62 500 exemplar, enligt vad redaktionen uppger. Allt tidningsinnehåll finns också tillgängligt online på webbplatsen http://www.day.kiev.ua/uk, kostnadsfritt. Det finns en brist på allmänt tillgänglig information om ägarkoncernen Ukrainian Press Group, men tidningen tros vara kopplad till Ukrainas före detta statsminister Yevhen Marchuk. *Dens* innehåll har varit uttalat proukrainskt. Mycket av innehållet ägnas historie- och identitetsrelaterade frågor som är viktiga för det ukrainska samhället.

Segodnya

Tidningen *Segodnya* (*Idag* på svenska) trycks i tabloidformat och är på ryska (Kulyk, 2010). Den innehåller en blandning av artiklar om politik, livsstil, sport etc. På grund av sitt betydande fokus på politik och relaterade frågor kan *Segodnya* inte klassificeras som en klassisk kvällstidning. Men tilltalet och det stora antalet artiklar för konsumenter (till exempel turism, hälsa, sport och annat) gör att denna publikation inte kan placeras i segmentet "kvalitetspress". Tidningen har flera regionala versioner med anpassat innehåll för läsare i Ukrainas olika regioner. Tidningens upplaga är 155 000 exemplar. En del av tidningsinnehållet finns tillgängligt online på webbplatsen http://www.segodnya.ua. *Segodnya* ägs av Rinat Akhmetov, landets rikaste oligark och en av Regionernas partis f.d. finansiärer (Ryabinska, 2011). Tidningen uppvisade proryska tendenser före Euromaidan.

1+1

1+1 är en av de mest populära och äldsta ukrainska tv-kanalerna. Den ägs av en inflytelserik ukrainsk oligark, Ihor Kolomoysky. TV-kanalen stödde Euromaidan-revolutionen och Kolomoyskys politiska intressen. Oligarken sympatiserade med Euromaidan och intog en mycket proukrainsk position efter Rysslands annektering av Krim. Senare utnämndes Kolomoysky till guvernör för regionen Dnipropetrovsk och koncentrerade sina aktiviteter på att bekämpa potentiella separatistiska projekt i regionen och driva på en proukrainsk stämning i det för det mesta rysktalande Dnipropetrovsk. Den dagliga kvällsnyhetssändningen på *1+1 Channel* hade den största andelen tittare i Ukraina under sommaren 2014, 20–25 % av publiken.

Allmän bevakning

Samtliga undersökta medier hade en massiv bevakning av konflikten i östra Ukraina under hela undersökningsperioden. Varje nummer av de båda tidningarna innehöll minst fem artiklar om ämnet. I synnerhet bjöd tv-kanalen *1+1* på en omfattande bevakning av konflikten, med flera tv-team samtidigt i konfliktområdet och som levererade flera nyhetsinslag. Sammanlagt 651 nyhetsartiklar och inslag i de tre medierna har analyserats:

- *Segodnya* – 231 artiklar under perioden. I första hand nyhetsrapporter (53 %) medan en tredjedel av allt material var specialartiklar (32 %). Bakgrunds- eller analysmaterial står endast för cirka 12 % av alla analyserade nyheter. Denna dagstidning ger information om aktuella frågor men utan djupare insikter.

- *Den* – 165 artiklar under perioden. Varje tidningsnummer innehöll mer än fem artiklar om konflikten (ibland var antalet 15 eller ännu fler i undantagsfall). Vad beträffar innehållets allmänna struktur skilde sig *Den* markant från *Segodnya*. Majoriteten av allt undersökt material (39 %) var specialartiklar. Bakgrunds- och analysmaterial var också mycket vanligt i denna tidning (26 %), medan antalet nyhetsrapporter inte överstiger en femtedel av alla artiklar (19 %).
- *1+1* – 255 nyheter under perioden, nästan 634 minuter totalt. Men hela mängden av nyheter om konflikten var mycket större. Bevakningen var så omfattande och intensiv att man vissa dagar ägnade hela nyhetssändningen åt bevakning av olika aspekter av konflikten. Nästan alla program började med nyheter om konflikten, vilket visar att ämnet hade högsta prioritet.

Nästan en fjärdedel av alla analyserade tidningsartiklar (23 %) fanns på förstasidan, vilken illustrerar ämnets betydelse för ukrainska medier; över en tredjedel av allt material (41 %) publicerades antingen som den största artikeln på sidan, eller på andra eller tredje plats i nyhetssändningarna, vilket återigen visar hur mycket uppmärksamhet som ämnet ägnades.

Vad beträffar genrefördelningen i tidningarna utgjorde nyhetsrapporterna den största andelen (39 %). Den andra mest populära genren var reportage, vilket är ett mycket vanligt sätt att presentera nyheter om såväl civila i konfliktzonen som militären. Artiklar med analys var mycket mindre populära (mindre än en femtedel av allt material). Intervjuer var ännu sällsyntare.

I allmänhet föredrog *Segodnya* och tv-kanalen *1+1* nyhetsbevakning och rapporter om konflikten med dagliga beskrivningar av förändringarna på slagfältet, medan *Den* tillhandahöll fler bakgrunds-/analysartiklar och intervjuer med olika aktörer, särskilt med internationella aktörer och representanter för den politiska eliten. Detta kan förklaras av att kanalerna vänder sig till olika publiker.

	SEGODNYA	DEN	1+1	TOTALT
Internationell politisk diskussion och sanktioner	7	16	1,2	7
Nationell politisk diskussion och sanktioner	6	4	2	4
Strider i konfliktområdet	20	4	23	17
Följderna för civila i konfliktområdet (även flyktningar)	26	15	17	19
Proryska rebeller och deras handlingar	0	0	0	0
Rysk inblandning i konfliktområdet (allmänt stöd)	2	2	1	2
Rysk militär inblandning i konfliktområdet	4	4	8	6
Militärt stöd för Ukraina	0	8	2	3
Folkligt stöd för en sida	4	8	1	4
Folkligt stöd för civila	0	1	0	0
Följder av konflikten, sanktioner och ekonomin	1	0	1	1
Konfliktens övriga följder	4	12	9	4
Förhandlingar Ukraina–separatister–Ryssland	1	0	3	1
Nyheter om ukrainsk militär (inte militära aktioner)	17	21	11	16
Nyheter om separatister (inte militära aktioner)	2	0	1	1
MH 17	5	1	10	6
Rysk humanitär konvoj (lastbilar)	3	1	4	3
Andra	0	6	6	4
Totalt	100	100	100	100
N=	231	165	255	651

Tabell 1. Bevakningens teman (% av artiklarna/nyheterna).

Som analysen visar fanns det inget enstaka ämne med överväldigande dominans. Inte ens det mest populära ämnet (”Konsekvenser för civila i konfliktområdet”) utgjorde mer än 19 % av allt material. En betydande andel av bevakningen ägnades åt olika militära aspekter, såsom ”strider” eller ”nyheter om ukrainsk militär”, vilket visar på ukrainska mediers militärorienterade bevakning. Intressant nog var ”internationella politiska diskussioner och sanktioner” mycket mindre populära. Vissa teman var nästan frånvarande i de undersökta mediernas bevakning till exempel artiklar om separatister (inte militära aktioner), förhandlingar mellan separatister och Ukraina. Att dessa ämnen undveks kan också indikera de analyserade mediernas proukrainska perspektiv.

Пам'ять

Герої, яких ми не забудемо

Обіцяв мамі, що незабаром приїде...

Завжди підтримував бійців

Третя «блискавка» стала смертельною

Прикривав побратимів...

«Це людина видатна...»

Bild 2. Sidans rubrik lyder “Hjältar vi inte glömmer”.

När det gäller ämnesval uppvisade medierna några viktiga skillnader. *Segodnya* hade många fler artiklar om ”konsekvenser för civila i konfliktområdet” jämfört med *Den* och *1+1*. *1+1* och *Segodnya* bevakade också striderna mycket intensivare. Istället fokuserade *Den* mer på analysen av ”internationell politisk diskussion och sanktioner”. Nyheter om ukrainsk militär (inte militära aktioner) fick likvärdig bevakning i de tre medierna. *1+1* ägnade mycket tid åt beskrivningen av själva striderna, bevakningen av följderna för de civila samt inslag om ukrainska militären. Några exempel:

- En särskild sida som heter ’Hjältar vi inte glömmer’ (5 augusti) i tidningen *Den* innehöll berättelser om några ukrainska soldater som förlorade sina liv i konflikten. Texterna gav bakgrundsinformation om soldaterna, deras yrken i ’fredstid’, deras väg till armén, citat från släktningar eller bekanta som beskrev dem och rapporter från begravningar. Sådana specialsidor var ganska typiska för *Den* under den analyserade perioden.
- Ett nyhetsinslag på *1+1* (6 augusti) handlade om en ukrainsk soldat som räddade sina kamrater vilket kostade honom livet. Journalisten återger känslosamma detaljer om soldatens familj och offer, och använder konstant ord såsom ”hjälte”. Samtidigt ges ingen tydlig information om fienden som

> dödade soldaten. Det sägs bara att han dog under "bombardemanget vid den ukrainska-ryska gränsen, när en granat föll in från Rysslands territorium". Hela videoinslaget ägnas begravningen med dramatisk musik och långa pauser i journalistens skildring.

De tre mediernas olika preferenser när det gäller ämne kan förklaras av val av olika metoder och vissa av strukturella skäl. *Den*, som positionerar sig som en 'kvalitetstidning', ger mer analys av händelser och bevakning av det 'internationella perspektivet'. Stora analytiska artiklar om geopolitiska frågor förekommer ganska ofta. *Segodnya* å andra sidan har mer fokus på 'hårda' nyheter och berättelser med personlig vinkel. *Segodnyas* mycket intensivare bevakning av konfliktens följder för civila i konfliktområdet kan också möjligen förklaras av dess ägarstruktur. *Segodnya* ägs av den inflytelserike ukrainske oligarken Rinat Akhmetov, som kommer från Donetsk och länge betraktats som Donbass informelle ledare. Därför har tidningen fokuserat på utvecklingen i Donbass. Efter att de militära aktionerna inleddes flydde Akhmetov från Donetsk och lanserade sedan en stor humanitär hjälpkampanj för de civila, som har fått stor bevakning i *Segodnya*. Tidningen hade också ett regionkontor i Donetsk och ett nätverk av korrespondenter med en välutvecklad kontaktdatabas (före konflikten), vilket förklarar en bred närvaro av 'lokala röster' i innehållet.

Det är värt att nämna att det förekom bara ett fåtal artiklar om separatisterna i de så kallade folkrepublikerna Luhansk och Donetsk (LPP/DPP), vilket visar de analyserade mediernas proukrainska bevakning med mindre uppmärksamhet för motståndarna, trots det faktum att det finns många ukrainska medborgare bland dem. Relativt få artiklar ägnades olika aspekter av Rysslands inblandning och stöd för rebellerna, något som skulle kunna förklaras av att detta stöd tas för givet.

Huvudperspektiv i bevakningen

En av de viktiga frågorna i analysen var i vilken mån medierapporteringen uttrycke stöd för någon sida eller en mer neutral ståndpunkt. Enligt analysen förmedlade majoriteten av artiklarna perspektiven "Stöd för ukrainare i allmänhet" och "Stöd för den ukrainska militären". Ca 18 % av alla artiklar var i huvudsak neutrala.

	SEGODNYA	DEN	1+1	TOTALT
Stöd för den ukrainska regeringen	5	12	6	7
Stöd för Ukrainas militär	15	39	46	33
Stöd för de civila i konfliktområdet	0	15	11	8
Stöd för ryska regeringen	0	0	0	0
Stöd för separatister	0	0	0	0
Neutralt – folkets perspektiv	7	1	1	3
Neutralt – maktens perspektiv	2	12	10	8
Stöd för ukrainare i allmänhet	66	20	12	33
Neutralt – inget särskilt perspektiv	5	2	13	8
Totalt	100	100	100	100
N=	231	165	254	650

Tabell 2. Huvudperspektiv i bevakningen (% av artiklarna/inslagen).

Det är anmärkningsvärt att medan *Segodnya* hade en tendens att ofta ge stöd åt ”ukrainare i allmänhet”, lutade *Den* och i än högre grad, *1+1* en mer åt perspektivet ”Stöd för den ukrainska militären”. Några exempel:

- *Den* förmedlade ”stöd för det ukrainska” perspektivet inte bara genom texterna, utan också via fotografierna på förstasidan. Till exempel hade förstasidan på utgåvan av den 23 juli ett foto av en ukrainsk militär på stridsvagnen med en ukrainsk flagga på. Titeln under fotot lyder ”Dags att vinna!” (bild 4). Allt som allt var bara åtta av de 33 förstasidorna i det analyserade urvalet av *Den*-utgåvor icke-militära vad beträffar visuellt innehåll. Resterande tre fjärdedelar av förstasidorna handlade om den ukrainska militären.
- Intressant nog hade *Segodnya* samma dag (23 juli) också en bild av en soldat på sin förstasida (bild 5), men utan några ukrainska symboler, såsom en flagga, och den största rubriken är ganska neutral: ”Ny värnplikt: Vem kallas in”. Men tidningarnas proukrainska position speglas i den mindre underrubriken: ”Vår armé fortsätter en offensiv”.

Bild 3. Rubriken lyder "Ny värnplikt: Vem kallas in?"

Bild 4. Rubriken lyder "Dags att vinna!"

Synliga källor i bevakningen

I sin bevakning av konflikten förlitade sig samtliga tre analyserade ukrainska medier i hög grad på ukrainska officiella informationskällor, i synnerhet regering och militär, vilket framgår av tabell 3. Medan tidningarna *Segodnya* och *Den* föredrog den ukrainska regeringen som en viktig källa, förlitade sig journalisterna från *1+1* främst på källorna från den ukrainska militären, vilket kan förklaras av den intensiva fältrapportering som utfördes av *1+1*-korrespondenter.

Det ukrainska civila samhället växte som en viktig källa för journalister, med påfallande aktivt engagemang hos aktivister i olika gräsrotsinitiativ sedan Euromajdan och under hela konflikten i östra Ukraina. Det civila samhällets aktivister och aktörer var en ganska synlig källa i det analyserade nyhetsinnehållet. Mycket ofta var det dessa frivilliga som hjälpte till att utrusta den ukrainska militären och aktivister som gav assistans till internflyktingar från konfliktområdet.

De tre medierna liknar varandra genom att de sällan refererar till ryska källor. Ryska politiker gavs ganska lite synlighet i nyhetsinnehållet och proryska rebeller var ännu mindre synliga i två av de tre medierna (men+ tidningen *Segodnya* gjorde rebellerna synliga som källa i 12 % av nyheterna).

Vissa signifikanta skillnader konstaterades också. Till exempel innehöll artiklarna i *Den* många fler hänvisningar till experter, både ukrainska och utländska, jämfört med *Segodnya* och *1+1*. Ukrainska experter representerades mest av talespersoner från tankesmedjor, historiker, politiska analytiker, militära experter och ekonomer, varav de flesta var proukrainska och antiryska i sina kommentarer. *Den* använde sig också ganska ofta av utländska experter, som till exempel en rysk statsvetare, Lilia Shevtsova och en redaktör vid Süddeutsche Zeitung, Stefan Kornelius. Återigen var en absolut majoritet av utländska experter kritiska mot den ryska politiken mot Ukraina.

Politiker från EU och USA var också synliga i *Dens* bevakning av konflikten, med många bakgrunds-/analysartiklar som citerade och hänvisade till politiker från EU och USA. *Den* publicerade också många intervjuer med EU-länders ambassadörer i Ukraina.

Medan *Den* fokuserade på elitens perspektiv, försökte *Segodnya* tillhandahålla ett folkligt perspektiv, vilket framgår av att *Den* har den högsta synligheten för ukrainska civila i allmänhet och civila i/från konfliktområdet som källor, jämfört med *Den* och *1+1*. Att *Segodnya*-journalister förlitar sig mer på civilas beskrivningar kan förklaras både av dess allmänna redaktionell policy som inriktas på att tillhandahålla folkligt perspektiv och mediets ägarstruktur. Som angivits tidigare ägs *Segodnya* av oligarken Rinat Akhmetov som föddes i Donetsk och har starka intressen i regionen. Tidningen hade sitt regionkontor i Donetsk före upptrappningen av konflikten och därmed lokalt anställda journalister med bättre och mer regelbunden tillgång till civila källor i konfliktområdet. Även om *Segodnya* tvingades stänga sitt kontor i Donetsk på grund av påtryckningar från rebeller i maj 2014 fortsatte en del av journalisterna att rapportera för mediet. Följaktligen lyckades *Segodnya* att ge en röst åt lokalbefolkningen som bodde i rebellstyrda territorier, medan andra ukrainiska medier inte hade sådana resurser.

Även om *Den* och *1+1* inte hade sina journalister i rebellstyrda territorier sade många journalister i intervjuerna att de kontinuerligt försökte hålla kontakten med vissa som bodde i dessa områden.

På grund av tv-mediets särart fokuserade *1+1* på rapportering om den senaste utvecklingen på slagfältet och relaterade frågor, vilket kan förklara de militära källornas dominans. Den allmänna förekomsten av militära och officiella källor i bevakningen på *1+1* kan också förklaras av en till stor del 'patriotisk' inramning av konflikten i tv-kanalen, vilket också återspeglade ställningstagandet för Ihor Kolomoysky, oligark och då guvernör för regionen Dnipropetrovsk.

	SEGODNYA	DEN	1+1
Ukrainska regeringen	40	60	41
Andra ukrainska aktörer	7	17	9
Ukrainska experter	41	32	14
Ukrainsk militär	29	47	56
Det civila ukrainska samhället	30	25	17
Ukrainska civila	7	23	1
Civila i och från konfliktområdet	11	33	22
Ryska politiker	14	13	8
Ryska oppositionen	2	6	1
Ryska experter	7	1	2
Ryska rebeller i konfliktområdet	4	12	2
Ryska militären	1	2	2
Andra journalister/medier i konfliktområdet	5	2	4
Internationella experter (FN, OSSE, icke-statliga organisationer)	14	5	9
EU-politiker	15	8	9
Politiker i USA	13	6	4
Nato-tjänstemän	2	2	2
Andra personer utanför Ukraina/Ryssland	1	2	2
Andra	15	4	26
Antal nyheter	165	231	255

Tabell 3. Källor synliga i artikeln/nyhetsinslaget (% av artiklar/inslag). % av nyheterna i varje medium där varje typ av källa förekommer. Eftersom det ofta är flera olika källor i varje artikel/inslag blir summan mer än 100 %.

I intervjuerna bekräftade *1+1*-reportrar att de i hög grad förlitade sig på information från sina militära källor:

> ”Vi använder personliga kontakter i stor utsträckning.(…) När jag kommer till någon plats, någon kontrollstation, lämnar jag mitt telefonnummer. Och killarna vet att de kan ringa mig (…) Vi håller kontakten med befälhavare för brigader, bataljoner” – Journalist L, 1+1

En annan *1+1*-korrespondent som rapporterar från konfliktområdet sade att militära källor utgjorde cirka 80 % av deras informationskällor.

Även om regeringskällor gavs stor synlighet i det analyserade innehållet noterade många journalister i intervjuer att de behandlar ’officiell information’ med viss skepsis eller misstro:

> ”Jag försöker att inte använda… Jag menar, visst använder jag information från det officiella ATO-högkvarteret (ATO = anti-terroristoperationen) , men jag behandlar det inte som omisskännliga fakta… Om de säger ’Idag dödades 400 proryska separatister’ har jag inte möjlighet att kontrollera denna information, men inte tror jag på det vid första anblicken heller.” Så jag använder inte sådan information som fakta” – Journalist C, från Den

> ”Naturligtvis använder vi officiell information. Men vi försöker kontrollera den, eftersom det ibland finns avgörande motsägelser mellan den (officiella informationen) och det som faktiskt hände” – Journalist L, 1+1

Fältarbete och användning av sociala medier

I nästan 60 % av de analyserade artiklarna och inslagen är journalisten baserad i Kiev. I 18 % av artiklarna/inslagen är det inte möjligt att identifiera journalistens plats, vilket sannolikt innebär att bevakningen sker på redaktionen. Rapportering från konfliktområdet ses i cirka 7 % av fallen och från andra platser i Ukraina i 12 %.

- I *Den* syns sällan journalistens geografiska plats (55 % av fallen), vilket förmodligen betyder att journalisten befinner sig på redaktionen. Att journalistens plats är i Kiev märks i ungefär en femtedel av fallen (22 %). Endast sju artiklar producerades direkt ifrån konfliktområdet. Många fler nyheter (29) rapporterades från andra platser i Ukraina (Donbas undantaget).
- I *Segodnya* producerades tre fjärdedelar av innehållet om konflikten på redaktionen. Samtidigt omfattade många artiklar/inslag från detta innehåll kommentarer från lokalbefolkningen i konfliktzonen. En normal nyhetsrapport i *Segodnya* omfattar ett uttalande från en talesman från den ukrainska

militären, uttalanden från lokala myndigheter och citat från lokalbefolkningen, utan några element av rapportering i fält. Rapportering från konfliktområdet observerades i cirka 5 % av artiklarna/inslagen. Det är färre än antalet från andra platser i Ukraina.

- Även på tv-kanalen *1+1* producerades den största andelen analyserade rapporter i Kiev (69 %). Nästan var tionde rapport gjordes i konfliktområdet med en journalist som syns i fält. 15 % gjordes på andra platser i Ukraina. Det fanns också flera fall av rapporter från Moskva, EU-länder och OSS-länder.

Sociala medier används som källor i rapporteringen i nästan 17 % av fallen. *Facebook* hänvisas till i nästan 6 %, *Twitter* – i nästan 2 % av nyheterna och *Vkontakte* – något över 1 % av alla nyheterna. Andra sociala medier nämns som en källa i 8 % av innehållet. Dessa kan omfatta olika bloggplattformar, det ryska sociala nätverket www.odnoklassniki.ru och andra. I sina intervjuer sade majoriteten av journalisterna att de använde sociala medier, i synnerhet *Facebook*, för att både söka information och hjältar för deras artiklar. Intressant är att många journalister sade att de följer separatisternas sidor på sociala medier, även om de ofta gör det för sin personliga kunskap om utvecklingen hellre än att ge synlighet åt sådana källor. Till exempel:

> "Jag läser t.o.m. separatisternas webbplatser, besöker dem – det är mycket intressant. Jag kan inte säga att de har mycket faktisk information där, eftersom det är 99 % lögner... nja, det är svårt att uttrycka i procentandelar... Men det är mycket viktigt att ha kännedom om deras stämningar, attityder."
> – Journalist M, 1+1

Nyhetsbyråer syns sällan som en källa i de analyserade fallen. Endast 12 artiklar/inslag hänvisar till nyhetsbyråer. *Den*-journalister hänvisar till nyhetsbyråer oftare än journalister på de två andra medierna (6 av 12 referenser). Ryska nyhetsbyråer nämndes i fem fall, Reuters i två, och de återstående sju referenserna var fördelade bland andra europeiska nyhetsbyråer. Men det betyder inte nödvändigtvis att ukrainska journalister inte använder nyhetsbyråer, men de är inte alltid skyldiga att nämna byrån om de är abonnenter eller om byråns namn är viktigt för att förstå innehållet.

Andra medier användes som informationskälla i ungefär 10 % av fallen. Europeiska medier och ryska nationella medier är de som oftast hänvisas till (25, bland annat *BBC*, respektive 19 artiklar). Det finns också nio fall i vilka andra ukrainska nationella medier nämns, och 11 fall med hänvisningar till amerikanska medier, bland annat *CNN*.

Desinformation och källkritik

Kritik mot källor syns i 34 fall (5 % av innehållet). Vanligast är att källor kritiseras för att återge falska fakta, för partiskhet och för att ge en ofullständig bild. Journalister på tv-kanalen *1+1* uttryckte sin kritik mer öppet och oftare (22 fall).

Nästan 10 % av nyhetsrapporterna berörde frågan om desinformation och falska nyheter. I nästan 18 % av de analyserade fallen framfördes uttryckliga eller underförstådda anklagelser om desinformation. Såväl proryska rebeller i konfliktområdena och ryska politiker, som medierna, anklagades ofta för desinformation (64 respektive 50 artiklar/inslag). Ukrainska medier tog i hög utsträckning itu med propagandafrågan. Till exempel sände *1+1* ett inslag 16 augusti om en rysk frivillig som kom för att strida tillsammans med rebellerna mot den ukrainska armén eftersom han trodde på den ryska propagandan om ukrainska fascister. På sikt blev den frivillige besviken med det han såg i fält och ville åka hem, men tillfångatogs av den ukrainska bataljonen. I rapporten sade den ryske mannen att han insett att den ryska mediabevakningen bara var lögner.

I en av sin artiklar, med titeln *Tv-lögn: Ryska sagor*, sammanställde *Segodnya* en lista över falska nyheter om Ukraina som spritts av ryska medier. I intervjuerna noterade många journalister att det har gjorts försök till vilseledande på bägge sidor. Men, enligt dem, skiljer sig graden av vilseledande. I synnerhet nämnde journalisterna ryska medier som propagandistiska och utan trovärdighet:

> ”Vi läser ryska medier, men vi behandlar dem inte som en seriös informationskälla (...) Förutom krig, finns det informationskrig. Och det skulle vara oklokt att inte följa hur de förpackar information, vilka metoder som de använder” – Journalist H, Den

> ”Jag använder inte ryska medier (som en källa), eftersom allt förvrängs där. Det är intressant att läsa och bläddra igenom dem – istället för anekdoter. Att se dem medan man dricker kaffe, skratta och tänka ”Ja, Gud, vad jäkligt det hela är” – Journalist K, 1+1

Aktörer i konflikten

Den till stor del ensidiga bevakningen av konflikten illustreras av valet av dominerande aktörer.

Den mest förekommande och dominerande aktören i ukrainska medier är den ukrainska militären, som beskrevs positivt i merparten av fallen, mycket mer sällan beskrevs de på ett neutralt sätt, och nästan aldrig på ett negativt sätt. Representanter för det

ukrainska civila samhället och civila organisationer bevakades även på ett övervägande positivt sätt, medan civila i konfliktområdet, som är den andra mest vanligt förekommande och dominerande aktören, bevakades för det mesta neutralt, och mer sällan positivt. Intressant nog bevakades ukrainska myndigheter för det mesta på ett neutralt sätt. För ukrainska medier har militärer och frivilliga blivit verkliga hjältar då militären inte allmänt ansågs som en del av det statliga systemet, till vilken attityden vanligtvis är mindre positiv.

Bland de mest kritiserade dominerande aktörerna är rebeller, ryska politiker och den ryska militären, och resultatet visar de ukrainska mediernas antiryska inställning. Det ryska civila samhället kritiserades också markant av de ukrainska medierna, i en tredjedel av alla fall skildrades detta på ett negativt sätt. Det kan betyda att ukrainska medier betraktade det ryska civila samhället som åtminstone delvis ansvarigt för situationen i Ryssland och landets agerande i östra Ukraina. Det bevisar också att för ukrainska medier var det ingen stor skillnad mellan rebeller och ryska politiker, som betraktas som parter i konflikten.

Bara i 16 av de ungefär 650 artiklarna/inslagen var separatister från östra Ukraina de dominerande aktörerna. Till exempel sände kanalen 1+1 den 5 augusti ett inslag som ägnades helt åt informationskriget som fördes av separatisterna. Hela inslaget är mycket kritiskt mot dem, men det återger inte separatisternas ståndpunkt och åsikter i konflikten:

> "Terrorister poserar och skakar sina vapen inför proryska media, de transporterar helt öppet vapen och militärfordon på gatorna, de beskjuter bostadsområden med granater, och de är stolta över det".

Detta kan tolkas som att majoriteten av artiklarna och inslagen i stor utsträckning förmedlar den ukrainska militärens, myndigheternas och aktivisternas synpunkter och perspektiv.

	ANDEL	POSITIV	NEUTRAL	NEGATIV	INTE MÖJLIGT ATT SÄGA	N=
Ukrainska politiska aktörer	10	52	30	5	13	67
Ukrainska myndig-heter/tjänstemän	8	26	67	2	6	51
Ukrainsk militär	35	80	17	0	3	227
Det civila ukrainska samhället och organisationer	11	74	22	3	1	69
Civila i konfliktområdet	14	40	50	3	7	88
Rebeller i konfliktområdet	3	6	6	81	6	16
Ryska militären	3	0	31	63	6	16
Politiska aktörer i Ryssland	5	3	14	83	0	35
Det civila ryska samhället	1	33	17	33	17	6
Internationella politiker	6	39	36	17	8	36
Andra utländska aktörer i konflikten	3	70	20	10	0	20
Det civila samhället i andra länder	0	0	100	0	0	1
Andra	3	29	18	47	6	17
Totalt	100	54	28	12	5	649

Tabell 4. Dominerande aktör och tendens i ukrainska medier (%).

Rebeller visades mycket oftare i de ukrainska mediernas artiklar/inslag som en sekundär aktör än som en dominerande, och procentandelen av artiklarna/inslagen med negativ bevakning av dem är ännu högre. Ukrainska civila samhället och organisationer var de mest förekommande sekundära aktörerna, med ryska politiska aktörer som också nämns ofta som den sekundära aktören.

Gestaltningen av konflikten

Konflikten i östra Ukraina beskrivs övervägande som en konflikt inom staten. I ungefär hälften av artiklarna och inslagen fastslogs det att konflikten står mellan statliga och icke-statliga aktörer som stöds av en annan stat, med vilket man menar Ryssland. I en fjärdedel av bevakningen beskrevs konflikten som en konflikt mellan stater. Konflikten beskrevs inte alls i nästan en tredjedel av de analyserade artiklarna/inslagen. Avsaknaden av en tydlig beskrivning av konflikten kan förklaras av att man tar för givet hur den uppfattas. Eftersom konflikten dominerade mediernas dagordning totalt under den period som undersöktes kände kanske medier och journalister inte något behov av att förklara och kontextualisera konflikten i varje enstaka artikel/inslag.

Analysen av hur konflikten skildrades visar vissa skillnader mellan de tre nyhetsmedierna. Mest påfallande var att det i *Den* och *1+1* förekom en mycket större andel av artiklarna som beskrev konflikten som en konflikt mellan Ukraina och Ryssland, jämfört med *Segodnya*. Bortsett från detta hade *Segodnya, Den* och *1+1* mer eller mindre liknande andelar av artiklarna/inslagen som beskrev händelseförloppet som en konflikt mellan statliga och icke-statliga aktörer inom staten. Det finns också tydliga skillnader mellan medierna: *Segodnya* tenderade att betona Rysslands medverkan i konflikten genom dess stöd till rebellerna, medan journalisterna *på Den* och *1+1* var mycket mer benägna att se på konflikten som en konflikt direkt mellan Ukraina och Ryssland. Här följer två exempel:

- I utgåvan av den 29 augusti omnämnde *Segodnya* Ukrainas påstående att Ryssland invaderat Ukraina, men valde att inte nämna det i huvudrubriken på förstasidan, utan skrev istället det mer neutrala ”Världen säger ’Det är krig!’”. Nästa dag, den 30 augusti, handlade huvudnyheten om hur den stora sydukrainska staden Mariupol förberedde sig för möjliga strider med rubriken ”Mariupol. Förväntan…” och underrubrik: ”Putin har erkänt Novorossiya och berömt rebellerna. Enligt experterna betyder det att han är på något sätt kopplad till terroristerna”.
- *Den*-utgåvan från samma datum (29–30 augusti) hade en rubrik på förstasidan som löd ”INVASION” med underrubriken ”Ukrainska samhället är redo att säga ’Nej’”. Vad är Europa och USA redo för?”

	SEGODNYA	DEN	1+1	TOTALT
...mellan stater	2	30	37	23
...mellan statliga och icke-statliga aktörer inom staten	29	22	26	26
...mellan statliga och icke-statliga aktörer som stöds av en annan stat	36	21	9	21
...ett inbördeskrig	0	0	0	0
Andra	0	2	2	1
N=	156	123	185	464

Tabell 5. Hur beskrivs konflikten? Som en konflikt... (% av artiklarna/inslagen).

Konfliktens orsaker

Ukrainska medier gav begränsade förklaringar av orsakerna och bakgrunden till konflikten i östra Ukraina. Antagligen anses det att denna information ingår i sunt förnuft och inte kräver mycket förklaring. Konfliktens orsaker beskrevs inte i majoriteten av artiklarna/inslagen (69 %). I en tredjedel av allt material som nämnde konfliktens orsaker var rysk invasion eller aggression den dominerande förklaring. Ryskt stöd för separatister nämndes som en av konfliktens orsaker i 12 %.

Vad kallas konflikten och aktörerna?

Såväl de båda analyserade tidningarna som tv-kanalen anammade regeringens terminologi i beskrivningen av konflikten i östra Ukraina (tabell 6). Det mest populära ordet för att beskriva den är ”ATO” (antiterroristoperation), den term som används och framhävs av de ukrainska tjänstemännen. ”Krig” och ”konflikt” är mindre vanliga, men används ändå i stor utsträckning. Rysk aggression/invasion används oftare av tidningen *Den*, medan andra medier föredrog ”ATO”, ”konflikt” eller ”krig”. Denna skillnad kan förklaras av *Dens* mer uttryckligt antiryska position i jämförelse med *Segodnya*. Det är intressant att *1+1* som tillhör en annan ukrainsk oligark med aktivt antirysk position kom närmare *Segodnya* i sin namngivningsstrategi. Alla medier använde också ordet ”situation”, som troligen fungerade som en synonym till alla föregående termer.

Artiklarna och inslagen ger intrycket att det inte fanns någon uttrycklig strategi bakom valen av ord – ”krig” istället för ”konflikt” eller ”ATO”. Återigen, precis som med ordet ”situation”, skulle en möjlig förklaring kunna vara journalisters och redaktörers önskan att undvika ord och upprepningar genom att använda synonymer.

Ganska väntat är att ord såsom ”resning”, ”uppror”, ”straffåtgärder” eller ”inbördeskrig” undviks nästan helt, vilket återigen bevisar att ukrainska medier inte betraktade konflikten i östra Ukraina som en ren intern sådan eller som framprovocerad av den ukrainska regeringen.

	SEGODNYA	DEN	1+1
Händelserna **beskrivs** med några av dessa ord (%)	77	56	91
Händelserna **beskrivs inte** med dessa ord (%)	23	44	9
Ord som används (%):			
Protester	0	0	0
Terroristhandlingar	2	6	4
Åtgärder mot terrorister (ATO)	59	47	37
Straffåtgärd	0	1	0
Situation	5	37	24
Konflikt	50	22	12
Inbördeskrig	0	0	0
Rysk invasion	5	30	7
Krig	26	52	15
Kris	0	7	1
Resning, uppror	0	0	0

Tabell 6. Ord som används för att beskriva händelserna i östra Ukraina under perioden.

Intressant är att separatisternas handlingar mycket sällan kallades ”terrorhandlingar”, men samtidigt är ”terrorister” det namn som rebellerna oftast ges i samtliga tre undersökta medier (tabell 9). Det kan också vara ett tecken på journalisters anammande av regeringens namngivningsstrategi: Ukrainska regeringen och militära talesmän beskrev de militära grupperna i Donetsk och Ljubjansk som ”terrorister”.

”Militanta” och ”separatister” var två andra vanliga termer som användes för att beskriva dem. Bland ukrainska journalister uppfattas båda som neutrala namn. De analyserade medierna använde sällan sådana negativa ord såsom ”brottslingar” eller ”banditer”.

Intervjuerna med journalister tyder på att det rådde stor förvirring runt namngivningsstrategierna, i synnerhet i konfliktens inledande skede:

> ”Det rådde inte samförstånd eller enighet om hur vi skulle kalla där väpnade människorna: militanta eller terrorister, eller DPR/LPR, eller ”så kallade DPR/LPR”, är de bara separatister eller är detta en terroristorganisation” – Journalist D, Den

	SEGODNYA	DEN	1+1
Rebellerna **beskrivs** med några av de här orden (%)	66	75	60
Rebellerna **beskrivs inte** med de här orden (%)	34	25	40
Ord som används (%):			
Terrorister	43	35	49
Proryska	1	4	4
Rebeller	0	1	0
Soldater	0	4	9
Separatister	22	24	10
Folkmilis	3	1	0
Legosoldater	5	8	6
Militanta	39	23	40
Olagliga beväpnade grupper	0	2	1
Självförsvarskämpare	0	0	0
Kriminella/banditer	2	4	2
Ryssar	6	6	7
Andra	3	6	10

Tabell 7. Ord som använts för att beskriva rebeller i östra Ukraina under perioden.

Den ukrainska armén beskrevs av bägge medierna på ett neutralt sätt, med ord såsom ”armén” eller ”soldaterna” (men sällan med positiva ord såsom ”försvarare” eller ”hjältar” främst i tv-nyheterna *1+1*). Ordet ”stridande” som också användes verkar främst ha tjänat som ett sätt att undvika upprepning.

Bevakning av MH17-katastrofen i ukrainska medier

Studien identifierade 50 artiklar/inslag som bevakade MH17-katastrofen i Donbass, vilket är nästan 8 % av allt analyserat innehåll. Tv-kanalen *1+1* hade den mest omfattande bevakningen av fallet (27 rapporter i urvalet), jämfört med *Den* och *Segodnya* (9 respektive 14 artiklar).

Nästan hälften av alla artiklar/inslag som bevakade MH17-kraschen antydde att Rysslandstödda rebeller var ansvariga för nedskjutningen. Mycket mer sällan lades ansvar direkt på ryska militären. I en tredjedel av alla fall handlade rapporterna inte om ansvarsfrågan. Men det kan också betyda att separatisternas ansvar togs för givet. Journalisternas beskrivningar hänvisade mest till information från ukrainska underrättelsekällor, vittnen/intervjuer, tekniska bevis, foton, sociala medier/bloggar och vissa andra källor.

Av de 17 artiklarna som handlade om MH17-utredningen påtalade majoriteten av artiklarna/inslagen att rebeller försvårar för utredningen.

1+1

1+1:s nyhetsprogram hade en omfattande bevakning av MH17-nedskjutningen. Under de första dagarna efter flygplanskraschen ägnades majoriteten av rapporterna åt olika aspekter av MH17-temat. Förutom faktisk rapportering om kraschen fokuserades många artiklar/inslag på den internationella reaktionen, passagerares individuella berättelser och på expertutlåtanden om orsaken till tragedin. På grund av urvalets begränsningar fokuserade vår analys på de första fem rapporterna, men det totala antalet rapporter om MH17 som framställdes av *1+1*-journalister var mycket högre.

Från första början förlitade sig *1+1* på den ukrainska regeringens officiella information som lade skulden på rebellerna för nedskjutningen av flygplanet. Rapporterna baserades också på vittnens beskrivningar, bilder och videofilmer från nedslagsplatsen samt på

information upplagd på rebellsidor på sociala medier. Ett stort antal av *1+1*:s rapporter fokuserades på den internationella reaktionen, i synnerhet från EU, Nederländerna, USA, Malaysia, Australien och Ryssland. En del rapporter gav en översikt över västliga mediers svar på katastrofen. Många rapporter om den internationella reaktionen betonade de ändrade attityderna mot Ryssland i europeiska länder. En rapport inleddes med orden ”Väst vaknar gradvis upp. Fler och fler västliga ledare säger att Ryssland är ansvarigt för MH17-katastrofen”.

Tidningen Den

Tidningen Den var ganska långsam med att bevaka MH17-kraschen, vilket möjligen kan ha sin förklaring i dess redaktionella policy: fokus på analys och debattartiklar istället för bevakning av hårda nyheter. Faktiskt var det inte förrän 22 juli, fem dagar efter själva kraschen, som den första artikeln med fokus på MH17-katastrofen publicerades.

Artikeln behandlade huvudsakligen den internationella reaktionen och katastrofens innebörd för konflikten i Donbass. Förstasidans nyhet hade rubriken ”Världen måste bestämma sig”, som syftar på att de västliga ländernas måste bestämma sig huruvida Rysslands aggression mot Ukraina ska tolereras eller inte (se bild 5):

> ”Tragedin med en nedskjuten Boeing i Donbas måste bli en ‘kalldusch’. Först och främst för de västländer som inte tänkt tillräckligt mycket på det krig som Ryssland inlett mot Ukraina. [Ryssland] gör sig, genom att fortsätta att leverera legosoldater och vapen till Ukraina, genom att förstöra Donbas folk och infrastruktur, till inte bara en militär angripare, utan till en terroriststat”, skrev journalisterna.

Artikeln är representativ för *Dens* bevakning av konflikten i östra Ukraina. *Den* är uttryckligen kritisk mot Ryssland och betonar dess aggressiva hållning mot Ukraina och dess ansvar för konflikten.

Även **tidningen *Segodnya*** pekade ut Rysslandstödda rebellerna som ansvariga för kraschen, i vissa fall kallades den ryska militären också ansvarig för kraschen. Journalisterna från *Segodnya* nämnde flera bevis för att stödja sina påståenden: såväl underrättelseinformation, foton, sociala medier, tekniska bevis som vittnen nämndes. Utredningen beskrevs för det mesta på ett neutralt sätt, men ibland även med att den kompliceras av rebellerna.

Tidningen har valt en proukrainsk ton och t.o.m. använt sig av en del känsloladdade ord för att understryka sin ståndpunkt: *"militanta sköt ned Boeing, 295 personer döda, bland dem 80 barn!* (skiljetecknen från originalet, 18 juli)", *"Ryska medier och internet-användare förbluffade andra människor med sina versioner"* (18 juli).

Inget av de tre medierna tvivlade på att separatisterna var ansvariga för kraschen. Den enda aspekten som var föremål för diskussion är den ryska militärens roll.

Bild 5.

Bevakning av ryska soldaters närvaro i ukrainska medier

Ryska soldater nämndes i 41 % av alla artiklar. I huvuddelen av materialet beskrevs ryska soldater som reguljära ryska trupper. Att Ryssland bara hjälper rebellerna var en mindre förekommande beskrivning. Beskrivningen att den ryska inblandningen skulle vara oklar fanns i nästan en femtedel av allt material i vilket ryska trupper nämndes. Men ukrainska medier ignorerade till stor del den ryska regeringens förklaring att ryssarna i konfliktzonen är där frivilligt.

Tv-kanalen *1+1* nämnde ryska soldater i nästan hälften av allt sitt material (49 %) om konflikten i östra Ukraina. I hälften av alla dessa fall beskrevs ryska soldater som reguljära trupper, och mindre ofta framställdes Rysslands roll som att ge stöd åt rebellerna.

1+1 försökte presentera olika bevis på de ryska soldaternas närvaro i östra Ukraina: mest vittnen, tekniska bevis och underrättelse-information.

Ryska truppers möjliga deltagande i konflikten i östra Ukraina fick den största bevakningen i augusti, när, efter några veckor med ukrainska framgångar, rebellerna med stöd av av Rysslands stoppade offensiven. Ukrainska styrkor angreps vid den sydöstra gränsen nära Novoazovsk och omringades nära Ilovaysk (stad nära Donetsk). I båda fallen besegrades de ukrainska trupperna, och *1+1* beskrev de båda episoderna i konflikten som exempel på ryska truppers offensiver. Det gavs ingen förklaring på samarbetet mellan rebeller och ryska trupper. Det framställdes som en självklarhet. Till exempel meddelade tv-kanalen den 27 augusti: *"Ryska trupper är i Ukraina nästan officiellt"*.

Bild 6. 25 augusti. Rebellerna intog Novoazovsk, en småstad mycket nära ryska gränsen. 1+1 pekade ut ryska reguljära trupper som ansvariga (ryska flaggor på stridsvagnarna, videons titel: östra fronten).

1+1 undvek till stor del att nämna den officiella ryska ståndpunkten. En av nyheterna (28 augusti) ägnades åt olika världsledares reaktion på den ”ryska invasionen”, men Rysslands position presenterades inte. Det gjordes inga försök att bevisa att ryska soldater deltog i striderna, istället beskrev presentatören eller journalisterna bara det som ett faktum att ryska soldater hade gått över gränsen och angripit ukrainarna. Som exempel gavs att en grupp med ryska soldater gripits av ukrainska armén.

Bevakningen av de ryska trupperna i konflikten saknade ofta sammanhang och anknytning. Journalister använde ordet ”invasion”, men det används inte konsekvent. Bevakningen var också beskrivande med ett par försök att sammankoppla ryska truppers aktiviteter med den politiska processen i Ryssland. Det gjordes ingen tydlig åtskillnad mellan ryska trupper, ryska legosoldater, ryska separatister och ryssar.

I de flesta inslag i *1+1* gjordes inga försök att bevisa ryska truppers närvaro i Ukraina. I en del andra sade de att det fanns bevis på rysk närvaro, men det gav inga bevis. Till exempel:

> ”Militärerna (d.v.s. ukrainska armén) påstår och bevisar att dessa stridsvagnar är ryska. Hela bataljonen med stridsvagnarna körde vilse nära Mariupol. Det är tydligt att Mariupol är deras huvudsakliga mål. Jag tror inte det behövs förklaras vad förlusten av denna stad kan betyda för Ukraina” – 26 augusti 2014

Bild 7. 1+1, 27 augusti. Ukraina hävdar sig ha gripit tio ryska soldater. Det visas foton av dessa personer bakom presentatörens rygg.

Tidningen *Segodnya* nämnde rysk inblandning i konflikten i östra Ukraina i nästan 40 % av sitt innehåll. Tidningen tenderade att beskriva Rysslands inblandning som stöd till rebellerna, hellre än dess reguljära styrkors direkta inblandning. *Segodnya* fokuserade inte mycket på ryska soldaters närvaro i östra Ukraina, men nämnde denna från gång till annan som en självklarhet. De mest utbredda bevisen var vittnen och underrättelseinformation.

Ryssland är en underförstådd deltagare i konflikten i tidningen *Segodnyas* bevakning. Detta kunde ses i form av regelbundna omnämnanden av ryska och proryska styrkor i anknytning till konflikten i östra Ukraina. Samtidigt gavs det ingen tydlig förklaring av Rysslands roll, den togs för given. Tidningen skrev regelbundet om eldgivningen från ryskt territorium, om ryska militärfordon på Ukrainas territorium, men förklarade inte varifrån man fått den informationen. Rysslands roll beskrivs mer intensivt i bevakningen av politiska nyheter och nyheter om förhandlingar, medan man i bevakningen av striderna inte var tydlig vad gällde ryska soldaters inblandning. Detta kan ses som att *Segodnya* betraktade Ryssland som ett land som stödjer och levererar vapen till separatisterna, men inte konstant skickar sina trupper dit.

Frågan om ryska reguljära truppers närvaro i Ukraina togs inte uttryckligen upp av *Den*, vilket möjligen kan förklaras av tidningens stil, dess fokus på analys hellre än fakta eller hårda nyheter. Ryska trupper nämndes i 34 % av *Dens* innehåll. I hälften av materialet bekräftades Rysslands stöd till rebeller. I 12 % av *Dens* artiklar nämnde journalister att ryska trupper var direkt inblandade i kriget.

I många bakgrunds-/analysartiklar nämnde *Den* rysk närvaro, men det förklarades inte närmare. Rysk närvaro, både genom stöd till rebeller och direkt inblandning av trupper, nämndes som en självklarhet. Efter slutet av augusti lades emellertid större betoning på Rysslands direkta militära inblandning. Till exempel skriver *Den*-journalisten i utgåvan av den 29–30 augusti att:

> ”Medan Ryssland tidigare försåg de så kallade folkrepublikerna DPR och LPR[2] med tunga vapen och legosoldater ser vi nu ryska truppers direkta intrång i ukrainskt territorium”.

Samtidigt baserades sådana yttranden mest på information från ukrainska regeringen och militären. Överlag skildrade *Den* genomgående Ryssland som en part i kriget, inblandad både genom stöd till separatister och via ryska truppers närvaro.

Ukrainska journalisters erfarenheter

Som en del av projektet gjorde vi intervjuer med 17 ukrainska journalister från de tre analyserade mediaorganisationerna. Intervjuer gjordes i juni–augusti 2015. Intervjuerna varade mellan 35 och 60 minuter. Av 17 journalister som intervjuades:

- var två från tidningen *Segodnya*,
- åtta från tidningen *Den* och
- sju från tv-kanalen *1+1*.

Den ojämna representationen av journalister från de tre medierna förklaras av en begränsad tillgång till redaktionspersonal. Sålunda vägrade vissa av *Segodnya*-journalisterna att ge någon intervju, medan andra hade slutat efter kriget 2014. Forskargruppen var också tvungen att förhandla om intervjuernas genomförande med tv-kanalens *1+1*:s ledning för att få tillgång till nyhetsredaktionens journalister. *Dens* journalister var däremot villigare att dela med sig av sina erfarenheter.

2. Donetsk Peoples Republic och Luhansk Peoples Republic.

På grund av de diskuterade frågornas stora känslighet, och för journalisternas säkerhet (i synnerhet de som är kvar i rebellstyrda territorier och står under direkt hot), garanterades journalisternas anonymitet. När de citeras i den här rapporten ges journalister slumpmässiga initialer, från A till Q (varje journalist tilldelas en initial).

Patriotism kontra professionell neutralitet

Den väpnade konflikten i östra Ukraina medförde avgörande utmaningar för ukrainska journalister och medier, som förvärrades av en allmän stämning av rädsla, sorg och spänning som var utbredd i Ukraina under sommaren 2014.

Nästan alla intervjuade journalister nämnde det etiska dilemma som de stod inför under deras bevakning av kriget i östra Ukraina, det vill säga behovet av att balansera mellan opartiskhet och en känsla av medborgarskap eller patriotism. Många journalister bekräftade att från ett regelperspektiv borde de förbli opartiska, men att det är extremt svårt när kriget pågår i ditt eget land.

En korrespondent från tv-kanalen *1+1* sade att:

> "Det har förekommit många diskussioner om detta (journalisters opartiskhet). Och medan svaret är självklart för polackerna, svenskarna... de måste tillhandahålla två eller t.o.m. tre, fyra perspektiv i den här konflikten, förbli känslolösa och reserverade, är dessa saker diskutabla för oss. Bör du, när din mamma förolämpas, bildligt talat, förbli tolerant mot den som förolämpar din mamma?" – Journalist M, 1+1

En annan journalist från tidningen *Segodnya,* baserad i Donetsk, noterade också en skillnad mellan teori och praktik,

> "I teorin – ja, en journalist bör vara opartisk (...) bör bara förmedla information (...) Men detta är i teorin. I praktiken är allting annorlunda. Volens nolens... Jag menar, vi försöker att hålla oss objektiva, men det blir svårare och svårare (...) När du skriver en artikel två timmar efter ett bombardemang, under vilket du gömde dig i källaren (...) är det svårt att skriva objektivt, inte sant?" – Journalist A, Segodnya

Även om de intervjuade journalisterna uttryckte medvetenhet om dilemmat, sade majoriteten att de inte kan vara opartiska eller neutrala:

> ”Jag menar att det helt enkelt inte är möjligt att förbli opartisk (...) Jag vet inte hur kallhjärtad man måste vara för att (förbli opartisk)... Det är möjligt när du åker till ett annat land. Då kan du hålla huvudet kallt... Här är det omöjligt” – Journalist N, 1+1

En del journalister gjorde också gällande att de inte bara känner sig som journalister, utan också som medborgare, och att de har en skyldighet att tjäna Ukrainas nationella intresse:

> ”Jag är en journalist från Ukraina och är solidarisk med Ukrainas intressen. Det finns inte något ställe i världen som journalister överlämnar talarpodiet till terrorister. Jag kan inte tänka mig en amerikansk eller europeisk journalist som skulle ge ordet åt terrorister” – Journalist L, 1+1

Det var i synnerhet många *1+1*-journalister som öppet uttryckte sin solidaritet med den ukrainska armén och ukrainska sidan. Redaktören för en av tidningen *Dens* avdelningar sade också att deras redaktionella policy inte omfattar inhämtande av kommentarer från företrädare för självutropade republiker:

> ”Om Ukraina inte erkänner, och vår redaktion inte erkänner, de så kallade DPR-LPR:s existens, då tillhandahåller vi inte åsiktsbalans, så att säga. Vi tar inte kommentarer från separatisterna” – Journalist H, Den

Några av de intervjuade ifrågasatte emellertid den patriotiska inställningen.

> ”Jag vet inte om vi kan kalla det propaganda, men i slutändan är patriotisk journalism – inte längre journalistik. (...) Jag försöker vara (opartisk). Jag försöker att inte låta mig själv bli skyldig till hets mot folkgrupp, inte ens mot beväpnade människor som faktiskt begår terror...” – Journalist C, Den

Även om majoriteten av intervjuade journalister medgav en brist på neutralitet och opartiskhet, sade de flesta att de försöker följa normerna för professionell journalistik, trots att de möjligen tar parti personligen. I synnerhet sade journalister att de kontinuerligt kontrollerar information genom olika källor och försöker rapportera vad de ser, istället för att förvränga fakta eller konstruera en ”verklighet”:

> ”Jag är en medborgare i detta land, jag bryter inte mot journalistiska normer. Jag menar att jag inte förmedlar falsk eller förvrängd information. Jag provocerar inte fram saker, som ”Killar, skjut för mig när jag filmar”
> – Journalist O, 1+1

1+1-journalister betonade också att de försöker att undvika närbilder som visar döda kroppar, även om de vet att det är ryska soldaters döda kroppar och att det skulle kunna vara viktiga bevis. Journalister sade också att även om de gjorde intervjuer med ryska anfallare som gripits av ukrainska armén, försökte de göra detta som en 'normal' intervju, inte som ett förhör.

Journalister på *1+1* erkände att de har anammat en officiell (regeringens) terminologi vad beträffar separatisterna, och hävdar att separatisternas handlingar talar för sig själva:

> "Jag säger 'terrorister', 'olagliga beväpnade grupper', 'proryska legosoldater' (...) Vad borde vi kalla människor som skjuter på civilas hus? De är inte militärer" – Journalist O, 1+1

I motsats till *1+1*-korrespondenternas närmast liktydiga tillvägagångssätt uppvisade journalister på *Den* vissa skillnader i sina attityder. En frilansjournalist som skriver åt *Den* sade till exempel att hon försöker undvika alltför känsloladdat språk och hålla sig till mer neutrala termer. En annan f.d. journalist som lämnade *Den* för en tid sedan nämnde att man fortfarande inte har enats om vad man ska kalla "de beväpnade personerna". Trots dessa olika normer som beskrivs av journalister, medförde den faktiska redaktionella praxisen på *Den* också att en officiell terminologi anammades. Även om en del av *Dens* journalister/f.d. journalister uttryckte allmän kritik mot öppet patriotisk bevakning, uppvisade mediets publicerade innehåll inte någon nyanserad approach. Det mesta av innehållet är mycket pro ukrainskt och uttryckligen patriotiskt.

Tidningen *Segodnya* antog däremot överlag en mycket mer neutral terminologi och bevakning.

Säkerhet och hot i arbetet i fält

Samtidigt som de flesta intervjuade journalisterna erkände obalansen i bevakningen av konflikten i östra Ukraina, påpekade de att denna obalans är resultatet av, först och främst, att de ukrainska journalisterna faktiskt inte har tillgång till "andra sidan":

> "Sedan första början, när ATO tillkännagavs... (...) åkte våra grupper dit, vi arbetade där, men när det sedan förekom gripanden, försökte vi maskera oss. Då var situationen så svår att vi inte kunde arbeta. Det var en verklig jakt (på ukrainska journalister). Vi var tvungna att lämna området, även om en del av våra kollegor, till exempel från internationella Reuters, kunde bli kvar" – Journalist O, 1+1

Lokala journalister från Donbas som arbetat för ukrainska medier beskrev också farorna som de stötte på i det ockuperade området. En av *Den*-frilansskribenterna som arbetade som journalist och medieaktivist före konflikten, var tvungen att lämna Donetsk, staden där hon föddes, i maj 2014:

> ”Bilder av mig med texten ’Detta är Donbas fiende som vill förstöra Donbas’ hängde överallt omkring mitt hus. Alla våra (oberoende eller proukrainska journalisters) privata uppgifter, namn, telefonnummer, adresser, bankkortsuppgifter, passnummer – allt lades upp på nätet (...) Det var enkelt för fysiskt farligt. Och när ett dussin av mina vänner, som jag känner från Euromajdan eller t.o.m. tidigare, placerades i en källare (togs tillfånga), tänkte jag att jag inte borde vänta tills det blev min tur. Och det drev mig till att fly från Donetsk” – Journalist C, Den

De två intervjuade *Segodnya*-journalisterna, som både bor i Donetsk, betonade också faran med att rapportera från Donbas och berättade om de hot som de stod inför:

> ”Det var i maj 2014 som hoten började komma. Jag blev hotad, och de sa att vi skulle sluta sälja tidningen, att vi måste sluta publicera den i Donetsk... Samtidigt försvann journalisterna från andra tidningar. Det var tidningarna Donbas, Vecherka, Vecherniy Donbas, antar jag, och andra kollegor också”
> – Journalist B, Segodnya

Därefter fattade mediets ledning ett beslut om att stoppa publiceringen av tidningen i det ockuperade området. De båda intervjuade *Segodnya*-journalisterna fortsatte att rapportera från Donbas, men med pseudonymer och under täckmantel. De försöker hålla på sekretessen genom att använda internet-sekretessverktyg (som till exempel webbläsaren Tor), och rensa sina e-postlådor några gånger per vecka samt tala via skype och viber istället för via mobiltelefoner:

> ”Vi har inte någon ackreditering från DPR (Donetsk folkrepublik), eftersom en sådan ackreditering är raka vägen ner i källaren, till fångenskap. Om vi bevakar någon händelse, så framstår vi bara som passiva åskådare. Som till exempel när det var en parad med krigsfångar från Ukraina... Bara mina tre–fyra närmaste vet var jag arbetar nu, för alla andra så arbetar jag inte längre eller så uppger jag något annat om vad jag arbetar med.”
> – Journalist B, Segodnya

Tidningen *Segodnyas* huvudkontor gav lokala journalister skottsäkra västar och hjälmar. Journalister är också försäkrade av arbetsgivaren. Men de kan inte använda den försäkringen i det ockuperade området, utan måste ta sig till städerna under ukrainsk kontroll. Huvudkontoret föreslog också att journalisterna skulle lämna Donetsk och man hyrde bostäder åt dem i Kiev.

De två andra mediaorganisationerna, *Den* och *1+1*, hade inte sina journalister i det ockuperade området. Istället åkte deras journalister till ATO-området och fronten. *1+1* rapporterade mycket från fronten, med flera team i konfliktområdet samtidigt. Tv-kanalen har tillhandahållit en hel del stöd och medel för säkerhet: skottsäkra västar och hjälmar, första hjälpen-lådor och bärbara sändare. *1+1* arrangerade också kurser för journalister om att ge första hjälpen, säkerhet under krigsbevakning, och t.o.m. psykologisk träning.

Den-journalisterna rapporterade mest från de territorier som var under Ukrainas kontroll, nära fronten. Men journalister fick ta hand om sin egen säkerhet, organisationen stod endast för resekostnader/logi och vissa brådskande utgifter. Tidningen försåg dem inte med skottsäkra västar, hjälmar och försäkring. Istället kontaktade journalisterna ukrainska ideella medieorganisationer som gav dem grundläggande säkerhetsutrustning. Journalisterna deltog också i några kurser som organiserats av organisationer och fackföreningen. Medieföretaget organiserade inte själv några särskilda kurser. Bristen på stöd kan möjligen förklaras av de knappa resurser som var tillgängliga.

Påtryckningar från redaktörer

De intervjuade journalisterna sade att de inte upplevt några redaktionella påtryckningar under bevakningen av kriget i östra Ukraina. *1+1*-journalisterna sade att i stort sett alla team i konfliktområdet arbetade mer eller mindre självständigt och att det inte förekom fall av redaktörscensur:

> "Vad beträffar valet av ämnen, exakt vad vi filmar, är teamen inte begränsade. Ibland kan redaktörer från Kiev bara ringa och säga "Idag är det den här nyheten. Vi tror den skulle vara intressant (...) Den redaktionella ledningen litar på folk som jobbar i ATO-området. En journalist som arbetar där tar det slutliga beslutet, inte en redaktör" – Journalist O, 1+1

> "Jag har inte känt av någon censur från redaktörer. Det är ingen som säger åt mig att ringa den eller den, eller att jag borde filma det eller det (...) När vi åker dit (till konfliktområdet) är det ingen som styr oss" – Journalist M, 1+1

Den-skribenter förnekade också enstaka påtryckningar på journalister från redaktionsledningen. Även om det finns vissa regler för bevakningen, togs de (reglerna) fram genom diskussioner i redaktionen, de bestämdes inte av chefredaktören, sade en av *Den*-redaktörerna. Samtidigt kom flera andra journalister ihåg ett par fall när redaktörer ändrat rubriker för att låta mer dömande, men de fann inte de fallen särskilt störande.

De flesta av de intervjuade journalisterna medgav att de utövade någon form av självcensur, på grund av sin rädsla för att orsaka skada. Journalister hänvisade i synnerhet till sin rädsla att avslöja någon viktig militär information, men också till fall som skulle kunna skada den ukrainska arméns image:

> ”Det förekom många fall med plundring i frivilligbataljoner, och vi visste verkligen inte hur vi skulle visa detta. Men å andra sidan var de inte omfattande, och vi kunde misskreditera hela bataljonen” – Journalist N, 1+1

Sådana överväganden var ganska vanliga för många av de intervjuade journalisterna. Även om de pekade ut en del fall när de publicerat ’icke-populära’ artiklar, fanns det också ganska många fall av sådan självcensur.

Några slutsatser

I kontrast till bevakningen i andra länder var bevakningen massiv under hela analysperioden, vilket förklaras av ämnets avgörande betydelse och dess olika aspekter.

De tre analyserade ukrainska medierna är mycket olika i fråga om ägande, format och, i mindre utsträckning, målgrupp. Men de är alla ganska likartade i sin pro ukrainska approach till bevakningen av konflikten i östra Ukraina. Man kan därför säga att majoriteten av ukrainska medier har uttryckt ett pro ukrainskt perspektiv under trycket av en ökande patriotism, som växt fram som ett svar på militära hot. Vad beträffar krigsbevakning visade sig ägarstruktur och format vara mindre viktiga när det gäller påverkan än trycket utifrån från samhället. Detta var också tydligt i intervjuerna med journalisterna.

Vår analys visade en viss skillnad mellan de tre medierna:

- *1+1* och *Den* förmedlade till stor del perspektivet ’Stöd för den ukrainska militären’, medan *Segodnya* var mer benägen att överföra budskapet ‘Stöd för ukrainare i allmänhet’. En sådan skillnad skulle kunna bero på mediets starka länkar till östra Ukraina, där en del av dess kärnläsarkrets bodde och där dess ägare, oligarken Rinat Ahmetov, fortfarande har affärsintressen.
- Liknande skillnader märktes i vilket sätt de analyserade medierna beskrev konflikten: *Den* och *1+1* beskrev den främst som ett krig mellan stater, Ukraina och Ryssland, medan *Segodnya* hade en tendens att skildra den som en konflikt mellan statliga och icke-statliga aktörer som stöds av en annan stat (Ryssland).

Sammantaget var *Segodnyas* proukrainska hållning mjukare och mindre radikal, jämfört med *Den* och *1+1*, och kunde vara mer lättsmält för läsarna i östra Ukraina. Ändå anammade även den relativt försiktiga *Segodnya-redaktionen* regeringens terminologi när de benämnde konflikten som en antiterroristoperation och beskrev rebellerna som terrorister.

Vissa andra viktiga likheter märktes också:

- Stödet för armén från det civila samhället, samt humanitära insatser av det ukrainska folket, fick mycket omfattande bevakning i samtliga tre medier. Den ukrainska armén och det civila samhället var också de mest positivt framställda aktörerna i de analyserade medierna. Rebeller och Ryssland framställdes i sin tur i ett negativt ljus.
- Ukrainska källor var de som primärt gavs synlighet. Den motsatta sidan av konflikten gjordes istället nästan tyst. Det kan bara delvis förklaras med svårigheterna att få tillgång till den motsatta sidans talespersoner. Många journalister medgav öppet att de inte vill överlämna talarpodiet till människor som de anser vara terrorister. Rebellernas minimala synlighet kan också förklaras av det faktum att rebeller inte betraktas som en oberoende sida i konflikten, utan snarare anses vara marionetter i Rysslands händer. Detta antagande kan stödjas av det faktum att ryska källor var flera gånger synligare som informationskällor jämfört med rebellerna.
- Under den undersökta perioden underlät de analyserade medierna i stor utsträckning att närmare förklara orsakerna till den bevakade konflikten. En tydlig diskussion om dess möjliga orsaker var extremt sällsynt, vilket kan förklaras av att det existerade en enigheten i samhället omkring orsakerna till striderna. Det kan betyda att medierna också förväntade sig att alla kände till orsakerna och delade samma attityd.

Såväl innehåll som intervjuer med utvalda journalister visade ett starkt media- och journalistengagemang i konflikten. Uppenbart gav det yttre militära hotet upphov till starkare känslor av patriotism i det ukrainska samhället, vilket återspeglades i mediernas innehåll.

Referenser

Dyczok, M. (2015). Threats to Free Speech in Ukraine: The Bigger Picture. I *Ukraine Twenty Years After Independence,* ss 141–155.

Ryabinska, N. (2011). The Media Market and Media Ownership in Post-Communist Ukraine: Impact on Media Independence and Pluralism. *Problems of Post-Communism, 58(6)*, ss 3–20.

Szostek, J. (2014). The media battles of Ukraine's. *Digital Icons, No11,* ss 1–19.

Kulyk, V. (2010). *Dyskurs ukrayinskykh mediy: identychnosti, ideolohiyi, vladni stosunky (Den ukrainska mediadiskursen: Identiteter, ideologier, maktrelationer).* Kyiv: Krytyka.

Kapitel 4

Ryssland

Bevakning av Ukraina – demonisering av väst

ILJA KIRIYA OCH ANNA SHPYNTOVA
NATIONAL RESEARCH UNIVERSITY HIGHER SCHOOL OF ECONOMICS I MOSKVA

Konflikten i Ukraina har återuppväckt den ryska allmänhetens intresse för nyheter – både televisionens och nätmediers popularitet ökar konstant på grund av rapporter om detta tema. Detta kapitel undersöker ledande ryska mediers bevakning av kriget i Ukraina – *Kanal 1* (den mest inflytelserika televisionskanalen), *Komsomolskaya Pravda* (den mest populära kvällstidningen) och *Kommersant* (kvalitetstidning) under perioden från juli till september 2014.

Framställningen av krisen i Ukraina i dessa medier berör en mångfald av frågor – alltifrån sanktioner och deras inverkan på den ryska ekonomin till artiklar om vanligt folk i konfliktområdet. Genom dessa teman konstruerar journalister den Ryska federationens politiska identitet och rättfärdigar dess position inom konflikten. Två exempel på artiklar och inslag illustrerar mönster i bevakningen:

- Ett inslag i *Kanal 1* med rubriken ”USA:s påståenden om MH17-kraschen väcker nya frågor” (24 juli) diskuterar utredningarna av tragedin. Journalisten diskuterar tillförlitligheten i USA:s påståenden om orsaken till MH17-kraschen. Med ryska experter som huvudsaklig informationskälla resonerar journalisten kring amerikanska obevisade fakta, enligt vilka rebellerna är skyldiga för tragedin. Journalisten citerar experter och säger att de amerikanska källorna inte går att lita på och att den ukrainska sidan är skyldig.
- *Kommersants* artikel ”Priserna följer sanktionerna” (19 augusti) handlar om sanktionernas inverkan på priser i Ryssland (Moskva och regioner) och visar inflationsökningen. Journalisten rapporterar också om den ryska regeringens planer för den ekonomiska återhämtningen.

Den ryska mediamarknaden

För att förstå de studerade mediernas plats i det ryska medielandskapet bör vi göra en kort genomgång som visar deras utveckling som verktyg för olika företag, men som alla styrs av den regerande koalitionen i Ryssland.

Generellt kan man analysera de ryska mediernas ideologiska hegemoni från två perspektiv. Den första kan kallas mediernas politiska ekonomi och utgår från att medier producerar ideologiskt mervärde för deras ägares verksamhet och ökar deras politiska makt. Det innebär att varje koncentration av ägande också påverkas av maktrelationerna (Garnham, 1992). Ur detta perspektiv återger medier vissa idéer eftersom de styrs av vissa ägare med egna politiska och kommersiella intressen som är inriktade på medier som handelsvara (Smythe, 1977; McChesney, 2015). Denna syn kännetecknas av Dennis McQuail som en ”materialistisk” syn på medieproduktion enligt vilken medias innehåll och ideologi avgörs av materiella villkor såsom pengar, kapital och andra resurser (McQuail, 2010).

Den andra perspektivet kommer från kulturanalysens tradition (och närmare bestämt från dess senare teorier) och antar att varje ideologisk dominans baseras på spridningen av en viss kultur som bildar identiteten för den särskilda sociala gruppen (eller klassen) (Morley, 1980; Hall, 1980). Ur denna synvinkel produceras ideologin på ett decentraliserat sätt eftersom varje informationsproducent tillhör den sociala gruppens särskilda kultur. Eftersom majoriteten av medier kontrolleras av den regerande borgerliga koalitionen, sprider deras journalister den borgerliga kulturen. Ur denna synvinkel, enligt McQuail, ligger innehållets och ideologins källa inte i materiella faktorer utan i kulturella koder som delas av innehållsproducenter (McQuail, 2010). Det betyder att den särskilda nyhetsproducenten genererar ideologin automatiskt utan att följa vissa regler som åläggs av ägaren eller en viss central ideologisk apparat.

Från den politiska ekonomins perspektiv kan de ryska medierna kännetecknas som medier under direkt eller halvdirekt statlig kontroll; De viktigaste politiska medierna (oavsett typ) kontrolleras av två huvudoligarker som är nära makten och ett statsägt bolag (Gazprom). Den finansiella poolen för samtliga dessa medier är Gazprom, eftersom tillgångar tillhörande två sådana oligarker är kopplade till detta statliga företag (Alisher Usmanov – via holdingbolaget Gazprominvest, Yuri Kovalchuk – via Gazproms försäkringsbolag Sogaz) (Kiriya, 2014). Generellt kännetecknas medieägandet i Ryssland av tre former av kontroll: direkt statlig kontroll (medier som ägs direkt av staten), indirekt statlig kontroll via statligt ägda bolag (medier ägs av företag som

huvudsakligen kontrolleras av staten) och indirekt kontroll via lojala oligarker (Kiriya och Degtereva, 2010). Under de senaste 10 åren har vi kunnat se att medierna successivt satts under statlig kontroll via den andra och tredje typen av kontroll.

Kanal 1

Samtliga analyserade medier har bytt ägare under de senaste tio åren. *Kanal 1* är ett företag som till 51 % ägs av staten (och denna andel är oförändrad), men 49 % stod i början av 2000-talet under Boris Berezovskijs kontroll (oligark från president Jeltsins tid). I mitten av 2000-talet sålde han denna andel till en annan oligark som stod närmare president Putins administration – Roman Abramovitj. 2011 såldes 25 % av aktierna till en annan oligark (som sägs vara presidentens närmaste vän och för närvarande är föremål för USA:s ekonomiska sanktioner) – Yuri Kovalchuk. Kovalchuk äger också *Ren-TV*, tv-kanalen *Kanal Fem*, tidningen *Izvestia* och 25 % av televisionsgruppen *CTC* (kontrollerar tre televisionskanaler).

Komsomolskaya Pravda

Komsomolskaya Pravda är den största kvällstidningen i Ryssland och grundades under den sovjetiska tiden. Detta medium har också bytt ägare och ägdes under de senaste tio åren av Vladimir Potanin, oligark från Jeltsinperioden och sedan av Gazprom-ägda medieholdingbolaget 'Gazprom media' som sålde tidningen till energiföretaget ESN, som är anslutet till Rysslands järnvägar (ett statligt ägt monopol). Alla andra medietillgångar som kontrolleras av ESN är relaterade till järnvägar och är Rysslands järnvägars företagsmedier.

Kommersant

Kommersant är ett förlag som grundades under tidigt 1990-tal av en grupp journalister. Under Jeltsins tid kontrollerades tidiningen av oligarken Boris Berezovskij. Efter att ha gått i exil i London gav han denna tillgång till sin vän (i exil i Georgien) Badri Patarkatsishvili som sålde den 2006 till en Gazprom-kopplad affärsman, Alisher Usmanov, som sägs vara nära vän med presidenten. För närvarande kontrollerar han, förutom *Kommersant,* holdingbolaget UTV (tv-kanalerna *Disney*, *UTV* och *Muz TV*), radiostationen *Kommersant FM* och *Mail.Ru Group* som kontrollerar de två största sociala nätverken i Ryssland (*VKontakte* och *Odnoklassniki*).

Från den politiska ekonomins synvinkel är det analyserade innehållet ganska homogent även om det representerar ganska olika målgrupper: både televisionskanalen *Kanal 1* och *Komsomolskaya Pravda* är medier med enorm publik/läsarkrets. Vad beträffar *Kommersant* kan dess målgrupp inte jämföras med de två andra, men vad beträffar inflytande, tillit och kvalitet har den rykte om sig att vara ett inflytelserikt medium eftersom den läses av mäktiga medlemmar av eliten. Men samtidigt illustrerar de utvalda medierna väl alla former av ägande och olika grader av statlig kontroll över medierna i Ryssland: *Kanal 1* är delvis direkt statligt ägd och delvis ägd av lojala oligarker, *Kommersant* ägs privat av lojala oligarker. Vad *Komsomolskaya Pravda* beträffar kontrolleras detta medium av ett halvstatligt bolag. Den politiska ekonomins perspektiv antar att med avseende på nyhetsbevakning, så får alla ryska politiska medier direkta anvisningar om vad som ska bevakas, vem som inte bör nämnas o.s.v. från Kreml.

Ur det kulturteoretiska perspektivet kan de analyserade medierna betraktas som ganska olika på grund av sina olika målgrupper (allmänt inriktad kanal, kvällstidning och kvalitetstidning), men vad ideologins drivkrafter beträffar är de likartade. Därmed gestaltas deras ideologi av journalisterna själva via mekanismer av självcensur. Denna mekanism har beskrivits väl av Olessia Koltsova (Koltsova, 2006) som hävdade att nyhetsproduktion inte bara är yttre krafters intrång i nyhetsorganisationer (politiska ekonomers klassiska tolkning av problemet) utan också (och fömodligen huvudsakligen) innehållsproducenternas tolkningar av icke-formella regler som driver dem till filtrera innehållet och följaktligen producera en viss ideologi som rättar sig efter makten.

Om vi försöker konvergera dessa två perspektiv förstår vi att staten skapar olika former av mediefinansiering genom ”bevakningskontrakt” som förmår journalister att vara mycket selektiva och lojala mot nyhetskällan. Mekanismen består av att skapa en parallell mediemarknad med ”statliga pengar” som delas ut för ”bevakning av viss statlig verksamhet”. Eftersom reklammarknaden i regionerna är ganska svag skulle en sådan finansiering vara mycket mer intressant och bygga på långvarigt avtal (till exempel – ett avtal om bevakning av guvernörens aktivitet under ett år). Naturligtvis är innehållsproducenten som redan ingått avtalet inte intresserad av att på ett kritiskt sätt bevaka motparten till avtalet på grund av risken att inte få nästa kontrakt (Kachkaeva, Kiriya, 2011).

Den allmänna bevakningen av konflikten

Totalt 623 nyheter om konflikten i Ukraina under perioden 10 juli 2014–7 september 2014 har analyserats:

- *Kanal 1* – 290 inslag under perioden. Nyhetsrapportering dominerar helt över andra genrer (284 inslag).
- *Komsomolskaya Pravda* – 221 artiklar under perioden. 146 artiklar är nyhetsrapportering. Resten är jämnt fördelad mellan andra genrer – bakgrund/analys, specialartiklar, intervjuer, folkets röst och citat.
- *Kommersant* – 112 artiklar under perioden. Mest nyhetsrapporter (49 artiklar), men 40 är bakgrund/analys.

Trenden överlag var att bevakningen av händelserna i Ukraina var mycket intensiv under hela den analyserade perioden. Nyheter om konflikten dominerar i *Kanal 1* och *Komsomolskaya Pravda*. Både *Kanal 1*:s nyhetssändning och tidningen *Komsomolskaya Pravda* innehåller mer än fem rapporter varje dag om konflikten (men för analysen valdes endast de 5 första artiklarna/inslagen). Även om *Kommersant* konstant bevakar händelser i Ukraina fick inte detta tema mediets hela uppmärksamhet. Det fanns omkring 2–3 rapporter från Ukraina i varje vald tidning.

Skillnaden i bevakningen av kriget i Ukraina syns tydligt i nyheternas teman. Majoriteten av inslag på *Kanal 1* fokuseras på konfliktområdet och informerar tittarna om strider i konfliktområdet, den ukrainska arméns och rebellernas respektive förluster, etc. Följderna för de civila i östra Ukraina får relativt stor bevakning på denna kanal, som belyste hjälp och stöd från både ryska regeringen och ryska medborgare till dessa människor. Några exempel:

- Fler än 300 personer anlände till regionen Ryazan under de senaste två dagarna. Ett tåg med flyktingar möttes av räddningspersonal, psykologer, läkare och socialarbetare. Dessa personer kommer att placeras i sex tillfälliga förläggningar med alla nödvändiga faciliteter (11 augusti).
- Enligt information från den federala migrationsmyndighetens kontor har 8 000 ukrainska medborgare sökt sin tillflykt till Ryssland under perioden med militära aktioner i Ukraina. Alla dessa människor riskerade sina liv i ringlande köer mot den ryska gränsen. De fick gå mycket eftersom bilar med flyktingar bombades (30 augusti).

Komsomolskaya Pravdas bevakning av situationen i Ukraina innehåller internationella och nationella diskussioner och sanktioner. Journalister återger den internationella diskussionen, och framhåller oenigheten bland västländerna omkring sanktionernas effektivitet:

- Sanktionerna mot Ryssland stöddes inte av samtliga länder. Australiens statsminister Tony Abbott påstår att hans land inte kommer att införa nya sanktioner. Vidare säger Finlands utrikesminister Timo Soini att sanktioner är ett ineffektivt verktyg för att lösa konflikten och ber sitt land om att inte vara ”nyttiga idioter” (31 juli).

Komsomolskaya Pravda tenderar också att sätta detta ämne i sitt geopolitiskt sammanhang – den visar att dessa sanktioner är ett verktyg för västlig politisk påverkan på Ryssland. Därför citerar tidningen det officiella uttalandet från utrikesdepartementet:

- Vi betraktar USA:s nya sanktioner mot Ryssland som ett primitivt försök att ta hämnd på Ryssland eftersom händelserna i Ukraina inte följer Washingtons scenario (18 juli).

Den nationella diskussionen om sanktioner återges genom intervjuer med ryska affärsmän, som säger att sanktioner inte kommer att ha någon negativ inverkan på ekonomin i landet.

Internationell politisk diskussion och sanktioner upptar en stor andel av nyheterna även i *Kommersant*. Bevakningen av detta ämne baseras på internationella tjänstemän och rapporter från internationella medier (till exempel *Bloomberg* och *Financial Times*), kompletterade av ryska experters kommentarer. Ett typiskt exempel är en artikel när Europeiska rådet presenterade nya åtgärder mot Ryssland på grund av Ukraina-krisen. Med information från utländska nyhetsbyråer granskade journalisten sanktionerna ingående, jämförde dem med de amerikanska och ställde frågan om deras inverkan på Ryssland.

Bild 1. Tidningen Komsomolskaya Pravda (18 juli). Rubriken ställer frågan “om amerikanska sanktioner kommer att ha en märkbar effekt på Ryssland”.

Санкции без границ

ЕС готовит против России более жесткие меры, чем США

Фото: Anadolu Agency/AFP

Bild 2. "Sanktioner utan gränser: Europa förbereder hårdare sanktioner mot Ryssland än USA", rapporterar Kommersant (25 juli).

I likhet med *Kanal 1* är ett annat viktigt tema i *Kommersant* och *Komsomolskaya Pravda* följderna för de civila i konfliktområdet. Denna fråga inbegriper också bevakning av den ryska hållningen i denna situation. Till exempel rapporterar *Kommersant* (12 augusti) att utbildningsdepartementet i Ryssland förlänger listan över gymnasieskolor som är redo att ta in ukrainska medborgare trots utgångna tidsfrister.

En annat viktig fråga, som väcker uppmärksamhet i både ryska och internationella medier, är MH17-kraschen. Samtliga analyserade medier bevakade det ämnet intensivt.

	KANAL 1	KOMSOMOL-SKAYA PRAVDA	KOMMERSANT	TOTALT
Internationell politisk diskussion och sanktioner	9	11	18	12
Nationell politisk diskussion och sanktioner	1	10	6	5
Åtgärder som involverar vapen i konfliktområdet	21	6	8	13
Följderna för civila i konfliktområdet (flyktningar eller kvarboende)	14	5	10	10
Proryska rebeller och deras handlingar	0	0	0	0
Rysk inblandning i konflikt-området (allmänt stöd)	1	3	3	2
Rysk militär inblandning i konfliktområdet	1	2	1	2
Militärt stöd för Ukraina	0	2	1	1
Folkligt stöd för en sida	0	2	4	2
Folkligt stöd för civila	0	0	0	0
Följder av konflikten, sanktioner och ekonomin	1	2	7	3
Konfliktens övriga följder	2	8	4	5
Förhandlingar Ukraina-separatister-Ryssland	5	4	6	5
Nyheter om ukrainsk militär (inte militära aktioner)	9	5	4	7
Nyheter om separatister (inte militära aktioner)	0	3	0	1
MH 17	14	14	10	13
Rysk humanitär konvoj (lastbilar)	8	5	8	7
Andra	12	17	10	13
Totalt	100	100	100	100
N=	290	221	112	623

Tabell 1. Bevakningens teman (% av artiklarna/nyheterna).

Bevakningens huvudperspektiv

Analysen visar att bevakningens huvudperspektiv speglar den dominerande världsbilden som hela artikeln/inslaget baseras på. Denna ”ideologiska” grund för en nyhet avgör andra element av konstruerad medieverklighet såsom karaktärer (aktörer) och deras framställning, källorna som används av journalisterna, skildringen av händelser och språklig representation av händelserna i Ukraina. Genom innehållsanalysen av nyheternas huvudperspektiv kan man urskilja två ”ideologiska” mönster som används av ryska medier under bevakningen av kriget i Ukraina.

Både *Kanal 1* och *Komsomolskaya Pravda* har en klart synlig känslomässig ton i sina nyheter, med målet att stödja den pro-ryska sidan i konflikten och, följaktligen den ryska politiken gentemot Ukraina. Det finns två grupper av aktörer, vars stöd har ett inflytande på den ryska regeringens image – civila i konfliktområdet (21 % av inslagen i *Kanal 1* och 8 % av artiklarna i *Komsomolskaya Pravda* stödjer dem, som, enligt dessa medier, lider på grund av den ukrainska regeringens militära aktioner och måste flytta till Ryssland) och separatisterna (14 % av inslagen i *Kanal 1* och 9 % av artiklarna i *Komsomolskaya Pravda* har ett proseparatistperspektiv), som skyddar sina hus och familjer. *Kanal 1* och *Komsomolskaya Pravda* gör dessa aktörer till offer, och framställer den ryska regeringen som en försvarare. En bild från *Kanal 1*:s rapporter:

Bild 3. Rapporten “Situationen i Lugansk och en del andra städer i östra Ukraina blir märkbart värre” från den 31 juli handlar om följderna för civila i konfliktområdet.

Men det viktigaste perspektivet i dessa medier är den ryska regeringens. Detta perspektiv får den största andelen – 52 % på *Kanal 1* och 61 % i *Komsomolskaya Pravda*, och konstrueras genom rapportering av den officiella ryska hållningen. Några exempel:

- *Komsomolskaya Pravda* rapporterar (17 juli) om de ryska tjänstemännens reaktion på sanktioner. Artikeln baseras på Dmitrij Medvedevs påståenden att dessa åtgärder inte kommer att påverka den ryska ekonomin eftersom landet har en stabil position på de internationella marknaderna. Artikeln har följande rubrik: ”Dmitrij Medvedev: ’Sanktioner har aldrig tvingat någon på knä’”.
- Kanal 1:s inslag med rubriken ”Hur kan politiker använda katastrofen i Ukraina?” (18 juli) ställer frågan om amerikansk och europeisk inblandning i konflikten och, i synnerhet, de ”fördelar”, som västländer kan få från MH17-kraschen. En journalist förklarar den negativa attityden mot Ryssland, ”Ryssland visar sig som en seriös internationell aktör, som kan bedriva sin politik utan att titta tillbaka på USA. Ryssland blir en moralisk ledare för de länder som inte vill äta ur Washingtons hand. Därför är Washington beredd att vidta radikala åtgärder för att delegitimera Ryssland”.

Såsom nämndes tidigare stödjer alla rapporter i ovannämnda medier en sida av konflikten. Ett neutralt perspektiv ses ganska sällan – endast i 14 % av nyheterna. Detta resultat visar att journalister på *Kanal 1* och *Komsomolskaya Pravda* inte följer principer om opartisk och balanserad journalistik, utan föredrar att ideologiskt upprätthålla endast den proryska ståndpunkten.

Fallet *Kommersant* visar ett annat mönster i bevakningen av händelser i Ukraina. Majoriteten av artiklar i den här tidningen (56 %) har ett neutralt perspektiv, och fokuserar på både makthavande elit och befolkning. En fjärdedel av artiklarna stödjer också den ryska regeringen, men i stort handlar de om myndigheternas beslut och politik om ekonomin efter sanktionerna.

	KANAL 1	KOMSOMOL-SKAYA PRAVDA	KOMMERSANT	TOTALT
Stöd för den ukrainska regeringen	0	0	3	1
Stöd för Ukrainas militär	0	0	3	1
Stöd för de civila i konfliktområdet	21	8	7	14
Stöd för ryska regeringen	52	61	26	50
Stöd för separatister	14	10	3	11
Neutralt – folkets perspektiv	1	9	14	6
Neutralt – maktens perspektiv	4	4	13	6
Stöd för ukrainare i allmänhet	2	2	4	2
Neutralt – inget särskilt perspektiv	5	6	29	10
Totalt	100	100	100	100
N=	290	221	112	623

Tabell 2. Huvudperspektiv i bevakningen (% av artiklarna/inslagen).

Synliga källor i bevakningen

Valet av källor formar en nyhet – det spelar en avgörande roll i återgivningen av mediediskurser, det avgör vilket perspektiv som kommer att synas i en nyhet och följaktligen vilka synvinklar som kommer att bli tillgänglig för läsarna/publiken.

Flera typer av källor analyserades i denna undersökning – journalisterna, nyhetsbyråerna och andra medier, sociala medier, personer och institutioner. Om en journalist rapporterar som ett ögonvittne till en händelse ökar det en nyhets trovärdighet. Ändå är journalistens geografiska plats, i de flesta artiklar/inslag, inte klart synlig.

Kanal 1 har sina korrespondenter i olika delar av Ukraina, bland annat konfliktområdet – 33 % av inslagen rapporterades från östra Ukraina. Vidare har kanalen journalister i de olika regioner i Ryssland (13 % av rapporterna) som hjälpte flyktingarna, Krim (1 %), olika europeiska länder (7 %) och USA. Endast i 7 % av inslagen syns inte journalistens geografiska plats.

Motsatsen är *Komsomolskaya Pravda* där journalister arbetar på redaktionerna – i 60 % av artiklarna är journalistens geografiska plats inte synlig. Men en del rapporter (12 %) skrevs i konfliktområdet. Märkbart är att *Komsomolskaya Pravda* alltid framhåller faran som dess journalist befinner sig i. Ett exempel:

- Artikeln (12 juli) ”*Komsomolskaya Pravdas* krigsreportrar kom över ukrainska ’dödskort’” berättar om en kortlek med porträtt av ”Nezalezhnosts och EU-integrationens fiender”, som framställts av ukrainska nationalgardesenheter. Enligt tidningen kommer denna idé från den amerikanska armén, som använde kortlekar för att identifiera irakiska krigsförbrytare. Artikelns skribent skriver ”Amerikanska rådgivare och propagandister, som verkar i Ukraina, bestämde sig för att använda sin rika erfarenhet i nya regioner… *Komsomolskaya Pravdas* reportrar kom över denna kortlek under sitt arbete i östra Ukraina”.

Om en journalist arbetar från redaktionen har han eller hon tillgång till andra typer av resurser, till exempel nyhetsbyråer och sociala medier. Nyhetsbyråer är en av de mest trovärdiga informationskällorna, men syns inte inte i någon stor utsträckning – endast i 20 % av nyheterna. Samtliga medier hänvisar till ryska nyhetsbyråer såsom *Interfax* eller *Russia Today*, som är den största källan i *Kanal 1* (36 inslag), *Kommersant* (6 artiklar) och *Komsomolskaya Pravda* (5 artiklar). Andra nyhetsbyråer används mycket sällan.

Kanal 1 använde också videomaterial från nyhetsbyrån *ANNA*. Det är Abchazian Network News Agency”, med logotypen ”Låt oss hjälpa Novorossiya tillsammans”, som inte gjort sig känd som en informationskälla förrän krisen i Ukraina, och visar den proryska synpunkten.

Bland andra medier finns de vanligaste ukrainska nationella och europeiska medierna (de största källorna i *Kanal 1*) och amerikanska (den största källan i *Kommersant*). Även om *Komsomolskaya Pravda* är ett tryckt medium hänvisar dess journalister till satellit-tv-kanaler i sina diskussioner om hur dessa medier framställer händelser i östra Ukraina.

Bild 4. Kanal 1 använder ANNA-nyhetsrapporten från Youtube.

Sociala medier förekommer också som en källa, men får inte så mycket av journalisternas uppmärksamhet. Till exempel använder journalister sociala medier som en informationskälla endast i 3 % av *Komsomolskaya Pravdas* artiklarna. På liknande sätt använder sig *Kommersant* av *Facebook* endast i 10 % av artiklarna. I 20 inslag på *Kanal 1* är *Facebook* synlig som en informationskälla. Tv-journalister använder också *YouTube* (23 rapporter) för sitt videomaterial om händelser i östra Ukraina. Alla tre medierna har gemensamma normer vad beträffar citat från sociala medier. En av de intervjuade journalisterna förklarar:

> ”Vi försöker att endast använda sociala medier som en utgångspunkt, och kontrollerar alltid den tillhandahållna informationen.”

Andra journalister håller med i denna attityd till den här typen av källor. Men en av dem tillägger:

> ”Jag använder mig av en politikers verifierade konto i Facebook, till exempel. Eftersom det är en slags officiell information kan jag hänvisa till den. Men jag undviker att citera vanliga människors konton eftersom sociala medier är verktyg för självrepresentation. Så man vet aldrig vad som gömmer sig i inläggen.”

Personer och institutioner som används som källor spelar en viktigare roll för journalister. *Kanal 1* använder intensivt den ukrainska sidan som informationskällor och hänvisar till ukrainska experter (91 % av inslagen), ukrainska regeringen (29 %) och ukrainska militären (14 %) och gör dessa ”motsatta” åsikter synliga i ett inslag.

Internationella experter är också viktiga för journalister, som använder dem som ”oberoende” experter, för att ge opartisk information, som ibland motsäger informationen från den ukrainska sidan och delegitimerar den. Naturligtvis har ryska politiker (35 %) en dominerande position som källor eftersom de representerar den ”officiella” ryska hållningen, som stöds av ryska experter (21 %). En del källor försummas också av *Kanal 1*, till exempel Nato-tjänstemän, ryska oppositionen och militären.

Komsomolskaya Pravdas artiklar har ett liknande urval av källor. De synligaste är internationella experter (99 %), ukrainska experter (58 %) och ryska politiker (37 %). Vidare ges hög synlighet åt ukrainska regeringen (27 %) och ryska experter (18 %). I likhet med *Kanal 1* representeras Nato-tjänstemän och ryska oppositionen nästan inte alls i artiklarna.

Kommersant gör också internationella experter till den mest använda informationskällan – de nämns i varje analyserad artikel. Det kan förklaras med en hög grad av internationell diskussion om krisen i Ukraina. Internationella experter används som en ”neutral” sida, och ger en hög grad av expertis. Ukrainska experter (99 %) och regeringen (29 %) får mycket synlighet, vilket också är fallet för ryska politiker (53 %) och experter (45 %). Några typer av källor syns inte alls i *Kommersant*, till exempel ryska oppositionen eller ukrainska civila.

	KANAL 1	KOMSOMOL-SKAYA PRAVDA	KOMMERSANT
Ukrainska experter	91	58	99
Internationella experter (FN, OSSE, icke-statliga organisationer)	80	99	100
Ryska politiker	35	37	53
Civila i och från konfliktområdet	24	9	11
Ryska experter	21	18	45
Ryska rebeller i konfliktområdet	18	12	10
Ukrainsk militär	14	6	10
Andra ukrainska aktörer	12	16	21
EU-politiker	7	10	21
Politiker i USA	7	12	14

	KANAL 1	KOMSOMOL-SKAYA PRAVDA	KOMMERSANT
Det civila ukrainska samhället	6	5	4
Ukrainska civila	3	0	0
Andra journalister/ medier i konfliktområdet	3	5	3
Andra personer utanför Ukraina/Ryssland	2	2	0
Ryska militären	2	5	6
Ryska oppositionen	1	1	0
Nato-tjänstemän	0	4	5
Andra	8	23	18
Totalt antal synliga källor	1056	770	501
Antal nyheter	290	221	112

Tabell 3. Källor synliga i nyhetsartikeln/-inslaget (antal fall).

Även om de källor som används av de utvalda medierna inte skiljer från varandra (tabell 3), antyder journalisterna att det används olika strategier för att arbeta med dessa källor.

Både *Kanal 1* och *Komsomolskaya Pravda*, som kan identifieras som proregeringsmedier, omfattar åsikter från alla sidor av konflikten i sina nyheter, och konstruerar sig själva som opartiska informationskällor. Trots det används ukrainska (oppositionella) källor som faktakällor, det är därför som de inte påverkar nyheternas allmänna ton. Proryska källor ger tvärtom utvärderingar och omdömen, som ger den proryska sidan en mer privilegierad ställning. På så sätt skapar *Kanal 1* och *Komsomolskaya Pravda* illusionen av att omfatta alla sidor. Urvalet av källor och hur de citeras har som mål att upprätthålla den proryska synvinkeln och konstruera nyheternas perspektiv, som stödjer den ryska positionen i konflikten.

Dessutom uttrycker journalisterna från dessa medier kritik mot proukrainska källor, och delegitimerar den proukrainska synvinkeln. *Kanal 1* tenderar att kritisera den ukrainska sidan (politiker och medier – 30 av 51 fall, militären – 3 av 51 fall) såväl som internationella provästliga källor (10 av 51 fall) som också stödjer den ukrainska sidan. Det leder till misstro till dessa källor hos publiken

och därmed misstro till det ukrainska perspektivet. Bara en gång uttryckte en journalist på *Kanal 1* sin misstro gentemot de ryska rebellernas information, och detta fall är kopplat till de första rapporterna om MH17-kraschen. Det kan också ses att varken ryska inrikeskällor (politiker och medier) eller pro ryska rebeller har någon gång kritiserats av *Kanal 1* vilket också stärker den proryska positionen.

En liknande tendens kan ses i fallet *Komsomolskaya Pravda*. Dess journalister kritiserar mest internationella provästkällor (16 av 42 fall). Men detta medium diskuterar också desinformation eller falska nyheter från ryska politiker (16 av 42 fall). Det bör nämnas att denna kritik gäller politiker i ryska regioner, som är ansvariga för att ta emot flyktingar från östra Ukraina. Denna fråga ingår vanligtvis i diskussionen om rysk hjälp till människor i konfliktområdet. Därför, trots kritiken, konstrueras en positiv image av Ryssland.

Kommersant skiljer sig från *Kanal 1* och *Komsomolskaya Pravda* genom att tidningen också använder rad olika källor som uttrycker olika synpunkter. Ett resultat av detta är att åsikter från alla sidor av konflikten syns inuti en artikel. Vidare, i motsats till *Kanal 1* och *Komsomolskaya Pravda*, kritiserar *Kommersant* inte bara den proukrainska sidan utan också ryska politiker (1 fall) och rebeller i konfliktområdet (2 fall). Med andra ord utmanar *Kommersant* information från alla personer och institutioner som är inblandade i konflikten. Det hjälper journalisten att gå från en endimensionell bevakning mot mer opartiska rapporter.

I stort sätt skiljer sig principerna för urvalet av källorna inte från hur det är i västliga medier och utgår ifrån synlighet för alla sidors källor för att uppnå opartisk bevakning. Men de djupare strategierna för att arbeta med källorna visar att de proryska har en mer privilegierad ställning vad beträffar inflytande på rapporternas perspektiv och framställningen av personer.

Under denna period av den ukrainska krisen anklagades vissa ryska medier (*Kanal 1*, tv-kanalen *NTV*, tv-kanalen *Russia 1*, etc.) för falska nyheter och desinformation. Men dessa fall diskuteras bara på *Facebook* eller i små (jämfört med ledande ryska kanaler) oppositionella tidningar (se även kapitel 8).

Gestaltningen av konflikten

Undersökningen har också som mål att undersöka en uppsättning berättelsemönster som används av de ryska medierna i bevakningen av krisen i Ukraina. Vi gör detta genom att identifiera vilka element av artiklar/inslag som är mer synliga och vilka element som utesluts från diskussionen. Innehållsanalysen utforskar hur konflikten beskrivs, vilka orsaker till krisen som är synliga i artikeln/inslaget, vilken typ av historiskt och samtida sammanhang dessa händelser är inbäddade i. Den visar också dominerande aktörer i artikeln/inslaget som huvudelementet i nyheterna. Den språkliga aspekten är också viktig här. Följaktligen uppmärksammade analysen vilka ord som användes för att rapportera om situationen i Ukraina.

Den vanligaste inramningen som beskriver situationen i Ukraina är gestaltningen av ett inbördeskrig. Det är den dominerande skildringen i *Kanal 1* (58 %). Andra inramningar av konflikten är mindre synliga, och 40 % av rapporterna placerar inte konflikten i någon särskild inramning.

Komsomolskaya Pravda har samma dominerande konfliktinramning – krisen i Ukraina beskrivs som ett inbördeskrig i 42 (20 %) artiklar. Men dess journalister beskriver den också som en konflikt mellan statliga och icke-statliga aktörer inom staten (21 artiklar). Dessutom betonar *Komsomolskaya Pravda* också att den här konflikten underblåses av en annan stat. Men i motsats till europeiska medier, som diskuterar det ryska stödet till rebeller, ställer *Komsomolskaya Pravda* frågan om de europeiska ländernas stöd till den ukrainska regeringen. Till exempel har rapporten från den 21 augusti rubriken ”Kroatien ger krigsfordon till Kiev”. Men i den här rapporten diskuterar en journalist inte bara Kroatiens stöd till Ukraina, utan också USA:s inflytande på detta beslut. Skildringen av USA:s inblandning och dess politiska inflytande syns i rapporter under hela konfliktperioden. Sålunda åsidosätter *Komsomolskaya Pravda* diskussionen om ryskt stöd till rebeller, frikänner Rysslands ansvar för detta och lägger ansvar på USA.

I fallet *Kommersant* beskriver den dominerande inramningen situationen i Ukraina som en konflikt mellan statliga och icke-statliga aktörer inom staten. Detta är en ganska neutral inramning, som hindrar att journalisten lägger ansvaret på en viss sida. Den andra oftast förekommande inramningen är den om inbördeskrig. Ändå, även om en uppsättning inramningar som används av medierna kan skönjas, gör majoriteten av rapporterna i både *Komsomolskaya Pravda* och *Kommersant* inte någon ram synlig. Därmed finns det i 53 % av *Kommersant*-artiklarna och 65 % av *Komsomolskaya Pravda*-artiklarna ingen inramning av situationen i Ukraina.

	KANAL 1	KOMSOMOL-SKAYA PRAVDA	KOMMERSANT
...mellan stater	1		3
...mellan statliga och icke-statliga aktörer inom staten	2	21	22
...mellan statliga och icke-statliga aktörer som stöds av en annan stat	1	13	8
...ett inbördeskrig	169	42	17
Andra	1		4
N=	290	221	112

Tabell 4. Hur beskrivs konflikten? Som en konflikt... (antal fall).

Eftersom det i politiska nyheter är aktörerna som är de viktigaste elementen i skildringen, speglar urvalet av aktörer i nyheterna, och hur dessa presenteras, skribentens dolda position.

Alla dominerande aktörer kan delas upp i tre grupper:

- Ukrainska sidan (regering, militär, civila samhället, etc.).
- Internationella aktörer (politiker och civila samhället).
- Den ryska sidan (regering, militär, civila samhället, etc.).

Ukrainska politiska aktörer och militären dominerar i samtliga utvalda mediers nyhetsartiklar/-inslag. *Kanal 1* och *Komsomolskaya Pravda* avbildar dem negativt. En sådan utvärdering kan också ses i fallet med internationella (europeiska) politiska aktörer, som visar att europeiska länder stödjer den ukrainska regeringen. I motsats framställs såväl ryska politiska aktörer som rebeller i konfliktområdet märkbart positivt. Därmed konstruerar dessa medier den binära motsättningen ”Ryssland+rebeller mot Ukraina+väst”. Resultatet är att Ukraina och väst konstrueras som den farliga ”andre” och används för att konstruera den ryska politiska identiteten.

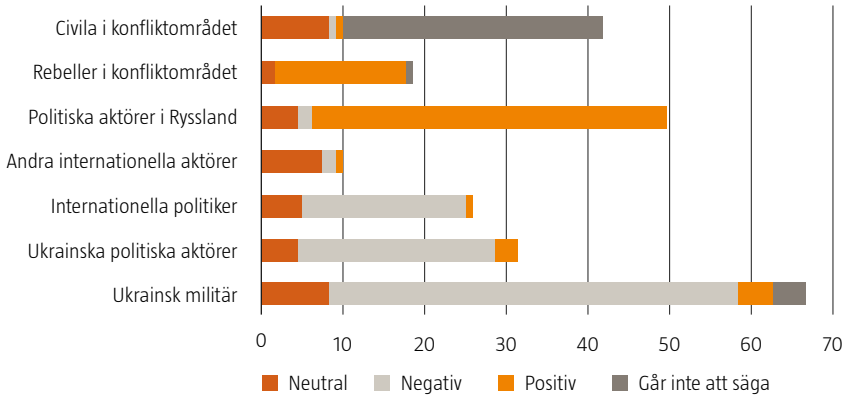

Figur 2. Dominerande aktörer och tendens i Kanal 1 (antal fall).

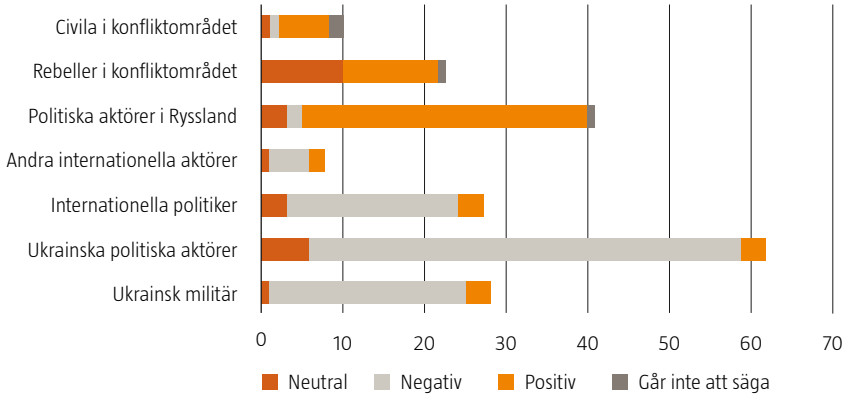

Figur 3. Dominerande aktörer och tendens i Komsomolskaya Pravda (antal fall).

Till skillnad från *Kanal 1* och *Komsomolskaya Pravda* håller *Kommersant* distans till sin utvärdering av aktörer. Analysen visar att tonen som används för att beskriva aktörerna är neutral i de flesta nyhetsrapporterna. Ändå tenderar ryska politikers image att vara mer positiv, men den konstrueras med artiklar/inslag om den ryska regeringens strategier för ekonomisk återhämtning i landet efter sanktionerna. Men en övergripande trend är att *Kommersant* ger balanserade utvärderingar av dominerande aktörer – dess journalist kan vara antingen kritisk mot eller berömma alla sidor av konflikten.

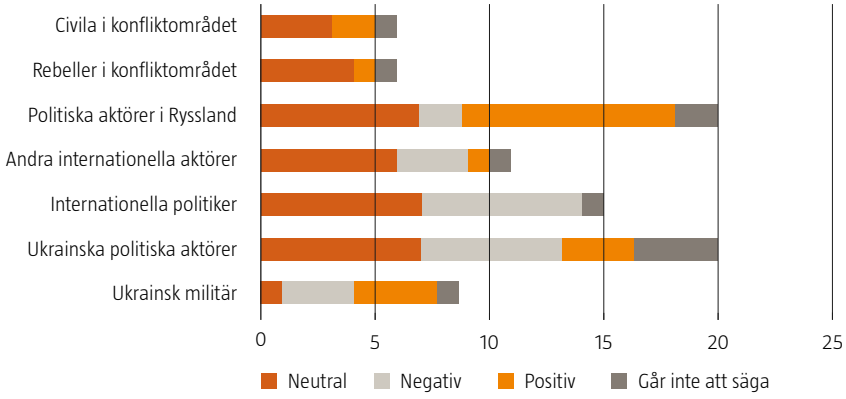

Figur 4. Dominerande aktörer och tendens i Kommersant (antal fall).

Även de sekundära aktörerna i nyheterna har analyserats. Urvalet och konstruktionen av den andra aktören följer samma strategier som nämndes i fallet med dominerande aktörer. Återigen återger både *Kanal 1* och *Komsomolskaya Pravda* motsättningen ”god-ond” som ”Ryssland+rebeller – Ukraina+väst”.

I sin framställning av de sekundära aktörerna försöker också *Kommersant* att vara opartisk. Men ukrainska politiker får också mer negativa utvärderingar. Trots detta framställs de flesta av de sekundära aktörerna på ett neutralt sätt. Om journalister skildrar någon aktör fastnar inte dess image i en viss ton utan kan växla från en artikel till en annan.

Konfliktens orsaker och sammanhang

Analysen visar ett antal skillnader mellan olika ryska medier i bevakningen av den ukrainska krisen. Men i analysen av orsakerna till konflikten framgår att alla de tre medierna är ganska lika och inte ger någon information om orsakerna till konflikten. Med denna strategi hålls tittarna/läsarna oinformerade om de djupa politiska, kulturella eller ekonomiska orsakerna till krisen, enstaka episoder uppmärksammas och ansvaret för konflikten läggs på de aktörer som syns i nyheterna.

På ett liknande sätt tenderar *Kanal 1* att inte avhandla konfliktens historiska och geopolitiska sammanhang – endast omkring 6 % av dess rapporter diskuterar konfliktens bredare sammanhang och beskriver samarbetet mellan Europa och Ukraina.

Å andra sidan diskuterar *Komsomolskaya Pravda* Ukrainas kamp för nationellt oberoende och för att höra till Europa. Märkbart är att dessa sammanhang ofta blandas med varandra. I sina analyser av detta undviker journalister inte sina personliga utvärderingar:

> ”Korståg till Europa, försvinnande i Europa är inte idén. Nationens utjämning och avpersonifiering är idéns död” – 11 juli

Historisk kamp för Ukrainas nationella oberoende nämns i *Kommersant*. Men detta sammanhang beskrivs inte på djupet – journalisten berör det ganska kortfattat, vilket inte gör denna aspekt särskilt synlig.

Tabell 6 visar att både *Kanal 1* och *Komsomolskaya Pravda* använder fascisminramningen för att delegitimera Europa och Ukraina. Ett exempel från *Komsomolskaya Pravda:* Vad ska jag säga? Den vanliga fascismen flödar mer och mer från Kiev (12 augusti).

Tidningen använder sig också av experter som stödjer denna myt:

> ”En journalist frågar hur vi kan hjälpa Ukraina. Sergey Markov, chefen för Institutet för politisk forskning svarar ”Hjälp Donbass-armén i sin anti-fascistresning mot den kriminella Kiev-juntan” – 13 augusti

	KANAL 1	KOMSOMOL-SKAYA PRAVDA	KOMMERSANT
Historisk kamp för Ukrainas nationella oberoende	0,6	16,4	44,6
Nutida ukrainsk kamp för att höra till Europa	2,8	6,4	3,6
Kamp mot fascismen under det andra världskriget	2,4	5,9	0
Kamp för rysk(a) makt, värderingar och kultur i historien	0,3	0	0,9
Kamp för rysk(a) makt, värderingar och kultur idag	0,3	4,1	2,7
Rädsla för rysk expansion	0	2,3	7,1
Rädsla för Nato-expansion	0,3	1,8	1,8
Antal artiklar/inslag	290	221	112

Tabell 6. Kontext i de ryska mediernas bevakning (% av nyheterna där de olika kontexterna är tydligt uttryckta).

Språk

Valet av ord för att beskriva händelserna i Ukraina och dess aktörer är en av de viktigaste frågorna i analysen eftersom det avgör vilka diskurser som medierna återger.

Samtliga tre medier beskriver situationen genom att använda ganska neutrala ord såsom ”konflikt”, ”situation” och ”krig”. Dessutom används aldrig orden ”rysk invasion” i nyhetsrapporterna. De åsidosätter diskussionen om rysk inblandning i konflikten. Medierna undviker också ordet ”terroristhandlingar”, vilket skulle kunna bygga en negativ bild av rebellerna.

Trots vissa likheter i bevakningen av Ukraina visar den djupare analysen ett antal skillnader. Även om Kanal 1:s rapportering har ett proryskt, och följaktligen antiukrainskt, perspektiv använder korrespondenterna ofta begreppet ”ågärder mot terrorister” när de citerar ukrainska källor. Detsamma kan ses i fallen *Komsomolskaya Pravda* och *Kommersant*, som undviker negativa etiketter på händelserna.

	KANAL 1	KOMSOMOLS-KAYA PRAVDA	KOMMERSANT
Protester			1
Terroristhandlingar		1	
Åtgärder mot terrorister	24	8	13
Strafåtgärd	9	13	3
Situation	9	16	32
Konflikt	20	19	23
Inbördeskrig	14	8	2
Rysk invasion			
Krig	52	40	18
Kris	8	12	16
Resning, uppror	2	3	
N=	290	221	112

Tabell 7. Ord som används för att beskriva händelserna i östra Ukraina (antal fall).

I sina beskrivningar av rebeller använder ryska medier främst ordet ”folkmilis”, vilket framhäver folkets medverkans frivilliga natur i den här konflikten och framställer dem på ett positivt sätt. Negativa benämningar såsom ”kriminella”, ”militanta”, ”separatister” undviks av ryska medier. Däremot konstrueras negativa bilder av rebeller genom människor som visas i nyheterna. I ett exempel från *Kommersant* (4 september) citeras en av den ukrainska ”Azov”-bataljonens stridande som säger ”Vi kan inte förhandla med terrorister som torterar och dödar människor”

	KANAL 1	KOMSOMOLS-KAYA PRAVDA	KOMMERSANT
Terrorister	23	13	9
Proryska	3		
Rebeller	6	9	
Soldater	3	2	1
Separatister			1
Folkmilis	114	47	44
Legosoldater			1
Militanta			
Olagliga beväpnade grupper			9
Självförsvarskämpare	12		2
Kriminella/banditer			
Ryssar	6	1	
Andra		14	3
N=	290	221	112

Tabell 8. Ord som används för att beskriva rebellerna i östra Ukraina under perioden (antal fall).

Den motstående ukrainska sidan avbildas neutralt av medierna. Sålunda är de mest använda orden ”soldater (armé)” och ”säkerhetsstyrkor”. Mycket positiva utvärderingar (hjältar eller försvarare) undviks helt. Anmärkningsvärt är att *Kanal 1* och *Komsomolskaya Pravda* i ett fåtal fall använder ordet ”fascister” för att beskriva den ukrainska armén. Detta ord har en mycket negativ ton och framställer Ukraina som en farlig fiende.

Fallet MH17: Söka den skyldige i Europa

MH17-kraschen är en av de stora händelserna under krisen i Ukraina. Samtliga tre analyserade medier bevakade händelsen – med 36 artiklar i *Komsomolskaya Pravda*, 20 artiklar i *Kommersant* och 59 inslag i *Kanal 1*. Analysen av bevakningen fokuserade på diskussion om ansvaret, om bevis och de olika sidornas inblandning i utredningen.

Samtliga tre medier tenderade att bortse från ansvarsfrågan. När den diskuterades lade Kanal 1 ansvaret på den ukrainska militären. Dessa påståenden bevisas vanligtvis med information från de ryska myndigheterna. Vidare upprätthålls den ryska utredningens tillförlitlighet av diskussionen om brist på bevis för information från andra länder, som anklagar rebellerna för att ha skjutit ned flygplanet. Ett vanligt exempel:

- Idag har försvarsdepartementet i Ryssland överlämnat de objektiva kontrolldata som skulle kunna hjälpa de internationella experterna att identifiera orsaken till den malaysiska MH17-flygplanskraschen. Enligt dessa material fastställde ryska radarhjälpmedel att ukrainska militära flygplan flög nära Boeingen… Enligt de amerikanska tjänstemännen har de satellitbilder som bevisar att rebeller avfyrade den robot som sköt ned flygplanet. Men ingen har sett dessa bilder (21 juli).

Samma mönster i bevakningen av MH17-kraschen kan ses i fallet *Komsomolskaya Pravda*. Tidningen gör den ukrainska militären ansvarig för denna tragedi. Därmed har artikeln av den 17 juli följande rubrik: ”Malaysisk Boeing sköts ned av ukrainsk luftvärnsskytt. Var det ett misstag?” Påståenden i den här artikeln stöds av information från en anonym källa inom de ukrainska maktstrukturerna.

Kommersant håller sig mer neutral i denna diskussion – ansvaret ses inte eller framställs oklart i 16 av 20 fall. Men när den diskuteras formuleras alla anklagelser, inte av journalisterna själva, utan av personer som används som källor. Mediets position härvidlag förklarades av dess korrespondent i en intervju:

Bild 5. Tidningen Komsomolskaya Pradva (26 juli) med huvudrubriken “Boeing sköts ned av ukrainska armén på manöver”.

> ”I bevakningen av MH17-ämnet var jag tvungen att kontrollera samtliga fakta från alla källor. Sanningsproblemet var mycket allvarligt. Alla ljög.”

	KANAL 1	KOMSOMOL-SKAYA PRAVDA	KOMMERSANT
Rysslandstödda rebeller var ansvariga	1	1	1
Ryska militären var ansvarig			
Ukrainska militären var ansvarig	19	13	3
Väst var ansvarigt		2	
Det är oklart och inte möjligt att säga	5	7	6
Inget ansvar diskuterades	34	13	10

Tabell 10. Påståenden om ansvaret för MH17-kraschen i ryska medier (antalet fall).

Som diskuterats tidigare illustrerar de tre analyserade medierna två ideologiskt olika perspektiv på konflikten i Ukraina. *Kanal 1* och *Komsomolskaya Pravda* representerar en grupp av medier som agerar som en försvarare av för den ryska regeringen och status quo. Bevakningen av den ukrainska krisen baseras på den ryska kampen med väst, och, i synnerhet, med USA. MH17-kraschen blev ett slags utlösare för att intensifiera den kampen.

USA delegitimeras vanligtvis genom diskussionen om desinformation och falska nyheter. Det bästa exemplet är inslaget i *Kanal 1* (6 augusti) om USA:s utrikesdepartements talesperson Jen Psaki. När det ryska flygvapnet var på manöver i Astrahan-regionen sade Psaki att den manövern ägde rum nära den ukrainska gränsen. Genom att rapportera att Astrahan-regionen är sjuhundra kilometer från gränsen framställer *Kanal 1* USA:s tjänstemän som inkompetenta.

Ett annat exempel kan ses i *Komsomolskaya Pravdas* artikel med titeln ”USA:s spaningsstyrkor skrävlar” (24 juli):

> ”USA:s ambitiösa påståenden om orsakerna till MH17:s krasch bevisas inte av fakta… Ryska federationens biträdande försvarsminister, Anatoly Antonov, säger att ”amerikanska talesmän tillhandahåller data, vars källor och tillförlitlighet ger upphov till enorma tvivel, och hänvisar ibland till falsk information”.

Eftersom USA:s information stödjer den ukrainska regeringen och lägger skulden på rebellerna, är strategin för att delegitimera USA att konstruera en negativ image för ukrainska regeringen, att lägga ansvaret för MH17-tragedin på den och rättfärdiga rebellerna.

Ryska trupper i Ukraina

Diskussionen om ryska trupper i Ukraina syns bara i 35 av 290 artiklar (12 %): 9 rapporter i *Kanal 1*, 12 rapporter i *Komsomolskaya Pravda* och 14 rapporter i Kommersant.

Om *Kanal 1* och *Komsomolskaya Pravda* ställde den här frågan svarade medierna att det inte finns några ryska trupper i Ukraina. Och bara i 2 fall (1 fall per medium) nämner *Kanal 1* och *Komsomolskaya Pravda* kortfattat detta ämne, och påstår att om det finns några ryska soldater i Ukraina, så är det ett personligt beslut fattat av dessa individer (de är frivilliga).

Vidare rapporterade vissa medier om gripna ryska soldater i Ukraina. Dessa fall måste vara beviset på den ryska arméns närvaro i Ukraina. Ändå förklarades, i *Kanal 1* och *Komsomolskaya Pravda,* dessa gripanden som enkla misstag. Exemplet från *Komsomolskaya Pravda* den 29 augusti:

> ”Under mötet i Ukraina förklarade soldaterna, ryska försvarsdepartementet och Vladimir Putin att dessa soldater bara hade gått vilse när de patrullerade i territoriet. Och det är inte överraskande – för längs många kilometer är gränsen mellan länderna inte tydligt markerad.”

Såsom visats tidigare uppvisar *Kommersant* andra mönster i bevakningen av krisen i Ukraina. Även i denna fråga tillhandahåller *Kommersant* en mångfald av åsikter. De dominerande inramningen är ryskt stöd till rebeller. Men varje påstående utmanas och balanseras av andra åsikter. Till exempel kompletteras påståenden om reguljära ryska trupper i Ukraina (2 fall) av diskussionen om den frivilliga naturen av ryssarnas medverkan och tjänstemäns avvisanden omkring rysk inblandning (se även kapitel 8).

Journalistiska metoder och yrkesmiljö

För att förstå den professionella miljön, som påverkar journalisternas arbete har det genomförts intervjuer med ryska journalister. Samtliga rapporterade om händelser i Ukraina. Tyvärr ville inte journalister på *Kanal 1* och *Komsomolskaya Pravda* delta i detta forskningsprojekt vilket förmodligen har att göra med frågans känslighet. För att kunna rekonstruera bilden av journalistiska arbetssätt intervjuades två journalister från *Kommersant* och tre från andra medier. Intervjuerna gjordes i maj–juni 2015 och varje intervjuad person är anonym.

I en diskussion om nödvändigheten av bakgrund om Ukraina, sade en redaktör på *Kommersant* att de inte har någon journalist som specialiserar sig på Ukraina. En reporter på *Kommersant* förklarar att när Majdan började väckte det hans intresse för ukrainsk inrikespolitik:

> ”För att bevaka händelserna var jag tvungen att skaffa information om den historiska kontexten – ju mer protesterna i Ukraina utvecklades, desto fler okända fakta kom det fram... Jag trodde aldrig att Majdan skulle resultera i en så långvarig kris. Förresten har jag aldrig identifierat Ukraina som ett ”främmande land” – det var som Rysslands lillebror. Men självklart förstår jag att det är ett självständigt land.”

Den här journalisten betonar också att hans erfarenhet av internationell journalistik hjälpte honom mycket. Vikten av bakgrund inom internationella relationer och kunskap om deras ledande aktörer uttrycks också av en journalist från det statliga nätmediet *Vzglyad*:

> ”Jag kände inte någon brist på kunskaper om Ukraina. Men eftersom jag borde framställa händelserna i Ukraina ur ett ryskt perspektiv var min bakgrund i internationella relationer och, i synnerhet, rysk policy, nödvändig för mitt arbete.”

Han förklarade också att alla svårigheter i bevakningen av konflikten var kopplade till den ryska positionen i den här konflikten:

> ”I början var det mycket svårt att bevaka händelserna i Ukraina. Jag var tvungen att förstå hur Ryssland skulle framställas och dess hållning i denna situation, vilka fakta som skulle utelämnas från bevakningen.”

En journalist på tv-kanalen *OTR* uttrycker en liknande position och berättar om vikten av detta tema och svårigheter under bevakningen av det:

> ”Varken redaktörer eller korrespondenter tycker om det här temat. Chefredaktören säger åt oss att det är bättre att inte ta upp den här frågan.”

Mellan censur och självcensur

Alla intervjuade journalister stödde den normativa definitionen av journalistik och höll med om att de borde vara neutrala mot alla aktörer i artikeln/inslaget. De betonar också nödvändigheten av att presentera alla motstridande röster. En journalist vid nätmediet *Vzglyad* håller med om att dess rapporter strävar efter att upprätthålla den ryska regeringens positiva image – ”eftersom *Vzglyad* är ett

statligt medium stödjer vi naturligtvis den ryska hållningen". Men enligt journalisten försökte han göra sina artiklar mer balanserade:

> För att kunna följa principen om opartiskhet använder jag en del proukrainska källor. Men... Allt beror på vilket språk man använder för att beskriva källor. Jag använder alltid ord som skulle kunna få läsarna att tvivla på deras information."

Journalisten på tidningen *Kommersant* försöker ge läsarkretsen annorlunda infallsvinklar till konflikten och omfatta olika åsikter i nyhetsartiklar. Denne journalist hävdar att "positionen som aktivist är inte relevant för vår tidning". Denna observation stöds av tidningens redaktör:

> "Vi har inga riktlinjer för bevakningen av Ukraina. Varken ägare eller chefredaktör har sagt till oss att vi måste framställa någon sida av konflikten på ett visst (positivt eller negativt) sätt. Men som redaktör förstår jag att en del frågor omkring Ukraina är känsligare än andra. Därför ber jag journalisterna vara försiktigare och mer uppmärksamma på vad och hur de skriver."

Både redaktören och journalisten från *Kommersant* som intervjuades framhöll att deras redaktionella policy skiljer sig från situationen i statligt ägda medier som, enligt dem, tenderar att bortse från vissa viktiga aspekter av konflikten. *Kommersant*-journalisten säger att:

> "Om stora rikstäckande medier ställde frågan om ryska soldater som arresteras i Ukraina skulle ryska myndigheter inte kunna ignorera det problemet. Dessa medier skulle kunna väcka offentlig diskussion. Då tror jag att ryska gripna soldater skulle ha större chans att få komma tillbaka till Ryssland."

Redaktören för nätmediet *Vzglyad* håller med om att journalisterna i hans medium är partiska i sin bevakning, inte bara av Ukraina, utan av alla situationer där den ryska regeringen är inblandad. Men han säger att han inte heller får några riktlinjer från myndigheterna:

> "Det är ingen från Kreml som ringer och säger åt oss vad vi ska göra och inte göra. Men i vårt medieföretag finns det en slags journalistisk konsensus om våra strategier för att bevaka politiska nyheter. Vi försöker bygga en positiv bild av regeringen. Varje redaktör och reporter vet det och följer det."

Tv-kanalen *OTR*:s journalist säger att varken han eller hans kollegor utsattes för påtryckningar från myndigheterna. Kanalen försöker att undvika diskussioner om denna konflikt. Ändå innehåller en del nyhetssändningar på *OTR* rapporter om konflikten. Journalisten förnekar att myndigheter har något inflytande på hans arbete och beskriver följande situation:

> ”Även om vår kanal fokuserar på händelser i ryska regioner, tillåter redaktörer ibland att vi rapporterar nyheter om Ukraina. Och vissa tjänstemän gav våra rapporter mycket beröm eftersom vi var balanserade. Det finns inte fiender eller vänner, goda eller onda i våra rapporter. Bara fakta. Dessutom kunde personer som deltog i våra program uttrycka en del radikala positioner beträffande konflikten, och vi har aldrig utelämnat dem ur den slutliga versionen av programmet.”

Journalisten och redaktören från *Kommersant* säger att även om myndigheter inte utövar något inflytande på deras arbete känner de enorm press från situationen på den ryska mediemarknaden:

> ”Du vet kanske att det 2011 gjordes en del ändringar i mediemiljön som kännetecknades av utrensningar i mediemarknaden. Till en viss grad var vi i en liknande situation, till exempel har en del avskedats. På grund av detta ändrades vår redaktionella policy. Och nu kan artiklar om en del frågor inte publiceras. Till exempel publicerades min artikel om ryska trupper i Ukraina på vår webbsida men togs sedan bort. Redaktören sade till mig att artikeln var helt enkelt dålig. Men kanske ville han inte ha en konflikt med någon ”ovanför oss”. Hursomhelst försöker vi att bevaka problem som är viktiga för läsarna”.

Slutsatser

I den offentliga diskursen i Ryssland väcker konflikten i Ukraina en våg av antiamerikanska och antieuropeiska slogans som kompletteras med negativ diskurs om Ukraina. Eftersom mediediskurs är den mest inflytelserika formen av offentlig diskurs kan man genom denna undersökning se de mönster som används av ledande ryska medier för att framställa kriget i Ukraina. Ett resultat är att dessa mönster påverkar publikens attityd inför konflikten.

För analysen valdes *Kanal 1*, *Komsomolskaya Pravda* (kvällstidning) och *Kommersant* (kvalitetstidning). I stort sett verkar de ryska mediernas bevakning av konflikten i Ukraina under juli–september 2014 ganska förutsägbar.

Sålunda fokuserar *Kommersant* på aspekterna sanktioner, internationell diskussion om konflikten och den ryska hållningen. Journalister undviker inte heller sådana ”mänskliga” ämnen som krigets följder för folk i konfliktområdet. Dessa aspekter diskuteras vanligen inom det bredare politiska sammanhanget också.

Liksom *Kommersant* rapporterar *Kanal 1* om en mångfald av ämnen – från internationella möten och förhandlingar till inslag om flyktingar. Som tv-kanal har *Kanal 1* mer berättarpotential – genom att kombinera videomaterial och muntlig framställning av händelser kan den täcka både politiska och mänskliga vinklar för att rekonstruera en bild.

Komsomolskaya Pravda fungerar som en typisk kvällstidning – dess rapporter har djupare betoning på mänskliga historier. Även politiska och ekonomiska artiklar skrivs från de vanliga människors perspektiv.

Nyhetsartikelns perspektiv illustrerar olika ideologiska förhållningssätt till konflikten. Därmed upprätthåller *Kanal 1* och *Komsomolskaya Pravda* den proryska synvinkeln och delegitimerar Ukraina och västländerna, som stödjer den ukrainska regeringen. Denna endimensionella bevakning av krisen i Ukraina ses också i fallet med informationskällor, som påverkar nyhetsartiklarnas/-inslagens ton. Deras urval i *Kanal 1* och *Komsomolskaya Pravda* följer detta mönster och baseras på dessa källors lojalitet till den ryska hållningen. Den negativa bilden av väst är en av bevakningens nyckelelement. USA får ännu mer uppmärksamhet i den här diskussionen och används för att konstruera Rysslands politiska identitet.

Motsättningen ”Ryssland mot väst” syns i skildringen av konflikten. Därmed betyder användningen av uttrycket ”inbördeskrig” för händelserna i Ukraina inte bara krig mellan olika delar av Ukraina. Det visar också att konflikten mellan västvärlden och Ryssland pågår inom Ukraina, och detta krig konstrueras på olika textnivåer.

Kommersant håller sig mer neutral mot händelserna i Ukraina – dess artiklar har ett neutralt perspektiv som hindrar att omdömen från detta medium påverkar läsarna. En sådan strategi för rapporteringen är synlig i *Kommersants* arbete med informationskällor – tidningen involverade olika sidor i diskussionen, och utmanade den information som källorna tillhandahöll.

Ändå hade samtliga tre medier ett tomrum i bevakningen av det ukrainska problemet – de berättar inte om de djupa orsakerna till konflikten. Detta ger artikeln/inslaget ett kortsiktigt perspektiv och vilseleder publiken, vilket förhindrar att läsarna eller tittarna förstår krisen bättre. Konfliktens bredare sammanhang tas inte heller upp. Men i vissa fall diskuterar journalister på *Kanal 1* och *Komsomolskaya Pravda* fascism under andra världskriget och kopplar den till pågående händelser i Ukraina. Med detta sammanhang jämförs Europa och östra Ukraina med Tyskland i andra världskriget, vilket delegitimerar dem.

I intervjuerna om journalisternas erfarenheter av bevakningen av krisen i Ukraina förklarade en journalist på ett pro-Kreml-medium sina obalanserade rapporter med, inte riktlinjer från myndigheter, utan en egen förståelse av nödvändigheten att framställa Ryssland på ett positivt sätt som bestäms av detta mediums ägandetyp. Journalister på oberoende kvalitetsmedier känner också den press som kopplas till Putins auktoritära policy beträffande medier i Ryssland. *Kommersant*-journalisterna måste, i sin strävan efter att följa principerna om opartiskhet, hitta en jämvikt mellan balanserade rapporter och rädslan att stängas p.g.a. konflikten med myndigheterna.

Analysens resultat speglar den rådande politiska situationen i Ryssland och visar att det journalistiska arbetets principer, som är normerande i västliga mediesystem, omvandlas inom det ryska auktoritära sammanhanget.

Referenser

Garnham, N. (1992), *Capitalism and Communications*, London: Sage.

Hall, S. (ed) (1980), *Culture, Media, Language*, London: Hutchinson University.

Kachkaeva, A. och Kiriya I. (2011). Economical Forms of State Pressure in Russian Regional Media, i *Revista Romana de Jurnalism si Comunicare*, nr 2, 2011.

Kiriya, I. (2014) Social media as a tool of political isolation in the Russian public sphere. *Journal of Print and Media Technology Research*. Vol. III. nr 2. ss 131–138.

Kiriya, I. och Degtereva, E. (2010) Russian TV market: Between state supervision, commercial logic and simulacrum of public service. *Central European Journal of Communication*. Vol. 3. nr 1 (4). ss 37–51.

Koltsova, O. (2006). *News Media and Power in Russia,* London: Routledge.

McChesney, R.W. (2015), *Rich Media, Poor Democracy. Communication Politics in Dubious Times,* New York: Free Press.

McQuail, D. (2010), *McQuail's Mass Communication Theory,* London: Sage.

Morley, D. (1980), *The Nationwide Audience: Structure and Decoding*, London: BFI.

Smythe, D. (1977), Communication: Blindspot of Western Marxism, *Canadian Journal of Political and Social Theory,* 1 (3).

Kapitel 5

Polen

Stöd för Ukraina och rädsla för rysk expansion

MICHAŁ GŁOWACKI – Univeristy of Warzaw
RÓŻA SMOLAK – University of Wrocław

Krisen i östra Ukraina som började 2014 och fortsätter 2015 fick en omfattande bevakning av alla medieföretag i Polen. Toppnyheter om Ukraina, inom olika ämnen, perspektiv och genrer, diskuterades mycket p.g.a. den geografiska närheten (Polen är grannland till både Ryssland och Ukraina), en gemensam historia och gemensamma händelser (Polens delning på 1700-talet, ryska invasionen av Polen under andra världskriget, den kommunistiska perioden 1945–1989) samt nära politiska, sociala, kulturella och ekonomiska relationer. Under de senaste åren har Polen stöttat Ukraina i arbetet för europeisk integration (East European Partnership, till exempel). Relationerna med Ryssland har skärpts efter flygplanskraschen i Smolensk i april 2010 då en stor del av den polska statsledningen omkom inklusive presidenten Lech Kaczynski. Flygplanskraschen i Smolensk används ofta som en referenspunkt för situationen i östra Ukraina av politiska partier som påstått att katastrofen inte utretts på ett tillräckligt sätt och – som vissa politiker hävdat – att ryska krafter delvis varit ansvariga för flygplanskraschen. Diskursen inom den politiska eliten har betoning av rädsla och skärpta relationer till Ryssland, och detta speglades allmänt i mediernas bevakning.

Polska medier rapporterade i stor utsträckning om krisen i östra Ukraina, mest avseende militära aktiviteter samt politiska och sociala följder. Nyheterna skiljde sig mest åt vad beträffar huvudperspektivet, nyhetskällorna och de känslor som presenteras i nyhetsrapporteringen. De mest utmärkande dragen i den polska bevakningen var kvällstidningen *Fakts* 'aggressiva' bevakning å ena sidan, och å andra sidan mer övergripande och förklarande rapporter i public service-tv där man ofta presenterade konflikten ur de vanliga medborgarnas perspektiv. I merparten av fallen presenterade medierna situationen i Ukraina med hänvisning till krisens inverkan på Polen. Att nyheterna om Ukraina görs till en inrikesfråga återspeglas i samtliga tre medieföretags bevakningsmetoder. Dessutom dominerade det proukrainska perspektivet i nyhetsbevakningen:

- Den 27 juli 2014 publicerade *Fakt* en artikel med rubriken ”Vi kommer att slå ut dem.” Artikeln handlade om användningen av militär utrustning som skaffats från Ryssland, att separatister skaffat utrustningen som användes för att skjuta ned MH17. Artikeln innehöll en avskrift av samtal, bilder och en lista över ryska lögner. Den ryska sidans nuvarande aktiviteter rapporteras som en ”upprepning av Smolensk”.
- Den 19 juli 2014 sände *Wiadomości TVP* en nyhetsrapport med namnet ”Undersökning av sanningen”. Nyheten handlade om följderna av det malaysiska flygplanets krasch i Ukraina. I inslaget presenterades bilder från katastrofen och från platser där militära konfrontationer ägde rum. Inslaget var känsloladdat och innehöll en intervju med en soldat och offrens familjer.

Medier som har analyserats

Följande polska medier valdes ut för innehållsanalysen:

- Den dagliga kvällstidningen *Fakt* som ägs av den tyska koncernen Axel Springer. *Fakt* grundades 2003 och intog positionen som landets mest populära nationella tidning några månader efter sin lansering. Under perioden december 2014–maj 2015 hade *Fakt* topplaceringen bland de nationella tidningarna med en läsarandel på nivån 11,8 %. Under en liknande period ett år tidigare (december 2013–maj 2014) hade *Fakt* 13,7 % av läsarna av de tryckta nationella medierna[1];
- Den nationella tidningen *Gazeta Wyborcza* som ägs av Agora SA. *Gazeta Wyborcza* grundades i Warszawa 1989 och är fortfarande en av landets mest populära kvalitetstidningar. Enligt de senaste uppgifterna innehar den här tidningen andra platsen bland de nationella tidningarna med 8,8 % läsarandel (december 2014–maj 2015). På ett liknande sätt som i fallet *Fakt* har *Gazeta Wyborczas* läskrets nyligen sjunkit (9,8 % under perioden december 2013–maj 2014)[2];
- *Wiadomości TVP* – huvudnyhetsprogrammet på den första kanalen i polska public service-televisionen *Telewizja Polska SA* (*TVP SA*) sänder kl. 19.00. Såväl *TVP1* som dess huvudnyhetsprogram har fler tittare än de privata tv-kanalernas nyhetsprogram. I maj 2014 hade *Wiadomości TVP* 3,2 miljoner

1. ”Fakt” na czele. ”Przegląd Sportowy” wyprzedził ”Metro” (dane czytelnictwa dzienników), hämtad 26 augusti 2015 från http://www.wirtualnemedia.pl/artykul/fakt-na-czele-przeglad-sportowy-wyprzedzil-metro-dane-czytelnictwa-dziennikow
2. Ibidem.

tittare och första plats i topplistan. Nyligen har denna position bland nyhetsprogrammen tagits över av *Teleexpress* som sänds av *TVP1* kl. 17. I maj 2015 hade *Wiadomości TVP* den andra platsen i rangordningen, med 3 068 000 tittare[3].

Den allmänna bevakningen

I studien ingår totalt 352 artiklar i tidningar och nyhetsinslag på public service-tv om händelser i Ukraina. Distributionen av bevakningen bland de tre medierna var som följer:

- *Fakt* – publicerade 82 artiklar under perioden. Dessa upptog totalt 32 sidor i tidningen (i broadsheetformat). Den dominerande genren var specialartiklar – 26 % av allt undersökt material. En betydande del av materialet var också krönikor och bakgrundsanalyser.
- *Gazeta Wyborcza* – publicerade 164 artiklar under perioden, totalt 76,5 sidor (i broadsheetformat). Tidningen publicerade mest specialartiklar (37 % av allt undersökt material). Dessutom publicerade tidningen 46 nyhetsrapporter och 43 bakgrundsanalyser.
- *Wiadomości TVP* – sände 106 inslag under perioden, totalt 377,6 minuter (6,3 minuter per dag). Nyhetsrapporter var en av de mest populära journalistiska genrerna. Dessutom sändes femton längre specialinslag om händelser i Ukraina under undersökningsperioden. I genomsnitt sändes två nyhetsinslag per dag om krisen i Ukraina i huvudnyhetsprogrammet i public service-TV.

Majoriteten av de artiklar som publicerades av *Fakt* tillkom under de tredje och fjärde veckorna i juli precis efter MH17-kraschen. Intressant nog fanns det bara en artikel i den analyserade tidningen dagen efter katastrofen. Det mesta av informationen om MH17 publicerades den 23 juli, en vecka efter kraschen. Överlag var MH17-kraschen den fråga som fick mest uppmärksamhet, en fjärdedel av alla artiklar i *Fakt*.

3. ”Teleexpress”, ”Wiadomości”, a potem ”Fakty” – w rankingu telewizyjnych serwisów informacyjnych. Hämtad 26 augusti 2015 från http://www.press.pl/newsy/telewizja/pokaz/48986,Teleexpress_-Wiadomosci_-a-potem-Fakty---w-rankingu-telewizyjnych-serwisow-informacyjnych

Gazeta Wyborcza publicerade 46 % av allt material om konflikten i Ukraina, det mesta mellan den 11 och den 30 juli. Det är en vecka före och två veckor efter katastrofen med det malaysiska flygplanet. Intressant nog var MH17-kraschen inte den viktigaste frågan på dagordningen hos *Gazeta Wyborcza* (tabell 1). Mer uppmärksamhet ägnades åt politiska frågor och sanktioner mot Ryssland.

I *Wiadomości TVP* visades majoriteten av information om Ukraina mellan den 14 juli och den 28 juli. Det största antalet nyheter presenterades den 23 juli, samma dag som i *Fakt*. Efter den dagen började antalet inslag att minska. Informationen som sändes i *Wiadomości TVP* gällde mest sanktioner, internationell politik och den malaysiska flygplanskatastrofen.

Skillnader och likheter mellan de tre medieföretagen illustreras i tabell 1. Såväl i *Gazeta Wyborcza* som i *Wiadomości TVP* handlade huvuddelen av informationen om internationell politik och sanktioner. Detta är i linje med de två medieföretagens profiler och mål, som anses vara hög kvalitet. Det bör noteras att *Fakt* mest följde nedskjutningen av MH17 och militära aktioner – ämnen som hänger samman med rädsla och andra känslor.

	FAKT	GAZETA WYBORCZA	WIADOMOŚCI TVP	TOTALT
Internationell politik och sanktioner	10	24	22	20
Nationella konsekvenser – sanktioner, ekonomi etc	0	1	0	0
Strider i konfliktområdet	9	6	7	7
Konsekvenser för civila i konfliktområdet	5	1	2	2
Proryska rebeller och deras handlingar	13	4	5	7
Rysk inblandning (allmänt – konvojer)	2	7	4	5
Rysk militär inblandning i området	11	7	5	7
Militärt stöd för Ukraina	5	2	3	3
Folkligt stöd för en sida och för civila	1	7	2	4

	FAKT	GAZETA WYBORCZA	WIADOMOŚCI TVP	TOTALT
Följder av konflikten, sanktioner och ekonomin	1	4	12	6
Konfliktens övriga följder	6	12	9	10
Förhandlingar Ukraina-separatister-Ryssland	1	2	4	2
Nyheter om ukrainsk militär (inte i strid)	0	1	0	1
Nyheter om separatister (inte i strid)	1	1	0	1
MH17	25	15	14	17
Rysk humanitär konvoj	5	2	10	5
Andra	5	4	1	3
Totalt	100	100	100	100
N=	82	164	106	352

Tabell 1. Bevakningens teman (% av artiklarna/nyheterna).

Några exempel på nyhetsbevakningen av internationell politik och sanktioner är följande:

- En journalist som är utrikeskorrespondent för *Gazeta Wyborcza* i USA presenterade president Obamas åsikt om situationen i Ukraina. Artikeln publicerades den 18 juli, dagen efter MH17-kraschen. USA:s presidents uttalande var ett fördömande av den ryska sidan, vilket framgår av i artikelns rubrik ”Obama är genomgående emot Ryssland”.
- Något liknande kunde ses i *Wiadomości TVP*. Rysslands aktioner fördömdes av Angela Merkel. I inslaget nämns att den tyska sidan har valt att införa ekonomiska sanktioner mot Ryssland som ett resultat av den ryska arméns närvaro i Ukraina. Intressant är att journalisten indikerar att den tyska sidan inte skickar militärt stöd till Ukraina, trots det faktum att de har bevis för ryska truppers närvaro i Ukraina.

Ett annat viktigt tema var MH17-kraschen. Information om flygplanskraschen var huvudtemat i *Fakts* bevakning. I både *Gazeta Wyborcza* och *Wiadomości TVP* låg flygplanskraschen på andra plats bland toppnyheterna. Även om ämnet var den viktigaste frågan för *Fakt*, publicerades information om MH17 vanligen inte på en hel sida i tidningen.

Exempel på MH17-bevakningen:

- Artikeln som publicerades av *Gazeta Wyborcza* den 18 juli, d.v.s. dagen efter MH17-katastrofen, och handlade om konfliktpartnernas ansvar för det malaysiska flygplanets krasch. Skribenterna ställde fråga efter fråga och antydde att separatisterna är ansvariga för handlingen. Dessutom anklagades separatisterna för att försvåra utredningen. Överlag har deras handlingar framställts som negativa.
- I en artikel i *Fakt* den 19–20 juli beskylldes separatister för angreppet mot det malaysiska flygplanet. Dessutom stödde skribenten påståendet om att rebellerna stöds av Ryssland och Vladimir Putin. Ett av bevisen som presenteras i artikeln var avskriften av samtalet mellan separatister om flygplanskraschen. Detta bevis illustrerade det faktum att separatisterna visste vilket slags flygplan som skjutits ned. Både separatister och Ryska federationens president framställdes negativt. Artikeln åtföljdes av en bild av separatister och Vladimir Putin med rubriken: ”Är Putin ansvarig för angreppet?” (bild 1).

Bild 1. Exempel på nyhetsbevakning i Fakt (19–20 juli 2014).

Det tredje viktiga temat som genererade det största antalet nyheter i bevakningen var konfliktens följder, både ekonomiska och andra. Detta ämne var viktigt ur det polska perspektivet, eftersom Rysslands ekonomiska sanktioner mot Polen ledde till betydande förluster för den polska ekonomin. Ämnet var viktigt i de politiska och sociala debatterna[4].

4. Förbudet mot import av frukt och grönsaker från Polen framkallade den så kallade ”Ät polska äpplen för att göra Putin arg”-rörelsen på sociala medier.

Bland exemplen på nyhetsrapportering i detta avseende skulle man kunna nämna:

- Inslaget ”Disharmonins äpplen” sändes i *Wiadomości TVP* den 3 augusti. Denna nyhet handlade om de ekonomiska förlusterna för polska fruktodlare, som var bland de största äppelexportörerna till marknaderna i öster. Bland källorna i denna artikel fanns den polska jordbruksministern och de polska fruktodlarna, som talade om framtidsperspektivet och möjliga lösningar.
- En artikel i *Fakt* med rubriken ”Putin förklarade ekonomiskt krig mot Polen” publicerades den 8 augusti. Målet med artikeln var att presentera de ekonomiska följderna av konflikten i östra Ukraina för Polen. Artikeln hade en tabell med antalet produkter som inte kan säljas till Ryssland. Artikeln presenterade polska entreprenörers berättelse – odlare (bland annat äpplen) och slaktare som har åsamkats materiella förluster. Putins beslut att förbjuda polska produkter presenterades som en följd av kritik mot den ryska interventionen i Ukraina och ockupationen av Krim. En liknande approach kunde ses i artikeln med rubriken ”Putin tar hämnd på polska jordbrukare” som publicerades den 30 juli. Intressant var att i båda artiklarna använde journalisterna en likartad bild av den ryske presidenten som presenterade honom som arg (och aggressiv) (bild 2 och 3).

Bild 2. Exempel på nyhetsbevakning i Fakt (30 juli 2014).

Bild 3. Exempel på nyhetsbevakning i Fakt (8 augusti 2014).

Huvudperspektiv i bevakningen

Majoriteten av nyheterna hade ett pro ukrainskt perspektiv. Det bör noteras att stödet snarare gavs åt ukrainare i allmänhet än åt den ukrainska regeringen eller armén (tabell 2).

	FAKT	GAZETA WYBORCZA	WIADOMOŚCI TVP	TOTALT
Stöd för den ukrainska regeringen	1	0	1	1
Stöd för civila/ Ukrainas militär	1	1	0	1
Neutral	59	48	25	44
Stöd för ukrainare i allmänhet	39	51	74	54
Totalt	100	100	100	100
N=	82	164	106	352

Tabell 2. Huvudperspektiv i bevakningen (% av artiklarna/inslagen).

Några exempel finns i följande bevakning:

- Den 14–15 augusti publicerade *Gazeta Wyborcza* en artikel om en konvoj med humanitär hjälp från Ryssland som skickades till östra Ukraina. Skribenten skrev om konvojens resväg och att den ukrainska sidan ville stoppa den. Denna artikel är ett exempel på hur den ryska sidan presenterades negativt, vilket var synligt i artikelns rubrik: ”Vit lastbilskonvoj skrämmer Ukraina”. Vidare angavs orsaken till konflikten vara ett resultat av ryskt stöd för separatister. Skribenten gjorde gällande att lastbilarna misstänktes användas för att transportera vapen. Trots det faktum att både ryska och ukrainska informationskällor citerades har artikeln ett pro ukrainskt perspektiv.
- En annan artikel med tydligt pro ukrainskt perspektiv publicerades den 24 augusti i *Fakt*. Artikeln kritiserade Vladimir Putins handlingar, och kallade honom angripare och terrorist. Rapporteringen handlade om de ryska reguljära trupperna och skribenten påstår att konfliktens huvudorsak var rysk invasion och aggression.

Överlag förklarades det pro ukrainska perspektivets dominans i nyhetsrapporteringen av en av journalisterna under intervjun med en hänvisning till de historiska erfarenheterna av relationen mellan länderna:

> ”Vi hade alla mycket likartade övertygelse att ukrainare går igenom något som hände i Polen när 80-talet blev 90-tal och att vi måste stödja dem.” – Intervju med Michał Piasecki, Fakt

Paweł Wroński från *Gazeta Wyborcza* skrev att Ukrainas självständighet är en grundläggande vektor i polsk politik. Därför är de polska mediernas sätt att presentera den ukrainska sidan inte förvånande:

> ”Józef Pilsudskis[5] hela politik inriktades på skapandet av den ukrainska staten, som skulle vara en buffert mot Ryssland. Ukrainska folket bör vara självständigt, för det är det bästa försvaret för Polen. I det fallet skulle vi kunna säga att vi idag försvarar polsk självständighet ur denna militära och politiska aspekt.” – Intervju med Paweł Wroński, Gazeta Wyborcza

Bland de informanter som intervjuades av polska journalister fanns det ukrainare, både i regering och armé samt civila (tabell 3). Den ukrainska sidan presenterades endast på ett positivt eller neutralt sätt (tabellerna 5 och 6). Man kan därför fråga sig: Hur kan man vara en neutral journalist? I sin jakt på svaret hävdade Piotr Andrusieczko från *Gazeta Wyborcza* att:

> ”Problemet ligger ofta i det faktum att vi inte kan visa konflikten objektivt, för att vi inte kan vara på båda sidor. Vi har inte så många möjligheter som de ryska journalisterna.” – Intervju med Piotr Andrusieczko, Gazeta Wyborcza

Källor i bevakningen

I majoriteten av artiklarna i samtliga tre medieföretag hänvisas till den ukrainska regeringen som en källa. Andra populära källor som syns i det analyserade materialet var EU-myndigheter, ryska politiker samt den ukrainska militären. De vanligaste synliga källorna i *Fakt* var bland annat andra journalister och medier samt ryska rebeller i konfliktområdet. I motsats till *Gazeta Wyborcza* och *Wiadomości TVP* syntes ryska politiker och ukrainska militära representanter inte särskilt ofta (tabell 3).

5. Polens ledare från självständigheten 1918 till 1922 samt 1926 till sin död 1935.

	FAKT	GAZETA WYBORCZA	WIADOMOŚCI TVP
Ukrainska regeringen	16	33	48
Andra ukrainska aktörer	4	8	10
Ukrainska experter	0	8	2
Ukrainsk militär	5	22	32
Det civila ukrainska samhället	2	1	24
Ukrainska civila	1	2	0
Civila i och från konfliktområdet	5	7	19
Ryska politiker	7	29	40
Ryska oppositionen	0	2	0
Ryska experter	0	12	7
Ryska rebeller i konfliktområdet	15	17	18
Ryska militären	0	5	5
Andra journalister/medier i konfliktområdet	30	20	12
Internationella experter (FN, OSSE, icke-statliga organisationer)	16	26	42
EU-politiker	19	35	52
Politiker i USA	6	10	22
NATO-tjänstemän	1	8	12
Andra personer utanför Ukraina/Ryssland	6	16	33
Andra	40	41	43
Totalt antal synliga källor	131	456	437
Antal nyheter	82	164	106

Tabell 3. Källor synliga i artikeln/nyhetsinslaget (synliga i % av nyheterna i varje medium).

På grund av den ukrainska bevakningens betydelse för det polska samhället sände flera medieföretag sina korrespondenter till konfliktområdet. Journalister från flera medier, bland annat *TVP*, *TVN24* (privat 24-timmars nyhetskanal), *Gazeta Wyborcza* och *Fakt* placerades i östra Ukraina och följde konfliktens utveckling med början under Maidan-protesterna via krisen i Krim till nedskjutningen av MH17. Dessutom rapporterade journalisterna om krisen från sina redaktioner i Polen. De journalister vi intervjuade berättade om hur de upprättar relationer med källorna, bland annat statliga myndigheter och journalister från andra medier. Bartłłomiej Łęczek från *Fakt*, som rapporterade om krisen från Ukraina, hänvisade till vanliga människor i Ukraina som fick fungera som informationskällor:

> ”Vi ville visa den här konflikten för polska läsare från insidan. Vi ville träffa vanligt folk och visa varför den här protesten började. Vad som var den socioekonomiska grunden till den här konflikten.”
> – Intervju med Bartłomiej Łęczek, Fakt

Leczek säger att personliga kontakter och kommunikation ansikte mot ansikte är avgörande när man rapporterar om konfliktsituationen ’inifrån.’

Många journalister använder sociala medier och plattformar, bland annat *Twitter* och *Facebook* som informationskällor. *Twitter*s nyckelroll betonades av Paweł Szot från *TVP Info*, som dock är orolig för tillförlitligheten hos denna information. Piotr Andrusieczko från *Gazeta Wyborcza* underströk en annan nyckelfunktion för sociala medier att den kan fungera som fältdagbok för en person som rapporterar från konfliktområdet:

> ”För mig spelar sociala medier en andra roll, som en slags anteckningsblock. Jag försökte ofta anteckna och publicera korta texter på Facebook av samtal jag råkat höra, och som senare blir användbara för mig i tryck.”
> – Intervju med Paweł Andrusieczko, Gazeta Wyborcza

Journalisterna som intervjuades fick frågor om nyhetsbyråer och ryssarna som informationskällor. Vad beträffar de senare sade journalisten Paweł Wroński från *Gazeta Wyborcza*, att man ska vara försiktig med att välja information från medieföretag som kan fungera som propagandaverktyg. Liknande tankar delades av Bartłomiej Łęczek från Fakt, som sade att:

> ”Det förekommer mycket propaganda från regeringens sida. Detta var ett rent propagandakrig och vi visste om det.” – Intervju med Bartłomiej Łęczek, Fakt

Journalister från *TVP*, Paweł Szot och Maria Stepan, berättade om falska nyheter som distribuerades av ryssarna:

> ”När det gäller nyckelfrågor, ja, då är det mycket svårt att inte få intrycket att Ryssland ljuger. De ljuger i den grundläggande frågan genom att säga att det inte finns ryska trupper och rysk utrustning i Ukraina.”
> – Intervju med Paweł Szot, TVP

> ”Jag har fått intrycket att den ryska sidan är en ’världsmästare’ på smutsig, svart propaganda.” – Intervju med Maria Stepan, TVP

Mängden av information och antalet olika motstridiga källor än ett problem vid rapportering om krisen i Ukraina:

> ”Det finns för mycket information och för mycket helt motstridig information.”
> – Intervju med Paweł Wroński, Gazeta Wyborcza

Gestaltning av konflikten

Händelserna i Ukraina som rapporterades av *Fakt*, *Gazeta Wyborcza* och *Wiadomości TVP1* beskrevs nästan på samma sätt – som en konflikt mellan statliga och icke-statliga aktörer som stöds av en annan stat – Ryssland (tabell 4). Denna typ av skildring användes i de flesta artiklar i *Gazeta Wyborcza* och i *Fakt*. Ett exempel är en av artiklarna som publicerades av *Fakt* den 19 juli (”BUK förstör flygplan”) som anklagade ryssarna för att överföra robotar till Ukraina.

	FAKT	GAZETA WYBORCZA	WIADOMOŚCI TVP	TOTALT
... mellan stater	16	16	7	14
... mellan statliga och icke-statliga aktörer inom staten	4	2	21	8
... mellan statliga och icke-statliga aktörer som stöds av en annan stat	79	81	73	78
... ett inbördeskrig	0	1	0	0
Andra	1	0	0	0
N=	82	164	106	352

Tabell 4. Hur beskrivs konflikten? Som en konflikt... (% av artiklarna/inslagen).

Den andra mest förekommande beskrivningen var den om konflikten mellan stater – Ukraina och Ryssland. Information som beskrev situationen i Ukraina på just detta sätt publicerades av *Fakt* och *Gazeta Wyborcza*. En av nyheterna i *Fakt* indikerade att den ryska armén invaderat Ukraina (26 juli). Två veckor senare (8 augusti) skriver samma tidning en artikel som antyder att Ryssland är redo att angripa Ukraina.

En annan typ av skildring syntes i fallet *Wiadomości TVP* som i sitt urval av nyheter betonade konflikten mellan statliga och icke-statliga aktörer inom staten – mellan Ukraina och separatister. Ett av exemplen sändes den 18 augusti – ”Krigets kaos”. Det avgörande i detta inslag var en skildring av pro ryska rebellers krigsföring i konfliktområdet (östra Ukraina) – mer specifikt angrepp på konvojer och krigets följder för civila (till exempel problem med vattenförsörjningen). Vidare intervjuade journalisten människor som motsatte sig rebellernas närvaro i konfliktområdet. Det fanns inte någon information om att separatisterna stöddes av ryssarna eller att ryska trupper var närvarande i Ukraina i nyhetsrapporten.

Tre typer av aktörer presenterades i de tre mediernas nyhetsrapportering.

Bland de mest dominerande aktörerna som syntes i bevakningen fanns:

- Den ryska sidan (rebeller, militär och politiker) som beskrevs negativt i majoriteten av nyheter.
- Ukrainska politiker, tjänstemän och militärens företrädare som skildrades på både ett positivt och neutralt sätt (neutrala åsikter dominerade).
- Internationella aktörer (politiker från EU och USA, Natotjänstemän, FN och icke-statliga organisationer) som mest beskrevs neutralt (tabell 5).

	ANDEL	POSITIV	NEUTRAL	NEGATIV	INTE MÖJLIGT ATT SÄGA	N=
Ukrainare (politiker, tjänstemän, militären)	13	8	88	0	4	26
Det civila ukrainska samhället	1	0	100	0	0	5
Civila i konfliktområdet	1	0	100	0	0	3
Ryssar (rebeller, militären, politiker)	56	1	26	72	1	196
Det civila ryska samhället	0	0	100	0	0	1
Internationella aktörer	26	1	97	2	0	90
Det civila samhället i andra länder	2	0	100	0	0	8
Andra	6	0	100	0	0	23
Totalt	100	1	57	41	1	352

Tabell 5. Hur beskrivs konflikten? (% av artiklarna/inslagen).

Det mest framträdande ämnet på den polska dagordningen var internationell politik och sanktioner, och i detta var de dominerande aktörerna internationella politiker och tjänstemän. Rebeller, militären och politiker var dominerande aktörer i bevakningen av den malaysiska flygplanskatastrofen.

Sättet att presentera de dominerande aktörerna som var synliga i materialet visade det anti ryska perspektivet. Ryssar beskrevs negativt i majoriteten av nyheterna (både som dominerande och sekundär aktör). Dessutom visades den ukrainska sidan – den andra dominerande aktören – på ett neutralt och positivt sätt. Detta återspeglade materialets huvudperspektiv, som var mycket pro ukrainskt.

Konfliktens orsaker och sammanhang

Orsakerna till konflikten i östra Ukraina angavs av polska medier som ett resultat av det ryska stödet för separatister och som en rysk invasion/aggression. En tredjedel av materialet angav inte konfliktens orsaker.

Det mest framträdande i de polska medierna är en rädsla för rysk expansion, vilket har historiska och geografiska rötter. Det bör noteras att Ryssland var ett av de länder som invaderade Polen på 1700-talet[6] och 1900-talet[7]. Dessutom införlivades Polen efter andra världskriget i Sovjetblocket med dess politiska system (1945–1989). Därför är det ingen överraskning att det polska samhällets och den politiska elitens säkerhetspolitiska bedömning är rädsla för rysk expansion. De historiska erfarenheterna var synliga i ett antal exempel från nyhetsbevakningen i samtliga tre medieföretag.

	FAKT	GAZETA WYBORCZA	WIADOMOŚCI TVP	TOTALT
Rädsla för rysk expansion	36	76	65	177
Kamp för rysk(a) makt, värderingar och kultur idag	3	13	1	17
Rädsla för NATO-expansion	1	1	0	2
Historisk kamp för ukrainskt oberoende	9	43	18	70
Nutida ukrainsk kamp för att höra till Europa	0	0	10	10
Kamp mot fascismen under det andra världskriget	2	5	0	7
Kamp för rysk(a) makt, värderingar och kultur i historien	0	1	0	1
Totalt	51	139	94	284

Tabell 7. Kontext i polska mediers bevakning (synliga fall).

6. Ryssland medverkade till tre delningar av Polen mellan 1772–1795. Ett resultat av detta var att Polen förlorade sin självständighet under 123 år.
7. Sovjetunionen invaderade Polen 17 september 1939 under andra världskriget.

Majoriteten av de artiklar som betonade rädsla för rysk expansion ur ett historiskt perspektiv publicerades i *Gazeta Wyborcza*. Bland exemplen som hänvisade till andra världskriget fanns det en artikel med rubriken ”Är motståndet mot Ryssland en antirysk handling?” som publicerades den 28 augusti, i vilken skribenten jämförde Putins beslut med Adolf Hitlers agerande på 1930-talet. Med hänvisning till situationen i östra Ukraina säger skribenten att Ukraina skulle kunna bli ett andra Tjeckoslovakien (1938). Ett annat exempel som tydligt hänvisade till andra världskriget publicerades den 2 september i en artikel som ägnades åt årsdagen av inledningen andra världskrigets. Artikeln betonade att polska politiska aktörer menade att Europa borde bete sig mer fast när det bygger relationer till Ryssland. President Bronisław Komorowski citerades när han sade att den nuvarande situationen skulle kunna hota hela kontinenten i likhet med vad som hänt tidigare under 1900-talet (bild 6).

KRAJ

O Ukrainie na Westerplatte

Bild 6. Exempel på nyhetsbevakning i Gazeta Wyborcza (2 september 2014).

Polska medier ägnade mycket uppmärksamhet åt säkerhetsrelaterade frågor. Texter som ”Polen kallar in arméreserven” (bild 7) och andra artiklar med rubriker som till exempel: ”I krigstid kan vi förlita oss på oss själva” eller ”Försvarsminister: Natotrupper redan i Polen” beskrev möjliga scenarion där en konflikt utbryter mellan Polen och Ryssland. Till exempel reflekterade Pawel Wroński i den andra nämnda texten över om de polska styrkorna är redo att slå tillbaka angreppet och vad som skulle bli Natos reaktion[8]. *Fakt* presenterade i sin tur ett antal texter, till exempel

Bild 7. Exempel på nyhetsbevakning i Fakt (17 augusti 2014).

8. Artikel 5 i Natos stadgar säger att en förutsättning för ingripande är om ett land angriper ett annat. I fallet med de ”små gröna männen” skulle det vara svårt eftersom de inte kan beskrivas som statliga aktörer – även om de är ryska soldater.

”Polen förbereder sig på krig”, i vilka de polska och ryska styrkorna jämfördes.

På ett liknande sätt sändes ”Slagfält” i *Wiadomości TVP* den 23 juli och tillägnades krigets följder i Ukraina, mer specifikt följderna för civila och ukrainska armén. Man hänvisade till en rädsla för ryska aktioner. Slutligen, i en artikel med rubriken ”Putin hotar Europa: Kiev kommer att bli mitt om två veckor!” som publicerades av *Fakt,* citerades Vladimir Putins ord till Barroso som svar på Europeiska unionens sanktioner. Putins hot om att ockupera Kiev väckte känslan av att Polens säkerhet återigen hotades.

Säkerhetssituationen och hänvisningar till historiska händelser nämndes av flera journalister i intervjuerna. Till exempel sade Paweł Wroński att:

> ”Den här händelsen har en direkt inverkan på Polens säkerhet. När jag ser på polska medier verkar det för mig som att det är svårt att hitta något annat land som ägnar så mycket uppmärksamhet åt denna konflikt. Den har här högsta prioritet” – Intervju med Paweł Wroński, Gazeta Wyborcza

Vidare sade Piotr Andrusieczko, en utrikes-/krigskorrespondent för *Gazeta Wyborcza*, att Polen bör bevaka den här konflikten intensivt, eftersom det är det första krig sedan 1945 som äger rum i ett grannland.

Den näst viktigaste kontexten var Ukrainas historiska kamp för oberoende. Som nämnts tidigare, särskilt i intervjuerna med polska journalister, är Polen och Ukraina knutna till varandra historiskt och kulturellt. Maria Stepan som arbetat i Ukraina sedan Euromaidan sade att det var svårt för västliga journalister att förstå vad som händer, eftersom de har en annan mentalitet:

> ”Jag kan språket och jag förstår mentaliteten hos dessa människor som var där på Maidan. Västliga journalister missade detta. Jag kommer ihåg Svarta torsdagen på Maidan, när någon öppnade kistan och bar upp den på scenen. De frågade mig: Maria, hur är det fatt? Jag svarade: För oss slaver var det uppenbart.” – Intervju med Maria Stepan, TVP

Antiryskt perspektiv eller neutral beskrivning?

Språket är ett av verktygen med vilka journalister på de tre medierna beskriver vad som händer i östra Ukraina. I samtliga tre medier dominerade neutrala termer. Men det förekom en del undantag som visade ett antiryskt perspektiv (tabell 8).

	FAKT	GAZETA WYBORCZA	WIADOMOŚCI TVP
Händelserna **beskrivs** med några av dessa ord (%)	82	91	91
Händelsen **beskrivs inte** med dessa ord (%)	18	9	9
Ord som används (antal fall):			
Protester	0	1	0
Terroristhandlingar	2	5	8
Åtgärder mot terrorister	2	13	13
Straffåtgärd	0	0	1
Situation	2	21	15
Konflikt	14	35	27
Inbördeskrig	1	3	4
Rysk invasion	8	29	16
Krig	19	64	52
Kris	3	17	8
Resning, uppror	3	11	6

Tabell 8. Termer som används för att beskriva händelserna i östra Ukraina under perioden.

Händelserna i östra Ukraina beskrevs mest som ”krig”, ”konflikt” och ”situation”. Det var intressant att termen ”rysk invasion” kom på tredje plats. Beskrivningen av konflikten i Ukraina som en ”rysk invasion” var vanlig i *Gazeta Wyborcza*. Till exempel publicerades det en artikel med rubriken ”Gdańsk 1939, Donetsk 2014” den 1 september. I artikeln jämförs den president Putins handlingar med Adolf Hitlers, som invaderade Polen i september 1939. Andra ord som också användes i bevakningen fanns ”protester”, ”inbördeskrig” och ”terroristhandlingar”.

Rebellerna beskrevs såväl neutralt som negativt (tabell 9). Besteckningarna som oftast användes var termer av neutral karaktär, såsom ”separatister”, ”rebeller”, ”proryska” eller ”soldater”. Men i vissa fall kallades rebellerna också ”terrorister”. Detta ord användes ganska ofta av de polska medierna, i synnerhet i *Fakts* nyhetsrapporter. Denna term förekom i rubrikerna på de artiklar som publicerades av den polska kvällstidningen: ”Terroristerna sopar igen spåren”

(22 juli) eller ”Ryska terrorister hotar Polen” (3 september). Dessutom kallades rebellernas ledare, bland annat Igor Gorkin, ”terrorister” (”Terroristernas ledare mördade människor i Bosnien”, 29 juli). Separatisterna beskrevs som terrorister i artikeln med rubriken ”Vi dödade dem av misstag” som publicerades av *Fakt* den 24 juli och som handlade om MH17-kraschen.

Den andra parten i konflikten, d.v.s. den ukrainska armén, beskrevs mest på ett neutralt sätt som soldater, armé, artilleri eller frivilliga. Det var intressant att 5 % av materialet beskrev den ukrainska sidan som fascister. Men det bör noteras att denna term användes i citat från ryska politiska aktörer. Bland de beteckningar som användes i mindre utsträckning fanns hjältar, bestraffare och aktivister.

	FAKT	GAZETA WYBORCZA	WIADOMOŚCI TVP
Händelserna **beskrivs** med några av dessa ord (%)	69	77	69
Händelsen **beskrivs inte** med dessa ord (%)	31	23	31
Ord som används (antal fall):			
Terrorister	24	17	13
Proryska	17	39	19
Rebeller	8	53	10
Soldater	9	34	13
Separatister	38	76	69
Folkmilis	0	4	0
Legosoldater	2	9	6
Militanta	9	20	11
Olagliga beväpnade grupper	0	0	1
Självförsvarskämpare	0	0	0
Kriminella/banditer	9	12	4
Ryssar	25	2	0
Andra	0	0	0

Tabell 9. Ord som använts för att beskriva rebeller i östra Ukraina under perioden.

De intervjuade journalisterna fick frågor om språket i nyhetsbevakningen. Bartłomiej Łęczek sade att ordvalen hänger samman med handlingarna som utförs av parterna i konflikten:

> ”Om någon använder terroristmetoder, då kan du använda sådana ord. Det är vad som hände i Krim, man kan kalla det en terroristhandling. Det var inte öppet krig. Det var är inte något vanligt brott. Det var terrorism.”
> – Intervju med Bartłomiej Łęczek, Fakt

Fallstudie: nedskjutningen av MH17

MH17-kraschen var det oftast förekommande ämnet i *Fakt* och *Gazeta Wyborcza*. Den polska kvällstidningen publicerade mest information om nedskjutningen av det malaysiska flygplanet två dagar efter katastrofen och en vecka efter händelsen. Majoriteten av nyhetsrapporter i *Gazeta Wyborcza* presenterades två dagar efter kraschen. Temat var också intressant för *Wiadomości TVP* som mest uppmärksammade följderna av katastrofen, bland annat dess inverkan på internationella relationer och politik, samt ekonomiska sanktioner. En fjärdedel av all information om nedskjutningen av MH17 sändes i *Wiadomości TVP* den 18 juli – en dag efter flygplanskraschen. Bland de källor som dominerade i nyhetsrapporteringen återfanns EU-politiker, internationella experter (FN, OSSE, icke-statliga organisationer), ukrainska regeringen, ryska rebeller i konfliktområdet samt andra källor, till exempel professorer från polska universitet och artister (den polske skådespelaren Daniel Olbrychski).

I alla medier lades ansvaret för det malaysiska flygplanets krasch i första hand på de proryska rebellerna, detta var synligt i totalt 41 nyheter. Dessutom anklagades den ryska sidan (ryska militären) för denna aggression (tabell 10).

	FAKT	GAZETA WYBORCZA	WIADOMOŚCI TVP	TOTALT %
Proryska rebeller var ansvariga	12	19	10	68
Ryska militären var ansvarig	5	3	5	22
Ukrainska militären var ansvarig	0	0	0	0
Väst var ansvarigt	0	0	0	0

	FAKT	GAZETA WYBORCZA	WIADOMOŚCI TVP	TOTALT %
Oklart och inte möjligt att säga	3	0	0	5
Inget ansvar diskuterades	0	3	0	5
Antal artiklar	20	25	15	

Tabell 10. Hur framställs ansvaret för nedskjutningen av MH17?

Många antiryska nyhetsrapporter om nedskjutningen av MH17 publicerades av *Fakt*, som använde ett aggressivt språk i sitt sökande efter ansvariga för nedskjutningen av det malaysiska flygplanet. Ryssar anklagades för att ha försett rebellerna med de robotar som träffade MH17. Denna information stöddes av rubrikerna i flera nyhetsrapporter, som betonade att: ”Rysk robot mördade dem”, ”BUK förstör flygplan” eller ”Passagerarplan är ett lätt mål för BUK-M2-system”, ”Vi kommer att slå ut dem.”

KRAJ

Donbas to nie Smoleńsk

Lewica jednoczy się ze zgrzytem na wybory samorz

Bild 8. Exempel på den polska anknytningen i bevakningen av MH17-kraschen i Gazeta Wyborcza (24 juli 2014).

Å andra sidan publicerades en av de få artiklarna som inte tydligt hänvisade till ansvaret för nedskjutningen av MH17 av *Gazeta Wyborcza* under rubriken ”Delar av kroppar och nallebjörnar” den 21 juli. Artikeln förklarar mycket av kraschens effekter – information om de spridda kropparna, offrens personliga tillhörigheter och flygplanets delar. Journalisterna skrev om svårigheter att få tillgång till det berörda området och om angreppen på de ukrainska trupperna. Bilden visar ett tåg som transporterade offren, medan kartan indikerade katastrofens plats i östra Ukraina. Artikeln var skriven på ett neutralt sätt. Separatisternas handlingar beskrevs emellertid ganska negativt.

Ett antal artiklar jämförde nedskjutningen av MH17 och den polske presidentens flygplanskrasch 2010 i Smolensk, Ryssland. Dessa nyheter användes ofta av olika parter och grupper för att föra fram åsikter om orsakerna till presidentens flygplanskrasch och hur katastrofen

har undersökts. Det finns fortfarande en grupp högerpolitiker till exempel vissa anhängare av president Lech Kaczyński och partiet Lag och rättvisa – PiS[9] – det politiska parti som leds av brodern Jarosław Kaczyński, som hävdar att presidentens flygplanskrasch kanske inte var en olycka utan hade yttre orsaker (genom ett samröre mellan den polska regeringen, bestående av Medborgarplattformen, och den ryska sidan). Överlag delade flygplanskraschen 2010 det polska samhället och blev en viktig fråga i politik- och samhällsdebatten.

Till exempel noterade *Fakt* i en artikel med rubriken ”Polackerna varnar mot Ryssland” (29 juli) att företrädare för de anhöriga till offren i Smolensk-katastrofen skrev ett brev till Nederländernas statsminister. De anklagade de polska myndigheterna för att försvåra utredningen. Jämförelser av MH17-katastrofen med Smolensk antydde att kraschen i Smolensk var ett terroristangrepp från Ryssland. I brevet som citeras varnade offrens familjer den holländska regeringen för ryssarnas och separatisternas aktiviteter. Allt detta samtidigt som man menade att nedskjutningen av MH17 skulle kunna vara ett terroristangrepp och att den ryska sidan nu kanske vill dölja det.

Bild 9. Exempel på den polska anknytningen i bevakningen av MH17-kraschen i Fakt (24 juli 2014).

Dessutom publicerades det flera artiklar om högerpolitikers åsikter med jämförelser mellan händelser 2010 och 2014 i *Gazeta Wyborcza*. Till exempel hänvisar tidningen, i en artikel den 19–20 juli, till ett uttalande från Antoni Macierewicz från PiS, som påstod att MH17-katastrofen är resultatet av ryska handlingar, på liknande sätt som i Smolensk-katastrofen. Å andra sidan, i en artikel med rubriken ”Donbass är inte Smolensk” (24 juli), publicerade tidningen en intervju med chefen för den statliga haverikommissionen dr Maciej Lasek. Han tillfrågades om skillnaderna mellan den malaysiska flygplanskraschen och katastrofen i Smolensk. Lasek hävdade att dessa händelser är helt olika och inte har något gemensamt, förutom passagerarnas död. Dessutom trodde dr Lasek att högerpolitikernas åsikter och anklagelser är osanna och orättvisa (bild 8). På liknande sätt

9. Efter parlamentsvalet i oktober 2015 bildar PiS majoritetsregering i Polen.

var kritik mot högerpolitiker synlig i artikeln som publicerades 4 augusti med rubriken ”Vad är kopplingen mellan MH17-kraschen och katastrofen i Smoleńsk?”. Tidningen försökte dekonstruera konspirationsteorier och hänvisade till flera källor, bland annat politiker och journalister.

Slutligen fick nedskjutningen av MH17 stor bevakning i den polska pressen med avseende på den polska kvinna som rapporterades ha avlidit i katastrofen. Dessa artiklar publicerades mest av Fakt som presenterade temat på förstasidan (”Lever polacken från det nedskjutna flygplanet?”) och i en artikel på en helsida inne i tidningen (”Vi tror att vår dotter fortlevande lever. Vi ska åka och leta efter henne i Ukraina”) den 24 juli (bild 9). Michał Piasecki berättade mer om detta:

> ”Jag kommer ihåg att vi skrev till föräldrarna till den här flickan som dog i det flygplanet. De kan på något sätt inte försona sig med/glömma detta utan åkte till platsen. Vi presenterade denna berättelse utifrån deras perspektiv.”
> – Intervju med Michał Piasecki, Fakt

Journalisterna följde med flickans föräldrar på en expedition till Ukraina (”Polska kvinnors föräldrar är nu i Ukraina”) (26–27 juli). I en av artiklarna med rubriken ”Vi vill träffa mördarna” (29 juli) betonades det att den dödade flickans föräldrar vill träffa separatisternas ledare för att ta reda på vad som hänt henne. Dessutom kallar de rebellerna terrorister. De anser att separatisterna är skyldiga till katastrofen. Det bör noteras att nyhetsrapporterna i *Fakt* är ett typiskt exempel på en kvällstidningsartikel (känsloladdad intensitet, val av teman, bilder, och så vidare).

Journalistisk erfarenhet i nyhetsrapportering

Rapporteringen om konflikten i Ukraina väcker frågor om journalistiska normer, värderingar och dilemman som journalister måste tackla dagligen i sitt arbete. De polska journalister som intervjuades hänvisade flera gånger till sådana utmaningar, bland annat objektivitet i rapporteringen, säkerhet, oberoende i nyhetsrapportering samt grundläggande frågor om etik och ansvar.

Etiska dilemman

Etiska dilemman i nyhetsrapportering betonades av journalisterna i samband med bilder av död och dramatiska scener. Piotr Andrusieczko från *Gazeta Wyborcza* som rapporterade från MH17-katastrofen hävdade att det aldrig var hans avsikt att chocka sina läsare och att han därför inte tog bilder av lik, som vissa andra. Han sade att han sände ett par bilder från platsen och märkte inte att man i ett av fotona kunde se en kropp i plastpåse med övre delen av huvudet. I linje med de etiska regler som antagits av tidningen visades inte den delen av bilden för läsarna. Maria Stephan från *TVP* tog upp dramatiska bilders inverkan på journalistisken. Hon började rapportera om Ukraina i och med Maidanprotesterna. Med hänvisning till händelserna från den perioden i Ukrainas huvudstad berättade hon:

> "Vi gick ut ur hotell Ukraina, ut på gatan. Vi såg döden. Vi såg hur de föll, hur de dog. Hur hjärnsubstans rann på asfalten. Det blev mycket dramatiska bilder." – Intervju med Maria Stepan, TVP

Andra journalister nämnde skydd av källor när de talade om etiska dilemman. Enligt Maria Stepan ska relationer mellan journalister och källor baseras på tillit:

> "[Man bör] inte ange namn. Jag har dessa personers telefonnummer och e-postadresser. Om de väljer mig betyder det att de litar på mig och vill visa mig en bit av sina liv. Jag kommer inte att visa deras ansikten. Det kvittar om vi talar om en pojke från DPR[10], en pojke från den ukrainska armén eller från en frivilligbataljon. Om man ber mig: Snälla, visa inte mitt ansikte, så visar jag det inte." – Intervju med Maria Stepan, TVP

Objektivitet

Polska journalister som rapporterade om krisen i Ukraina betonade flera gånger svårigheter i sin strävan efter en neutral bevakning. Enligt Paweł Szot hänger dessa svårigheter ihop med det faktum att en given journalists sätt att rapportera är kopplad till de värderingar och attityder som gäller i det land journalisten kommer från. Den andra utmaningen speglar varje journalists individuella upplevelse:

> "På ett naturligt sätt har vi en negativ attityd mot de som är otrevliga mot oss, och behandlar oss som om vi var deras fiender." – Intervju med Paweł Szot, TVP

10. Donetsk Peoples Republic.

Michał Piasecki från *Fakt* tycker att det är omöjligt att vara helt objektiv i kristid. Paweł Szot sade att det är av avgörande betydelse både det att vara objektiv och stå på de civilas sida. Paweł Wroński säger:

> ”Journalisten försöker vara objektiv, men i händelse av krig, måste du alltid vara på en sida (...) Du måste förstå att en del journalister också är parter i konflikten, de är soldater i kriget (...). Frågan är – när slutar journalistiken och när börjar en journalist bli en soldat på den ideologiska fronten.” – Intervju med Paweł Wroński, Gazeta Wyborcza

Journalistisk objektivitet ifrågasattes också vad beträffar journalisters urval av vad som ska publiceras. Maria Stepan från *TVP* ser situationen så här:

> ”Om vi spelar in en intervju med en politiker som varade 15 minuter, då är det uppenbart att vi bara kommer att använda 30 sekunder. Och det är manipulation, för jag har valt att publicera den här delen. Tyvärr är det vårt jobb. Vi måste ta ansvar för detta.” – Intervju med Maria Stepan, Wiadomości TVP

Säkerhet

När de intervjuade talade om journalisters säkerhet jämförde de den ukrainska krisen med journalisters villkor i konfliktområden i andra delar av världen. Piotr Andrusieczko säger att, i Ukraina:

> ”kan [journalister] arresteras eller kidnappas och bli ett mål, till exempel för en prickskytt, men det är inte i samma omfattning som det var i Irak och Afghanistan. Här dödar de inte journalister. Naturligtvis är de offer, men det kommer från det faktum att den här konflikten, detta krig, skiljer sig från det som hände i Afghanistan och Irak. Här är faran för journalister att befinna sig direkt i frontområdet, eftersom det är fronten, som påminner mer om andra världskriget än modern krigföring.” – Intervju med Paweł Andrusieczko, Gazeta Wyborcza

En liknande åsikt delades av Paweł Szot, som sa att i östra Ukraina är journalisterna inte själva måltavlor i konflikten som de var i Irak, Syrien eller Afghanistan. Enligt honom var separatisterna i början aggressiva mot journalister, men ändrade sin attityd efter en viss tid till att vara positiva mot mediearbetare och journalister. Maria Stepan från *TVP* beskrev säkerhetsfrågorna vid rapportering av nedskjutningen av MH17 så här:

> ”Jag minns en sådan situation när Boeingen sköts ner. När vi närmade oss en vägkontroll, när dessa soldater nästan släppte in oss. Och sedan hör jag det på radion: Säg åt journalisterna att åka iväg. Det råder hot om robotangrepp. Och sedan sade de: Fly!” – Intervju med Maria Stepan, TVP

Påtryckningar

Överlag indikerade de intervjuade journalisterna att de inte känner av några påtryckningar från redaktionen när de väljer nyheterna. Till exempel sade Bartłomiej Łęczek från *Fakt* att han hade tillräckligt handlingsutrymme när det gällde valet av nyheter. Andra journalister bekräftade uttalandet om att mediaorganisationer inte blandar sig i hur sakfrågor väljs ut och hur man presenterar nyheten. Piotr Andrusieczko från *Gazeta Wyborcza* beskrev hur han utvecklade nyheter om Ukraina:

> ”Ämnesval tvingas för det mesta fram av händelsernas dynamik. I synnerhet under de första veckorna hade jag inte mycket tid att välja rätt frågor, eftersom det hände så mycket som måste bevakas samtidigt. Jag föreslog också olika artiklar till exempel en serie med rebelledare eller ämnen relaterade till frivilliga som hjälpte till, både militära och civila.”
> – Intervju med Piotr Andrusieczko, Gazeta Wyborcza

Vissa journalister nämnde tidspressen. Michał Piasecki från *Fakt* betonar:

> ”I krigstid finns det inte gott om tid och möjligheter till verifiering. Men det hände flera gånger att vi publicerade information som inte hade testats.”
> – Intervju med Michał Piasecki, Fakt

Slutsatser

Undersökningen om nyhetsbevakningen av konflikten i östra Ukraina i tre polska medier, *Fakt*, *Gazeta Wyborcza* och *Wiadomości TVP*, visar både likheter och skillnader i rapporteringen. På grund av de geografiska, historiska, sociala, kulturella och politiska förbindelserna mellan Polen, Ukraina och Ryssland genererat händelserna i Ukraina ett överflöd av nyhetsrapporter och analyser.

De sakfrågor som presenteras i polska medier präglas av två perspektiv – att ge stöd för Ukraina och att frukta Ryssland. Båda typerna av nyhetsrapporter måste sättas in i ett vidare sammanhang, bland annat säkerhetsrelaterade frågor, kulturella förbindelser mellan nationer, utrikespolitik och synen på framtiden för den europeiska integrationen.

I den polska bevakningen dominerade frågor om internationella relationer, nedskjutningen av MH17 och de ekonomiska sanktioner som införts av Ryssland som hade indirekt inverkan på den polska

ekonomin. På grund av den polska statens officiella linje, som har varit och fortfarande är stöd för Ukrainas väg mot europeisk integration, var nyhetsbevakningen i majoriteten av fallen neutral och pro ukrainsk, och ukrainska regeringsföreträdare fanns i gruppen med mest populära synliga källor. Situationen i östra Ukraina beskrevs i första hand som en konflikt mellan staten och de icke-statliga aktörer som stöds av Ryssland. Därför skildrades den ryska sidan (rebeller, militär och politiker) negativt med ord som 'terrorist', vilka användes för att beskriva separatisterna i flera nyheter. Proryska rebeller påstods vara ansvariga för nedskjutningen av MH17 i juli 2014. I vissa fall användes bevakningen av det malaysiska flygplanets krasch som ytterligare ett exempel på de "lögner" och "angrepp" som Polen upplevt under sin långa historia av rysk-polska relationer.

Det historiska perspektivet användes i stor utsträckning av de polska medierna för att förklara orsakerna till konflikten och dess potentiella inverkan på säkerheten för andra länder i regionen. Med tanke på den geopolitiska situationen och säkerhetshoten hänvisade flera artiklar till händelser under andra världskriget för att förklara motiven för den ryska expansionen och behovet att vara förberedd på militär konflikt även på polskt territorium. Dessutom gjordes krisen i Ukraina till en inrikesfråga vid rapporteringen om nedskjutningen av MH17. Jämförelser mellan katastrofen med det malaysiska flygplanet och presidentens flygplanskrasch i Smolensk speglade motsättningarna i det polska samhället och stärkte ytterligare de negativa känslorna mot Ryssland. Det anti ryska perspektivet var också tydligt när man tog upp ekonomiska sanktioner som hade en direkt inverkan på den polska handeln och ekonomin.

Polska journalister som rapporterade om krisen nämnde flera problem när de talade om objektivitet och etiska dilemman. Flera farhågor som nämndes var tidspress i samband med verifiering av källor och information som baseras på krigspropaganda. Intervjuerna som genomfördes med journalister som rapporterade från Ukraina visade på aspekter av hybridkriget och informationskriget, vilket exemplifierades i form av propaganda, falska nyheter och manipulation. Detta kan förklara många journalisters försök att söka källor bland vanliga ukrainska medborgare, vars kamp och berättelser ofta användes för att illustrera konflikten.

Det fanns också tydliga skillnader mellan de polska medierna. Det aggressiva sättet att presentera den ryske ledaren Vladimir Putin tillsammans med artiklar om den polska kvinnan på MH17 indikerade hur den polska kvällstidningen *Fakt* konstruerade nyheterna för sina läsare. Rapporterna i *Gazeta Wyborcza* och *Wiadomości TVP* mer överblickande och förklarande.

Andra polska medier med nära politiska band till högerorienterade partier satte Smolensk-tragedin i samband med nedskjutningen av MH17. Allt detta illustrerar att politisk ideologi som företräds av ett visst medium fortfarande kan ses som en av de viktigaste faktorerna när det gäller hur nyheter rapporteras.

Kapitel 6

Sverige

Geopolitik och en mänsklig vinkel

GUNNAR NYGREN[1]

Den svenska bevakningen av kriget i Ukraina under sommaren 2014 hade två perspektiv – både den globala nivån, med internationell säkerhetspolitik och sanktioner, och situationen för vanligt folk i konfliktområdet. Ett typiskt exempel är en sida i sektionen ”Världen” i *Dagens Nyheter* den 23 juli som visar båda perspektiven:

- *EU hotar Ryssland med nya sanktioner* – en artikel skriven på redaktionen, förmodligen baserad på rapporter från nyhetsbyråer (som inte nämndes). Källorna man hänvisar till är utrikesministrar i EU, den svenske ministern Carl Bildt och den franske presidenten Hollande. Indirekt citeras också den ryske presidenten Putin om utredningen av MH17-katastrofen.
- *Tatjana pendlar mellan krig och fred* – en kort artikel om en ukrainsk kvinna som åker tåg mellan Kiev och Donetsk för femte gången för att ta hand om sin lägenhet och släktingar. Artikeln har skrivits på plats av *Dagens Nyheters* fotograf Paul Hansen.

Båda perspektiven fanns närvarande i den dagliga bevakningen, även om internationell politik och säkerhet dominerade. Men det gavs inte mycket bakgrund och sammanhang i bevakningen av konflikten, åtminstone inte i de tre dagliga nyhetsmedier som analyserades. Nedskjutningen av det malaysiska flygplanet MH17 var det enskilt mest omskrivna temat, särskilt i *Aftonbladet*, med två tredjedelar av artiklarna. Men undantaget detta handlade de flesta artiklarna om de internationella förhandlingarna, sanktionerna och konfliktens följder för säkerhetspolitiken i Europa. Det fanns ett tydligt svenskt perspektiv, om vad konflikten betyder för Sveriges nationella säkerhet. I rapporteringen från erfarna journalister i konfliktområdet fanns det också ett tydligt mänskligt perspektiv – att berätta om krigets konsekvenser för människor.

1. Stort tack till Jonathan Norström för kodning och diskussioner i analysen.

Tre analyserade medier

Sverige har traditionellt varit ett ”tidningsland” med många lokala och regionala tidningar och en stor andel av befolkning läser en tryckt tidning. 67 % av befolkningen läser fortfarande en dagstidning, men den siffran sjunker varje år. En stor andel läser tidningen på nätet, under 2014 var det ca 24 % dagligen (Mediebarometern 2014). I Sverige är de etablerade medieföretagen också störst när det gäller nyheter på nätet, och mycket av innehållet är detsamma på olika plattformar vare sig det är papper, tv eller nätbaserade kanaler som webb och mobil.

I tv-sektorn har public service en stark position. *Sveriges Television (SVT)* har en oberoende ställning i förhållande till stat och regering, och finansieras med licensavgifter. *SVT* har den största räckvidden med 45 % varje dag, något mer än den största kommersiella kanalen TV4. Även tv-publiken lägger mer och mer tid på nätet, och *SVT* har också den största dagliga räckvidden inom ”play”-tjänsterna med 24 % av befolkningen (Mediebarometern 2014).

De tre medierna som analyserats i projektet är:

- *Aftonbladet* – Sveriges största kvällstidning, som ägs av det norska mediaföretaget Schibsted. Historiskt har den haft en förbindelse till det socialdemokratiska partiet, och ledarna och kultur- och debatt har fortfarande ett vänsterperspektiv. Men i nyheterna är tidningen mer neutral och kommersiell. Under 2014 fanns det ingen särskild avdelning för utrikesnyheter eller särskilda utrikeskorrespondenter, bara en kolumnist med fokus på internationell politik. I augusti 2014 hade *Aftonbladet* 736 000 läsare av den tryckta versionen varje dag. *Aftonbladet* hade också 1 646 000 unika besökare på webbplatsen och 1 882 000 användare av mobil-appen (Aftonbladet.se 2014).
- *Dagens Nyheter* – den största prenumererade kvalitetstidningen med 719 000 dagliga läsare under 2014 (de flesta av dem i Storstockholm). *Dagens Nyheter* är den enda dagstidningen i Sverige med ett starkt nätverk bestående av 15 egna korrespondenter runt om i världen. De har också en utrikesredaktion med reportrar som reser ut.
- *SVT:s Rapport* – det största dagliga nyhetsprogrammet i public service med omkring 1,1 miljoner tittare varje dag (mms.se). Den längsta sändningen är kl 19.30 på kvällen (30 minuter), men *SVT* sänder också nyheter hela dagen och kvällen. Alla nyheter är också tillgängliga på nätet (även som enstaka nyheter). *SVT* har ett nätverk med 14 korrespondenter runt om i världen och en avdelning för utrikesnyheter med 12 journalister.

Bevakningen av kriget i Ukraina

De tre medierna publicerade 249 artiklar och inslag om Ukraina under perioden 10 juli–7 september 2014. Bevakningen fördelades mellan de tre medierna:

- *Aftonbladet* – 66 artiklar. Mest nyhetsbevakning, men också 9 krönikor. Totalt 33,5 sidor i tidningen (i tabloidformat).
- *Dagens Nyheter* – 121 artiklar. Två tredjedelar är nyhetsbevakning, men också en stor andel bakgrund/analys, krönikor och specialartiklar. Totalt 53,5 sidor i tabloidformat.
- *SVT-Rapport* – 62 nyheter, totalt 133 minuter. Mest nyheter, men också sju längre inslag om Ukraina. Det betyder 2,2 minuter per dag. I genomsnitt en nyhet varje dag under perioden.

Bevakningen var inte lika intensiv alla veckor och i alla tre medier. I *Aftonbladet* koncentrerades bevakningen till perioden efter MH17-kraschen. Över 60 % av den totala bevakningen i *Aftonbladet* handlade om flygplanskraschen, och 75 % publicerades veckorna omkring kraschen. Allt sammantaget var MH17-kraschen det enskilt mest bevakade temat under perioden, nästan en tredjedel av alla artiklarna och inslagen handlade om denna katastrof.

I *Dagens Nyheter* och *Rapport* fördelades bevakningen jämnare över tiden. Flygplanskraschen (MH17) bevakades mycket, men ännu mer bevakning var det de sista två veckorna före vapenvilan och Minskavtalet. Omkring en tredjedel av alla artiklar och inslag i dessa två medier fokuserades på intensiva strider, rapporter om ryska trupper i Ukraina och förhandlingar som ledde till vapenvilan. Under andra veckor mellan dessa två händelser hade bevakningen en mycket lägre nivå och Rapport rapporterade inte ens varje dag. Det är också viktigt att komma ihåg att under samma period var kriget i Gaza intensivt och tog upp mycket tid/utrymme i nyhetsbevakningen i Sverige.

Skillnaden i bevakning mellan *Aftonbladet* och de andra två nyhetsmedierna syns tydligt i artiklarnas/inslagens teman. I både *Dagens Nyheter* och *Rapport* upptar internationell politik, sanktioner och andra konsekvenser av konflikten den största delen av bevakningen. Korrespondenter i Bryssel och journalister som bevakar internationell politik har en viktig roll i detta. Några exempel:

- Dagen efter den fullskaliga attacken mot separatister (11 juli) gjorde *Dagens Nyheter* en intervju med den svenske ambassadören vid Nato om starkare band mellan EU och Nato. Detta följs upp med ny analys veckorna efter om EU-sanktioner efter

flygplanskraschen. Det diplomatiska spelet har många etablerade källor som journalister använder, och denna betoning av internationell politik fortsätter under hela perioden.

- Även i *SVT-Rapport* är dessa teman viktiga. Det kommer in många bilder från nyhetsbyråer och det internationella utbytet av nyhetsinslag mellan public servicebolag, och aktörerna är välkända för tittarna. Till exempel den 23 augusti när Angela Merkel träffade den ukrainske presidenten Porosjenko i Kiev för att tala om den ryska ”hjälpkonvojen”. Inslaget visar den typiska bilden av västs stöd för Ukraina ställd mot ryskt stöd för rebellerna.

Ett annat viktigt tema är militära aktioner i konfliktområdet. Denna bevakning baseras ofta på presskonferenser i Kiev och rapporter från nyhetsbyråer och andra medier. Ett typiskt exempel är *Dagens Nyheter* den 2 september, när den militäre talesmannen Lysenko i Kiev medger att ukrainska styrkor hade dragit sig tillbaka från flygplatsen i Luhansk. Andra källor i den här artikeln är president Porosjenko och den ryske utrikesministern Sergei Lavrov (citat som förmodligen tagits från nyhetsbyråer). Det förekom också en daglig bevakning av striderna, korta artiklar i *Dagens Nyheter* baserade på nyhetsbyråer och analyser av stridernas utveckling som skrevs på utrikesredaktionen.

Det tredje viktiga temat är konsekvenser för de civila. Det är inte så många artiklar eller inslag, men de får mycket utrymme och tid och produceras för det mesta av egna journalister på plats i Ukraina. Några exempel:

- *SVT-Rapport* visade (26 juli) hur en del ukrainare flydde till Ryssland istället för till något annan plats i Ukraina. En reporter (Bert Sundström) rapporterade från stad i Ryssland där många flyktingar samlades. Han intervjuade ett par flyktingar som hade flytt sitt hem efter att ukrainska armén anlänt. En av dem sade att de var rädda för armén, och att deras män tvingades mönstra. Flyktingarna hade också en positiv hållning till rebellerna, och tyckte att Ryssland hade kritiserats orättvist av ”väst”.

- En journalist från *Dagens Nyheter* besökte staden Debaltseve samma dag som ukrainska trupper återtog kontrollen i augusti 2014. Han skriver om skräck och civila offer, om hur hus förstörts och civila dödats av eldgivning från bägge sidor. Det finns en närmast pacifistisk ton i texten, som talar om ett ”meningslöst krig”. Folk har delade åsikter i intervjuerna – en del stödjer den ukrainska regeringen, men för det mesta försöker folk bara överleva.

	AFTONBLADET	DAGENS NYHETER	SVT-RAPPORT	TOTALT
Internationell politik och sanktioner	8	22	21	18
Nationella konsekvenser – sanktioner, ekonomi	12	20	10	15
Strider i konfliktområdet	6	14	26	15
Konsekvenser för civila i konfliktområdet	2	7	7	5
Rysk inblandning (allmänt – konvojer)	5	7	7	6
Rysk militär inblandning i området	3	6	2	4
Militärt stöd för Ukraina	0	0	0	0
Folkligt stöd för en sida och för civila	0	0	5	2
Förhandlingar Ukraina-separatister-Ryssland	0	2	5	2
Nyheter om ukrainsk militär (inte i strid)	0	0	0	0
Nyheter om separatister (inte i strid)	0	2	0	1
MH17	62	18	19	30
Andra	3	3	0	2
Totalt	100	100	100	
N=	66	121	62	249

Tabell 1. Bevakningens teman (% av artiklarna/nyheterna).

Huvudperspektiv i bevakningen

För att fastställa huvudperspektivet har varje artikel och berättelse analyserats med frågor om vinkel och om vilken ståndpunkt som får det största utrymmet. Resultaten visar att många av nyheterna har ett ganska neutralt perspektiv, totalt 38 % (tabell 2). Dessa nyheter kan ha ett perspektiv ovanifrån (makten) eller underifrån (folket), men de hålls fortfarande neutrala.

Det viktigaste perspektivet i den svenska bevakningen är emellertid det officiella ukrainska perspektivet – från regering, tjänstemän eller militär. Utgångspunkten för dessa nyheter är den officiella ukrainska linjen, och sedan läggs andra källor och perspektiv till för att balansera detta. Varannan artikel/inslag har detta tydliga ukrainska perspektiv, och mycket få har det motsatta, Rysslands- eller separatistperspektivet. Några exempel:

- I *Aftonbladet*, den 31 augusti, beskrivs ett möte i Bryssel mellan den svenske statsministern Fredrik Reinfeldt och den ukrainske presidenten Petro Porosjenko med underrubriken ”Ukraina kan inte lämnas ensamma”. Det är Reinfeldt som citeras, men huvudpersonen i artikeln är Porosjenko. Den handlar huvudsakligen om behovet av hårdare EU-sanktioner mot Ryssland, och det finns inga andra argument i texten.
- I *SVT-Rapport* visades det den 18 juli ett inslag om de politiska konsekvenserna av flygplanskraschen dagen innan. Huvudaktören var den ukrainske premiärministern Jatsenjuk som sade att ”terrorister” hade skjutit ned flygplanet och detta perspektiv upprätthölls under hela inslaget. En separatistledare fick en kort möjlighet att försvara sig.
- En typisk analys i *Dagens Nyheter* från den 26 augusti beskriver de ukrainska förberedelserna före toppmötet med president Putin samma dag. Porosjenko och ukrainska militära talesmän används som källor, och i slutet läggs den ryska utrikesministern Lavrov till som källa. Förutom analysen så finns det en artikel om en kvinna från Luhansk som bor i Kiev som flykting med sin lille son och hennes mor – hon är besviken på bristen på stöd från EU till Ukraina och ser ingen framtid i sin hemstad.

Dessa nyheter är typiska för det starka ukrainska perspektivet vid bevakningen av konflikten. Det kan finnas många förklaringar bakom detta – vilket slags källor man har tillgång till, det internationella nyhetssystemet med nyhetsbyråer och utbyte av nyhetsbilder inom public service. *SVT:s* utrikesredaktör Ingrid Törnqvist förklarar i en intervju att det är svårt att uppnå en balanserad bevakning:

> ”Nästan alltid får den svagare parten det mesta av uppmärksamheten, ett slags David och Goliat-syndrom. Vi kan inte leverera balans i varje nyhetsinslag, men över tid måste vi försöka göra det... Det finns många aktörer i det här spelet, och vi måste se den ryska sidan inte bara som en kanal för propaganda, vi försöker förstå hur de beskriver konflikten där.”

SVT var de enda (av dessa tre medier) som hade en permanent korrespondent i Moskva. *Dagens Nyheters* kontor stängdes 2004 och deras ryska korrespondent arbetade utifrån Stockholm och reste till regionen minst en gång per månad. Men under denna period befann sig denna journalist mest i Ukraina. Michael Winiarski, en erfaren utrikesreporter med en bakgrund som korrespondent i Moskva, reflekterar över detta:

> ”Vår närvaro i konfliktområdet gjorde det möjligt att tala med personer på bägge sider... men kanske vi borde ha arbetat mer för att visa den ryska mentaliteten och känslorna där, kanske också inifrån Ryssland för att förstå drivkrafterna bättre... Jag har gjort en del, genom att tala med pro-imperialistiska ideologer som Alexandr Dugin och Prochanov som står nära Kreml... Men kanske vi borde ha haft mer av det på grundläggande nivå. Det är ett minus att vi inte är där hela tiden.”[2]

De civilas perspektiv är viktigt, åtminstone i *SVT*. Att rapportera om människor som gömmer sig i källare, hotade av artilleri och missiler, eller rapportera om civila flyktingar i den centrala delen av Ukraina eller i Ryssland. I dessa inslag är de civilas känslor och åsikter huvudinnehållet, hur krig påverkar livet och vanliga människor. *SVT*-reportern Bert Sundström har bevakat Ryssland under 15 år och talar ryska flytande, och han förklarar detta perspektiv:

> ”Min uppgift är att samla in ett varierat material över tid, från människor som vill prata. Om jag befinner mig i områden som kontrolleras av regeringen måste folk kunna säga vad de tycker, lika mycket som när jag befinner mig i områden som kontrolleras av separatister. Min uppgift är att spegla känslorna i rummet. Jag är så rättvis som möjligt.”

2. Under 2016 öppnade *Dagens Nyheter* åter ett kontor i Moskva med en korrespondent.

Svårare att ljuga för sitt eget folk än för resten av världen

Fem bevis mot Putin

SATELLITBILDER

VITTNESMÅL

Putins dröm: Ett Ryssland som liknar Sovjet

VIDEO PÅ RYSK KOLONN

FÅNGSLADE SOLDATER

SOLDATER I HEMLIGA GRAVAR

Bild 1. Det ukrainska perspektivet dominerade i de tre undersökta medierna. Men det fanns också beskrivningar av de ryska perspektiven, här ett exempel från Dagens Nyheter 5 september.

	AFTONBLADET	DAGENS NYHETER	SVT-RAPPORT	TOTALT
Stöd för den ukrainska regeringen	50	48	53	50
Stöd för civila i konfliktområdet	2	6	13	7
Stöd för ryska regeringen	5	2	7	4
Stöd för separatister	2	0	8	2
Neutralt – folkets perspektiv	14	8	3	9
Neutralt – maktens perspektiv	6	15	8	11
Stöd för ukrainare i allmänhet	0	1	0	1
Neutralt – inget särskilt perspektiv	23	20	8	18
Totalt	100	100	100	100
N=	66	120	62	248

Tabell 2. Huvudperspektiv i bevakningen (% av artiklarna/inslagen).

Synliga källor i bevakningen

I det dagliga arbetet använder journalister många källor och bara ett fåtal av dem syns i texten. Ofta citeras de när journalisten känner att det är nödvändigt att belägga fakta med en trovärdig källa.

En av de viktigaste källorna kan vara journalisten själv. Men i de flesta artiklarna är journalistens geografiska position inte synlig, förmodligen för att artikeln/inslaget är producerat på redaktionen. *Dagens Nyheters* hade ambitionen att ha journalister och fotografer närvarande i Ukraina hela tiden, men under 10–15 dagar i juli blev det stopp eftersom ett team greps och förhördes av separatisterna den 20 juli. *SVT* hade hela tiden sina korrespondenter i Moskva och Bryssel, och skickade journalister från Stockholm till konfliktområdet flera gånger. *Aftonbladet* sände ut en journalist för några dagars bevakning i anslutning till MH17-kraschen för just den nyheten:

- I *Aftonbladet* syns sällan journalistens geografiska plats (82 % av fallen), förmodligen för att han/hon befinner sig på redaktionen. Bara i fem artiklar befinner sig journalisten i konfliktområdet, och den bevakningen gäller MH17-kraschen.
- I *Dagens Nyheter* produceras det mesta av bevakningen i redaktionen. Journalistens geografiska plats syns endast i 30 % av fallen:
  - i andra EU-länder (korrespondenten i Bryssel) i 16 artiklar,
  - i konfliktområdet och Kiev i 18 artiklar.
- I *SVT:s Rapport* är journalistens närvaro tydlig och i 40 % av nyheterna är journalisten på plats i Ukraina eller i Ryssland. Korrespondenten i Moskva används ofta, men även journalister som sänds ut från Stockholm till konfliktområdet. Även korrespondenten i Bryssel används i sju fall.

I arbetet på redaktionen är nyhetsbyråer och andra medier de viktigaste källorna. De nämns inte alltid, men används ändå som råmaterial för nyheter. *Nyhetsbyråer* syns som källa i 22 % av artiklarna. De vanligaste är de stora nyhetsbyråerna, som till exempel *Reuters* (*DN*) och *AP* (*Aftonbladet*). *Andra medier* är viktiga källor, och nämns i 22 % av fallen. Viktigast är de andra västeuropeiska medierna, mest i anslutning till MH17-kraschen (20 fall). Men även ryska nationella medier används som en synlig källa i 15 fall. Tv-kanalen *Russia Today* är knappt synlig som källa, bara *Aftonbladet* nämnde den en gång.

Sociala medier nämns sällan som en källa i bevakningen. Bara i 6 % av artiklarna/inslagen (15 stycken) näms sociala medier, mest i tidningarna. *Twitter* är det sociala medium som används oftast (i nio nyheter). Sociala medier används för det mesta som en utgångspunkt för bevakningen (idéer, namn för intervjuer, kontakt med kollegor etc). Ingmar Nevéus på *Dagens Nyheter* skrev våren 2015 en artikel om ”troll” som anställs i S:t Petersburg för att främja ryska synpunkter på nätet, och han är försiktigt med att använda sociala medier:

> ”På sociala medier är kanske inte alla det de utger sig vara, så jag är uppmärksam på detta. Det finns många ´troll´ och falska konton i sociala medier och jag är säker på att det är på bägge sidor.”

En analys av de synliga källorna ger en bra bild av bevakningen i de tre olika medierna (tabell 3):

- *Aftonbladet* – 30 % av artiklarna har källor som är internationella experter, och politiker från EU och USA har också en stark position. Andra personer utanför konfliktområdet är också viktiga källor, förmodligen i anslutning till bevakningen av MH17-kraschen. Aktörerna i konflikten har mindre synlighet, viktigast är Ukrainas regering och ryska rebeller. Detta kan vara ett resultat av beroendet av ”deskreporting” (när hela arbetsprocessen sker inne på redaktionen baserat på nyhetsbyråer och andra medier).
- *Dagens Nyheter* – den vanligaste synliga källan är den ukrainska regeringen, i var tredje artikel. Även internationella politiker (EU och USA) och experter, tillsammans med ryska politiker, får en hög grad av synlighet. Detta kan vara ett resultat av ett starkt fokus på det politiska och diplomatiska spelet omkring Ukraina, d.v.s. möten på toppnivå, sanktioner och förhandlingar. Civila i konfliktområdet och proryska rebeller får mindre uppmärksamhet än i nyheterna i public service-TV, även om de är närvarande i vissa större, reportage av de egna journalisterna.
- *SVT-Rapport* – även i Rapport är den ukrainska regeringen den vanligaste synliga källan, i 37 % av nyheterna. Men det är också tydligt att journalister från *SVT* i hög grad var närvarande i konfliktområdet. Både civila och rebeller i konfliktområdet är synliga i var femte inslag. Även internationella experter i FN, OSSE och icke-statliga organisationer har en stark position som ett slags ”neutral” källa i Rapport. Rapport har också den ukrainska militären som en viktig källa, ett resultat av ganska mycket bevakning om strider och dramatiska bilder som är tillgängliga från internationella tv-kanaler och från nyhetsbyråer.

	AFTONBLADET	DAGENS NYHETER	SVT-RAPPORT
Ukrainska regeringen	22	32	37
Andra ukrainska aktörer		2	
Ukrainska experter		2	
Ukrainsk militär	2	8	14
Det civila ukrainska samhället	3	2	2
Ukrainska civila		5	2
Civila i och från konfliktområdet	12	10	21
Ryska politiker	12	24	25
Ryska oppositionen			
Ryska experter	3	2	
Ryska rebeller i konfliktområdet	18	12	21
Ryska militären	5	4	
Andra journalister/ medier i konfliktområdet	7	2	4
Internationella experter (FN, OSSE, icke-statliga organisationer)	30	25	26
EU-politiker	17	25	14
Politiker i USA	18	13	5
Nato-tjänstemän	2	12	9
Andra personer utanför Ukraina/Ryssland	20	6	12
Andra	23	17	11
Totalt antal synliga källor	116	218	116
Antal nyheter	66	121	62

Tabell 3. Källor synliga i artikeln/nyhetsinslaget (synliga i % av nyheterna i varje medium).

Det är lätt att hitta exempel på ”deskreporting” av konflikten, när artikeln är skriven utifrån andra medier utan att reportern lämnar redaktionen. I *Aftonbladet* den 29 augusti lyder rubriken ”Ryska trupper är på väg”. Nämnda källor är den svenska nyhetsbyrån TT och amerikanska AP, brittiska BBC och den amerikanska tv-kanalen

CNN. Artikeln illustreras med en satellitbild från Nato som visar några fordon längs en väg. I andra nyheter om konflikten i *Aftonbladet* är amerikanska källor, som till exempel utrikesdepartementet och tv-kanalen *CBS*, viktiga. Även när det hänvisas till ryska ståndpunkter använder tidningen amerikanska AP som en källa.

Bild 2. Med stöd av medier i Usa och Storbritannien berättar Aftonbladet 29 augusti at ryska trupper är på väg in i Ukraina.

Dagens Nyheter baserar också mycket daglig bevakning på andra medier och nyhetsbyråer. Rysslandskorrespondenten är stationerad i Stockholm, och måste använda militära källor i Ukraina för att följa händelserna. I en artikel den 12 augusti, om strider omkring Donetsk, säger han att ”oberoende rapporter från stridsområdet är sällsynta” och att han måste förlita sig på ukrainska talespersoner i Kiev och Nato-sekreteraren Fogh Rasmussen. I andra artiklar om den ryska hjälpkonvojen förlitar *Dagens Nyheter* sig mest på Röda korset, ukrainska tjänstemän, *CNN* och *BBC*.

Det är mycket sällan journalisten öppet uttrycker någon kritik mot källor, bara i två fall. Desinformation och falska nyheter diskuteras i fyra artiklar, och för det mesta är det den ryska sidan som anklagas för detta i anslutning till MH17-kraschen. I intervjuer beskriver journalisterna storskalig desinformation. Journalisten Ingmar Nevéus på *Dagens Nyheter* beskriver en artikel:

> ”När vi använder såväl ryska som ukrainska medier som källor måste vi vara mycket kritiska.... Det finns en stor mängd desinformation och vi har också bevakat denna. Till exempel reste vi i oktober 2014 till ett område öster om Donetsk där det förmodades finnas massgravar. Vi åkte till dessa platser och talade med människor, bland annat en av de dödade personernas mamma. Vår slutsats var att personer hade skjutits, men det var mindre än tio personer. Det var en tragisk händelse, men huruvida det var massgravar och folkmord beror på hur detta definieras.”

Ingmar Nevéus betonar vikten av att befinna sig på plats, i konfliktområdet. Då går det att verifiera genom egen observation vad som händer, till exempel när han var i Debaltseve i februari 2015 precis före den nya vapenvilan och han såg att den ukrainska armén slog till kaotisk reträtt, i kontrast mot den bild som gavs på presskonferenser i Kiev.

Även andra journalister talar om desinformation, om vikten av att inhämta information från alla sidor. Bert Sundström på *SVT*:

> ”Jag läser telegram och meddelanden från olika sidor, och filtrerar in dem genom min kunskap och erfarenhet. Utifrån det kan jag utvärdera, och få en bild av det som händer... Det finns någon slags logik.”

En annan journalist på *Dagens Nyheter*, Michael Winiarski, säger att det är lätt att genomskåda vissa uttalanden, som när proryska rebeller talar om att amerikanska stridsvagnar angriper dem:

> ”De svåraste sakerna är nyheter som flygplanskraschen när ingen enda person har hela bilden. Då måste jag bygga pussel om vad som är rimligt... se på så många sidor som möjligt. Vad beträffar flygplanskraschen bestämde vi oss för att vänta på undersökningen i Nederländerna... och det förvånar mig lite hur få fakta som har släppts från den ukrainska och amerikanska sidan... det måste finnas bilder på missilen som sköt ner planet.”

Mer om bevakningen av MH17 och frågan om ryska trupper i Ukraina kommer längre fram i detta kapitel.

Gestaltningen av konflikten

Innehållsanalysen täcker också *hur* konflikten i Ukraina har gestaltats i medierna – hur skildras de dominerande aktörerna och vilka slags ord används för att beskriva händelsen och aktörerna? En viktig fråga är också vilken historisk och samtida kontext som syns i analysen.

Konflikten beskrivs på samma sätt i de tre svenska medierna som analyserats - som en konflikt mellan staten och icke-statliga aktörer *med stöd av en annan stat* (i detta fall Ryssland). Det råder under hela perioden inget tvivel om det ryska stödet. Redan första dagen med fullskaligt angrepp mot separatisterna, rapporterade *Dagens Nyheter* om hur EU-ledare försöker trycka på Ryssland för att stoppa stödet till separatisterna (11 juli). Samma perspektiv syns i *SVT* där EU-ledare beskrivs stödja Porosjenko mot det ryska stödet till rebellerna (23 augusti).

Skildringen förändras i stort sett inte under perioden – konflikten blir ett slags geopolitiskt spel mellan Putin och västliga ledare som diskuterar hur man ska stödja Ukraina och trycka på Ryssland. Skildringen av konflikten som ett politiskt spel är synligast i *Dagens Nyheter*, ett typiskt exempel är analysen av den 5 september med rubriken ”Världsledarnas maktspel gynnar Putins ambitioner”. Analysen inleds med: ”Kommer omvärldens sanktioner och vapenskramlet från Nato att kunna förändra Vladimir Putins beteende

och stoppa Rysslands militära intervention i Ukraina? Det finns ännu inget som tyder på det.”

Världsledarnas maktspel gynnar Putins ambitioner

Bild 3. Konflikten som ett politiskt spel – här i Dagens Nyheter 5 september.

Men det finns också andra beskrivningar, till exempel att det handlar om en konflikt mellan staten och icke-statliga aktörer *inom* staten. I *SVT* intervjuas både ukrainare som stödjer regeringen och ukrainare som stödjer rebellerna och många av dem försvarar det ryska stödet. De civila ger bilden av en intern konflikt – ”Det här är vidrigt. Det värsta är att vi håller på att döda varandra, oss själva”, säger en kvinna som evakueras med sina barn från stridszonen i en intervju i *Dagens Nyheter* den 4 augusti. I en annan intervju säger en kvinna från Donetsk att ”Detta krig kan pågå i flera år. Slaver som dödar slaver – kan det bli värre?” (7 sep.).

Dessa två skildringar av politiskt spel och civilas lidande förenas i någon mån i bevakningen av den ryska ”hjälpkonvojen” i början av augusti. Initiativet betraktas i *Dagens Nyheter* som en taktisk framgång för Vladimir Putin, och trycket mot Kiev-regimen är starkt. I *Aftonbladet* beskrivs konvojen som ”en skräck för Ukraina” som kan leda till en riktig rysk invasion.

	AFTONBLADET	DAGENS NYHETER	SVT-RAPPORT	TOTALT
...mellan stater	5	3	5	4
...mellan statliga och icke-statliga aktörer inom staten	17	12	31	18
...mellan statliga och icke-statliga aktörer som stöds av en annan stat	29	41	36	36
...ett inbördeskrig	0	4	0	2
Andra	50	40	29	40
N=	66	121	62	249

Tabell 4. Hur beskrivs konflikten? Som en konflikt... (% av artiklarna/inslagen).

Tre grupper av aktörer dominerar berättelserna, men de beskrivs på olika sätt.

- Ryska sidan (rebeller och ryska politiker). De beskrivs negativt i vartannat fall och mycket sällan positivt.
- Ukrainska sidan (regering, tjänstemän, militär). De skildras för det mesta neutralt, men också positivt i en tredjedel av alla fall.
- Internationella aktörer (politiker från EU och USA, Nato-tjänstemän, FN och icke-statliga organisationer). De beskrivs för det mesta neutralt och i några fall ganska positivt.

Detta mönster av aktörer liknar i mångt och mycket det som ses i andra delar av innehållsanalysen – ett starkt fokus på internationell politik, beroende av nyhetsbyråer och andra medier ger en traditionellt neutralt bild. Plus en positiv vinkel för den svagare parten som angrips av den starka grannen.

Bilden blir tydligare när även den sekundära aktören i nyheterna tas med i analysen. Denna sekundära aktör är i de flesta fallen ryska politiker eller proryska rebeller i konfliktområdet (58 % av alla fall med en sekundär aktör). De beskrivs negativt i två tredjedelar av fallen.

Denna bild av aktörerna har visats i många exempel tidigare i detta kapitel – den ukrainska regeringen eller EU-politiker säger något och längre fram i texten kommenterar en företrädare för Ryssland. Den dominerande aktören beskrivs ofta neutralt i enlighet med nyhetsjournalistikens normer. Den sekundära aktören får en mer ofördelaktig position – att försvara sig själv. Ett exempel: i *Dagens Nyheter*, den 30 augusti, säger den ukrainske statsministern Jatsenjuk att landet kommer att ansöka om medlemskap i Nato, ett rop på hjälp enligt nyhetsrapporten. Den andra aktören är Vladimir Putin som anklagar den ukrainska militären för beskjutning av civila bostadsområden – vilket påminner honom om andra världskriget, ”när fascister omringade städer som till exempel Leningrad”.

	ANDEL	POSITIV	NEUTRAL	NEGATIV	INTE MÖJLIGT ATT SÄGA	N=
Ukrainare (politiker, tjänstemän, militären)	19	33	44	17	7	46
Det civila ukrainska samhället	5	25	42	25	8	12
Civila i konfliktområdet	9	4	22	61	3	23
Ryssar (rebeller, militären, politiker)	24	15	34	49	2	59
Det civila ryska samhället	2	17	50	33	0	6
Internationella aktörer	23	21	77	2	0	56
Det civila samhället i andra länder	9	9	55	36	0	22
Andra	10	16	48	36	0	25
Totalt	100	19	48	30	3	249

Tabell 5. Dominerande aktör och tendens i svenska medier (%).

Konfliktens orsaker och sammanhang

Konfliktens orsaker beskrivs mycket sällan i svensk mediabevakning, bara i ett fåtal fall (10 gånger). Sammanhanget är också frånvarande i de flesta artiklarna och nyhetsinslagen. För det mesta är det *Dagens Nyheter* som ger ett visst sammanhang i 17 fall. Men detta är fortfarande en mycket liten andel av den totala bevakningen.

Den mest synliga kontexten gäller Ryssland – en rädsla för rysk expansion och den ryska strävan efter makt och försvar av den ryska världen. Detta sammanhang är synligast i krönikor och nyhetsanalyser mot slutet av perioden, i samband med Natos toppmöte i Wales. I *Aftonbladet* skriver utrikesnyhetskolumnisten Wolfgang Hansson att ”ett aggressivare Ryssland väcker känslor av oro och fruktan… (den traditionella)

rysskräcken har åter fått fäste i Sverige”. Hans slutsats är att krisen för Sverige närmare Nato. Ytterligare ett exempel på denna rädsla är bevakningen av ryska flygplan som flyger nära Sverige och det amerikanska militärflygplan som tvingades flyga över svenskt territorium för att undvika en konfrontation (*Dagens Nyheter*). Sådana incidenter skulle knappast ha rapporterats i en annan, lugnare situation. Allt som berör rysk militär aktivitet nära Sverige blir nyheter under påverkan av händelserna i Ukraina.

Denna rädsla för Ryssland gör också historien levande. Kolumnisten Herman Lindqvist i *Aftonbladet* påminner om debatten i början av 1900-talet om det ryska hotet, och citerar högerpolitikern Sven Hedin 1914 (30 aug.). *Dagens Nyheter* gör ett mer seriöst försök att sätta konflikten i sitt sammanhang (5 september), i vilket Putins dröm betecknas som ”ett Ryssland som liknar Sovjetunionen”. I analysen förklaras Putins ideologi som något annat än västliga värden – den består av kontroll över medierna och den offentliga sfären, auktoritärt styre, nationalism och traditionella värden som religion och familj och fokus på militär styrka.

Vet mer

HERMANS historia

Ska Sverige leta bössor på Blocket?

Bild 4. Krönikören Herman Lindqvist påminner om den sekelgamla rysskräcken. Aftonbladet 30 augusti.

	AFTONBLADET	DAGENS NYHETER	SVT-RAPPORT	TOTALT
Rädsla för rysk expansion	2	6	1	9
Kamp för rysk(a) makt, värderingar och kultur idag	1	5	1	7
Rädsla för Nato-expansion	2	3	0	5
Historisk kamp för ukrainskt oberoende	0	1	2	3

	AFTONBLADET	DAGENS NYHETER	SVT-RAPPORT	TOTALT
Kamp mot fascismen under det andra världskriget	0	1	0	1
Kamp för rysk(a) makt, värderingar och kultur i historien	0	1	0	1
Totalt	5	17	4	26

Tabell 7. Sammanhang i svenska mediers bevakning (synliga fall).

Ett neutralt nyhetsspråk

Valet av ord för att beskriva konflikten är en viktig del av skildringen. I samtliga tre medier som analyserats är det ett slags neutralt nyhetsspråk i enlighet med anglosaxiska normer i nyhetsjournalistiken.

Konflikten beskrivs i alla tre medier mest med ord som ”kris”, ”konflikt” och ”krig”. Men på en annan nivå finns det vissa skillnader. *Dagens Nyheter* beskriver oftare händelserna som en rysk invasion, till exempel den 29 augusti då rubriken löd ”ökat tryck på Ryssland efter nya bevis på trupper”. I artikeln säger den svenske utrikesministern Carl Bildt att det är en ”dold invasion”, och källor i regeringen i Kiev talar om ryska styrkor som går in i Ukraina. Uppgifter från Reuters och BBC sägs bevisa att det finns ryska militärfordon i Ukraina, och oberoende ryska medier citeras om begravningar av soldater som dödats i Ukraina.

Värdeladdadeord som ”antiterroristoperation, ATO” (ukrainskt perspektiv) eller ”uppror” (ryskt perspektiv) används sällan i svenska medier.

	AFTONBLADET	DAGENS NYHETER	SVT-RAPPORT
Händelserna **beskrivs** med några av dessa ord (%)	35	71	50
Händelserna **beskrivs inte** med dessa ord (%)	65	29	50
Ord som används (antal fall):			
Protester			
Terroristhandlingar			
Åtgärder mot terrorister		3	1
Straffåtgärd			1
Situation	3	3	1
Konflikt	11	29	13
Inbördeskrig	1	10	
Rysk invasion	4	13	2
Krig	11	27	14
Kris	3	37	8
Resning, uppror		8	

Tabell 8. Ord som används för att beskriva händelserna i östra Ukraina under perioden.

Rebellerna beskrivs också i neutrala ordalag – oftast med ord som ”separatister”, ”proryska” och ”rebeller”. Mer positiva ord såsom ”folkmilis” och ”självförsvarsstyrkor” eller negativa etiketter såsom ”terrorister” undviks i svenska medier. De används bara när man citerar till exempel ukrainska tjänstemän, till exempel när statsministern Jatsenjuk betecknade rebellerna ”terrorister” i enlighet med officiell ukrainsk terminologi.

I en artikel den 20 juli kallar journalisten Ingmar Nevéus från *Dagens Nyheter* rebellerna ”en brokig skara” med både f.d. brottslingar och vanliga rysktalande personer som tandteknikern Aljona som bär på både kalasjnikov och blommor. Han drar slutsatsen att många rebeller är arbetslösa unga män som känner sig frustrerade i en situation när de inte har någon plats i samhället, att det finns många vanliga människor som stödjer rebellerna efter den ukrainska militärens angrepp. Han beskriver också många ryska frivilliga, bland annat

ledare såsom den ryske militäragenten ”Strelkov” och Alexandr Borodaj, som betecknas som en ”misslyckad rysk journalist med förflutet på yttersta högerkanten” i Ryssland. I en annan artikel från en konferens på Krim (den 2 september) beskrivs separatisterna som extremister som vägrar att kompromissa med vad de kallar ”fascist-juntan i Kiev”.

Proryska rebellerna är en brokig skara

Bild 5. De proryska stridande i östra Ukraina kallas oftast “rebeller” eller “separatister” i svenska medierna, här Dagens Nyheter 20 juli.

Frågan är inte om dessa beskrivningar gör rebellerna rättvisa eller inte. Problemet är om det förekommer formuleringar som bär på värderingar och stereotyper av rebeller. Resultaten visar att i det stora flödet av nyheter under perioden var nyhetsmedierna i Sverige ganska neutrala i beskrivningen av rebellerna.

Deras motpart, den ukrainska sidan, beskrivs också neutralt. De kallas nästan alltid ”soldater” eller ”armé”. Bara ett fåtal gånger kallas de ”fascister”, i citat från rebeller som talar om dem.

	AFTONBLADET	DAGENS NYHETER	SVT-RAPPORT
Rebellerna **beskrivs** med några av dessa ord (%)	56	62	63
Rebellerna **beskrivs inte** med dessa ord (%)	44	38	37
Ord som används (antal fall):			
Terrorister	4	9	2
Proryska	27	55	25
Rebeller	22	55	20
Soldater	4	4	2
Separatister	28	59	29
Olagliga beväpnade grupper			1
Självförsvarsstyrkor		3	
Kriminella/banditer		2	2
Ryssar	1	2	1
Andra		2	1

Tabell 9. Ord som använts för att beskriva rebeller i östra Ukraina under perioden.

MH 17 som mänskligt drama och som en del av ett politiskt spel

Den enskilt mest bevakade nyheten under den här perioden med ukrainsk kris var nedskjutningen av Malaysian Airlines MH17 på väg från Amsterdam till Kuala Lumpur. 30 % av alla artiklar och inslag handlade om detta tema, totalt 75 stycken.

I *Aftonbladet* var MH17 i fokus för det mesta av bevakningen. Två tredjedelar av alla artiklar som gällde konflikten handlade om flygplanskraschen, 41 artiklar, huvudsakligen under de två veckorna efter kraschen. Nyheten hade allt för en kvällstidning – det var drama med stor potential för personlig identifiering, det fanns ett mysterium omkring vem som var skyldig och det var möjligt att koppla detta till välkända internationella politiker.

För *Dagens Nyheter* och *SVT* var nyheten viktig, men den upptog mindre än en femtedel av den totala bevakningen. Deras bevakning

inriktades mer på politiska följder och sanktioner, och mindre på den mänskliga sidan med offren och deras familjer. I *Dagens Nyheter* handlade 21 artiklar om denna nyhet och i *SVT* var den huvudtemat i 12 inslag.

Fyra grupper av källor dominerade bevakningen i samtliga tre medier:

- Ukrainska regeringen och dess tjänstemän, som huvudsakligen gav rebellerna ansvaret för kraschen.
- Rebeller i konfliktområdet, huvudsakligen om arbetet på nedslagsplatsen för att hitta offren och sökandet efter den ”svarta lådan” från flygplanet.
- EU:s och USA:s politiker som talade mycket om ansvar och sanktioner i *Dagens Nyheter* och *Aftonbladet*.
- Anhöriga och reaktioner från vanliga människor, mest i *Aftonbladet*.

Ansvaret för kraschen läggs på rebellerna i samtliga tre medier (tabell 10). När ansvaret diskuteras är det nästan alltid rebellerna som anklagas för att ha avfyrat missilen mot flygplanet. Endast i ett fåtal fall är ansvaret oklart. Detta mönster etablerades under bevakningens första dag i samtliga tre medier: USA:s vicepresident Joe Biden sade att flygplanet skjutits ned med en missil från marken. Samma dag rapporterade *BBC* om uppgifter från separatister på en social nätverkstjänst om att de hade skjutit ner ett ukrainskt flygplan i området. Detta meddelande togs senare bort från nätverkstjänsten. *Aftonbladet* citerade också medier i USA för att bekräfta att det var en missil som orsakade flygplanskraschen.

Den andra dagen hänvisade samtliga tre medier till inspelningar som offentliggjorts av ukrainska underrättelsetjänsten, med samtal mellan separatister precis efter flygplanskraschen. Även andra inspelningar och foton från ukrainska källor verkade bekräfta rebellernas ansvar. Underrättelseinformation (från USA och Ukraina) ansågs av samtliga tre medier vara det viktigaste beviset på vem som var ansvarig, och citerades ofta från andra medier. Även ukrainska politiker beskyllde alltifrån början rebellerna för att skjutit ned flygplanet, och citerades ofta i samtliga tre medier.

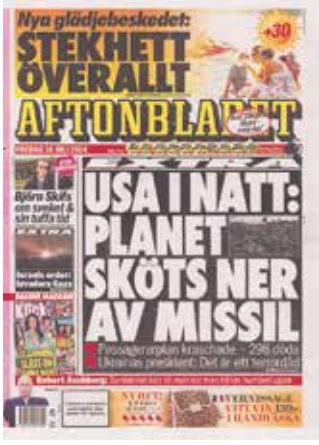

Bild 6. Aftonbladet var snabba att med stöd av USA-källor lägga skulden för nedskjutningen av MH17 på Ryssland (18 juli).

	AFTONBLADET	DAGENS NYHETER	SVT-RAPPORT	TOTALT %
Proryska rebeller var ansvariga	15	13	3	34
Ryska militären var ansvarig	0	1	0	1
Ukrainska militären var ansvarig	3	0	0	3
Väst var ansvarigt	0	1	0	1
Oklart och inte möjligt att säga	2	3	2	8
Inget ansvar diskuterades	30	12	5	52
Antal artiklar	50	30	10	

Tabell 10. Görs det några påståenden om ansvaret för nedskjutningen av MH17? (fall).

Fyra dagar efter kraschen gav den ryska militären en annan förklaring eller ifrågasatte åtminstone varför ett ukrainskt attackflygplan av typen SU-25 följde efter det malaysiska flygplanet, enligt ryska radarbilder. Bara *Aftonbladet* rapporterade den här historien, och denna tidning var också den enda som öppet diskuterade desinformation i ansvarsfrågan. De citerar brittiska tidningar (*Guardian* och *The Telegraph*) när de berättar om en journalist från *Russia Today* som avslöjar hur hon var förpliktad att alltid ge Ukraina skulden för allt, att sprida falsk information. *Dagens Nyheter* och *SVT* är tydligare vad gäller ansvaret, och ger inga alternativa versioner. Men när journalisten från *SVT* kommer till nedslagsplatsen blir perspektivet mer neutralt och ansvarsfrågan mer oklar.

Den andra fasen av bevakningen gällde hanteringen av offren på nedslagsplatsen och sökandet efter den ”svarta lådan” från flygplanet. Samtliga tre medier skickade sina journalister till nedslagsplatsen som beskrev en kaotisk situation där rebellmyndigheter försökte organisera uppsamlingen av offer över ett stort område, observatörer från OSSE försökte få tillgång till platsen och rebeller försökte behålla kontrollen. Människor som bor i området, ögonvittnen och OSSE-observatörer intervjuades. Detaljer om väskor och föremål som var kvar av flygplanet ger en bild av katastrofen, och frågor om rebeller som stjäl alkohol eller bagage från flygplanet ställs men besvaras inte.

Hälften av artiklarna beskriver utredningen på plats ganska neutralt, och den andra hälften ger en bild av rebeller som på olika sätt försöker kontrollera och hindra undersökningen. *Aftonbladet* är mer kritisk mot rebellerna, och ger också mycket utrymme till detta. *Dagens Nyheter* håller sig mer neutral, och *SVT* rapporterar inte så mycket om utredningen.

För att sammanfatta: vinkeln i bevakningen av MH17 slogs fast mycket snabbt, redan första dagen stod det klart i samtliga tre medier att ansvaret var de proryska rebellernas. Källor för att bevisa detta hittades i amerikansk och ukrainsk underrättelseinformation, och rebellernas kaotiska uppträdande vid nedslagsplatsen verkar bekräfta detta. Frågan om desinformation och propaganda i denna historia diskuterades inte så mycket, bara i *Aftonbladet* som en bra kvällstidningshistoria.

Hur bevakades Ukraina?

Som en del av projektet har fem svenska journalister som varit delaktiga i de tre mediernas bevakning intervjuats. De ger en bild av villkoren för bevakningen, förhållanden som skiljer sig mycket mellan de tre redaktionerna. Intervjuerna gjordes i maj–juni 2015, och varje intervju tog ca 45–60 minuter. De fem journalisterna är:

- På *Sveriges Television (SVT)*, utrikesredaktören Ingrid Thörnkvist och reportern Bert Sundström.
- På *Dagens Nyheter*, reportern och krönikören Michael Winiarski och reportern Ingmar Nevéus med uppdrag att bevaka Ryssland.
- På *Aftonbladet*, allmänreportern Kenan Habul.

Flera av korrespondenterna från *SVT* var inblandade i bevakningen av Ukraina, särskilt de i Moskva och Bryssel. För några år sedan diskuterade *SVT* att stänga kontoret i Moskva, men det stoppades och Ingrid Thörnkvist är nöjd med att kontoret fortfarande är kvar. Bert Sundström arbetar baserad i Stockholm. Han har bevakat Ukraina sedan 2001, delvis som korrespondent i Moskva och betonar vikten av journalistens bakgrundskunskap:

> ”Jag har rapporterat om hundratals nyheter, träffat människor och läst böcker om rysk och ukrainsk historia sedan 2001 och jag kan se de politiska-historiska linjerna… Jag har varit där 12–13 gånger sedan 2012 och lärt mig mycket om vad som händer i Ukraina…. Och jag tror det är omöjligt att diskutera Ukraina utan att diskutera Ryssland.”

Redaktören Ingrid Thörnkvist betonar också vikten av erfarna journalister som kan motstå propaganda från båda sidorna. Under krisen i Ukraina behöll *SVT* korrespondenten i Moskva för att visa den ryska sidan och sände Bert Sundström till Ukraina för att ge de mänskliga historierna från händelser i Kiev eller i östra Ukraina. De tekniska möjligheterna att skicka materialet till Stockholm har blivit mycket bättre med satelliter och Internet, och gör det möjligt att direktsända ofta. Bert Sundström har också upplevt detta från journalistens perspektiv:

> ”Vissa intensiva dagar måste jag leverera material för webben och direktsända för tv både på morgonen och två gånger på kvällen. Plus något för Facebook och Instagram. Sådana dagar är stressen enorm, och om jag måste resa inom landet kan det bli dagar med 20 arbetstimmar.... Om det är för mycket eller inte beror på hur du känner dig... För mig är det mycket sällan jag känner att jag inte orkar på grund av stressen.”

Dagens Nyheter stängde kontoret i Moskva 2004, och sedan 2010 har en särskild journalist, med bas i Stockholm, bevakat Ryssland och rest dit varje månad: Ingmar Nevéus. Krisen i Ukraina har lett till en diskussion om att åter öppna ett kontor i Moskva för att kunna bevaka de ryska perspektiven bättre (kontoret öppnades igen 2016).

Under krisen i Ukraina vintern och våren 2014 hade *Dagens Nyheter* ambitionen att hela tiden ha ett team i området, och Ingmar Nevéus reste dit 9–10 gånger:

> ”Vi har försökt vara mycket i östra Ukraina för att bevaka vad vi ser på plats... Det finns sådana enorma mängder desinformation från bägge sidor, så vi vill vara där och ta reda på saker själva... för att se små bitar med egna ögon. Till exempel, under den senaste vapenvilan (februari 2015) var det meningen att bägge sidor skulle dra tillbaka tunga vapen men vi kunde se missiler och andra tunga vapen som transporterades mot fronten... Om du har sett det, har du något.”

Aftonbladet hade ingen avdelning för utrikesnyheter under våren 2014, bara en grupp journalister med lite säkerhetsutbildning. En av dem var Kenan Habul, en ung journalist med bosnisk bakgrund och utan någon särskild kunskap om Ukraina och Ryssland. Han skickades till Ukraina två gånger under våren och sommaren 2014. Han var tvungen att organisera den första resan i februari mycket snabbt, att skaffa en tolk (han kan inte tala ryska) och läsa på om händelsen:

> ”Jag är allmänreporter, och vi journalister står redo att åka dit där det händer något. Jag försökte läsa tidningar för att få ett grepp om vad som är på gång, men jag är ingen Ukraina-expert… Jag känner alltid att jag inte vet tillräckligt mycket och jag är ödmjuk inför komplexiteten i händelser. Men jag är professionell på att söka källor och information, och jag följer nyhetsflödet.”

Det mesta av nyhetsbevakningen på *Aftonbladet* baserades på andra medier och nyhetsbyråer, och den begränsade närvaron i konfliktområdet är också tydlig i innehållsanalysen.

Säkerhet och hot

Både på *Dagens Nyheter* och *SVT* är man mycket medveten om säkerhetsfrågorna. På *Dagens Nyheter* finns det tydliga rutiner och en särskild person som ansvarar för säkerhetsfrågor. Journalisterna har skyddsutrustning (väst och hjälm) och de måste rapportera till redaktionen flera gånger varje dag. Detta testades under verkliga omständigheter när ett team från *DN* greps av separatister den 20 juli. De lyckades sända ett SMS till redaktionen med en gömd mobiltelefon, och släpptes efter ett par timmar. Efter denna incident sände tidningen inte ut någon journalist under ett par veckor.

Ingmar Nevéus säger att det viktigaste för säkerheten är förberedelser:

> ”Att kontrollera situationen i området innan vi åker dit. Jag använder Facebook-grupper med journalister i området och folk jag känner i området som jag kan ringa. Vi använder också förare som bor i Donetsk, mycket pålitliga personer som vi har arbetat med länge.”

Hans kollega Michael Winiarski berättar om möten med nervösa män vid vägspärrar som pekar med sina vapen. Men han och andra journalister säger att med tiden hanterades vägspärrarna mer professionellt. Han säger också att det är viktigare för fotografer att komma nära striderna för att få bra bilder – men som skrivande journalist undviker han skottlossningen om det inte motiveras av journalistiska skäl.

På *SVT* försöker de också att undvika de mest uppenbart farliga platserna. Redaktören Ingrid Thörnkvist säger att de inte behöver vara där det råder tung skottlossning, utan dessa bilder kan hämtas från nyhetsbyråer och EBU-utbytet. Journalisten Bert Sundström har en personlig erfarenhet av våld – när han bevakade protesterna på Tahirtorget i Kairo knivhöggs han och skadades allvarligt. Han säger att det alltid råder en viss grad av osäkerhet under en beväpnad konflikt:

> ”Om du har otur får du en raket i huvudet. Vår princip var att inte åka till platser där detta skulle kunna hända, men det går inte alltid att veta. Vi befann oss i staden Mariupol när vi trodde att Ryssland skulle ta området, men vår redaktion hemma sade till oss att åka.”

Alla de fyra intervjuade journalisterna med erfarenhet från Ukraina betonar vikten av lokal hjälp för att arbeta i konfliktområdet. Att ha ”fixare” är nödvändigt för det dagliga arbetet, för såväl resor som problemlösning och källsökning. Säkerhet kan vara ett problem, och journalisterna behöver tillstånd från separatistmyndigheterna för att arbeta och resa i området. Men med dessa tillstånd och lite tur har journalisterna lyckats arbeta oberoende i sin bevakning. På den ukrainska sidan var ännu enklare för journalister, det behövdes inga tillstånd under kriget 2014.

Neutralitet eller ställningstagande?

Alla intervjuade journalister betonar behovet av opartiskhet, att visa bägge sidors synvinklar i konflikten och göra en oberoende värdering av händelserna. Detta skiljer sig från traditionen i Ukraina och Ryssland, säger Michael Winiarski på *Dagens Nyheter*: ”Journalistiken i Ukraina är mycket nationalistisk, det handlar om att stödja våra pojkar vid fronten”. Han försöker vara neutral i bevakningen, och ger som exempel sin intervju med en svensk nynazist som strider i en av frivilligbataljonerna för Ukraina:

> ”Oavsett vad du skriver kan det tolkas som att du är en del av konflikten…. Jag gav den här nynazistiska frivilligsoldaten en möjlighet att visa sin version och jag översvämmades med brev som påstod att jag smutskastar Ukrainas sak…”

Det antas också bland vanligt folk i östra Ukraina att medierna är en del av konflikten, säger Ingmar Nevéus på *Dagens Nyheter*:

> ”När jag säger att jag är en journalist från Sverige frågar man mig när vi ska berätta sanningen om konflikten. De har hört på rysk tv att västliga medier inte berättar sanningen. En stor andel av propagandan handlar om att den andra sidan ljuger och i viss omfattning skriver också ukrainska och västliga medier att ryska medier ljuger…”

Bert Sundström på *SVT* säger att han inte vill bli en talesman för någon sida, vill han ge sitt personliga perspektiv och ifrågasätta vad grupper och personer med makt säger. När han gjorde en intervju med personer från Högra sektorn i Kiev sade en del att han var för kritisk: ”Jag vänder alltid på saker och ställer kritiska frågor, och detta är mitt arbetssätt med alla parter…”

Ingen berättar om påtryckningar från myndigheter som påverkar arbetet. Men alla fem journalisterna berättar om läsarnas/tittarnas starka känslor i denna konflikt. Michael Winiarski jämför med de reaktioner som han fick när han rapporterade från Israel-Palestina-konflikten när han berättar om alla arga brev och kommentarer som han fick efter att han publicerat något som kunde vara negativt för den ena sidan. Särskilt proryska grupper är aktiva med att sätta press på journalister:

> ”De är hemska. Jag har sparat några exempel i min dator, och i ett fall var det nästan ett öppet hot mot mig. Jag tror att det är organiserat och systematiskt, och syftet kan vara att få mig att tappa humöret... det påverkar mig starkt i vissa fall.”

Bert Sundström berättar också om starka påtryckningar från pro ryska grupper i brev och om kommentarer på *Facebook* att journalister stödjer fascistregimen i Kiev. Men han reflekterar också över att han lever i ett samhälle där distributionen av information inte är oberoende av det faktum att de största nyhetsbyråerna är amerikanska och att detta perspektiv är det mest framträdande i medierna – ”Vi lever alla i en värld som inte är fri från ideologisk och strukturell kontext”, säger han.

Sammanfattning och slutsatser

Resultaten visar att den svenska bevakningen av konflikten i Ukraina under 2014 faller inom ramarna för normal utlandsrapportering. Skillnaderna mellan de tre studerade medierna är tydliga:

- *Aftonbladet* arbetar som en traditionell kvällstidning. Det mesta av bevakningen handlar om MH17-kraschen, många historier med mänskliga vinklar och inte så mycket av konfliktens bakgrund. Mot slutet av perioden anknyter kolumnisterna också till välkända mönster i Sverige av rädsla för Ryssland.
- I *Dagens Nyheter* ligger det politiska spelet på internationell nivå i bevakningens centrum. Väldigt mycket handlar om sanktioner och internationella möten, förhandlingar och geopolitiska strategier. Detta kombineras med bevakning från konfliktområdet om hur situationen är för människor, för flyktningar och känslorna i olika delar av området.

- *Rapport* i *SVT* behöver bilder och en stark närvaro, möten med människor och händelser. De använder korrespondenterna i direktsändning, de sänder ut journalister för att få de mänskliga vinklarna och bilder. Men de förlitar sig också på bilder från nyhetsbyråer och utbytet av nyhetsvideo mellan tv-bolag.

Källorna i bevakningen följer ett välkänt mönster: det är mycket ”deskreporting” som förlitar sig på nyhetsbyråer och andra medier och starka källor i det politiska/militära etablissemanget. Bara när journalister lämnar redaktionen får läsarna tillgång till andra slags källor, som till exempel människor som bor i konfliktområdet. Det vanliga västliga nyhetssystemet dominerar bevakningen, och det finns inga synlig påverkan av ”alternativa” ryska versioner. Bara *Aftonbladet* talar om dessa, som desinformation, i en artikel om en programledare som lämnar tv-kanalen *Russia Today*.

Perspektivet är oftast den ukrainska regeringens, men en stor andel av rapporteringen är ganska neutral enligt västliga nyhetsstandarder. Med det finns inte mycket sammanhang och bakgrund, och de ryska perspektiven är inte så synliga. Bara en av de tre redaktionerna har kontor i Moskva, och detta diskuteras som en förklaring på bristen på ryska perspektiv. Denna bristande bakgrund och avsaknad av ryska perspektiv gör det svårt för läsarna/tittarna att förstå konflikten.

Det som händer formuleras för det mesta som en konflikt mellan staten (Ukraina) och icke-statliga aktörer som stöds av annan stat (Ryssland). Händelserna och aktörerna beskrivs med ganska neutrala ord i enlighet med standarderna i nyhetsjournalistik. Det är bara när man citerar vissa källor som aktörerna kallas ”terrorister” eller ”fascister”. Men de dominerande aktörerna är fortfarande ukrainska och beskrivs på ett neutralt eller positivt sätt. Den sekundära aktörerna är ofta den ryska sidan, och de beskrivs negativt i två tredjedelar av fallen.

Konflikten i Ukraina har beskrivits som ett ”informationskrig” och många av journalisterna berättar om en enorm mängd desinformation från bägge sidor. I intervjuerna berättar de om de två huvudstrategierna för att hantera dessa problem – att ha bra bakgrundskunskap för att kunna värdera fakta på ett kritiskt sätt och vara närvarande i området för att själv se och höra vad som är sant och vad som inte är det.

Är det möjligt att utifrån denna analys säga om någon sida av konflikten vunnit detta ”informationskrig” i den svenska bevakningen? Svaret är inte överraskande: Resultaten visar den normala bilden av svensk utlandsbevakning, inbyggd i det västliga nyhetssystemet och med samma slags dominerande perspektiv och källor som i andra västländer. En del av journalisterna är medvetna om detta, och betonar behovet av att ge en röst även åt ryska perspektiv. Men i allmänhet är dessa ryska perspektiv inte så synliga i bevakningen och de ryska försöken att påverka den västlig opinionen genom de stora medierna fick inget genomslag. Åtminstone inte de tre medier som omfattas av den här studien.

Referenser

2014. Göteborg: Nordicom vid Göteborgs universitet

www.mms.se (mätning av tv-konsumtion i Sverige)

Kapitel 7

Russia Today: En rysk röst i ett globalt medielandskap

ANDREAS WIDHOLM

I det här kapitlet diskuteras hur kriget i Ukraina och dess politiska konfliktlinjer har gestaltats i nyhetskanalen *Russia Today* (*RT*). Till skillnad från övriga medier som ingår i den här rapporten riktar sig inte *RT* primärt till en lokal eller nationell publik, och dess spridningsområde är därmed heller inte begränsat till ett givet geografiskt territorium. Istället ingår *RT* i den allt större grupp av tv-kanaler som riktar sig till en internationell publik och den kan därmed ses som ett uttryck för den pågående globaliseringen av såväl medielandskapet som politiken, kulturen och samhället i stort. För att förstå nyhetsutbudet i en kanal som *RT* är det nödvändigt att på ett grundläggande plan diskutera den bredare mediehistoriska kontexten för de globala nyhetskanalerna, samt försöka klargöra några av de huvudsakliga motiv och processer som ligger bakom deras framväxt.

Globala nyhetskanaler: från CNN till Russia Today

Under det första Irakkriget 1991, etablerade sig den amerikanska tv-kanalen *CNN* på den globala nyhetsmarknaden. Genom ett i mångas ögon allt för tätt samarbete med den amerikanska militären, kunde *CNN* som enda internationella nyhetskanal erhålla ett slags informationsdominans i realtid och dess nyhetsbilder sändes ut i såväl den egna kanalen som i traditionella nationella medier runt om i världen (Paterson 1998; Van Ginneken 1998). Även om *CNN* hade en relativt liten publik utanför USA, så blev den mycket inflytelserik eftersom den levererade material till ett mycket stort antal länder för vidare distribution på lokala marknader. *CNN*s inflytande har varit stort också när det gäller formerna för tv-journalistiken. Kanalen utvecklade nya dramaturgiska format för journalistiskt berättande så som rullande nyheter av ”breaking news”-karaktär där tittarna fick följa utvecklingen av händelser i vad som upplevdes som realtid (Volkmer 1999). Fokus låg ofta på de militära strategierna och när de amerikanska bombningarna inleddes fick tittarna ta del av ett kliniskt krig, fritt från döda kroppar och detaljerade bilder över konfliktens mänskliga konsekvenser på marken i Irak. Det var också mot den bakgrunden som sociologen Jean Baudrillard (1991) samma år proklamerade att ”Gulfkriget aldrig ägt rum”. Baudrillard

riktade uppmärksamheten mot en av vår tids mest centrala samhällsfrågor, nämligen i vilken utsträckning mediernas bilder och berättelser har en faktisk motsvarighet i verkligheten, bortom de journalistiska urvalen och berättarkonventionerna. För Baudrillard var inte poängen att förneka den faktiska existensen av Irakkriget, utan att problematisera den centrala position som medierna fått för att forma vad vi upplever som faktiskt och verkligt. I en situation där medier refererar till varandra snarare än till egna observationer finns en betydande risk att källkritiken och faktakontrollen får en svagare ställning.

*CNN*s bevakning kom alltså att spela en stor roll för den bild omvärlden fick av Irakkriget, vilket betraktades som ett problem både bland politiska beslutsfattare och mediebolag över hela världen. Nya liknande aktörer trädde därför succesivt fram under mitten av 1990-talet och framåt med både enskilda stater och internationella organisationer som initiativtagare. Som en del av den s.k. ”*CNN*-effekten” (Robinson 2002) skapades kanaler som *Euronews* (EU), *BBC World* (Storbritannien), *Al-Jazeera* (Qatar), *CCTV* (Kina), och *Russia Today* (*RT*) följt av *France 24* (Frankrike) några år senare. Dessa kanaler konkurrerade nu med *CNN* om de internationella nyhetskonsumenternas uppmärksamhet och det blev allt tydligare att sådana kanaler kommit att tillskrivas en ökad betydelse för internationella relationer (Chalaby 2009). Om detta vittnar också de nya relationer som uppstod mellan journalistiken och militären under det andra Irakkriget som inleddes 2003. Genom s.k. ”inbäddade” journalister kunde västerländska medier leverera journalistik direkt från fältet, samtidigt som de åtnjöt skydd vid väpnade konfrontationer (Miller 2004). I en sådan situation är det lätt att journalistiken blir ensidig och tillrättalagd vilket skapade ytterligare grogrund för nya kanaler att nå ut med sin journalistik. Särskilt *Al Jazeera* stärkte sin position snabbt under den här perioden eftersom de visade helt andra bilder av krigets konsekvenser för den irakiska befolkningen. Kanalen utgick också från delvis annorlunda publicistiska ideal, och särskilt *Al Jazeeras* arabiskspråkiga kanal utsattes för hård kritik för publiceringen av videomeddelanden från terroristgrupper i Mellanöstern. Kanalen har också valt att bryta med det som uppfattats som en elitcentrering i globala nyheter och inkluderar nya aktörer och tekniker i journalistiken, vilket i ökad utsträckning också inbegriper delar av publiken (Seib 2008; Figenschou 2010).

Journalistikens globalisering är en process som förvisso har existerat under en lång tid, men som utan tvekan har fått en ökad betydelse i takt med att informationsteknologin blir allt mer avancerad och dessutom når ut till allt bredare grupper. Den internationella journalistiken sammankopplas ofta med begreppet ”de-territorialisering”,

det vill säga en uppsättning processer som bidrar till att gränser och territorier luckras upp eller får nya betydelser till följd av att människor, likväl som varor, tjänster och idéer rör sig tvärs över gränser, transnationellt och globalt (Rantanen 2005). Kanaler som *RT* är på många sätt sammanflätade med sådana processer eftersom de inte låter sig begränsas av nationens territoriella och språkliga gränser. Å andra sidan är det viktigt att understryka att många kanalers främsta syfte är att aktivt konstruera, bevara och försvara nationella intressen, inklusive national-statliga territorier, traditioner och kulturella identiteter. Ett exempel på detta är exempelvis att många internationella nyhetskanaler i Europa har startats som politiska och kulturella projekt vilka lutar sig mot statliga former av finansiering snarare än mot renodlat kommersiella modeller (Chalaby 2009; Widholm 2011). Med statliga medel följer tydliga publicistiska uppdrag, och i de flesta fall handlar det om att kommunicera hemlandets kultur och värderingar ute i världen. Medieforskningen har också kunnat visa att många av de globala kanalerna ingår i enskilda eller flera staters kommunikationsstrategier för att uppnå s.k. ”Soft power”, mjuk makt (Nye 2004; McPhail 2014). Mjuk makt, d.v.s. förmågan att kommunicera och etablera kollektiva värderingar, mål och allmän opinion kan ses som ett alternativ eller komplement till ”hård” makt vilken istället uppnås genom exempelvis militära eller ekonomiska medel och påtryckningar. Statsvetaren Joseph Nye har definierat mjuk makt enligt följande:

> ”Soft power is the ability to get what you want through attraction rather than coercion or payments. It arises from the attractiveness of a country's culture, political ideals and policies. When our policies are seen as legitimate in the eyes of others, our soft power is enhanced.” – Nye 2004:x

Mjuka maktstrategier kan, i sin tur, ses som en del av det som kommit att betecknas som ”Public diplomacy”, d.v.s. kommunikationen av enskilda staters utrikespolitiska intressen till publiker och offentligheter utanför det egna landet (Pamment 2012; Budnitskiy 2015). Public diplomacy kan inriktas på specifika politiska områden, exempelvis genom finansiering av journalistik med en viss orientering, men den antar också andra påverkansformer genom exempelvis satsningar inom kulturområdet och nöjesindustrin.

RT, som det här kapitlet handlar om, ska på intet sätt ses som en unik företeelse på den internationella nyhetsmarknaden. Tvärtom, så har kanalen som noterats tidigare en rad konkurrenter vars uppdrag i viss utsträckning är liknande det som karaktäriserar *RT:s* verksamhet. Kanalens uppdrag att producera nyheter ”från en rysk utgångspunkt” har exempelvis likheter med EU-finansierade *Euronews* som producerar nyheter från ett ”europeiskt perspektiv”.

Brittiska *BBC World News*, som är en av de största kanalerna globalt sett, sänder med utgångspunkt i ett ”globalt syfte” som sammanfattats med grundsatsen att kanalen ska ”ta världen till Storbritannien, och Storbritannien till världen” (Widholm 2011). Detta innebär således att varje studie av globala nyhetskanaler bör kontextualisera innehållet med utgångspunkt i nationella och regionala intressen, och innehållet bör ses i relation till den konkurrens som råder mellan sådana intressen på den globala tv-marknaden. Det bär dock noteras att det också föreligger viktiga skillnader mellan kanalerna eftersom de är en del av olika nationella mediesystem med olika journalistiska kulturer. *BBC World News*, till exempel, har starka kopplingar till Public Service (även om kanalen formellt sett ingår i den kommersiella delen av BBC:s verksamhet). I Ryssland finns också statligt finansierade tv-kanaler, *RT* är ett sådant exempel, men deras autonomi och självständighet i förhållande till den politiska makten är mer begränsad (Gehlbach 2010).

RT:s position och inflytande

RT har överlag ett mycket dåligt rykte i Europa och USA, och den beskrivs ofta som ett internationellt propagandaorgan för Vladimir Putin och den politiska eliten i Ryssland. Svenska medier refererar emellanåt till kanalen (sökningar i mediearkivet Retriever resulterar i 225 referenser under 2014, och 72 under de första sju månaderna av 2015) men i huvudsak handlar det om negativa artiklar där kanalen beskrivs i termer av exempelvis ”desinformation”[1], ”lögner”[2],”propaganda”[3],”informationskrig”[4] och som en ”regeringsmegafon”[5]. I internationell bemärkelse är dock frågan om propaganda och partiska nyhetsmedier synnerligen komplicerad eftersom uppfattningar skiljer sig starkt åt i olika delar av världen. Det som uppfattas som ensidighet och partiskhet i en del av världen, kan mycket väl betraktas som välgrundad information eller legitim samhällskritik någon annanstans. Denna propagandaparadox är också en av de centrala utgångspunkterna för *RT:s* publicistiska uppdrag. ”Question more” är det budskap som kanalen vill förmedla och dessa ledord presenteras i samband med nyheterna både på webben och i de traditionella sändningarna. Kanalen positionerar sig som en aktiv utmanare till

1. “Desinformation måste bekämpas aktivare”: Skånska Dagbladet, 2015-07-26.
2. ”Lögnen kan vara ett effektivt vapen, SvD 2015-07-24.
3. ”Löjlig propaganda fyller också sin funktion”, NT 2015-07-16.
4. ”Rykande aktuellt om Ukraina”, Borås tidning 2015-04-07.
5. EU:s PR-kanal skakar inte Putin, Oskarshamnstidningen, 2015-03-30.

de västerländska medierna, och det som uppfattas som en gemensam västerländsk och inte minst anti-rysk propaganda. På kanalens websajt beskrivs målet med verksamheten enligt följande:

> ”RT news covers the major issues of our time for viewers wishing to question more and delivers stories often missed by the mainstream media to create news with an edge. RT provides an alternative perspective on major global events, and acquaints an international audience with the Russian viewpoint” – RT 2015

RT lanserades 2005 under namnet ”*Russia Today*”, vilket senare förkortades till *RT* för att tona ner det ryska perspektivet. Kanalen är registrerad som en ideell organisation (TV-Novosti) och grundades på initiativ av den ryska staten och finansieras också genom den samma (Budnitiskiy 2015). Likt många andra internationella nyhetskanaler utnyttjar *RT* så kallade ”glokala” strategier och producerar nyheter på flera olika språk så som engelska, spanska och arabiska och den finns också tillgänglig i olika lokala variationer för exempelvis den amerikanska och brittiska publiken. Tittarstatistik för såväl *RT* som andra liknande kanaler är svåråtkomlig och konsumtionen mäts heller inte på samma sätt som för traditionella kanaler.

European Audivosual Observatory (2014) har på uppdrag av EU-kommissionen genomfört en genomlysning av Pan-Europeiska nyhetskanaler och konstaterar i sin rapport att *RT* är en av de mest tillgängliga kanalerna, med över 500 miljoner potentiella tittare i över 100 länder (bara *CNN* och BBC World har ett bredare distributionsnät). När det gäller konsumtion finns det dock inga säkra siffror och de undersökningar som görs speglar ofta tydligt kanalernas målgruppsprofiler som främst är riktade mot politiska och ekonomiska eliter (Hafez, 2007). En av de återkommande undersökningar som ofta förekommer i debatten om internationella nyhetskanaler är *the European Media and Marketing Survey (EMS),* och som sedan 2015 genomförs av Ipsos under namnet *The Ipsos Affluent Survey.* Undersökningen riktar sig, som namnet antyder, mot personer i Europa med höga inkomster och som antas ha stort inflytande och en betydande beslutsmakt.

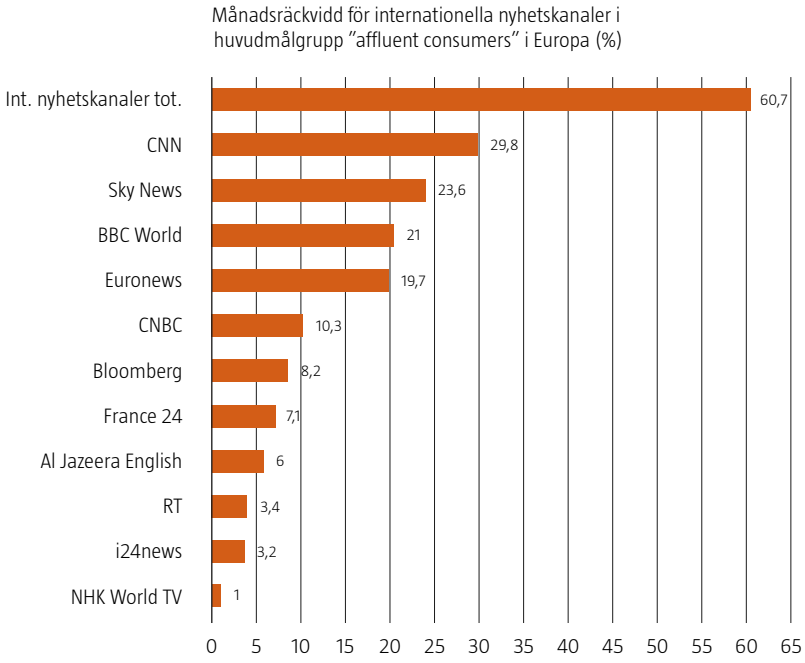

Källa: Ipsos Affluent Survey (2015). Underökningen är baserad på 27 788 intervjuer.

Resultaten visar att *RT* än så länge inte lyckats utmana stora kanaler som *Sky News*, *CNN* och *BBC World* som alla har en månatlig räckvidd på mellan 20 – 30 % i denna förvisso mycket snäva målgrupp. *RT* når enligt dessa mätningar 3,4 % för broadcast och 2,7 % på digitala plattformar (Ipsos 2015). Även om undersökningen alltså inte omfattar den generella konsumtionen av internationella nyhetskanaler i Europa så är den intressant med utgångspunkt i att utövandet av ”mjuk makt”, d.v.s. förmågan att påverka och etablera särskilda idéer och värderingar. Mjuka maktstrategier vänder sig ofta till centrala opinionsbildare vars agendor och prioriteringar är särskilt viktiga att påverka eftersom de har stort inflytande på det övriga samhället. Vi kan dock konstatera att RTs inflytande enligt statistiken ovan kan betraktas som relativt svagt. Viktigt är dock att också konstatera att siffrorna inte säger något om variationer mellan länder. Det är med andra ord troligt att *RT* har högre tittarsiffror i de länder där man gör särskilda satsningar. Nyligen publicerade siffror från the *Broadcast audience research board (BARB)* i Storbritannien visar att *RT* hade en veckoräckvidd på 450 000 personer, eller 0,8 % av den totala publiken i augusti 2015. Samma data visar på en faktisk minskning i antalet tittare. Samtidigt bör vi alltså vara medvetna om att interna-

tionella nyhetskanaler generellt attraherar relativt få tittare. I en digital värld blir det allt viktigare att också hitta format för distribution av nyheter via sociala medier. *RT* är mycket aktiv på sociala medier med över 2,9 miljoner ”gilla”-markeringar på *Facebook* och drygt en miljon officiella följare på *Twitter*. I vilken utsträckning dessa följare utgör faktiska personer är dock svårt att uttala sig om, och siffrorna bör ses i ljuset av det allt mer omfattande arbete som läggs ner på digital politisk kommunikation i Ryssland (Jaitner 2013).

Kort om materialet och analysen

Som framgått ovan är den generella konsumtionen av globala nyhetskanaler relativt blygsam. Även om den breda distributionen innebär en stor potentiell konsumtion, så är steget mycket stort för vanliga konsumenter att faktiskt aktivt överväga att inkludera internationella nyhetskanaler i sina programval. I Sverige ingår dessutom inte *RT* i någon av de stora kabel-tv leverantörernas utbud, vilket betyder att de konsumenter som vill se kanalen antingen måste skaffa en parabolantenn eller förlita sig på det digitala utbudet på Internet. Det faktum att globala nyhetskanaler i allt större utsträckning inriktar sig på digitala strategier syns inte minst i RTs starka position på plattformar som *Youtube*. Mot den bakgrunden inriktar sig följande analys på RTs digitala nyhetsflöde och inte på de reguljära sändningarna över kabel och satellit. Det analyserade materialet är med andra ord tillgängligt praktiskt taget över hela världen för den som är utrustad med antingen en dator, läsplatta eller mobiltelefon. Till skillnad från tv-sändningarna så är också materialet delbart, vilket betyder att det har kunnat användas av kanalen för spridning på andra digitala plattformar som *Facebook* och *Twitter*. Det empiriska materialet består av artiklar som publicerats mellan den 30 juni och 7 september 2014. Artiklarna samlades in genom RT:s nyhetsarkiv med hjälp av söktermen ”Ukraine”. Efter bortsortering av sådana artiklar som helt saknade relevans för konflikten i Ukraina (exempelvis sportresultat, väderrelaterad information etc) resulterade sökningen i totalt 240 artiklar. Metoden som ligger till grund för analysen är, liksom i övriga kapitel i rapporten, kvantitativ innehållsanalys.

Analysen är uppdelad i tre huvudsakliga delar. Först diskuteras själva produktionskontexten för RTs journalistik med fokus på vilka typer av berättande som förekommer, samt i vilken utsträckning *RT* kan sägas bedriva en självständig journalistik. För det andra studeras nyhetskällorna i relation till produktionskontexten. Slutligen diskuteras den tematiska strukturen i materialet samt eventuella tendenser som kan framhäva eller gynna specifika förståelser om konflikten.

Samtliga delar sätter särskilt fokus på hur det pågående informationskriget kommer till uttryck i en kanal som *RT*. Analysen inriktar sig inte primärt på rapporteringens faktiska sanningshalt, utan snarare på de gestaltningar och strategier som den ger uttryck för. I kapitel 9 i den här rapporten finns däremot flera exempel där källors giltighet och sanningshalt problematiseras.

Desk-rapportering och externt informationsberoende

Journalistiken använder sig av en rad olika källor och källtyper. I det material som analyserats åtskiljs två huvudsakliga källtyper. För det första förekommer en rad *professionella medieskällor*, d.v.s. nyhetsbyråer, bildbyråer, tidningar och etermedier samt i viss utsträckning semiprofessionella källor som kommunicerar via sociala medier. För det andra förekommer vad vi i dagligt tal brukar ange som nyhetskällor, nämligen referenser till muntliga eller skriftliga utsagor från såväl professionella källaktörer som politiker, organisationer eller ämbetsmän, samt civila källor och privatpersoner. I praktiken bygger en mycket stor del av framförallt utrikesjournalistiken på båda dessa källtyper samtidigt. En viktig skillnad är dock att de förstnämnda per definition är traderade (d.v.s. de är minst andrahandskällor) medan de senare också kan inbegripa förstahandskällor, d.v.s. information som kommit fram genom en faktisk interaktion mellan en journalist och en källa. I den här första delen kommer jag att sätta fokus på de professionella mediekällorna, eftersom en analys av dessa kan ge en god bild av den självständighet som karaktäriserar en medieorganisation. Detta bygger på hypotesen att en medieorganisation som i stor utsträckning producerar sitt eget innehåll bedriver en mer självständig journalistik än en sådan som i stor utsträckning är beroende av andra medieorganisationer (Ward 2015).

I tabell 1 nedan särskiljs i huvudsak två former av rapportering: Desk-rapportering och iakttagande rapportering. *Desk-rapportering* är sådan journalistik som primärt produceras *inifrån* en nyhetsredaktion och som baseras på det informationsflöde som strömmar in till redaktionen via externa källor eller från reportrar som levererar refererat från exempelvis presskonferenser och andra former av planerade evenemang. Den *iakttagande* eller direkta formen av journalistik är istället sådan som tydligt bygger på egna journalistiska iakttagelser ute på fältet. Skillnaden mellan dessa framträder ofta tydligt genom att den förra ofta innehåller ett distanserat berättande, den har ett ”officiellt” språk och den kännetecknas på så vis också av en lägre grad av självständighet jämfört med sådan journalistik som bygger på interna snarare än externa initiativ.

TYP AV RAPPORTERING (%). N=240	
Desk-rapportering	92
Iakttagande (Ukraina)	6
Iakttagande (Ryssland)	1
Iakttagande (övriga länder)	1
Totalt	100

Tabell 1.

Som framgår i tabell 1 så är desk-rapporteringen den absolut dominerande formen av i RTs digitala nyhetsflöde och den uppgår till så mycket om 92 % av det totala materialet. Av resterande 8 % (19 artiklar totalt) så är det i huvudsak från gränsen mellan Ryssland och Ukraina som *RT* rapporterar. Vid en första anblick kan dessa siffror vara relativt förvånande, inte minst mot bakgrund av de förhållandevis stora resurser som *RT* har till sitt förfogande. Det nära geografiska läget till Ukraina gör det exempelvis mindre kostsamt att ha närvarande reportrar på plats i regionen, jämfört med konflikter i andra delar av världen. Siffrorna bör dock ses som specifika för nyhetsutbudet på nätet, och det är troligt att de traditionella broadcast-nyheterna inbegriper mer iakttagande journalistik inklusive live-rapportering och kommentarer. Vad som emellertid kan konstateras är att RTs nyheter på nätet speglar ett stort avstånd mellan journalisterna och fältet vilket också får konsekvenser för vilka typer av nyheter som premieras i utbudet.

En tydlig konsekvens av en stor andel desk-rapportering tycks vara att *RT* är relativt beroende av externa informationskällor. 55 % av det totala materialet innehåller exempelvis någon form av referenser till andra medieorganisationer och som framgår i tabell 2 nedan så är det ryska nyhetsbyråer som är den vanligaste informationskällan. Detta kan förklaras genom att kanalen har ett tätt samarbete med den ryska statliga nyhetsbyrån *RIA Novosti*, som också är grundaren av *RT*. *RT* kan således betraktas som en viktig kanal genom vilken *RIA Novosti* – och den ryska staten – når ut med nyheter där ryska perspektiv och aktörer förekommer. Vid sidan av de ryska nyhetsbyråerna har emellertid även de västerländska medierna en stark position. Amerikanska tidningar och etermedier förekommer exempelvis lika ofta som ryska diton (15 % i båda fallen). Europeiska etermedier och press når upp till 9 % vilket är en mer blygsam siffra, men sammantaget så står de västerländska medierna för mer än en tredjedel (36 %) av de externa mediereferenserna.

REFERENSER TILL EXTERNA INFORMATIONSKÄLLOR (%). N=209*	
Ryska nyhetsbyråer	30
Sociala medier	20
Internationella nyhetsbyråer (ej ryska)	12
Amerikanska etermedier och press	15
Ryska etermedier och press	10
Europeiska etermedier och press	9
Ukrainska etermedier och press	2
Övrigt	2
Totalt	100

Tabell 2.

Noterbart är också att *RT* i mycket stor utsträckning refererar till sociala medier (20 %), och det är framförallt *Twitter* som utgör en central resurs för kanalens journalister. Detta innebär således att sociala medier är mer än dubbelt så vanligt förekommande som informationskällor än europeisk press och etermedier, och de är även mer förekommande än både de amerikanska och ryska medierna i samma kategori. Sist men inte minst så framgår det att *RT* undviker att referera till ukrainska medier. Bara 2 % av referenserna var hämtade från ukrainska medier, trots att landet utgör själva epicentrum för konflikten. Genom den här strategin vill kanalen sannolikt inte bidra till att sprida information från medier som befinner sig nära konfliktens centrum och särskilt sådan som inte överensstämmer med ryska intressen. Amerikanska och europeiska medier är uppenbart lättare att referera till eftersom sådana perspektiv redan finns hos kanalens konkurrenter.

En något annorlunda bild utkristalliserar sig om vi istället riktar fokus mot den visuella delen av journalistiken. Analysen nedan inriktar sig på stillbilder och inte rörliga bilder (som förekommer relativt ofta i nyhetsflödet). Rörliga bilder låter sig dock inte analyseras på samma sätt som stillbilder vad gäller informationskällor, eftersom källhänvisningar är mindre vanligt för rörligt bildmaterial. Detta är inget unikt för RT, utan gäller tv-mediet i stort. Resultaten nedan ska därmed tolkas med försiktighet eftersom de inte inbegriper faktiska tv-inslag eller rörligt material som härstammar från sociala medieplattformar. Det bör alltså för tydlighetens skull noteras att sådant

material förekommer, men att det är båda tekniskt komplicerat att samla in och än mer komplicerat att analysera på grund av en omfattande avsaknad av källreferenser.

BILDKÄLLOR (%). N=383	
Internationella nyhetsbyråer (ej ryska)	46
Ryska nyhetsbyråer	24
Sociala medier	15
RT Video	4
Andra aktörer (ej medier)	6
Fristående journalister	2
Amerikanska etermedier och press	1
Ryska etermedier och press	1
Europeiska etermedier och press	1
Totalt	100

Tabell 3.

Det visuella materialet kan i huvudsak delas in i tre stora kategorier. Eftersom *RT* i stor utsträckning betonar konfliktens internationella dimensioner (se även tabell 4), så är det ofta västerländska aktörer och länder som gestaltas i bildmaterialet. I denna grupp ingår också händelseorienterade bilder samt arkivbilder för nyheter som inte kräver förankring i en specifik tidpunkt (exempelvis bilder på flaggor, politiker osv). Värt att notera är att de västerländska nyhetsbyråerna utgör nära halva materialet (46 %) och att dessa byråers bilder används i betydligt större utsträckning än de som levereras via de ryska nyhetsbyråerna. Den senare kategorin utgör förvisso nära en fjärdedel (24 %) men kan ändå sägas ha ett betydligt mindre inflytande på bildrepresentationen. Den tredje vanligaste kategorin är sociala medier, och även här är det i synnerhet *Twitter* som utnyttjas. Genom *Twitter* sprids information mycket snabbt, och plattformen har därför blivit en mycket viktig resurs, särskilt för de journalister som arbetar med digital publicering. *RT* följer därmed en betydligt större trend inom journalistiken, där enskilda aktörers ”tweets” används både som textuellt och visuellt underlag för att underbygga pågående rapportering (se exempelvis Broersma & Graham 2013).

Den betydande andelen referenser till sociala medier understryker också den tendens som observerades inledningsvis, nämligen att *RT* i mycket liten utsträckning använder reportrar som arbetar ute på fältet. Denna funktion ersätts till stor del av frekvent användning av sociala medier, vilket samtidigt kan ses som ett uttryck för en avsaknad av publicistisk självständighet. Genom att referera till sociala medier, kan journalister också hoppa över tidskrävande moment i arbetsprocessen så som att ringa telefonsamtal, boka intervjuer för kommentarer osv. Avsaknaden av en sådan självständighet ska dock inte förväxlas med en avsaknad av makt. RTs journalistik är i stor utsträckning kritisk och ifrågasättande av sådan information som inte stämmer överens med kanalens uppdrag, d.v.s. att leverera ett ”ryskt” perspektiv i nyheterna. Detta kommer tydligt till uttryck också då det gäller bildmaterial och information från det som kategoriserats som ”andra aktörer” (6 % sammanlagt). Andra aktörer utgörs exempelvis av politiska och militära organisationer som förser de internationella medierna med informationsunderlag med förhoppningen om att det ska gynna deras intressen. Även om denna kategori är liten i generell bemärkelse, så finns det anledning att titta närmare på den eftersom externt bildmaterial från aktörer utanför medieindustrin kan hanteras på olika sätt. Nedan återfinns två bildexempel som publicerades i slutat av juli respektive början på augusti och illustrerar de mot-perspektiv som kanalen ofta publicerar. I de två fallen handlar det om satellitbilder som sägs visa på rysk inblandning då flygplanet med beteckningen MH17 föll till marken i Ukraina. Bilderna beskrivs som fabricerade och omöjliga att verifiera och dessutom som en produkt av ett tätt politiskt samarbete mellan USA och Ukraina. I ett officiellt uttalande som citeras i en av artiklarna konstaterar den ryske försvarsministern:

> ”It’s the latest ‘masterpiece’ in the Ukrainian exercise in conspiracy theories, an attempt to divert responsibility (...) It can take a deserved place next to other allegations against Russia voiced by Kiev that claimed that Russia was responsible for masterminding the Maidan protest and the tragedy in Odessa.”

Det pågående informationskriget kommer således till mycket tydligt uttryck i artiklarna och genom att visa att ett sådant faktiskt existerar, legitimeras det ryska perspektivet som det enda trovärdiga i relation till Ukrainas och västmakternas ständiga des-information och konspirationsteorier. I detta informationskrig framstår dessutom Ryssland som starkt och beslutsamt: regeringen ”slår sönder” de ukrainska bevisen sägs det exempelvis i rubriken. I det andra

exemplet (bild 2) ser vi en liknande motreaktion, där *RT* – återigen genom den ryske försvarsministern – effektivt avvisar amerikanska satellitbilder som sägs bevisa att Ukraina beskjuts av styrkor inifrån ryskt territorium. Precis som i det förra exemplet sätts bilderna in i ett större sammanhang av lögner, manipulation och propaganda. Den ryske generalen Igor Konashenkov vid försvarsministeriet konstaterar att:

> "Pictures" like this, the general continued, "have also been provided by Kiev representatives as an excuse for the usage of heavy artillery and other weaponry by the Ukrainian army – against the country's civilian population." (...)
>
> "This scheme is called "an informational merry-go-round," Konashenkov added, using an expression commonly uttered in Russia relating to feeding the information to the media. (...) "It's no secret to anyone that fakes like this are made by a group of US counselors staying in the Kiev building of the Security Council, led by General Randy Kee," he noted.

Det kan alltså konstateras att *RT* tydligt tar avstånd från sådant bildmaterial som inte är förenligt med kanalens uppdrag. Utifrån ett publicistiskt perspektiv finns det många anledningar till att vara mycket kritiskt inställd till alla former av material som är svåra att verifiera, särskilt då de kommer från militära källor och ifrån en part i konflikten. Kanalen bedriver emellertid inte någon opartisk journalistik, utan arbetar aktivt och kontinuerligt med att på ett ganska ensidigt sätt tillhandahålla den ryska regeringens perspektiv. Trots detta så positionerar sig kanalen som ett slags sanningssägare på den internationella informationsarenan, eftersom den kritiserar såväl den västliga politiken och dessa aktörer som sanningshalten och rimligheten i de västliga mediernas rapportering. Kanalen söker därför legitimitet hos sina läsare med utgångspunkt i dessa annorlunda perspektiv, snarare än på basis av traditionella (västerländska) journalistiska ideal så som opartiskhet och balans i rapporteringen. Som det konstaterades inledningsvis så betraktas oftast *RT* som en renodlad propagandakanal då den omnämns av svenska medier. Det är dock viktigt att understryka att det råder ett ömsesidigt informationskrig i den bemärkelsen att båda parter anklagar varandra med liknande argument. Tar man del av flera olika medier – ryska, internationella eller svenska – blir det därmed en tuff uppgift att avgöra vilket medium som faktiskt förmedlar den mest trovärdiga och sanningsenliga rapporteringen.

Bild 1. Satellitbilder, ett centralt verktyg i informationskrigföring.

Bild 2. Ryssland ifrågasätter amerikanska satellitbilder.

Synliga nyhetskällor

Vid sidan av mediekällorna, som förvisso är en mycket viktig beståndsdel i princip all form av utrikesjournalistik, förekommer också traditionella källor i materialet. Även om en central del av journalistikens professionella ideologi inbegriper transparens när det gäller källhantering, bygger en väsentlig del också på dolda källor, inte minst då det krävs anonymitet. Analyser av nyhetskällor i nyhetstexter karaktäriseras på så sätt av tydliga begräsningar i den mening att de endast kan inrikta sig på de manifesta källhänvisningar som återfinns i texterna. Det bör också understrykas att källornas tillförlitlighet inte är något som bedöms i den här analysen. Detta är särskilt viktigt att betona för en kanal som *RT*, eftersom en mycket tveksam källanvändning har dokumenterats vid ett flertal tillfällen, exempelvis av den ukrainska granksningsajten *StopFake*.org (se kapitel 9 för en vidare presentation). Detta betyder givetvis inte att synliga källor är ointressant att studera. Tvärtom, kan sådana analyser belysa vilka typer av källor och aktörer som anses särskilt viktiga. Synliga källor kan också ge insikter om vilka aktörer som har en stark definitionsmakt kring konflikten i Ukraina. Med detta som utgångspunkt kan det – föga förvånande kanske – konstateras att *RT* i stor utsträckning prioriterar ryska nyhetskällor. Detta gäller oavsett vilken samhällssfär som behandlas i rapporteringen. De nyheter som förmedlas har ett tydligt elitperspektiv, och det är framförallt politiska aktörer som har en framskjuten position i rapporteringen (se tabell 1 i bilaga). De politiska aktörerna står för mer än hälften av alla källreferenser (52 % totalt), och av dessa utgörs 35 % av olika typer av ryska regeringskällor. Sett till det totala antalet källhänvisningar betyder detta också att den ryska regeringen står för nära en femtedel, eller 18 % av alla refererade källor. Den näst vanligaste kategorin inom den politiska sfären är ukrainska regeringskällor, som utgör 15 % i samma kategori och 8 % totalt. Övriga kategorier så som politiska ledare i EU och USA, samt politiska aktörer utanför regeringsmakten i Ukraina är ungefär lika vanliga och utgör mellan 12 och 15 % av de politiska källorna eller mellan 6 och 8 % totalt sett.

Ett liknande mönster av rysk dominans syns även när det gäller andra samhällssfärer. Ryska näringslivsaktörer, militära aktörer och myndighetsaktörer har alla en mer framträdande roll än deras motsvarigheter i exempelvis Ukraina och EU. Särskilt noterbart är att de militära källorna är relativt få, vilket kan anses ha två viktiga förklaringar. För det första så styrs den officiella ryska hållningen i Ukraina-konflikten av den ryska regeringen. Detta betyder att informationen blir entydig, och man undviker på så vis flera olika tolkningar, besked och perspektiv när det gäller Rysslands roll i

konflikten. Eftersom Rysslands militära inblandning i Ukraina är mycket kontroversiell, så är det också viktigt från Rysk sida att inte tala om Ukraina i just militära termer. Att *RT* i stor utsträckning undviker att vända sig till ryska militärkällor bör därför ses i ljuset av Rysslands officiella hållning i konflikten, vilken i stort säger att rysk militär primärt arbetar med humanitära insatser vid gränsen till Ukraina. Ju oftare militära aktörer förekommer i rapporteringen, ju större är också risken att de som tittar på nyheterna tolkar den ryska inblandningen i militära snarare än rent politiska termer. En stor del av RTs bevakning går, som vi såg tidigare, ut på att underkänna alla argument som pekar mot rysk inblandning. Detta görs dock främst med utgångspunkt i det politiska spelet mellan elitaktörer, och i första hand mellan ryska, amerikanska och Europeiska regeringsrepresentanter. Detta förklarar också de höga siffrorna för exempelvis EU och USA, även om de inte ens tillsammans är lika vanligt förekommande som källor än den ryska regeringen.

En analys av källanvändningen kan alltså ge oss värdefull information hur en medieorganisation ger tolkningsföreträde till vissa aktörer i en konflikt. Det faktum att en viss källtyp förekommer ofta behöver dock inte nödvändigtvis betyda att dennes perspektiv eller intressen automatiskt förs vidare i journalistiken. Tvärtom finns det stora möjligheter att utmana källors position och påståenden vilket också aktivt görs i *RT*. Det är därför viktigt att komplettera analysen av källanvändningen med en analys av det sätt på vilket rapporteringen kan anses gynna olika parter i konflikten. I tabell 4 nedan sammanfattas detta i termer tendens, vilket är ett mått på i vilken utsträckning rapporteringen inbegripet ett direkt eller indirekt stöd till dessa parter. Här framgår tydligt att det finns en tendens i rapporteringen i fråga om stöd för den ryska regeringens perspektiv (39 %). Ett tydligt stöd för den ryska regeringen syns särskilt i nyheter som gäller den internationella politiken och i synnerhet i rapporteringen om sanktionspolitiken från EU och USA. En lika stor andel består av neutral rapportering där flera perspektiv finns återgivna eller där det ryska perspektivet ligger i bakgrunden. En väsentlig del, 15 %, uttryckte ett stöd och en stark sympati för civila i konfliktområdet, men trots detta så var det förhållandevis ovanligt att privatpersoner förekom i rapporteringen. Värt att notera är också att det inte finns något exempel under perioden som skulle kunna räknas som stöd för den europeiska eller amerikanska politiken och dess aktörer. Det finns heller inte något betydande stöd för vare sig det ukrainska folket som helhet eller för Ukrainas regering. Även om resultatet knappast är överraskande, så understryker de hur det ryska perspektivet kommer till uttryck i kanalens rapportering.

TENDENS I RAPPORTERINGEN (%) N = 240	
Stöd för den ryska regeringen	39
Stöd för civila i krigsområdet	15
Stöd för separatister	5
Stöd för Ukrainska medborgare generellt	2
Stöd för den Ukrainska regeringen	1
Inget ensidigt stöd för någon part	39
Totalt	101*

*Tabell 4. *Siffrorna i tabellen är avrundade till hela procent.*

Nyheternas tematiska struktur

Sommaren 2014 inbegrep en rad viktiga händelser eller snarare ”händelsetyper” vilka tydligt satte spår i rapporteringens tematiska struktur. Mest utmärkande var rapporteringen om det störtade flygplanet MH17, vilket utgjorde mer än fjärdedel av det totala materialet. Det näst vanligaste temat var internationell politik, och i synnerhet Europas och USAs sanktioner mot Ryssland vilka uppkommit som ett svar på landets annektering av Krimhalvön. Tillsammans utgjorde dessa teman ungefär hälften av all rapportering vilket samtidigt understryker att själva krigets konsekvenser inne i Ukraina fick ett relativt litet utrymme (se tabell 5 nedan).

ÖVERGRIPANDE TEMAN I RAPPORTERINGEN (%) N=240	
MH17	26
Internationell politik	24
Väpnat våld	11
Konsekvenser för civila	8
Övriga konsekvenser av konflikten	7
Ekonomiska konsekvenser	7

ÖVERGRIPANDE TEMAN I RAPPORTERINGEN (%) N=240	
Rysk militär inblandning i konflikten	6
Övrigt	10
Totalt	99*

Tabell 5. Siffrorna i tabellen är avrundade till hela procent.

Nyheter som behandlade faktiska våldsaktioner, vare sig de utfördes av militära eller civila aktörer, åtnjöt lite drygt 11 % totalt sett vilket får anses vara en ganska liten andel givet den geografiska närheten till konflikten. Konsekvenserna för vanliga människor i östra Ukraina fick viss uppmärksamhet, liksom de ekonomiska konsekvenserna av kriget och Rysslands militära (icke)inblandning i konflikten vilka samtliga utgjorde mellan 6 och 8 % av rapporteringen. Kategorierna i sig ger tydliga indikationer på hur kanalens prioriteringar såg ut under perioden, men de säger inte särskilt mycket om hur själva rapporteringen såg ut mer i detalj. I det följande kommer jag därför kort att rikta uppmärksamheten mot två områden där informationskriget och *RTs* egna roll kommer till särskilt tydligt uttryck. Det handlar då om MH17-rapporteringen samt om de ekonomiska konsekvenserna av den europeiska och amerikanska sanktionspolitiken mot Ryssland. Denna rapportering vidrör också på många sätt själva kärnan i *RTs* sätt att hantera Ukraina-konflikten eftersom den sätter ljuset på händelser och orsaksförhållanden som ligger långt ifrån östra Ukraina och konfliktens epicentrum.

Bilder och motbilder i rapporteringen

När flygplanet MH17 sköts ner i Donetsk-regionen av Ukraina den 17 juli 2014, fick det en enormt stor uppmärksamhet internationellt. Även om orsakerna bakom haveriet än så länge inte kunnat fastställas, så har händelsen spelat en viktig roll för de sätt på vilket konfliktens olika aktörer positionerat sig i förhållande till varandra. MH17-rapporteringen kan därför ses som ett särskilt intressant fall för att studera i vilken utsträckning medier speglar specifika intressen. Ansvarsutpekandena liksom konflikten i stort speglar historiska motsättningar mellan öst och väst, mellan Ryssland och EU, och konfliktlinjer mellan den ryska minoriteten och den ukrainska majoritetsbefolkningen. Således beskyllde den ukrainska regeringen

liksom EU och USA pro-ryska separatister för att vara ansvariga för nedskjutningen, medan Ryssland och rebellerna i Ukraina i omvänd ordning förlade ansvaret på den Ukrainska militären. Båda lägren pekar på att planet blivit utsatt för beskjutning, och en rad bevis av olika art har presenterats för att understödja dessa ståndpunkter vilket vi redan sett exempel på.

ANSVARSPOSITIONERING I ARTIKLAR OM MH17 (%). N=63

Oklart vem som är ansvarig	48
Ansvarsfrågan diskuteras inte alls	21
Ukrainsk militär var ansvarig	21
Ukrainska rebeller var ansvariga	8
Rysk militär var ansvarig	2
Totalt	100

Tabell 6.

I tabell 6 ovan, så sammanfattas ansvarsfördelningen i de sammanlagt 63 nyheter som publicerades om händelsen under undersökningsperioden. Ungefär en femtedel av materialet (21 %) talar inte om ansvar över huvud taget, utan sätter fokus på enskilda personer eller familjer samt sorgeprocessen för de som mist nära anhöriga runt om i världen. I nära hälften av materialet (48 %) förekommer diskussioner om ansvar, men där läget beskrivs som oklart vilket betyder att man inte lägger ensamt ansvar på någon av parterna. Ofta ställs aktörers påståenden emot varandra, och bilden av ansvar blir därmed oklar. Detta kännetecknar inte minst den första rapporteringen efter händelsen, där NPR-ledaren Aleksandr Boroday redan i en av de första artiklarna (17 juli) kallar haveriet för en ’provokation från den ukrainska militären’ vilket följs av en dementi från Ukrainas president Petro Poroshenko som förnekar all inblandning från den ukrainska militärens sida. På samma sätt anger kanalen att den ryska presidenten Vladimir Putin ’omedelbart informerat den amerikanska presidenten’ om händelsen. En serie av bilder tagna av ögonvittnen visar hur platsen ser ut, där passagerarnas personliga tillhörigheter ligger utspridda över ett mycket stort område. Mat, kläder, väskor och vrakdelar ger oss en inblick i hur det faktiskt ser ut (bild 3).

Bild 3. Vrakdelarna efter MH17.

En stor del av de nyheter där ansvaret definierats som oklart handlar om det politiska spelet mellan Ryssland och Ukraina. Många riktar också uppmärksamheten mot svårigheterna för oberoende observatörer att nå ut till haveriplatsen på grund av säkerhetsrisken och motvilliga ukrainska aktörer som gör allt för att försvåra en ärlig haveriutredning. I många fall betraktas också de bevis som läggs fram av aktörer i Ukraina som fabricerade och som medel i den pågående propagandan mot Ryssland och ryska intressen. Ett exempel på detta publicerades den 23 juli och under rubriken 'Bogus photos of "Russian" air-defense systems in Ukraine debunked by bloggers' och artikeln inleds som följer:

> "Ukraine continues to concoct 'evidence' a Russian air defense system brought down Flight MH17. Ukraine's secret service published as 'proof' month–old photos of a Ukrainian BUK-M missile system, claiming it is Russian. Despite the US admitted it has no evidence Russia is directly involved in the Malaysian Airlines disaster of July 17, Kiev has its own ideas."

Alla anklagelser om Rysk inblandning dementeras med eftertryck i kanalen, och även de västerländska medierna anklagas för att delta i konstruktionen av en felaktig bild av händelsen, där fakta inte läggs på bordet utan censureras. Ett exempel på detta ser vi i bild 5, där

kanalen antyder att brittiska BBC medvetet mörklägger sådana bevis som talar mot europeiska intressen. *RT* positionerar sig på detta sätt både i relation till de politiska aktörerna i väst, och i relation till de västerländska medierna. Detta ”ryska perspektiv” rimmar väl med kanalens motto att bedriva en ifrågasättande journalistik (’Question more) och det gör den också unik i jämförelse med övriga medier i den här rapporten eftersom den i stor utsträckning strävar efter att väcka misstro mot andra journalistiska aktörer. Det bör givetvis understrykas att en sådan misstro också förmedlas i den svenska journalistiken, exempelvis då *RT* porträtteras som ett ryskt propagandaorgan som vi såg tidigare. Skillnaden är dock att den får ett omfattande utrymme i *RT*, medan den utgör en mer marginell företeelse i den svenska bevakningen (se kapitel 7).

Bild 4 och 5. Desinformation och censur diskuteras i RTs bevakning.

I termer av informationskonflikter, så har det hittills konstaterats att RTs redaktionella strategier inbegriper tre viktiga områden. Kanalen inriktar sig på *osäkerhet* och betonar att vi *faktiskt* inte vet vad som ägt rum. Konfliktens aktörer ställs mot varandra och de ger alla ”sin” sanning. I fråga om tendens finns dock en slagsida, och den bottnar i en *kritisk inställning* till västerländska politiker och medier och till den Ukrainska regeringen. Kanalen *underkänner* bevis (om de inte kommer från Ryssland) och de misskrediterar aktivt internationella medier (om de inte kommer från Ryssland). Den implicita bilden blir därför också att Ukraina och väst ständigt har något att dölja, medan Ryssland står som garant för att säkerställa en korrekt informationsordning. När det gäller rapportering om de internationella relationer, och framförallt de som rör de ekonomiska konsekvenserna av sanktionspolitiken, så ser dock strategierna ganska annorlunda ut.

Rysslands stöd till rebellerna i Ukraina, annekteringen av Krimhalvön, samt de humanitära konvojerna och de ”gröna männen” som opererade inne på Ukrainskt territorium är några av de nyckelfaktorer som låg bakom de ekonomiska sanktioner mot Ryssland som genomförts av EU och USA. Följer man exempelvis den svenska medierapporteringen är det lätt att dra slutsatsen att Ryssland lider svårt av de västerländska sanktionerna. Med ett ständigt sjunkande oljepris och svällande anslag till militären, betraktas Ryssland ofta som ett krisande land med stormaktsambitioner[6]. Vänder vi oss däremot till *RT* ser bilden helt annorlunda ut. Att Ryssland är en stormakt är otvetydigt, och påtryckningarna får ett betydande utrymme, men dess konsekvenser för den ryska ekonomin lyser helt med sin frånvaro i materialet. Istället porträtterar *RT* bilden av ett splittrat EU, vars ekonomier slås sönder i takt med att handeln med Ryssland avtar. Rapporteringen utgör alltså ett slags motbilder, men där motståndarens argument och perspektiv inte underkänns som vi såg tidigare, utan snarare utelämnas. Den första artikeln nedan (bild 6) är ett sådant exempel, där de ryska sanktionerna uppges ”krossa tyska företag” (1 augusti 2014). Artikeln är dock inte enkom inriktad på Tyskland, utan omfattar stora företag som Adidas, Volkswagen, Peugeot, Citroen och Renault vars försäljning riskerar att sjunka som en konsekvens av krisen. I artikel 2 (18 juli), där de ”amerikanska sanktionerna” sägs ”drabba Europa mer än Amerika” ger *RT* exempel på missriktade sanktioner, där Europa riskerar att bli den största förloraren. Källan som kanalen refererar till är *The Association of European Businesses* (AEB), en moskvabaserad lobbyorganisation. Organisationens position anges tydligt i artikeln, men dess perspektiv är också allenarådande artikeln igenom. Artiklarna 3 och 4, slutligen, markerar missriktade sanktioner av ett annat slag, nämligen i termer av hur de Europeiska sanktionerna slår tillbaka mot enskilda länder och i synnerhet Storbritannien som står som exempel för utvecklingen. *RT* refererar ofta till externa informationskällor, så också i dessa exempel där en artikel i brittiska *The Times* och tankesmedjan *Open Europe* utgör underlaget:

> ”The real question is, why is so much of the burden — even if it is not a massive one — falling on the UK? France and Germany might be talking tougher, but they do not quite seem to be following through with actions,”
> – Raoul Ruparel, a senior analyst at Open Europe, a think-tank told The Times.”

6. Exempel från den svenska rapporteringen: ”Hårt slag mot rysk ekonomi” (SvD 2014-07-30), ”Sanktioner med bett” (DN 2014-07-31), ”Ryssland är snart på dekis (Expressen 2014-08-10).

Rapporteringen ska dock inte ses som enskilda exempel, utan som en del av en större tendens i bevakningen. Ofta är det inte Ryssland som är den pådrivande aktören, utan Europa och USA själva som tydligt underskattat vikten av fungerande handelsrelationer. I termer av informationskrig karaktäriseras bevakningen av ensidighet, samtidigt som den understryker en paradoxal hållning till de västerländska medierna. *RT* är i många fall kritisk till västerländska medier, samtidigt som kanalen kontinuerligt använder dem som källor då de gynnar den egna publicistiska hållningen. I stort vittnar detta om att en kanal om *RT* strävar efter att ”korrigera” bilder som ges i andra medier, samtidigt som man då tillfälle ges kan utnyttja deras trovärdighet och starka symbolvärde utan att skapa publicistiska konflikter. Utifrån ett medieetiskt perspektiv så utgör inte de enskilda exemplen ovan ett särskilt stort problem. Mediebevakning gynnar och missgynnar ständigt olika parter i politiska konflikter, det ser vi i snart sagt alla länders journalistik. Särskilt problematisk blir journalistiken först då vinkling upphöjs till norm, och där systematisk partiskhet gör att mediekonsumenterna inte får ”hela bilden” presenterad för sig. Väsentliga delar av den rapportering som uppmärksammats i den här analysen är tveklöst tendensiös, och den missgynnar både ukrainska, europeiska och amerikanska intressen. Det lär dock knappast komma som en överraskning för någon, eftersom det alternativa, ryska, perspektivet utgör själva grundfundamentet för *RTs* journalistik.

Bild 6, 7, 8, och 9. Sanktionerna slår hårt mot Europas länder och företag.

Slutdiskussion: RT i ett globalt medielandskap

Det här kapitlet har inriktat sig på den ryska internationella nyhetskanalen *Russia Today* (*RT*). Även om kanalen är potentiellt tillgänglig för miljontals människor världen över, så är det svårt att uttala sig om huruvida den har något reellt inflytande när det gäller att påverka andra internationella medier likväl som publiker. Undersökningar i Europa visar på ett begränsat tittande på de traditionella tv-sändningarna, medan siffror från *Youtube* antyder att kanalen är starkare på externa digitala plattformar. Mot den här bakgrunden har kapitlet fokuserat på sajten *RT.com*, eftersom de nyheter som publiceras där delas aktivt i sociala medier. Det digitala utbudet är särskilt viktigt att studera eftersom det sannolikt är inom det området som kanalen har sin största utvecklingspotential framöver.

Analysen visar att *RTs* digitala nyhetsflöde i liten utsträckning inriktar sig på att klargöra skeenden genom faktiska egna observationer eller genom interaktion med primärkällor ute på fältet. Istället ägnas en mycket stor del åt att referera, förstärka, debattera och kritisera olika typer av externa mediekällor. De ryska medierna, särskilt byråmaterial, är allra vanligast, men rapporteringen bygger också på internationella västerländska medier. Information från ukrainska medier är dock närmast obefintlig vilken understryker det ryska och till stor del internationella perspektiv som kanalen ger uttryck för i stort. Det bör understrykas att detta gäller kanalens utbud på *RT.com* och inte nödvändigtvis de reguljära tv-sändningarna vilka inte har studerats i kapitlet. Mycket tyder också på att det råder stora skillnader mellan olika plattformar eftersom tv-utbudet ger större möjligheter att profilera specifika reportrar och dessutom rapportera direkt från fältet.

RTs externa informationsberoende speglar ett paradoxalt förhållande till de internationella medierna. Ny forskning om den ryska informationskrigföringen visar att *RT* utgör ett kugghjul i de större strategier som används för att motverka vad som uppfattas som västerländsk och i synnerhet anglosaxisk ideologisk dominans på den globala mediemarknaden (Van Herpen 2015; Budnitskiy 2015). En tydlig konsekvens av detta är att *RT* enligt mottot ”Question more” är skarpt kritisk till de internationella medierna i delar av sin rapportering – samtidigt som man uppvisar ett visst mått av beroende till dem samma. Kritisk är också kanalen mer generellt när det gäller uttalanden från västerländska politiker, och i synnerhet i nyheter som behandlar rysk eller pro-rysk militär inblandning i konflikten. Kanalen lägger på så vis betydligt mer energi på att dementera rysk inblandning än att problematisera den, vilket märks

inte minst då man tittar på källreferenserna där den ryska militären sällan förekommer. I *RT* är således Ryssland en politisk snarare än militär aktör.

Den tematiska analysen visar att två teman var särskilt framträdande under perioden: det internationella politiska spelet, samt omständigheterna runt det nedskjutna passagerarplanet MH17 vilka tillsammans utgjorde mer än hälften av rapporteringen i stort. Överlag inriktar sig *RT* på politiska eliter vilket också syns tydligt i de nyheter som behandlade MH17:

- Det finns en tydlig tendens i materialet när det gäller gynnande av specifika intressen. 39 % av materialet gynnade den ryska regeringen, medan lika många hade en mer neutral ton där flera olika perspektiv fick utrymme. 15 % uttryckte stöd för civila i konfliktområdet, medan bara 2 % uttryckte ett stöd för det ukrainska folket generellt. 1 % premierade den ukrainska regeringens perspektiv.
- MH17-rapporteringen gick till stor del ut på att etablera en bild av ett osäkert läge när det gäller ansvaret för händelsen. Nära hälften (48%) av haverirapporteringen var av sådan karaktär. 22 % av artiklarna saknade dessutom helt en diskussion om ansvar. Bland de artiklar som fokuserade på ansvaret hos en part dominerade dock den Ukrainska militären som framstod som ansvariga i 21 % av fallen. 8 respektive 2 % inriktade sig på Ukrainskt eller ryskt ansvar.

Det är dock viktigt att understryka att även artiklar som tecknar en osäker bild av läget kan ha en slagsida eller bära på spår av gynnande strategier. Kanalen arbetar exempelvis aktivt med att underkänna bevis från både de amerikanska och ukrainska regeringarna. Här handlar det alltså inte alltid om att lägga ansvaret på en part, utan om att bestrida giltigheten i anklagelser mot Ryssland. Kanalens kritiska inställning bärs här fram genom att tydligt misskreditera framförallt västerländska medier, exempelvis BBC och den amerikanska nyhetsbyrån AP. Medie- och kommunikationsforskaren Rhonda Zaharna (2004) har tidigare argumenterat för att den ökade informationskonkurrensen och den snabba utvecklingen av digitala distributionskanaler har gjort att informationskrigföring utvecklats till en tävling om trovärdighet. När tillgängligheten av information och olika perspektiv ökar, minskar också möjligheterna att skapa enhetliga bilder av krig och konflikter. Den trovärdighet som *RT* vill förmedla är dock inte främst förankrad i ett traditionellt objektivitetsideal. Tvärtom är

kanalens ryska position ofta tydligt artikulerad, och på så vis kan kanalen uppfattas som publicistiskt relevant och transparent på en informationsmarknad som trots allt domineras av andra aktörer. Att ta ställning tillhör kanalens identitet, och den trovärdighet som kanalen vill skapa bygger på ett erbjuda ett slags medialt ”underdog”-perspektiv som kan kanalisera den groende misstro mot den etablerade journalistiken som trots allt finns i Europa. Detta märks inte minst i *RTs* kommentarsfält i sociala medier, som är fulla av journalistikförakt och där *RT* ofta framstår som en ensam sanningssägare i den internationella offentligheten.

Att utnyttja medieskeptiska attityder i Europa är *RT* inte ensamt om. Den svenskspråkiga versionen av den ryska nyhetsjakten *Sputnik* publicerade våren 2015 en artikel med titeln ”Européerna tappar förtroende för sina medier” (*Sputnik* 2015). Artikeln vilade på en undersökning som *Sputnik* själva beställt, och som kommenterades av väl utvalda experter som förklarade att Européerna är ”trötta på den ensidiga och vinklade mediebilden som de ständigt pådyvlas”. Hjälpen mot problemet erbjuder givetvis *Sputnik* själva, som likt *RT* vill uppmärksamma de perspektiv som medierna i Europa aktivt väljer bort. *Sputnik*, liksom *RT* utgör således nya digitala verktyg för att förändra attityder inifrån länder snarare än utifrån. Medieforskaren David Welch (2014) argumenterar på ett liknande vis för att propaganda inriktar sig allt mindre på direkt övertalning och den inte heller bara är ute efter att etablera nya åsiktsströmningar. Allt oftare handlar det istället om att förstärka befintliga attityder och göra dem mer fokuserade och långvariga. En viktig slutsats som kan dras utifrån det analyserade materialet är att *RT* i ganska liten utsträckning inriktar sig på att forma en positiv bild av Ryssland i omvärlden. Snarare handlar det om att identifiera och kritisera brister i västvärldens politiska och mediala kulturer för att på så vis skapa grogrund för kritiska attityder ”inifrån”.

Referenser

Barb. (2015) Viewing summary, 31 august–6 September 2015. Sidan besökt 2015-09-17: http://www.barb.co.uk/whats-new/weekly-viewing-summary

Budnitskiy, S. (2015) *Against the "Monopoly of the Anglo-Saxon Media": The Logics and Limits of Russia's Soft Power*. Paper presenterat vid International Communication Associations (ICA) konferens i San Juan, Puerto Rico, 21-25 maj 2015.

Broersma, M., och Graham, T. (2013). Twitter as a news source: How Dutch and British newspapers used tweets in their news coverage, 2007–2011. *Journalism practice*, *7*(4), 446–464.

Chalaby, J. K. (2009). *Transnational television in Europe: Reconfiguring global communications networks.* IB Tauris.

Gehlbach, S. (2010). Reflections on Putin and the Media. *Post-Soviet Affairs*, *26*(1), 77–87.

Jaitner, M. (2013). 'Exercising Power in Social Media' i Rantapelkonen, J. & Saliminen, M. *The Fog of Cyber Defence.* Tampere: Juvenes Print Oy.

Pamment, J. (2012). *New public diplomacy in the 21st century: a comparative study of policy and practice*. London: Routledge.

Paterson, C. (1998). "Global battlefields" in O. Boyd-Barrett & T. Rantanen (Eds.). *The globalization of news*. London: Sage.

Rantanen, T. (2005). *The media and globalization*. London: SAGE.

Robinson, P. (2002). *The CNN effect: the myths of news, foreign policy and intervention*. London: Routledge.

RT (2015) 'About RT'. https://www.rt.com/about-us/ Sidan besökt 2015-09-18.

Sputnikknews (2015) 'Européer tappar förtroende för sina medier'. http://se.sputniknews.com/varlden/20150424/99072.html Sidan besökt 2015-11-20.

McPhail, T.L. (2014). *Global Communication theories, stakeholders and trends*. (Fourth edition). Chichester: Wiley Blackwell.

Miller, D. (2004) Information dominance: The philosophy of total propaganda control. I Kamalipour, Y.R. & Snow, N. (red.) *War, media, and propaganda: a global perspective*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

Nye, J.S. (2004). *Soft power: the means to success in world politics*. New York, N.Y.: Public Affairs.

Robertson, A. (2015). *Media and Politics in a Globalizing World*. Cambridge: Polity.

Seib, P.M. (2008). The *Al Jazeera* effect: how the new global media are reshaping world politics. (1st ed.) Washington, D.C.: Potomac Books.

Figenschou, T.U. (2010). A voice for the voiceless? A quantitative content analysis of Al-Jazeera English's flagship news. *Global Media and Communication*, 6(1), 85–107.

Zaharna, R.S. (2004). From propaganda to public diplomacy in the information age. I Kamalipour, Y.R. & Snow, N. (red.) *War, media, and propaganda: a global perspective*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

Van Ginneken, J. (1998). *Understanding global news: A critical introduction*. London: Sage.

Volkmer, I. (1999). *News in the global sphere: A study of CNN and its impact on global communication*. Indiana University Press.

Ward, S. (2015). 'The magical concept of transparency' i Zion, L. & Craig, D. (red). *Ethics for digital journalists: emerging best practices*. New York: Routledge

Welch, D. (red.) (2014). *Propaganda, power and persuasion: from world war I to Wikileaks.* London: I. B. Tauris.

Widholm, A. (2011). *Europe in Transition: Transnational Television News and European Identity.* Stockholm: JMK.

Källor och källtyper i RTs bevakning (N=485)

	ANTAL	PROCENT
Politik	**308**	**52 %**
Ryska regeringen	89	18 %
Ukrainska regeringen	39	8 %
EU-politiker	37	8 %
Amerikanska regeringen	28	6 %
Rebeller/separatister	31	6 %
Andra politiska aktörer i Ukraina	17	4 %
Övriga internationella politiker	13	3 %

	ANTAL	PROCENT
Myndigheter		**8 %**
Ukraina	13	3 %
USA	2	0 %
Ryssland	21	4 %
EU	3	1 %
Näringsliv		**8 %**
Ryska aktörer	17	4 %
Internationella aktörer	13	3 %
Ukrainska aktörer	5	1 %
Militär		**5 %**
Nato	6	1 %
Rysk militär	8	2 %
Ukrainsk militär	8	2 %
Amerikansk militär	2	0 %
Övrigt		**28 %**
Experter	54	11 %
Journalister	24	5 %
Privatpersoner	24	5 %
Civilsamhället	14	3 %
Övriga	17	4 %
Totalt	**485**	**100 %**

**Procent har avrundats uppåt.*

Kapitel 8

Vilseledning och förfalskning – desinformation som vapen

GUNNAR NYGREN

I början av juli 2014 återtog den ukrainska armén delar av de områden som de ryska separatisterna kontrollerat. Den 12 juli visar den ryska *Channel 1* en intervju med Galina Pyshniak som presenteras som en flykting från Slovjansk. Hon berättar en hårresande historia om vad som hände när de ukrainska trupperna kom: De samlade människor på det centrala torget i staden, tog den treårige sonen till en av milisledarna och korsfäste honom på en anslagstavla medan modern fick se honom förblöda. Sedan släpades modern efter en stridsvagn längs gatorna tills hon dog. Allt detta fick stadens invånare bevittna.

Historien var skakande – om den hade varit sann. Redan samma dag reagerade kända ryska motståndare till kriget som Boris Nemtsov och Aleksandr Navalny. En journalist på liberala *Novaja Gazeta* i Moskva skickades till Slovjansk där ingen som han mötte kände igen den. Andra journalister, både ryska och amerikanska, som var på plats dagen efter de påstådda morden sa att ingen hade sett något som påminde om Pyshniaks historia. Tvärtom välkomnades de ukrainska militärerna, och lokalbefolkning berättade om hur väl soldaterna uppförde sig.

Bild 1. Galina Pyshniak berättar om "korsfästningen" i Slovjansk.

Pyshniaks historia hade också tveksamma detaljer – det torg där morden skulle ägt rum heter något annat och den information som fanns om kvinnan online visar att hon inte var från Slovjansk, utan från Donetsk och gift med en aktiv medlem i de ryska miliserna. Hennes föräldrar trodde att hon hade berättat historien för att hon fick betalt för det. När den engelskspråkiga tidningen *Moscow Times* ville ha en kommentar från *Channel 1*, så var det tyst[1].

Historien om korsfästningen i Slovjansk är ett av nära 400 exempel på påhittade eller förvrängda nyheter som analyseras på websajten *StopFake*[2]. Den drivs av den främsta journalistutbildningen i Kiev, Mohyla School of Journalism, och samlar och analyserar exempel på förvrängda och falska nyheter om utvecklingen i Ukraina. Samtidigt är *Stopfake* i sig själv också en del av det komplicerade informationskriget – bland finansiärerna finns både amerikanska Sorosstiftelserna och en stiftelse knuten till US Information Agency. Mer om detta senare.

Vit, svart och grå propaganda

Den ryska propagandan beskrivs ofta som ”desinformation”. Standardverket ”Propaganda and persuasion” (Jowett och O´Donnel 2015) berättar att termen ”desinformatsia” från början är rysk, och användes under sovjettiden. Genom att producera falska nyheter och få in dessa i olika nyhetsmedier genom trovärdiga källor, skulle motståndarna försvagas. Ett känt exempel är historien om hur AIDS utvecklades i den amerikanska arméns laboratorier för biologisk krigföring, en historia som via medier i Indien och Afrika spred sig globalt. Men även USA har använt sig av desinformation via medier, något som till exempel avslöjades i den så kallade ”Iran-contrasaffären” på 1980-talet.

Propaganda har alltid använts i krig och konflikter. Från 1600-talets religionskrig och framåt har propaganda systematiskt producerats för att påverka människor, skapa stöd för den egna saken och ingjuta skräck för motståndaren. Propaganda brukar delas in i tre grupper (Jowett och O´Donnel 2015:20-31):

- *Vit propaganda* – där är avsändaren synlig och väldefinierad, innehållet är sakligt korrekt.
- *Svart propaganda* – där är källan dold och osynlig, innehållet är ofta falskt eller snedvridet.

1. http://www.themoscowtimes.com/news/article/state-run-news-station-accused-of-making-up-child-crucifixion/503397.html och http://www.stopfake.org/en/lies-crucifixion-on-channel-one/
2. www.stopfake.org

- *Grå propaganda* – ligger i gränslandet mellan den vita och svarta, till exempel USAs radiosändningar till Sovjetblocket under kalla kriget och andra sätt att påverka opinionen med halvt dolda och förvrängda budskap med oklara avsändare.

Ett exempel på grå propaganda som redovisas av Jowett/O´Donnel är Pentagons hemliga program för att förse tv-kanalerna med ”oberoende” militära experter. Under åren 2002–2008 rekryterade och utbildade USAs militärhögkvarter 75 pensionerade höga militärer för att de skulle kunna vara kommentarer i tv-nyheter om till exempel Iraks eventuella innehav av massförstörelsevapen.

NATO har utvecklat särskilda PSYOPs, psykologiska operationer som en del av sina strategier (Nohrstedt och Ottosen 2014). Med dessa ska man försvaga motståndarens publiker, stärka sina egna och vinna ökat stöd bland de tveksamma. Detta gör man till exempel genom att starta tidningar, radio och tv-kanaler under namn som döljer den egna inblandningen. Samtidigt innebär medieutvecklingen med till exempel sociala medier att mer sofistikerade gråa och svarta propagandastrategier utvecklas (Jowett och O´Donnel 2015).

Även i Ryssland finns ett stort intresse och en mycket vid definition av begreppet ”informationskrig”. FOI (Totalförsvarets forskningsinstitut) har utifrån officiella ryska dokument beskrivit den ryska synen på informationskrig (Franke 2015). Denna innefattar allt från att använda elektronisk krigföring för att slå ut motståndarens kommunikation på slagfältet, cyberskrig för att störa motståndares datornätverk till påverkan av opinioner genom medierna. Den ryska synen på information bygger på att staten har en suveränitet över det egna ”informationsrummet”, det är staten som ska kontrollera den offentliga sfären i det egna landet och inga främmande makter. Det förklarar att Rysslands de senaste åren begränsat utländskt ägande i mediesektorn, och samtidigt försökt minska inflytandet från internationella organisationer genom att klassa internationella organisationer (NGOs) som ”främmande agenter”.

Samtidigt visar dokumenten en defensiv hållning och en syn på inflytande som ett ”nollsummespel”, enligt FOI. Om Ryssland ska kunna öka sitt inflytande i världen, så gäller det också att minska andras inflytande, och detta gäller även inflytandet över opinionen. Ryssland känner att deras syn på världen inte får genomslag, och när Putin förklarar satsningen på satellitkanalen *Russia Today* är det för att bryta ”det anglosaxiska monopolet” i de globala medierna[3].

3. http://www.bbc.com/news/world-europé-34248178

Informationskriget har blivit en del av de militära strategierna i Ryssland, precis som hos NATO. Detta hänger ihop med den förändrade balansen mellan militära och ickemilitära medel i konflikter mellan stater, enligt chefen för generalstaben Valerij Gerasimov i ett tal i februari 2013. Enligt Gerasimov är lärdomarna från dagens krig i norra Afrika och Mellanöstern att ickemilitära medel är mer effektiva än militära medel för att uppnå politiska mål. Bland dessa ickemilitära medel finns allt från politiska och ekonomiska påtryckningar och att skapa allianser med politisk opposition till informationsoperationer. I ett visst läge kan konflikten också övergå i en militär fas innan freden återställs (Persson och Vendil-Pallin 2014). Detta tänkande bygger också på att gränsen mellan krig och fred blir alltmer suddig, på det som i Ukraina har kallats ”hybridkrig” där inte heller den militära inblandningen är direkt synlig. I detta tänkande blir ”informationskriget” ännu viktigare.

Desinformation eller bara olika perspektiv?

Var går då gränsen mellan desinformation, informationskrig och ett legitimt sätt att föra fram den egna sidans syn på saken? Det är lätt för en part att klassa motståndarens påståenden som propaganda eller desinformation, medan man själv bara står för den ”objektiva informationen”. Detta gör till exempel de polska och holländska regeringarna när de i juli 2015 förklarade att de ska starta en ryskspråkig nyhetsbyrå för att möta den ryska propagandan (SvD 21 juli 2015). De ryska insatserna för ”informationssäkerhet” formulerades 2000 och gäller fortfarande. De definiernas som en del av informationskriget som omfattar allt från hot mot system för telekommunikationer till ”mjuka” områden som utländska medier som hotar statens säkerhet genom att de riktar sig till en rysk publik och sprider desinformation (Franke 2015).

Kriteriet för desinformation är att rör sig om en medveten vilja från avsändarens sida att förfalska verkligheten på något sätt, en medveten vilseledning (Sjöstedt 1988, Jowett och O`Donnel 2015). Det handlar alltså inte om skilda tolkningar av verkligheten, utan om medvetna försök att plantera falsk eller missledande information i medier under i en konflikt. I en forskningsrapport från Styrelsen för psykologiskt försvar 1988 beskrivs olika typer av desinformation (Sjöstedt 1988):

- Simulering – att skapa en falsk bild genom att uppfinna saker/händelser, genom att skapa skenbilder.
- Dissimulering – att dölja verkligheten genom maskering och göra något osynligt.

Desinformationen har olika mål, enligt Sjöstedt, som att destabilisera motståndaren och skapa stöd för den egna saken. Men också rekrytering av anhängare och att skapa oklarhet om de egna avsikterna. Med hjälp av PR kan opinioner påverkas med både skönmålning av den egna sidan och svartmålning av den andra sidan. Ett väldokumenterat fall av desinformation är historien om hur irakiska soldater tog spädbarn ur kuvöserna på ett sjukhus i Kuwait vid invasionen 1991 för att skicka kuvöserna hem till Irak. Ett ögonvittne visades upp inför pressen i New York, men historien visade sig sedan vara helt uppdiktad av PR-byrån Hill and Knowlton som arbetade på uppdrag av Kuwaits regering. Men historien fick ändå betydelse inför FNs beslut att stödja USA i det första Gulfkriget 1991 (Jowett och O´Donnel 2015).

Stopfake och desinformationens mönster

En dryg vecka efter förre presidenten Janukovytj flykt från Kiev i februari 2014 startades projektet Stop Fake vid journalistutbildningen i Kiev; Mohyla School of Journalism. Det initierades av stiftelsen ”Development of Ukraine” med oligarken Rinat Akhmetov som finansiär, men på hemsidan förklarar man att projektet är helt obundet av partier och organisationer. *Stopfake* bygger på att läsare rapporterar in misstänkt desinformation som sedan analyseras och spåras av hemsidans medarbetare som är studenter och fd studenter. Sidan har också tips på hur man själv som privatperson kan avslöja falsk information.

Syftet med sidan är att ”kolla fakta, verifiera information och avslöja förvrängd information och propaganda om händelser i Ukraina bevakade i medier”[4]. Den är uppbyggd efter modell från den amerikanska *Politifact*, och den har även enligt egen uppgift på hemsidan fått stöd från amerikanska Soros Foundation och en stiftelse med stöd av US Information Agency. Men man betonar också att projektet är beroende av frivilligt arbete och donationer från enskilda. Varje vecka läggs nya ”fejknyheter” ut, och sidan publicerar numera även tv-sändningar och tar in artiklar som beskriver informationskriget.

Under ett drygt år, från mars 2014 till april 2015, publicerade *Stopfake* 379 fall av förvrängda och felaktiga nyheter, enligt en uppsats vid Södertörns högskola (Soldemo och Ståhl 2015). Drygt en tredjedel var helt förfalskad information, medan två tredjedelar var missledande information som syftade till att vilseleda publiken. I de allra flesta fall var det Ryssland som gynnades av det falska och vilseledande (206 fall), men det förekom även 13 fall som var till Ukrainas fördel. I många fall var det också oklart vem som gynnades av den falska nyheten.

4. http://www.stopfake.org/en/about-us/

Det vanligaste var att motståndarna svartmålades, endast i ett fåtal fall förekom skönmålning av den egna sidan. Svartmålning förekom i 183 fall, medan skönmålning av den egna sidan fanns i 22 fall.

De viktigaste källorna för desinformationen var de stora tv-kanalerna som riktade sig till en ryskspråkig publik i både Ryssland och Ukraina. Den allra vanligaste var tabloid-tv-kanalen *Life News TV* som är ganska nystartad. Den började som en nyhetssajt 2009, och fick börja sända på satellit och marknät från april 2014. Den är privatägd, och är ett av de ryska medier som kritiseras hårdast för att strunta i journalistisk etik. Andraplatsen i ”fejkligan” tas av den största kanalen *Russia 1* som publicerat ca 35 fall av falska nyheter under året. Satellitkanalen *Russia Today* förekommer ganska sällan i *Stopfake*.

Även sociala medier är en viktig plattform för vilseledande och falsk information. På den ryska motsvarigheten till *Facebook*, *VKontakte*, sprids många ganska grova förfalskningar och bildmanipulationer. På nyheterna i tv är desinformationen mer sofistikerad och välbearbetad.

Vanligast är att både bild och text ger ett felaktigt intryck eller är helt förfalskade. Andra former av ”fejk” är när händelsen är falsk, en slags iscensättning av samma typ som ”vittnesmålet” om korsfästningen i Slovjansk. Eller när bilder används på fel sätt – gamla bilder som tas fram och påstås visa något helt annat som till exempel döda kroppar från Tjetjenien som påstås visa en massaker i östra Ukraina. Här följer några exempel från *StopFake*.

Bilder som används i fel sammanhang

Antisemitism i Kiev eller på Krim?

I mars 2014 visar tv-kanalen *Russia Today* ett reportage om hur judar flyr från Kiev på grund av antisemitism. Kanalen varvar bilder med klotter på synagogan med en intervju med Ukrainas högste rabbin Yaakov Dov Bleich som talar om hur osäkra judar känner sig. Men bilderna är inte tagna i Kiev, utan i Krims huvudstad Simferopol, och rabbinen talar i själva verket om hur hoten mot judar ökat på Krim efter det ryska övertagandet. Genom att klippa intervjun och påstå att bilderna kommer från Kiev, ger tv-inslaget intrycket av att antisemitismen ökar i Ukraina efter Janukovytj fall[5].

5. http://www.stopfake.org/en/fake-jewish-people-are-leaving-kiev-because-of-the-anti-semitism-of-the-new-government/

Ett annat exempel är en artikel på den stora sajten *LiveLeak* som är baserad i Storbritannien, och som har en stor publik i USA och Canada. Den bygger helt på användarproducerat material, och i den del som handlar om Ukraina är innehållet starkt ryssvänligt. I januari publicerades till exempel ”bildbevis” för att amerikanska legosoldater slåss i Ukraina. Men en analys av *StopFake* visade att bilden i själva verket var tagen i Afghanistan 2010, och alltså visade något helt annat än vad artikeln i *LiveLeak* påstod.

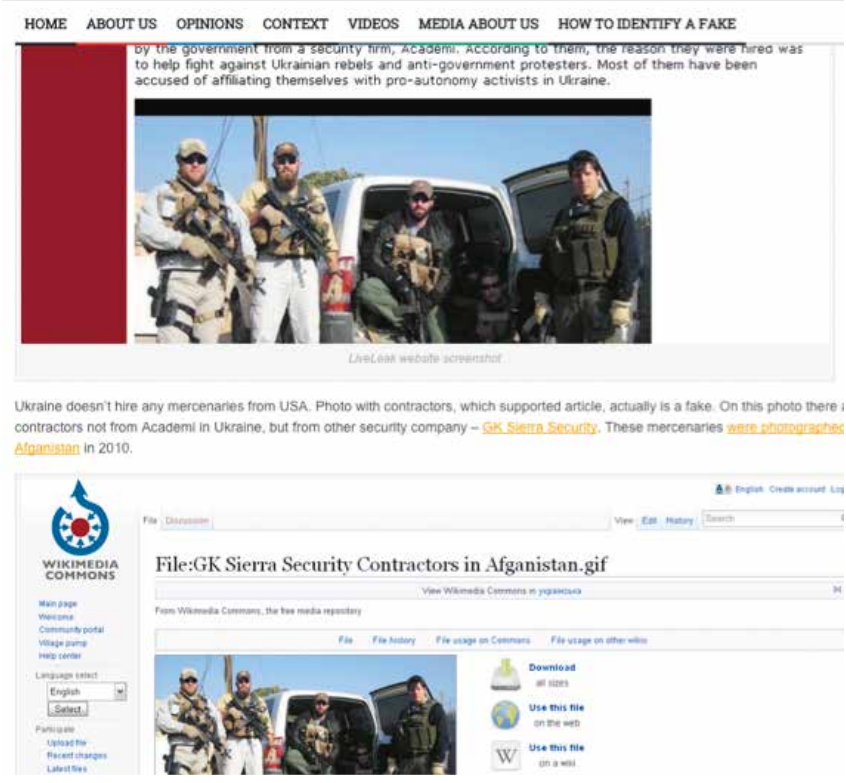

Bild 2. “Bildbeviset” i LiveLeak var i själva verket lånat från Wikimedia Common och föreställde något helt annat än soldater i Ukraina.

I *Life News* tv-nyheter 19 augusti 2014 berättar man hur den ukrainska armén skjuter med artilleri, granatkastare och tunga maskingevär mot ett bostadsområde i staden Ilovajsk. Men videon som sägs visa detta är i själva verket tagen i en helt annan stad, Miusynsk utanför Luhansk och visar hur milismän i den ökände rebelledaren ”Motorola”´s gäng skjuter mot ett bostadshus i staden[6].

Bild 3. Life News är en av de vanligsta källorna till desinformation till rysk fördel.

Förfalskade bilder

På den ryska sociala medieplattformen *Vkontakte* spreds i oktober 2014 ett fotografi som sades föreställa en demonstration i Kramatorsk till minne av den ukrainska rebellarmén under andra världskriget. På banderollen fanns porträtt av de ukrainska nationalisterna Stephan Bandera och Roma Schukhevytch invid bilden på Adolf Hitler.

Originalbilden var dock tagen i Lviv i västra Ukraina två år tidigare, och istället för Hitler fanns där en bild på en annan känd nationalist Eugene Konovalets. Denna bild hade sedan använts som grund för den manipulerade bilden på *Vkontakte* för att etablera sanningen att det är nazister som tagit över i Kiev.

6. http://www.stopfake.org/en/the-lie-of-lifenews-images-of-ukrainian-army-shellfire-in-ilovaisk/

Ett annat mer humoristiskt exempel på förfalskning sägs visa hur medlemmar i frivilligbrigaden Azov isbadar i en vak som är skuren som ett hakkors. Skaparen av bilden uppgav att den var fejkad, men bilden fick ändå spridning på ryska sociala medier där den påstods visa legoknektarnas sanna natur. I själva verket var bilden tagen i ryska Tula, och vaken förställde från början ett kors[7].

Bild 4 och 5. Två exempel på manipulerade bilder.

7. http://www.stopfake.org/en/photo-fake-the-azov-regiment-bathed-in-an-ice-hole-in-the-form-of-swastika/

Iscensättning av händelser

Nyheten om ”korsfästelsen” i Slovjansk är ett exempel på när nyheter skapas för att passa i en särskild situation. Ett annat exempel är när samma ögonvittne återkommer i olika situationer. En kvinna vid namn Maria Tsypko intervjuades i ryska tv-kanaler flera gånger under april–maj 2014 – först som ögonvittne till brandmassakern i Odessa 2 maj, sedan som valorganisatör i Donetsk en dryg vecka senare och i början av juli var hon ögonvittne till en massaker i staden Kramatorsk i östra Ukraina.

Ett annat exempel på iscensättning kommer från Odessa eller närmare bestämt Krim. På *Vkontakte* spreds i december 2014 en film som sades föreställa arbetare i hamnen i Odessa som strejkade och demonstrerade under paroller som ”Låt oss göra gemensam sak med Donbass” och mot den av de ledande oligarkerna i Ukraina ”Kolomoiski bort från Odessa”.

När lokala medier i Odessa fick se filmen, så åkte de till hamnen där ingen hört talas om saken. Men på Krim finns en lokal nyhetssajt som detaljerat berättade om hur Krimbor fick 400 rubel för att ställa upp i filmen som sades vara en reklamfilm[8].

Bild 6. Deltagarna fick 400 rubel var för att vara med på denna iscensättning som gjordes på Krim, men som sades föreställa protesterande arbetare i Odessa.

Analysen av de 379 fallen av desinformation visade att vilseledning var vanligare är ren förfalskning. Författarna drar slutsatsen att vilseledningen lättare accepteras av publiken än rena lögner, den skapar en osäkerhet hos publiken och en känsla av att man egentligen inte vet så mycket. Denna strategi innebär också att det inte gör så mycket

8. http://www.stopfake.org/en/video-of-strike-of-odessa-portside-plant-was-shot-in-crimea/

om desinformation avslöjas – detta ökar bara intrycket av att alla sidor ljuger i propagandakriget och att man som mediepublik inte kan lita på någon.

Även om Ryssland dominerar i produktionen av falska nyheter som uppmärksammas på *Stopfake*, så finns det också exempel på ukrainska sajter som sprider falska nyheter. I oktober 2014 berättade flera sajter att ryska och kinesiska styrkor drabbat samman vid gränsen och minst 16 ryska soldater skulle ha dödats. Nyheten spreds snabbt i nätverken, och den angivna källan var den ryska sajten *Lifenews*. Men en kontroll med källorna visade inget stöd för nyheten som var påhittad[9]. *Stopfake* avslutade denna granskning med en tillrättavisning att falska nyheter bara ger stöd åt den ryska propagandan.

Desinformation i medierapporteringen?

Det ligger i desinformationens natur att den inte ska synas i medierapporteringen. Därmed går det inte heller att undersöka hur stor andel av medieinnehållet som innehåller försök till desinformation genom falska nyheter, vilseledning och förvrängning. Däremot kan man undersöka i vilken mån nyhetsrapporteringen diskuterar desinformation, om den nämns och i så fall vem som beskylls för den.

Här syns stora skillnader mellan de undersökta medierna i de fyra länderna. I Ryssland och Ukraina är desinformation ett vanligt tema som nämns i upp till 15 % av alla artiklar och inslag. Även i Polen är ämnet vanligt, medan det knappt förekommer alls i svensk rapportering under perioden.

Mönstret är närmast övertydligt när det gäller vem som beskylls för desinformation: I ryska medier är det ukrainska politiker och medier samt internationella provästliga källor som står för desinformationen. I ukrainska och polska medier är det Ryssland och ryska separatister som står för desinformationen. Det är hela tiden motsidan som anklagas. Exempel från Ukraina ges ovan via *Stopfake*, och i den ryska bevakningen var anklagelser om förfalskade bilder viktiga till exempel i diskussionen om ansvaret för nedskjutningen av MH17. I slutet av juli var anklagelser om förfalskade fotografier vanliga när ryska försvarsdepartementet bemötte Ukrainas säkerhetstjänst som visade bilder på ryska missilsystem hos rebellerna. Fler exempel finns i både kapitel 4 om den ryska mediebevakningen och kapitel sju om tv-kanalen *Russia Today* som profilerar sig på kritisk granskning av västmedier.

9. http://www.stopfake.org/en/fake-chinese-militaries-attacked-russian-soldiers-on-the-border/

ANDEL AV ARTIKLAR/INSLAG SOM NÄMNER DESINFORMATION (%)	SVERIGE	RYSSLAND	UKRAINA	POLEN
Ja	1,6	14,7	10,8	13,4
Nej	98,4	85,3	89,2	85,8
N=	249	624	591	352
Vilken sida anklagas för desinformation? (Antal artiklar/inslag)				
Ryssland	2	7	50	32
Ryska rebeller	2	6	64	20
Ukraina (politiker+media)	1	50	1	0
Ukraina(militär)	0	7	1	0
Internationella provästliga källor	1	27	0	0
Internationella proryska källor	0	0	0	1
Antal	6	97	116	53

Tabell 1. Diskuteras desinformation öppet i artikeln/inslaget?

Varför diskuteras inte desinformation i svensk nyhetsbevakning? I intervjuerna med svenska reportrar nämns desinformation från båda sidor som ett av de stora problemen i arbetet (se kapitel 6). Men i den publicerade bevakningen nämns den knappast alls. Ett undantag är till exempel *Aftonbladet* som ägnar en hel artikel åt *Russia Today* och en av deras presentatörer som lämnat programmet i protest mot snedvriden rapportering.

Orsakerna till att desinformation knappast nämns alls i Sverige kan vara flera, till exempel att det i yrkesrollen ingår att göra källkritiska bedömningar men att det inte finns någon tradition av transparens runt källkritiken och att dessa bedömningar sällan redovisas för publiken. Om journalister börjar diskutera trovärdigheten i de fakta som förmedlas, så kan det också undergräva journalisternas egen auktoritet. Journalistikens svagheter blottläggs om journalisterna diskuterar problemen med att undersöka vad som verkligen händer i Ukraina, om det blir tydligt hur omfattande och hur avancerad desinformationen verkligen är.

Beskyllningar om desinformation gör också att journalisten lätt kan uppfattas som partisk – och det uppfattas som obekvämt av många svenska journalister som vill vara opartiska. En tredje förklaring kan vara att svenska journalister undviker allt som kan misstänkas

ligga nära desinformation, och mest litar till de stora och välansedda nyhetsbyråerna och medieföretagen. Till exempel används uppgifter på sociala medier mycket sällan som en källa eftersom de är svåra att verifiera (se kapitel 6).

MH17 och de ryska trupperna i Ukraina

Det är två händelser i konflikten sommaren 2014 som särskilt drivit fram anklagelser om desinformation – nedskjutningen av det malaysiska passagerarplanet MH17 och frågan om ryska trupper i östra Ukraina i under andra halvan av augusti.

När det gäller MH17 är bilden olika i medierna i de fyra länderna: I Ukraina och Polen är det ingen tvekan om att det är de ryska rebellerna som bär ansvaret. Även i Sverige har rebellerna ansvaret. Men i de flesta artiklar diskuteras inget ansvar alls, det är så självklart att det inte behöver nämnas. I Ryssland är bilden mer komplicerad – i den mån någon pekas ut så är det den ukrainska militären. Men i många artiklar/inslag sägs att det är oklart vem som har ansvaret eller också berörs frågan inte alls. I *Russia Today* är det i nästan hälften av alla artiklar/inslag som det är oklart vem som är ansvarig för katastrofen (se kap 7). Oklarheten understryks av beskyllningar om förfalskade bilder.

DE ANSVARIGA ÄR...	SVERIGE	RYSSLAND	UKRAINA	POLEN
...ryskstödda rebeller	34,4	3,5	46,0	75,4
...rysk militär	1,1	0	12,0	12,3
...ukrainsk militär	3,3	31,0	2,0	0
...västmakter	1,1	1,8	0	0
Det är oklart vem som bär ansvaret	7,8	15,9	6,0	12,3
Inget ansvar diskuteras i artikeln/inslaget	52,2	47,8	34,0	0
Antal artiklar (N=)	90	113	50	65

Tabell 2. Framförs det några påståenden om ansvaret för nedskjutningen av MH17? (%).

Redan samma dag som MH17 sköts ner, förklarade USAs vicepresident Joe Biden med stöd av underrättelseinformation att det troligen var ryskstödda rebeller som låg bakom. De ryska siffrorna återspeglar

försök att hitta alternativa förklaringar, till exempel att ett ukrainskt stridsflygplan hade setts följa efter MH17 och därefter skjutit ner planet. En sammanfattning av de alternativa förklaringarna som gjorts av *Stopfake* pekar också på andra uppgifter från en påstådd trafikledare i Kiev som aldrig återfunnits och andra mer absurda konspirationsteorier. Som till exempel att MH17 egentligen är det försvunna planet MH370 (som försvann fyra månader tidigare mellan Kuala Lumpur och Beijing) som fyllts med döda kroppar och sprängmedel för att kasta skulden på Ryssland.[10]

De ryska medierna ger en bild av osäkerhet runt ansvaret för katastrofen med MH17, och pekar ut motståndarna i Kiev. Men när det gäller frågan om ryska trupper i Ukraina så är strategin istället största möjliga tystnad. I både Ukraina och Polen berörs frågorna runt den ryska inblandningen i minst hälften av alla artiklar och inslag. I dessa artiklar radas upp hundratals olika bevis och indikationer på den ryska närvaron i Ukraina – vittnesuppgifter, underrättelseinformation som satellitbilder, tekniska bevis och fotografier från till exempel sociala medier där ryska soldater lagt ut bilder på sig själva på plats i Ukraina. Också i svenska medier är bevisen tydliga, även om frågan inte är lika omskriven.

I Ryssland är det bara en artikel på 20 som överhuvudtaget tar upp frågan. Bara i 35 av de 624 artiklarna och inslagen tas frågan om ryska trupper i Ukraina upp. I de flesta fall säger man att det inte finns någon rysk inblandning, bara i ett fåtal fall nämns ryska reguljära trupper i Ukraina.

	SVERIGE	RYSSLAND	UKRAINA	POLEN
Ryska reguljära trupper i Ukraina	34	6	44	14
Ryska frivilliga i Ukraina	7	9	1	1
Ryskt stöd för rebellerna	50	17	34	54
Oklar situation	2	6	20	10
Ingen rysk inblandning	2	60	0	21
Annat	4	3	1	0
Antal artiklar/inslag (N=)	90	35	269	352

Tabell 3. Hur beskrivs frågan om ryska trupper i Ukraina? (%).

10. http://www.stopfake.org/en/mh17-anniversary-in-russia-conspiracy-theories-on-downed-plane-still-find-believers/

Det är mot slutet av augusti som de två ryska tidningarna i undersökningen nämner frågan. Den 27 augusti berättar *Kommersant* om de tillfångatagna fallskärmjägarna från 98e sibiriska divisionen som enligt den ryska versionen ”gått vilse” 30 km in i Ukraina. Även en av de journalister som intervjuats berättar att han skrev en artikel om ryska soldater i Ukraina som publicerades på tidningen webbplats, men som togs bort eftersom ämnet var känsligt. Även andra tidningar för den liberala eliten i Moskva berättar om en direkt rysk inblandning. I dagstidningen *Vedomosti* frågar man sig 27 augusti om Ryssland är i krig? Artikeln nämner döda ryska soldater från flera ryska förband från bland annat Rostov och Pskov, och varnar för att landet ska göra om misstag från Sovjettiden då militära aktioner utomlands startades i hemlighet.

En postmodern syn på sanning – relativ och osäker

Innehållsanalysen visar att desinformation och olika former av grå och svart propaganda är centrala i beskrivningen av konflikten i Ukraina. Båda sidor beskyller varandra, och det är bara i den svenska rapporteringen som en diskussion om desinformation lyser med sin frånvaro.

Den ukrainska sidan har blivit en del av det västliga mediesystemet med alla de stora medierna och nyhetsbyråerna på plats i Kiev. Ukrainska journaliststudenter försöker kartlägga rysk desinformation på faktakoll-sajten *Stopfake* med stöd av både ukrainska pengar och västliga stiftelser. När trycket var som starkast i maj 2014 erbjöd sig också flera Natoländer att hjälpa Ukraina med motåtgärder mot rysk propaganda, det som i Nato kallas PSYOPs, enligt tidningen US News och World Report[11].

En enkel Googlesökning på begreppet PSYOPs och Ukraina, visar ett antal sajter beskriver det mesta som hänt i Ukraina sedan hösten 2013 som ett resultat av NATOs psykologiska operationer. Sajter med namn som *21st centurywire*[12] och *New Eastern Outlook*[13] lanserar storslagna konspirationsteorier som ligger väl i linje med de ryska versionerna av händelserna – från ”statskuppen” mot Janukovytj till MH17 och den ryska invasionen. Allt är bara psykologiska operationer från väst för att inringa Ryssland, enligt dessa webbsajter.

11. http://www.usnews.com/news/articles/2014/05/01/sources-nato-countries-planning-communications-mission-in-ukraine
12. http://21stcenturywire.com/2014/08/21/ukraine-natos-russian-tank-invasion-psyop/
13. http://journal-neo.org/2015/09/18/american-risks-life-limb-and-citizenship-to-fight-facists-in-ukraine/

Den ryska strategin i ”informationskriget” mot väst bygger på en relativisering av sanningsbegreppet, enligt författarna Peter Pomerantsev och Michael Weiss i rapporten *”The menace of reality”*. Deras tes är att den ryska sidan inte i första hand syftar till att övertyga om att de har rätt, men att utså tvivel på att det går att veta något säkert om vad som pågår. I denna syn finns det inte någon sanning, utan bara olika perspektiv och olika versioner av vad som händer:

> ”The underlying mindset of the Kremlin´s political technologists exploit the idea that ”thruth” is a lost cause and that reality is essentialy malleable and the instant, easy proliferation of fakes and copies on the Internet makes it the ideal forum to spread such ideas” – Pomerantsev och Weiss 2014:17

Analysen av medieinnehållet och analysen av falska och förvrängda nyheter på *Stopfake* leder fram till en preliminär bild av de ryska strategierna i informationskriget. Dessa strategier gäller i första hand i relation till de rysskspråkiga publikerna i Ryssland och Ukraina, men delvis också den globala kanalen *Russia Today*.

- Att med *förvrängda och falska nyheter* skapa bilden av en fascistisk junta som tagit makten i Kiev och som hotar den ”ryska världen”. Detta syns tydligt i de avslöjade nyheterna på *Stopfake*.
- Att *sprida osäkerhet* och känslan av att vi egentligen inte vet vad som pågår under ytan, att även om det verkar konstigt kanske det ligger något i det som sägs. Denna taktik användes tydligt i bevakningen av MH17 där oklarheten betonas i den internationella kanalen *Russia Today*, men också får stor plats i nationella ryska kanaler. Ukrainska myndigheter anklagas för desinformation för att lägga skulden på Ryssland.
- *Tystnad och förnekande*. Denna taktik användes vid den snabba annekteringen av Krim, och efteråt var även journalister bland dem som fick statliga utmärkelser direkt av Putin för sina insatser i detta[14]. Sedan användes denna taktik när det gällde ryska trupper inne i östra Ukraina.

14. http://www.dn.se/nyheter/varlden/putin-ger-journalister-medalj-for-objektivitet/

Detta betyder inte att Ukraina saknar mediestrategier. Det betyder inte heller att NATOs eventuella psykologiska operationer skulle vara betydelselösa (fast bara detta konstaterande innebär också att den andra av dessa ryska strategier fått fäste). Den enda helt säkra slutsatsen är att desinformation och grå-svart propaganda spelar en stor roll i detta postmoderna krig. När osäkerheten om vad som faktiskt händer ökar både i de direkt inblandade länderna och i omvärlden, så förskjuts fokus från det faktiska händelseförloppet till en diskussion om vad vi egentligen vet. Under tiden ”etableras fakta” som i den snabba annekteringen av Krim.

Referenser

Franke, U. (2015) *War by non-military means. Understanding Russian information warfare.* Stockholm FOI – report nr 4065-SE.

Jowett, G. och O`Donnel, V. (2015) *Propaganda and Persuasion,* Sixth edition. Los Angeles etc: SAGE.

Nohrstedt, S.A. och Ottosen, R. (2014) *New wars, new media and new war journalism.* Göteborg: Nordicom.

Persson, G. och Vendil-Palm, C. (2014) The view from Russia. *I A Rude Awakening. Ramifications of Russian Aggression Towards Ukraine.* Stockholm: FOI Report 3892-SE.

Pomerantsev, P. och Weiss, M. (2014) *The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information Culture and Money*. New York: Institute of Modern Russia.

Sjöstedt, G. (1988) *Desinformation, vilseledning och nationell säkerhet.* Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.

Soldemo, J. och Ståhl, O. (2015) *Kontroll over tanken genom medierna – En kartläggning av Stopfake.org och den avslöjade falska informationen under Ukrainakonflikten*. Södertörns högskola: Kandidatuppsats i journalistik vt. 15.

Kapitel 9

Vänner och fiender i mediebilder av Ukrainakriget

GUNNAR NYGREN OCH JÖRAN HÖK

Mediebevakningen av kriget i Ukraina 2014 var svår. Flera av de svenska reportrar som intervjuas berättar hur känsligt ämnet var, hur de möttes av ilskna epost och telefonsamtal om att de gick den ena eller andra sidans ärenden. Även direkta hot förekom, och *Svenska Dagbladets* korrespondent Anna-Lena Lauren skriver att bevakningen väcker känslor på ett sätt hon inte upplevt tidigare (Laurén 2015).

I Ryssland och Ukraina var det ännu mer tillspetsat. På redaktionerna i Moskva var följsamheten stor, och när känsliga uppgifter om ryska trupper i Ukraina publicerades plockades artikeln bort från tidningens webbplats, berättar en reporter. I Ukraina kunde det också gälla livet – sex journalister dödades under 2014 i bevakningen av konflikten[1]. I intervjuer berättar ukrainska reportrar hur de fortsatte att arbeta ”under cover” när rebellerna tog över i Donetsk med ett ständigt hot av att bli gripna och misshandlade.

Det är två världsbilder som bryts mot varandra i mediernas beskrivning av konflikten i Ukraina. På den ena sidan finns den mediebild som företräds av ryska medier. Denna beskriver en Natostyrd bestraffningsexpedition mot självförsvarsstyrkor i östra Ukraina och en rysk räddningsaktion för halvön Krim. På den andra sidan finns den västliga mediebilden – ett ryskt överfall på ett självständigt grannland och en militär ockupation av Krim.

Den här rapporten undersöker hur dessa världsbilder byggs upp i bevakningen av kriget i östra Ukraina i juli–september 2014. Den analyserar de ledande mediernas nyhetsbevakning i fyra länder – Ukraina, Ryssland, Polen och Sverige. Tre medier i varje land ingår i analysen: de största tv-nyheterna samt de största tidningarna (både kvalitetstidningar och tabloider). Även bevakningen i den internationella tv-kanalen *Russia Today* har studerats. Metoden är kvantitativ innehållsanalys som gör det möjligt att frilägga generella mönster i medieinnehållet, hur ofta och hur mycket olika typer av nyheter och gestaltningar förekommer i medieutbudet (Esaiasson m fl 2012). Med ett gemensamt kodschema har forskare i de fyra länderna analyserat 1 875 nyhetsartiklar och inslag i tv-nyheter under två månader sommaren 2014.

1. http://en.rsf.org/ukraine.html

Dessutom har journalister på de studerade medierna intervjuats om sina erfarenheter och synen på bevakningen av konflikten.

För det första har vi undersökt *innehållet* i ledande massmedier i Polen, Sverige, Ryssland och Ukraina och dessutom specialstuderat den ryska kanalen *RT*. Vi har granskat hur konflikten gestaltats, hur fiendesidan framställts och vilka ord och begrepp som använts i beskrivningen av händelseförloppet.

För det andra har vi undersökt journalistikens *faktabasering*. Vi har letat efter mönster källanvändningen i de olika länderna, granskat vilka får komma till tals i tv-program och tidningsartiklar och hur man har hanterat olika typer av källor. Vi har även sökt svar på frågor som rör desinformation och källkritik i journalisternas dagliga arbete.

För det tredje har vi undersökt vilka perspektiv som återfinns i rapporteringen och i anslutning till detta intervjuat journalister och redaktörer i alla fyra länderna om vilka uppfattningar de har om de möjligheter och begränsningar som fanns för det dagliga arbetet under konflikten, med andra ord om den faktiska *yrkesrollen*. Vi har frågat om reportrarna tagit ställning i sin nyhetsrapportering eller om de har strävat efter att vara neutrala observatörer. Slutligen har vi sökt svar på frågor som rör hot mot journalisters personliga säkerhet och begränsningar i de villkor som rör det dagliga arbetet.

I detta avslutande kapitel jämförs resultaten i de olika länderna, och några slutsatser runt mediernas roll i konflikten diskuteras. För den som följt mediernas roll i krig och konflikter är våra slutsatser inte någon överraskning, de faller väl inom de mönster som syns i tidigare forskning om mediernas roller i krig och konflikt (se kapitel 1 och 2). Kanske är det just detta som är den viktigaste slutsatsen: trots att internets globala offentlighet ger tillgång till en mängd informationskällor, så är medierna lojala med den egna stats- och militärledningen och med den egna nationen. De breda medier som undersöks i denna rapport är en del av ”informationskriget” runt Ukraina, kampen om människors tänkande och föreställningar om vem som är vän och fiende.

Slutsatserna i detta avslutande kapitel är författarnas, och för en närmare analys av mediernas bevakning i respektive land samt intervjuerna med journalister hänvisas till tidigare kapitel i boken.

Gestaltning (1) – vad bevakas i konflikten?

När vi granskar hur konflikten gestaltats i de olika staterna kan vi skilja på *vad* som bevakas och *hur* det görs. Svaret på frågan ”vad” anger fokus för arbetet, medan ”hur” visar det faktiska slutresultatet av rapporteringen.

Analysen av de *teman* som dominerar i bevakningen av konflikten i Ukraina visar tydliga skillnader (tabell 1). Eftersom massmedierna i de olika länderna har olika utgångspunkter skiljer sig även graden av *närhet* och *avstånd* till striderna:

I **ukrainska medier** domineras bevakningen av själva konflikten. Väpnade strider, konsekvenser för de civila samt historier om ukrainsk militär är de viktigaste områdena i bevakningen. I till exempel tabloidtidningen *Segodnya* drivs en kampanj för stöd åt flyktingar från östra Ukraina och krigets konsekvenser skildras utförligt. Den ukrainska militären får betydligt mer uppmärksamhet än det internationella politiska spelet och nedskjutningen av MH17. Däremot är fiendesidan nästan osynlig, bara ett fåtal artiklar har de proryska rebellerna som huvudtema. Men den ryska inblandningen på olika sätt (vapen, hjälpkonvojer och reguljära trupper) får betydligt mer uppmärksamhet.

Även i **ryska medier** är närheten till konflikten tydlig. Strider och konsekvenser för de civila står för nästan en fjärdedel av bevakningen. Men också den internationella politiska diskussionen är viktig och rapporteringen om MH17 tar stor plats. Även det ryska stödet behandlas, fast då nästan enbart som ett humanitärt stöd för de civila som drabbas.

I de **polska medierna** är bilden en annan. Där är det internationell politik och den ryska inblandningen som får den största uppmärksamheten. Plus konsekvenserna av sanktionerna mot Ryssland och de mot-sanktioner som också drabbar polska varor. Nedskjutningen av MH17 får stor uppmärksamhet, och vissa medier drar paralleller till flygkatastrofen i Smolensk 2010 där den polska presidenten och delar av regeringen omkom. Även de proryska rebellerna bevakas, medan konsekvenser för de civila syns inte så mycket. Fokus i bevakningen är på rysk aggression och hur världen kan möta denna.

I de **svenska medierna** är nedskjutningen av MH17 det enskilt största ämnet, särskilt i *Aftonbladet* där denna nyhet tar två tredjedelar av bevakningen. Även internationell politik och sanktioner får mycket plats, medan själva konflikten i Ukraina får mindre uppmärksamhet.

Men när strider och konsekvenser för civila beskrivs, så ges det ofta stort utrymme med egna reportrar på plats. Den ryska inblandningen beskrivs tydligt med fokus på militärt stöd.

	SVERIGE	RYSSLAND	UKRAINA	POLEN	TOTALT
Internationella politiska diskussioner om sanktioner, förhandlingar m.m.	19	16	10	20	15
Väpnade strider	11	13	17	7	13
Konsekvenser för de civila	5	10	19	2	11
Proryska rebeller	5	1	1	7	3
Rysk inblandning (vapen, humanitär hjälp, trupper)	10	11	10	18	12
Militärt stöd till Ukraina	0	1	3	3	2
Folkligt stöd för någon av parterna	1	1	4	4	3
Konsekvenser för ekonomin av t.ex. sanktioner	14	7	9	16	10
Förhandlingar (t.ex. Minsk)	2	5	1	2	3
Berättelser om ukrainsk militär	0	7	16	1	8
Nedskjutningen av MH17	30	13	6	17	14
Övrigt	2	13	4	3	7
Summa	100	100	100	100	100
Antal artiklar (N=)	249	623	651	352	1875

Tabell 1. Huvudtema i bevakningen av konflikten (% av antal artiklar).

Aktörer och perspektiv i bevakningen

Samma mönster syns bland aktörerna. En analys av dominerande aktörer och sekundära aktörer visar vilka som får framträda och lite om deras roller. I **Ukraina** är det de ukrainska militärerna, civila och det civila samhället som dominerar helt bland aktörerna. Politiker och myndigheter i Ukraina spelar en betydligt mindre roll, även om de får

synas lite oftare som andrahandsaktör. Också de ryska politikerna får vara med mest som andra-aktör, liksom de pro-ryska rebellerna som nästan aldrig får vara huvudaktör. Detta tyder på en intensiv bevakning av händelser i den konkreta konflikten, av vad som händer i östra Ukraina – men där fiendesidan sällan får vara synlig aktör.

I **Ryssland** finns aktörerna mer på den politiska nivån, såväl bland ryska, ukrainska som internationella politiker. Men även ukrainsk militär och civila finns med i beskrivningen av konflikten. De pro-ryska rebellerna har en nedtonad roll, de syns mest som andrahandsaktörer.

I **Polen** är bilden den motsatta – där är det de ryska politikerna och de proryska rebellerna som är huvudaktörer i över hälften av artiklarna och inslagen om konflikten. Det ryska hotet dominerar bevakningen helt, och varken ukrainska militärer eller civila syns som aktörer. De ukrainska politikerna syns delvis, men mest som andrahandsaktörer som reagerar på det ryska hotet. Däremot har internationella politiker en viktig roll i den polska bevakningen i samband med sanktioner och motåtgärder mot den ryska aggressionen.

I **Sverige** är det internationella politiker, inklusive ryska och ukrainska politiker som är de viktigaste aktörerna. Den regelbundna bevakningen ligger mycket på detta politiska plan, och de pro-ryska rebellerna förekommer mest som andrahandsaktörer. Men även civila har en viktig roll i reportage om krigets konsekvenser.

Teman och aktörer ger vissa ledtrådar till bevakningen. Men det säger inte så mycket om värderingar som präglar bevakningen. En annan fråga i innehållsanalysen undersöker vilket perspektiv som uttrycks tydligast i artikeln/inslaget, om den uttrycker ett stöd för någon sida eller om den är mer neutral i beskrivningen.

Perspektivet visar stora skillnader. I **Ukraina** är stödet för nationen, för militären och regeringen kompakt i mediebevakningen, nästan tre av fyra artiklar uttrycker detta tydligt. Mindre än var femte artikel är mer neutral i sitt perspektiv. I **Ryssland** är bilden den motsatta, om än inte lika tydlig. Hälften av artiklarna och inslagen uttrycker ett tydligt stöd för den ryska regeringens politik, medan 14 % mer visar ett stöd åt de civila i området. Var femte artikel är neutral. Var tionde artikel uttrycker stöd åt separatisterna.

I **Polen** och **Sverige** är perspektivet tydligt till stöd för Ukraina, men många artiklar är också ganska neutrala. Det ryska perspektivet är knappast synligt i Polen och Sverige.

	SVERIGE	RYSSLAND	UKRAINA	POLEN	TOTALT
Stöd för Ukraina, för dess regering eller militär	50	4	73	56	44
Stöd för de civila	6	14	8	0	8
Stöd för den ryska regeringen	4	50	0	0	17
Stöd för proryska separatister	2	11	0	0	4
Neutralt	37	21	18	44	27
Summa	100	100	100	100	100
Antal artiklar	249	624	649	352	1874

Tabell 2. Vilket perspektiv uttrycks i artikeln/inslaget? (%)

Gestaltning(2) – hur ser bevakningen ut?

Det är inte bara *vad* som bevakas som uttrycker ett perspektiv, utan också *hur* detta bevakas. Det handlar om ordval och om hur konflikten i Ukraina definieras. Gestaltningen uttrycker värderingar och visar publiken hur den ska tolka nyheterna Genom att anknyta till tidigare referensramar, till nationella och historiska sammanhang sätts konflikten in i en kontext som också medvetet eller omedvetet påverkar publiken i dess tolkning av nyheterna. I forskning kallas dessa mekanismer ”framing” – när ord och symboler används upprepade gånger för att gynna en viss tolkning av en händelse, ofta även med en viss moralisk och känslomässig riktning (Entman m fl 2009).

I gestaltningen är ordvalen viktiga. I analysen av bevakningen skiljer sig ordvalen i beskrivningen av konflikten tydligt (fullständiga siffror på ordval finns i respektive kapitel). Gestaltningen syns också i den sammanvägda bedömningen av hur konflikten beskrivs – som en konflikt mellan stater, mellan staten och aktörer inom landet eller som ett inbördeskrig (tabell 3).

I **ukrainska medier** handlar det mest om en ”antiterroristoperation” (ATO), den officiella term som regering och militärer använder (i 66 % av de fall då konflikten namnges). Men det är också frågan om ett krig (37 %) och en konflikt (36 %). Eller också är det bara en ”situation”. En tydligt skillnad kommer i slutet på augusti då president Porosjenko börja beskriva konflikten som en rysk invasion, och det slår även igenom i medierna. Sammantaget beskriver ukrainska

medier konflikten som både en inomstatlig konflikt och en konflikt mellan stater (främst i slutet av perioden). Men nästan aldrig ett inbördeskrig.

I **ryska medier** benämns konflikten som ett ”krig”, (43 %) eller som en konflikt eller bara som en ”situation” (22–24 %). Även begreppet ”ATO” förekommer, troligen i samband med att ukrainska företrädare citeras. Sammantaget beskrivs konflikten tydligt som ett inbördeskrig, och absolut inte en konflikt där två stater (dvs även Ryssland) är inblandade.

Även i **polska medier** är det tydligt att händelserna är ett ”krig”, i 55 % av alla tillfällen då konflikten benämns. Andra vanliga benämningar är ”konflikt” (31 %) och ”rysk invasion” (21 %). Språkbruket är mer militärt, och det ligger i linje med befolkningen av rysk aggression i polska medier. Sammantaget är de polska medierna entydiga – det är en konflikt där rebellerna är understödda av en annan stat (Ryssland) eller en konflikt mellan stater.

I **svenska medier** benämns det som händer i Ukraina som en ”konflikt”, ”krig” eller ”kris” (varje benämning används i 34–38 % av de artiklar där konflikten etiketteras). ”Rysk invasion” är betydligt mer ovanlig, och än mer sällan talas det om konflikten som ett ”inbördeskrig”. Sammantaget är bilden i Sverige ganska splittrad, men vanligast är beskrivningen av konflikten som mellan staten och rebeller med stöd av Ryssland.

	SVERIGE	RYSSLAND	UKRAINA	POLEN	TOTALT
En konflikt mellan stater	4	1	32	13	15
En konflikt mellan staten och ickestatliga aktörer	18	20	37	8	22
En konflikt mellan staten och ickestatliga aktörer med stöd av en annan stat	36	7	30	78	38
Som ett inbördeskrig	2	70	0	0	17
Som något annat	40	2	2	0	8
Summa	100	100	100	100	100
Antal artiklar	249	324	464	352	1389

Tabell 3. Hur beskrivs konflikten? (% av alla artiklar/inslag).

Ännu tydligare blir skillnaderna i beskrivningen av konflikten i ordvalen när de ryska separatisterna i östra Ukraina ska beskrivas. I Sverige och Polen dominerar neutrala beteckningar som ”proryska rebeller” och ”separatister”. Tre ganska neutrala ord som också inrymmer en beskrivning av deras mål för kampen. I några fall kallas de också terrorister, troligen när ukrainska företrädare citeras.

I de ukrainska medierna benämns rebellerna nästan alltid som ”terrorister”, men även uttrycket ”militanta grupper” är vanligt (53 %). Detta ligger helt i linje med beskrivningen av konflikten som en ”antiterroristoperation”, den beteckning som den politiska ledningen och militären använder för striderna i östra Ukraina. Ett mer neutralt uttryck som ”separatister” används i 27 % av artiklarna och inslagen, medan mer nedsättande uttryck som ”legosoldater” finns i 10 % av artiklarna.

I Ryssland är det ett annat och mer positivt uttryck som dominerar helt – ”folkmilis”. Detta ord förekommer knappt i de andra länderna, men i Ryssland används det i åtta av tio fall när de ryska rebellerna beskrivs. Även benämningen ”terrorist” finns med, troligen när ukrainska källor citeras. Men i övrigt beskrivs de som ett slags ”hemvärn” som försvarar människor i östra Ukraina mot ”bestraffarna” från Kiev. Detta ligger också i linje med beskrivningen av konflikten som ett inbördeskrig.

Gestaltning (3) – i vilket större sammanhang sätter man in händelserna?

Ordval säger något om vilken kontext som medierna sätter in konflikten i. Den historiska och kulturella kontexten nämns sällan direkt, men den finns ofta underförstått och tas för given i bevakningen. Det gäller särskilt i Ukraina där kontexten är självklar, och när den blir tydlig är det den historiska kampen för nationellt oberoende det handlar om. I de ukrainska medierna är det den konkreta rapporteringen från kriget som står i centrum, strider och civila som drabbas. I perspektiv och ordval ligger rapporteringen nära politiker och militär, medierna tar över deras ordval och verklighetsbeskrivningar. Motsidan – de pro-ryska rebellerna syns knappt och benämns ”terrorister”. Konflikten handlar om att försvara nationen, och detta syns också i annan forskning om nationella symboler som lyfts fram de senaste åren, till exempel ledarna för den nationella rörelsen på 1930- och 40-talen (Yurchuk 2015).

I Ryssland är kontexten mer komplicerad, i medierna är Ryssland både en del av konflikten och inte. Den beskrivs uteslutande som

ett inbördeskrig, men samtidigt finns det en stark demonisering av väst i den ryska bevakningen. Konflikten beskrivs som en strid mellan de ryska värdena och väst – inom Ukrainas gränser. ”Folkmilisen” försvarar etniska ryssar mot angreppen från nationalisterna och fascisterna i Kiev. Ofta handlar den om ukrainsk nationalism, och hur Västeuropa understödjer den. En annan viktig kontext är kampen mot fascismen under ”det stora fosterländska kriget” som andra världskriget kallas. Denna koppling är direkt synlig i ett 20-tal artiklar och inslag, och visar att en viktig del av den ryska kontexten är försvaret av den ”ryska världen”.

Även i Polen är det historien som återkommer, fast i en annan tappning. Rädslan för Ryssland och rysk expansion präglar bevakningen, och indirekt handlar mycket av bevakningen också om Polen och den polska historien. I vissa fall kopplas händelser direkt till polska erfarenheter, som jämförelsen mellan flygkatastrofen i Smolensk och nedskjutningen av MH17. I intervjuerna betonar en av journalisterna Polens historiska stöd till Ukraina som en del av Polens nationella kamp.

Sverige då? I den svenska bevakningen syns ett tydligt avstånd till Ukraina, såväl geografiskt som kulturellt. Fokus ligger mycket på internationell politik och sanktioner, ämnesområden där det finns korrespondenter utplacerade och nyhetsbyråer som levererar material oavbrutet. Samtidigt skickar redaktionerna ner egna reportrar till konfliktområdet som ger publiken konkreta berättelser om kriget och dess konsekvenser för civilbefolkningen. De svenska medierna skildrar det större internationella sammanhanget och krigets konkreta verklighet. Däremot har de svårare att ge en bild av de ryska perspektiven, dessa finns varken hos nyhetsbyråerna eller i östra Ukraina.

Av de tre undersökta medierna var det bara *SVT* som hade en fast korrespondent i Moskva sommaren 2014, och reportrar säger i intervjuer att rapporteringen på många sätt är inbäddad i det västliga nyhetssystemet. Det blir svårt för den svenska publiken att förstå de ryska perspektiven, och samtidigt finns det tydliga mönster från det ”kalla kriget” som återuppväcks i den svenska bevakningen.

Vilka fakta används för att underbygga rapporteringen?

Journalistiken bygger på ett ständigt samspel med olika typer av källor. Men de flesta källor syns inte i det som publiceras, de synliga källorna är bara som den synliga delen av ett isberg – det mesta finns under ytan i en ständig relation mellan journalister och alla de som delar med sig av information på ett eller annat sätt (Berkowitz 2009).

De källor som lyfts fram i ljuset är oftast aktörerna, de som skapar nyheter med sina handlingar eller när journalisten behöver styrka sin trovärdighet genom att hänvisa till källan. Särskilt i starka konflikter är trovärdiga källor viktiga i nyhetsbevakningen – trovärdighet är ett tungt vapen i informationskriget.

De synliga mönstren i källanvändningen i undersökningen följer samma skiljelinjer som bevakningen i stort. De flesta artiklar och inslag är resultatet av *desk-reporting*, att journalisten sitter inne på redaktionen och använder olika typer av andrahandskällor: nyhetsbyråer, andra medier och sociala medier. Detta beroende förstärks i en tid av ständig uppdatering på nyhetssajterna, ett beroende av ständigt tillgängliga källor dygnet runt. Bara en mindre del av rapporteringen görs av reportrar ute på fältet – störst är denna andel i de ukrainska medierna med sin direkta tillgång till händelserna. Minst är denna andel i satellitkanalen *Russia Today* som till över 90 % bygger på desk-reporting.

I denna löpande rapportering syns tydligt hur medierna är kopplade till olika sfärer av källor – de svenska och polska medierna är en del av det internationella västliga nyhetssystemet, medan de ryska medierna och *Russia Today* till större delen bygger på ryska nyhetsbyråer och ryska medier. De ukrainska medierna är mindre beroende av dessa andrahandskällor. Där är militären, regeringen och källor i konfliktens centrum som civila och flyktingar viktigast.

De synliga källorna mer i detalj

I *Sverige* handlar en stor del av bevakningen om den internationella politiska nivån, och de viktigaste källorna är internationella experter, EU- och Natoföreträdare samt ryska och ukrainska politiker. De västliga nyhetsbyråerna och medierna dominerar som källor, och mest av denna desk-reporting finns i *Aftonbladet* och till stor del också i *Dagens Nyheter.* Civila i konfliktområdet och pro-ryska rebeller får också komma till tals när redaktionerna skickar ner reportrar till östra Ukraina, störst plats får de i *SVT* som också har störst andel reportage på plats.

I *Polen* följer bevakningen samma mönster som i Sverige, förutom att den ukrainska militären har en större roll som ett resultat av att bevakningen handlar mer om strider och rysk inblandning. Även det ukrainska civila samhället och andra aktörer i Ukraina syns mer i den polska bevakningen, och de ukrainska källorna får den mest framträdande rollen.

I *Ukraina* är det inhemska källor som dominerar helt och hållet, medan internationella politiker har en undanskymd roll. Bevakningen har en starkt patriotisk inramning med militären och regeringen som de enskilt viktigaste källorna. Men även civila i konfliktområdet och det civila samhället i stort har viktiga roller, särskilt i kvällstidningen *Segodnya* som engagerar sig i kampanjer för stöd till civila och flyktingar. Däremot syns de proryska rebellerna knappt alls som källor, ukrainska journalister tar över det militära perspektivet och ser inte dessa ”terrorister” som legitima källor. Ryska politiker får mycket mindre utrymme än i omvärlden, kanske ett resultat av att rysskspråkiga medier i Ukraina länge gav den ryska versionen av konflikten.

I *Ryssland* finns det en bredd när det gäller källor, särskilt stor är kategorin ”ukrainska experter” som väljs ut för att ge fakta och sedan kommer proryska källor som ger sina värderingar. Ryska politiker och experter är mycket synliga, men allra mest syns internationella experter som används för att ifrågasätta de ukrainska versionerna av vad som händer. Bland nyhetsbyråerna är det bara de ryska som syns i rapporteringen, och helt okända nyhetsbyråer som den abschasiska *ANNA* används för särskilt tvivelaktiga nyheter. Samma upplägg, men ännu tydligare finns i *Russia Today* (*RT*). De ryska källorna är viktigast, som nyhetsbyrån *RIA Novosti* och andra ryska medier. Men även västliga nyhetskällor och bildkällor är vanliga för att skapa trovärdighet i nyheterna (publiken för *RT* finns ju utanför Ryssland). Även sociala medier är viktiga som källa i *Russia Today*, kanske som ett sätt att skapa närhet i brist på reportrar ute på fältet.

Desinformation eller bara olika tolkningar?

Flödet av information och påståenden från olika typer av källor och genom mediernas olika kanaler och plattformar är en del av det som kan kallas ”informationskriget”. Medierna konstruerar olika verklighetsbeskrivningar, men byggstenarna kommer från källorna och filtreras genom både kulturella referensramar och de system av politisk och ekonomisk makt där medierna är inbäddade. Som satellitkanalen *Russia Today* som skapades som ett alternativ till det västliga nyhetssystemet. Med devisen ”Question more” ska publiken ifrågasätta det man får veta genom sina vanliga medier. I *Russia Today* beskyller de ryska källorna väst för desinformation, främst i samband med katastrofen med det malaysiska passagerarplanet MH17. I Ukraina och Polen är perspektivet det motsatta – det är Ryssland och *Russia Today* som anklagas för desinformation.

Vad är då skillnaden mellan desinformation och olika sätt att tolka verkligheten? Skilda tolkningar syns tydligt i till exempel ordvalen – ett tydligt exempel är om de proryska rebellerna kallas för ”terrorister” eller ”folkmilis”. Eller om de styrande i Kiev kallas för ”regering” eller ”junta”. Orden beskriver samma sak, men uttrycker olika värderingar. Ett annat exempel är den ryska konvoj av långtradare som skulle undsätta belägrade städer i östra Ukraina – den beskrevs som både en del av en rysk invasion och som en ”humanitär hjälp” till utsatta civila.

I bevakningen av konflikten i Ukraina handlar det dock inte bara om olika tolkningar. Journalister i både Polen och Sverige talar om problemen att bedöma fakta, om att båda sidor överdriver och förvanskar vad som händer, att man döljer vissa saker medan annat lyfts fram. De mest känsliga frågorna handlar om formerna för den ryska inblandningen, om det är en invasion av reguljära ryska förband eller bara frivilliga som stöder de ryska bröderna i Ukraina. Samt naturligtvis nedskjutningen av MH17 där anklagelser om förfalskade bilder och påhittade vittnen kom från båda sidor.

Olika former av desinformation har kartlagts av websajten *StopFake* knuten till en journalistutbildning i Kiev. En analys av 379 tvivelaktiga nyheter visar en systematisk produktion av falska nyheter från rysk sida. Många av dessa nyheter sändes på stora ryska tv-kanaler, och syftade till att få konflikten att framstå som en fortsättning av den antifascistiska kampen under andra världskriget. Rena förfalskningar med ”vittnen” som framträdde och berättade om ukrainska övergrepp blandades om vilseledning där nyheter framställdes som något annat än vad det var. Som ett inslag i *Russia Today* som sades visa antisemitism och judar på flykt från Kiev, men som i själva verket handlade om situationen på Krim efter den ryska annekteringen.

En annan viktig plattform för falska nyheter från den ryska sidan är sociala medienätverk där enkelt manipulerade bilder sprids som bevis på att fascister tagit makten i Kiev när Janukovytj flydde i februari 2014. Stridsvagnar som förses med hakkors och bilder på Hitler som läggs in på banderoller i demonstrationer. Grova förfalskningar som kanske genomskådas av en del, men som tillsammans med propagandan i de stora medierna framstår som möjligtvis sanna. Även ett antal falska nyheter som gynnar Ukraina analyseras på *StopFake*. Men de är bra en bråkdel av de ryska, och det syns ingen systematik i dessa.

Flera svenska journalister berättar i intervjuerna om desinformation och om problemen att bedöma vad som är sant och inte. Att vara på plats så mycket som möjligt var det bästa sättet att själv kunna bedöma vad som stämde och inte, berättar en reporter på *Dagens*

Nyheter som också följde upp påståenden om massmord på etniska ryssar utan att kunna hitta annat än enstaka övergrepp. Men de svenska medierna berättar sällan om desinformation i sina artiklar och inslag. En orsak kan vara att de är ovana att hantera källor som inte drar sig för att vilseleda och sprida rena förfalskningar. En annan orsak kan vara att systematisk desinformation också utmanar den journalistiska auktoriteten. Journalistiken bygger på ett sanningsanspråk, ”the essence of journalism is a discipline of verification”, skriver de amerikanska forskarna Kovach och Rosenstiel i Elements of Journalism (2001). Om journalisten betonar osäkerheten i det han/hon berättar, risken för desinformation och problemen i bedömningarna så underminerar det också journalistens egen trovärdighet. Bättre då att göra bedömningen så långt man kan, och sedan publicera utan någon större transparens när det gäller källkritiken och hur bedömningen har gjorts.

Att skapa en osäkerhet om vad man egentligen kan veta om vad som händer är också en central strategi i det ryska informationskriget (Pomerantsev och Weiss 2014). Målet med kanaler som *Russia Today* och andra mediesatsningar är inte så mycket att övertyga om att Ryssland har rätt, men mer att utså tvivel på vad man egentligen kan veta om vad som händer. Analysen av bevakningen av MH17 i *Russia Today* visar att den dominerande hållningen var att det inte går att säga vem som orsakade katastrofen, men att det finns en del som pekar på ett mystiskt ukrainskt flygplan. *Russia Today* ger det ryska perspektivet, och det presenteras som ett alternativ till det västliga. De olika perspektiven kan vara lika bra, och någon direkt sanning finns egentligen inte i denna kunskapsrelativism.

Spänningsfältet mellan opartiskhet och patriotism

Historien om journalistik i krig handlar mycket om graden av *politisk/militär styrning* av medieinnehållet (se kapitel 2). Det handlar om direkt censur och kontroll av informationsflödet, om att knyta medier till de militära operationerna med inbäddning av journalister och ”informationscenter”, att styra publicitet med hjälp av PR-firmor och även påverkan i dolda former med olika typer av desinformation. Men det handlar också om den *journalistiska kulturen*, om professionens och mediernas vilja och förmåga till självständighet i relation till politik och militär. Det handlar om professionella ideal – om de anglosaxiska idealen av objektivitet, neutralitet och av att stå vid sidan av är de dominerande eller om idealen i journalistiken är mer ställningstagande. En journalistik som tydligt tar ställning är ofta också nära kopplad till politiska intressen, och blir därmed också en del i det

politiska spelet, oavsett om det finns en pluralism i form av olika partier eller om det är ett auktoritärt styre som domineras av en politisk riktning och en politisk makt (Hallin och Mancini 2004).

Dessa båda dimensioner kan beskrivas i en figur med två axlar – en lodrät axel för graden av politisk/militär styrning och en vågrät axel för den journalistiska kulturen (se kapitel 1). Utifrån resultaten av innehållsanalyser och intervjuer med journalister i de fyra länderna kan man diskutera hur bevakningen av Ukrainakriget 2014 kan placeras i dessa fyra olika fält. Men det är också viktigt att komma ihåg att hur journalistiken förhåller sig till dessa två dimensioner är situationsberoende – i ett *annat* krig som berör *andra* länder och i *andra* maktförhållanden kan resultaten bli annorlunda. Genomgången av krigsjournalistikens historia i kapitel två visar just detta; att journalistikens ställning och funktion skiljer sig mellan olika krig och konflikter.

En grundläggande skillnad mellan de fyra länderna är mellan de direkt inblandade (Ukraina och Ryssland) och de som är åskådare på ett visst avstånd (Polen och Sverige). Det är tydligt att graden av politisk och militär styrning av medieinnehållet minskar med avståndet till konflikten och är allra minst i Sverige. Men det finns också skillnader mellan journalistiska kulturer som präglats av stark åsiktjournalistik och täta relationer till det politiska systemet och journalistiska kulturer som bygger på begrepp som objektivitet och journalistisk autonomi. Ryssland, Ukraina och Polen tillhör den typ av mediesystem där journalistiken länge stått för starka åsikter och en aktivism för att påverka politik och samhälle, även om liberala ideal av neutralitet och allsidighet också fått fäste efter kommunismens fall. På den andra delen av skalan finns Sverige där journalistiken präglas av med opartiska ”public service”-ideal, en liberal syn på journalisterna som neutrala observatörer (Nygren och Dobek-Ostrowska 2015). Detta innebär inte att journalistiken i länder med dessa ”liberala” ideal alltid är neutrala och opartiska. Som innehållsanalysen visar dominerar det västliga perspektivet med Ryssland som den store fienden starkt i svenska medier. Analysmodellen ställer den journalistiska bevakningen och de journalistiska idealen (som de uttrycks i intervjuerna med journalister) i de fyra länderna mot graden av militär och politisk styrning av bevakningen mot varandra.

I **Ukraina** präglas bevakningen av en patriotisk gestaltning. Rubriker som ”Dags att segra” och ”Vår armé fortsätter offensiven” visar ett tydligt ställningstagande. När de pro-ryska rebellerna beskrivs får de inte vara med, de benämns terrorister och anses inte vara legitima källor som kan yttra sig. Men det finns också skillnader mellan de

tre medierna som kan hänföras till ägarskap – tidningen *Segodnya* ägs av oligarken Rinat Ahkmetov med förankring i Donetsk, och ger en mer försiktig bevakning fokuserad på konsekvenser för de civila, medan tv-kanalen *1+1* med oligarken Ihor Kolomoisky som ägare står för en tydligare patriotism i gestaltningen.

Flera av de ukrainska journalisterna säger att i teorin ska journalisterna vara opartiska, men att det var omöjligt i bevakningen av kriget i östra Ukraina – ”jag är en ukrainsk journalist och jag håller fats vid Ukrainas intressen och skulle aldrig i världen ge utrymme för några terrorister”, säger en reporter på tv-kanalen *1+1*. En annan journalist konstaterar att man kan kalla journalistiken patriotisk och att det då knappast kan kallas journalistik. Men reportern försöker ändå undvika ”hatiskt tilltal” även om beväpnade människor begår terrorhandlingar. En annan frågar sig – ”om din mor blir antastad, ska du då vara tolerant mot den som angriper henne?”

Flera av de ukrainska journalisterna berättar om hot och misshandel från rebellerna i östra Ukraina, men ingen nämner påtryckningar från redaktionsledningar eller politiker och militär. Däremot talar några av journalisterna om olika grader av självcensur och rädsla för att skada Ukrainas egna intressen med sin rapportering. Till exempel var det en reporter som undvek att rapportera om plundring som utförts av ukrainska frivilliga för att inte skada frivilligstyrkornas rykte.

Sammantaget står de ukrainska journalisterna för ett tydligt ställningstagande i bevakningen, för Ukraina som nation och mot ryska angrepp. Journalistiken var allt annat än neutral – den var tydligt patriotisk. Däremot finns det inget i intervjuerna som tyder på någon direkt politisk/militär styrning av medieinnehållet. Inte mer än att ägarförhållandena ger vissa nyansskillnader i bevakningen. Detta återspeglar den ukrainska mediehistorien med starka ägare som använder medier i sina egna intressen (se kapitel 2).

Men det finns också en annan sida av mediestyrningen som inte berör de medier som undersökts. En viktig del av protesterna på Maidan var kraven på mediefrihet, och flera av de ledande aktivisterna var journalister. Men samtidigt finns de gamla handlingsmönstren kvar också efter maktskiftet i februari 2014, och medier som anses gå mot Ukrainas intressen har stoppats. Efter annekteringen av Krim i mars 2014 förbjöds ryska tv-kanaler i kabelnäten och ett stort antal ryska tv-kanaler stängdes av myndigheterna i samband med kriget på sommaren samtidigt som kommunistpartiet förbjöds för sitt stöd åt separatisterna (Sakwa 2015). I september 2014 förbjöds ett 40-tal utländska journalister att resa in och arbeta i Ukraina i ett presidentdekret.

Orsaken skulle vara att de skulle ha brutit mot bestämmelser för inresa i Ukraina. Även journalister som rapporterar för ryska medier har utvisats, samtidigt som de fortfarande finns proryska medier kvar i Kiev som till exempel gratistidningen *Vesti*. Alltså en stor grad av frihet åt de patriotiska medierna, samtidigt som medier och journalister som anses gå ryska ärenden har fått problem.

Även i **Ryssland** tog nyhetsjournalistiken klar ställning i bevakningen. Både den stora tv-kanalen *Channel 1* och tabloiden *Komsomolskaja* Pravda gav ett tydligt känslomässigt stöd åt rebeller och civila i östra Ukraina mot arméns offensiv. De beskrivs som offer, samtidigt som den ryska regeringen fick rollen som deras försvarare. Ställningstagandet underströks av att att regeringen i Ukraina kallades för Kievjuntan och fascister, samtidigt som rebellerna konsekvent kallas för ”folkmilis”.

Journalisterna berättar att det inte var helt enkelt att följa denna bild. En reporter berättar om hur hon försökte fånga den historiska kontexten och erkänner att hon aldrig sett Ukraina som ett främmande land utan mer som en lillebror till Ryssland. En annan reporter säger att det var svårt att förstå hur Ryssland och dess politik skulle framställas och vilka fakta som skulle undvikas i bevakningen. Denna reporter berättar att han använde vissa pro-ukrainska källor, men att han då använde ord som kunde få publiken att tveka om trovärdigheten i deras information. Reportrarna ger inte uttryck för någon stark patriotism, utan snarare en försiktighet i hur de skulle kunna representera det ryska perspektivet på bästa sätt i bevakningen.

Denna försiktighet kommer inte av direkta påtryckningar, enligt journalisterna. På tidningen *Kommersant* som hade den mest neutrala bevakningen berättar en journalist att policyn förändrades 2011 och att artiklar om vissa frågor inte längre kan publiceras. En artikel om ryska trupper i Ukraina i augusti 2014 blev bortplockad från webbsajten, berättar denna journalist. Men i huvudsak handlar styrningen om självcensur – ingen ringer från Kreml och säger åt oss vad vi ska göra, säger en journalist. Men det finns ändå en konsensus på redaktionen om att man ska bygga en positiv bild av regeringen – ”vi är ett statligt medium och vi ska stödja den ryska politiken. Alla känner till detta och följer det”. En annan journalist på en tv-kanal säger att cheferna inte är överens och att de undviker att ta upp Ukraina.

Under det första Tjetjenienkriget 1994 fanns det en stor grad av frihet för de ryska medierna, och fristående tv-kanaler som *NTV* kritiserade den ryska krigföringen. Detta förändrades tydligt under

det andra Tjetjenienkriget 1999, då den dåvarande premiärministern Putin tog ett tydligt grepp om mediebevakningen. Under Georgien konflikten 2008 förstärktes detta, då Ryssland även använde PR-byråer för att sprida sin version av det korta kriget (se kapitel 2). Denna starka styrning av medierna fortsatte under kriget i Ukraina 2014, och bygger på en föreställning om att landet har rätt till ”suveränitet” över det egna informationsrummet. Det är denna politik som lett till att utländskt ägande i medierna begränsats till 20 %, och uppbyggnaden av nya globala medier som *RT* som ska motverka inflytandet från det västliga mediesystemet. Det som kallas ”informationskrig” har blivit en integrerad del i det politiskt/militära tänkandet, och även olika typer av desinformation är en del av detta (se kapitel 8).

Det är alltså en stark grad av statlig styrning, samtidigt som den ryska journalistiken är starkt förankrad i en litterär och åsiktspräglad tradition. Att journalister driver sina åsikter och väljer sina arbetsplatser utifrån om de överensstämmer med deras åsikter är en normal del av rysk journalistik, som journalist förutsätts man dela värderingar och åsikter hos den ägare som kontrollerar kanalen/tidningen (Nygren och Degtereva 2011).

Den **polska** bevakningen av konflikten tog klart ställning, innehållsanalysen visar att den var ännu tydligare riktad mot Putin och den ryska politiken än medierna i Ukraina som var mer upptagna av vad som hände i östra delen av landet. De polska medierna talade om krig och rysk aggression, och betonade hur det säkerhetspolitiska läget i Europa förändrats. Det finns också en tydlig skillnad mellan olika medier, där tabloiden *Fakt* är mer antirysk än de andra medierna i såväl text som bildspråk.

Journalisterna förklarar denna tydliga antiryska inställning med historiska erfarenheter – att Polens säkerhet påverkas direkt och att ett oberoende Ukraina är det bästa försvaret för Polen, som en reporter uttrycker sig. En annan reporter kände att Ukraina nu gick igenom samma sak som Polen gjorde 1989–90, och att man nu måste stödja grannlandet. De historiska erfarenheterna är fortfarande levande bland polska journalister, och de tvekar inte att ta ställning. Det finns också en mer grundläggande tveksamhet gentemot objektivitet hos de polska journalisterna. En reporter säger att all journalistik handlar om urval, att berättelserna alltid blir manipulerade. En annan säger att i krigsjournalistik är man alltid på någons sida, att man inte kan undvika att ta ställning: ”frågan är när journalistiken slutar och när en professionell mediearbetare börjar bli en soldat i den ideologiska fronten”.

Även tidigare forskning om polska journalister visar en stark ”aktivistisk” tendens, att de ser som sin uppgift att påverka och förändra (Anikina 2015). Samtidigt finns det en tradition av nära relationer mellan politik och medier som också syns i bevakningen av kriget i Ukraina. Högerinriktade tidningar gjorde liknelser mellan nedskjutningen av MH17 och flygkraschen i Smolensk 2010 när stora delar av den polska statsledningen omkom. Trots att undersökningar visat att det var en olycka, så används liknelsen ändå för att understödja nationalistiskt inriktad politik. Den antiryska tendensen i bevakningen får därmed också en funktion i inrikespolitiken, en slags domesticering av konflikten i Ukraina. Denna effekt var tidigare synlig i den ukrainska bevakningen av kriget i Georgien 2008 då medierna användes för att stödja olika sidor i konflikten (Taradai 2013).

I de **svenska** medierna syns en tydlig distans till konflikten, jämfört med de andra länderna i studien. Bevakningen präglas av det västliga nyhetssystemet och den internationella politiken. Internationell politik är det största området i bevakningen, och såväl nyhetsbyråer som egna reportrar i Bryssel och Washington används. Ett annat stort ämne är nedskjutningen av passagerarplanet MH17 som får stor uppmärksamhet särskilt i *Aftonbladet*. Det är lätt att skapa identifikation i denna nyhet, och den berör direkt alla läsare. Men både *SVT* och *Dagens Nyheter* sänder också flera reportrar till området för att berätta om hur människor drabbas av kriget och för att ge direkt insyn i hur både pro-ryska rebeller och Ukraina agerar.

Detta västliga nyhetssystem bygger på ideal av opartiskhet och allsidighet. Men flera av de intervjuade journalisterna är självkritiska till att medierna inte på ett bättre sätt kunde ge även det ryska perspektivet. *Dagens Nyheter* hade tidigare stängt sitt kontor i Moskva, och en av tidningens reportrar ser det som en brist att tidningen inte hade någon på plats som fånga upp den ryska mentaliteten bättre. *SVT:s* reporter betonar vikten av bakgrundskunskaper för att kunna tolka skeendet, och säger också att man inte får glömma bort att vi i Sverige lever i en värld som har en viss ideologisk och strukturell kontext (till exempel beroendet av stora västliga nyhetsbyråer). *SVT* påpekar också att mediedramaturgin gärna ställer journalisten på den svagares sida gentemot de starka, men att man ändå försöker nå en balans i bevakningen och förstå hur den ryska sidan tänker.

Objektivitet är alltså inte heller något oproblematisk i den svenska rapporteringen, även om man inte känner av någon styrning från politiska och militära källor. Graden av styrning från källorna kan också vara större i mediebevakning av svensk militär i andra nyhets-

händelser, till exempel ubåtsjakt eller deltagande i FN-uppdrag utomlands. Men detta ligger utanför ramarna för denna studie.

Sammantaget placerar sig mediernas bevakning i de olika länderna på olika sätt i spänningsfältet mellan graden av politisk/militär styrning och journalistiska ideal. Är journalisterna medspelare eller motspelare till de politiska och militära sfärerna under krig och konflikt var grundfrågan i genomgången av forskningen om journalistik i krig i kapitel två. Det preliminära svaret när det gäller Ukraina 2014 är att medierna Ukraina och Ryssland i huvudsak fungerar som medspelare – även om det finns undantag. I Sverige och Polen var medierna mer av åskådare, även om de polska medierna också tog en tydlig ställning i sin rapportering.

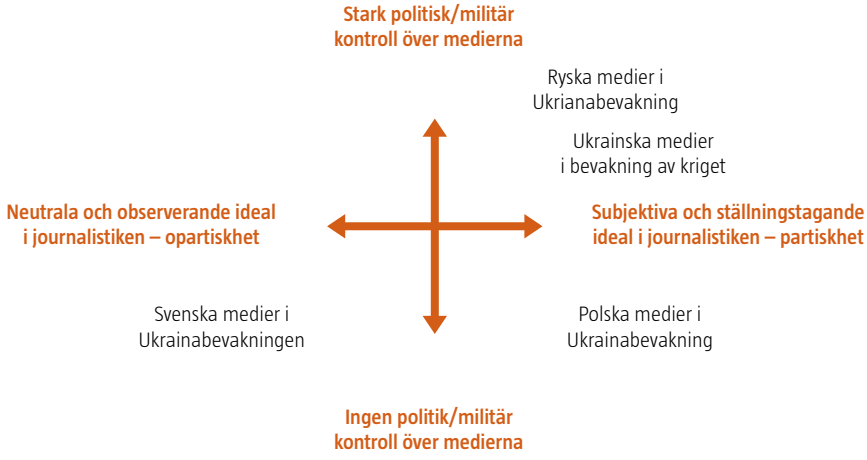

Figur 1. Spänningsfältet mellan politisk/militär styrning och journalistiska ideal präglar bevakningen krig och konflikter. Var medierna placerar sig i detta fält skiljer sig mellan olika situationer – dessa placeringar gäller bevakningen av kriget i Ukraina.

Mediernas roll i 2000-talets hybridkrig

Kriget i Ukraina har beskrivits som ett hybridkrig[2], en ny typ av konflikt som rör sig i gränslandet mellan politiska och ekonomiska påtryckningar och väpnat våld. I dessa hybridkrig är gränserna mellan vad som är yttre aggression och intern repression oklara, konflikterna är både interna och mellanstatliga. Det är ofta svårt att skilja mellan politiska motiv och ekonomiska/kriminella motiv, mellan statligt våld och ickestatligt våld. Det är lågintensiva konflikter som lockar

2. http://www.bbc.com/news/world-europe-29903395

både legosoldater och internationella NGOs, och som utvecklas när stater försvagats och inte kan upprätthålla lag och ordning. De ideologiska drivkrafterna är ofta identitetspolitik – och civilbefolkning drabbas hårt av etnisk och/eller religiös rensning. Folkfördrivning och flyktingströmmar blir följderna av dessa hybridkrig utan tydliga fronter, utan början och utan slut (Kaldor 2012, Freedman 2015)

Utvecklingen av informationsteknologin är lika viktig i de nya hybridkrigen som stridsvagnar och flygplan var i 1900-talets totala krig. Med IT-utvecklingen har vi en ständig global närvaro av medier som rapporterar, och mobiliseringen för stöd åt olika sidor i hybridkrigen går blixtsnabbt både politiskt och ekonomiskt. Informationsteknologin är nödvändig i dessa decentraliserade krig som bygger på en ekonomi av kriminalitet och rekrytering av frivilliga. Med de nya medieplattformarna kan identitetspolitikens ideologier förstärkas vare sig det handlar om nationella eller religiösa skiljelinjer.

I dessa hybridformer finns både de gamla krigens förödande effekter av effektiva vapensystem och de nya krigens oklara frontlinjer och diffusa gränser mellan krig och fred. På samma sätt påminner också mediernas roll om både de gamla krigens traditionella patriotiska propaganda samtidigt som det har tillkommit nya plattformar för ”informationskriget” – internationella satellitkanalerna och sociala medieplattformar. Förutom direkt väpnat våld förekommer dolda operationer för att undergräva fiendens stridsmoral, däribland spridande av tillrättalagd information via nyhetsmedier (Freedman 2014, Trenin 2014).

I kapitel två beskrivs hur militärens förhållningssätt till medier och journalister förändrats i tre faser:

- Från början ett *utestängande* fram till första världskriget, då militärer ville hålla opålitliga journalister borta från slagfältet. Under första världskriget insåg dock militärerna att medierna kunde användas och även kontrolleras.
- Detta *samarbete* där medier och militär möttes i gemensamma intressen dominerade under andra världskriget där krigskorrespondenter följde trupperna. Det varade fram till Vietnamkriget på 1960–70-talen där kritiska medier bidrog till att väcka opinionen mot kriget både i USA och västvärlden.
- Under 1980–90-talen utvecklade militär i USA och Storbritannien nya strategier med *omfamning* och *inneslutande* av medierna. Denna tog sig uttryck in inbäddning av journalister i militära förband, särskilda informationscenter och tydliga militära informationsstrategier.

Mycket tyder på att denna utveckling nu fortsatt, och att förhållandet mellan medier och militär/politisk styrning nu gått in i en ny fjärde fas:

Medier och information ses av stats- och militärledningen som en *integrerad del av den militära strategin.* I USA och inom Nato har detta varit tydligt sedan Irakkriget, och det finns särskilda enheter för psykologiska operationer, så kallade PSYOPs (Nohrstedt och Ottosen 2014). Även i Ryssland är informationsoperationer numera en del i den militära strategin, så som den presenterades av generalstabschef Valerij Gerasimov i februari 2013. Dessa operationer handlar om allt från elektronisk krigföring, till att påverka medieinnehållet med både egna kanaler och olika former av desinformation (Persson och Vendil-Pallin 2014). Den ryska varianten av hybridkrig har kunnat gå längre än vad som varit möjligt för statsledningarna i väst, man har kunnat genomföra samordnade och disciplinerade insatser eftersom man saknar kritiskt granskande opposition. Det mest slående exemplet var aktionen på Krim, där ”små gröna män” i namnlösa uniformer avväpnade den ukrainska militären. Det snabba maktövertagandet kunde genomföras utan att ett enda skott avlossats, en aktion som av militärteoretiker betraktar som helt unik (Thornton 2015). I de områden som propagandan döpte till ”Novorossia” var man noga med att genomföra operationer till stöd för separatisterna genom att ”inte lämna några fingeravtryck” som den ryske militärhistorikern Dmitri Trenin uttrycker det (Trenin 2014:15).

Två brittiska forskare hävdar i en analys av Ukraina 2014, att krigsbevakningen gått in i en tredje fas av medialisering – ”arrested war”. Det innebär en hårdare kontroll över informationsflöden där professionella medier och militära institutioner använder nätets och sociala mediers informationsflöden för sina egna behov – ett slags fullskaligt informationskrig (Hoskins och O´Loughlin 2015). Samtidigt konstaterar de att de breda medierna i väst är illa förberedda på att hantera det ryska informationskriget på alla typer av medieplattformar.

Några avslutande reflektioner

I september 2015 beslöt FN om ett nytt globalt utvecklingsmål: allmänheten ska ha rätt till tillgång till relevant och viktig samhällsinformation. För att detta mål ska kunna uppnås krävs öppenhet, transparens och yttrandefrihet, något som i sin tur ökar betydelsen av en obunden och frispråkig journalistik, inte minst i tider av samhällelig turbulens.

Men världssamhället har en lång väg att gå för att nå fram. För befolkningen i de krigsdrabbade delarna av östra Ukraina kan målet kännas mycket avlägset. Avsaknaden av tillförlitlig information har varit förödande. Organisationen *Internews*, som arbetar för mediestöd bland annat i Östeuropa, beskriver i en aktuell rapport övergivenheten hos närmare en miljon internflyktingar som lämnat krigszonen. I stället för att ge relevant information till människor i en utsatt situation har press, radio och tv trummat på i patriotisk anda med ensidigt fokus på den militära utvecklingen. Civilbefolkningens situation har hamnat i medieskugga och de som massmedierna borde stå upp för har lämnats ”övergivna, frustrerade och stigmatiserade.” (Quintanilla, Parafeniuk, Moroz 2015).

I de nya informationskrigen bedrivs en cynisk mediepolitik där allmänheten ses som passiva mottagare för tillrättalagd information. I totalitära samhällssystem har denna medieinriktning drivits till sin spets. Informationskrig består av en rad åtgärder, där förvrängda nyheter via massmedierna bara är en del. Men denna del är särskilt betydelsefull eftersom den utnyttjar mediernas trovärdighet hos sina publiker.

Stats- och militärapparatens försök att utnyttja massmedierna och journalistiken för sin egen sak är numera en del av de så kallade hybridkrigen; krigföring med många metoder: öppna och dolda. Ett framträdande inslag i striderna i Östra Ukraina och under annekteringen av Krim har varit tillämpningen av förnekandets konst. De ansvariga ska inte synas och inte kunna ställas till svars. Förnekandet försvårar möjligheterna till en fredlig lösning av konflikten eftersom en av de tongivande parterna inte anser sig behöva komma till förhandlingsbordet. Om det inte finns utrymme för en kritiskt granskande journalistik och samhällsdebatt förblir detta dubbelspel oemotsagt.

Ett annat nytt inslag i arsenalen är relativiseringen av faktauppgifter under konflikten. Som framgick i kapitel sju är detta fenomen framträdande i rapporteringen från den nya kanalen *RT*. Man behöver inte längre verifiera fakta utan kan nöja sig med att ifrågasätta om det går att klargöra vad som är sant eller falskt. Ett slående exempel, är rapporteringen kring nedskjutningen av det malaysiska passagerarflygplanet MH17 över krigszonen i Donetsk. Relativiseringen av fakta om händelsen har fortsatt trots att den internationella undersökningskommissionen klarlagt att flygplanet sköts ned av styrkor på det rebellkontrollerade området i Donetsk.

Logiken i denna typ av relativisering tycks vara att sprida största möjliga förvirring och osäkerhet och uppmana publiken att endast lita på den egna sidans uppgifter. Med en sådan attityd förhindras samtalet över nationsgränser och bortom intressesfärer. Ändå är det just en sådan dialog som är nödvändigt för att hantera och på sikt lösa långtgående identitets- och intressekonflikter (Wallensteen 2007, Dayton och Kriesberg 2009).

En problematik som är mer tidlös rör journalisternas lojalitet. Reporterar, redaktörer och medieägare i krigförande stater slits mellan å ena sidan lojalitet till allmänheten och å andra sidan lojalitet med den egna krigsmakten/egna nationen. Några av professionens viktigaste byggstenar är att alltid sträva efter sanningsenlighet, att i främsta hand vara lojal mot allmänheten, att som grundregel alltid verifiera faktauppgifter, att vara oberoende i förhållande till dem som man rapporterar om, att fungera som en självständig granskare av makthavarna och att vara ett forum där det ges plats för kritik och kompromissvilja (Kovach och Rosenstiel 2001). I kris- och krigssituationer riskeras många delar av denna etik och därmed journalistikens samhällsfunktion som ”tredje statsmakt”.

Det finns modiga journalister och medieägare som vågat stå emot hot och förföljelser och som riskerat sina liv för att stå upp för denna journalistik. Den handlar både om att ifrågasätta motiven för krigshandlingarna som följderna av väpnade konfrontationer. Allmänheten måste kunna lita på att oberoende massmedier förser dem med uppgifter som gör det möjligt för dem att avgöra vad som är rätt och fel i samhället och vad som kan göras för att skapa förutsättningar för en värld i fred. Aktuell samhällsforskning i allmänhet och journalistikforskning i synnerhet har här en viktig uppgift att granska förutsättningarna för journalistiken och dess faktiska resultat.

Referenser

Anikina, M. (2015) Ideal and values of modern journalists: the search for a balance? Nygren, G och Dobek-Ostrowska, B (2015) *Journalism in change. Professional journalistic cultures in Poland, Russia and Sweden.* Frankfurt: Peter Lang.

Berkowitz, D. (2009) Reporters and Their Sources. Wahl-Jörgensen och Hanitzsch (red) *Handbook of Journalism Studies*. London och New York: Routledge.

Dayton, B. och Kriesberg, L. (2009): *Conflict Transformation and Peacebuilding: Moving from Violent to Sustainable Peace,* London: Routledge.

Entman, R. Matthes, J. och Pellicano, L. (2009) Nature, Sources and Effects of News Framing. I Wahl-Jörgensen och Hanitzsch (red) *Handbook of Journalism Studies*. London och New York: Routledge.

Esaiasson, P. Gilljam, M Oscarsson, H. och Wägnerud, L. (2012) *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad.* Stockholm: Norstedts juridik.

Freedman, L. (2015): Ukraina and the Arft of Limited War, *Survivak*, vol 56:6, sid 7–38.

Hallin, D. och Mancini, P. (2004). *Comparing Media Systems. Three models of Media and Politics.* Cambridge: Cambridge University Press.

Hoskins, A. och O'Loughlin, B. (2015) Arrested war: the third phase of mediatisation. *Information, Communication and Society*. Vol 18, No 11, pp. 1320–1338.

Kaldor, M. (2012) *New and Old Wars. Organized Violence in a Global Era* (3rd edition). Stanford Califonia: Stanford University Press.

Kovach, B. och Rosenstiehl, T. (2001) *The Elements of Journalism.* New York: Crown Publishers.

Laurén, A-L. och Lodenius, P. (2015) *Ukraina. Gränslandet*. Stockholm: Atlantis.

Nohrstedt, S.A. och Ottosen, R. (2014) *New wars, new media and new war journalism.* Göteborg: Nordicom.

Nygren, G. och Degtereva, E. (2012). Russian and Swedish journalists. Professional roles, ideals and daily reality. *Journalism Practice*. Vol. 6, 5–6.

Nygren, G. och Dobek-Ostrowska, B. (2015) *Journalism in change. Professional journalistic cultures in Poland, Russia and Sweden.* Frankfurt: Peter Lang.

Persson, G. och Vendil-Palm, C. (2014) The view from Russia. *I A Rude Awakening. Ramifications of Russian Aggression Towards Ukraine.* Stockholm: FOI Report 3892-SE.

Pomerantsev, P. och Weiss, M. (2014) *The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information Culture and Money*. New York: Institute of Modern Russia.

Quantanilla, J. Parafeniuk, O. och Moroz, V. (2015): *Trapped in a propagada war: Abandoned, Frustrated, Stigmatized,* Paris: *Internews.*

Sakwa, R. (2015) *Frontline Ukraine. Crisis in the borderland.* London och New York: I B Tauris.

Taradai, D. (2014) How news domestication may blur conflict: Coverage of 2008 South Ossetia war in Ukraine. *Central European Journal of Communication* Vol 7, N 1, p 67–81.

Thornton, R. (2015): ”The Changing Nature of Modern Warfare: Responding to Russian Information Warfare”, *the Rusi Journal* 160:4, sid 40–48.

Trenin, D. (2014): *The Ukraine Crisis and the Resumption of Great-Power Rivalry*, Moscow: Carnegie Institute.

Wallensteen, P. (2007): *Understanding Conflict resolution*, 2nd ed, London: Sage.

Yurchuk, Y. (2014) *Reordering of Meaningful Worlds*. Stockholm: Stockholm University (diss.).

BILAGA
Code Scheme
Ukraine 2014

Bilaga – Code Scheme Ukraine 2014

Selection of media in each country:

- The largest tabloid newspaper (print edition).
- The largest quality newspaper (print edition).
- The evening news show in TV with the largest audience.

Selection of content:

- Content on news pages and in news programmes with relevance for the conflict in Ukraine (including analysis and columns placed in connection to news):
  - First 5 news in every outlet (from start or first page) (max 15/day in each country).
  - Not editorials, debate and opinion separated from news.
  - News and feature reporting placed in other segments of the newspaper (supplements, culture etc) are included.
  - Both reporting on events in Ukraine, reactions in the countries and the political game on international level (meeting and negotiations).
  - If Ukraine is just mentioned, and not the main part of content it is not included.
- Time period: From July 10th to September 7th (when there was a cease-fire in Donbas).

Unit of analysis:

- Newspapers: each article or group of article about the same event the same day is regarded as one unit of analysis. For example small pieces of facts/background is is part of the main story. Or comments related to the main story.
- TV: each news story is regarded as one unit of analysis (included livereporting on them same news in connection to the news-story).
- Pictures are analysed together with text – they are as valuable as text in the analyses both in print and in TV.

Variables:

General information:

1. CoderID

1.1 Write the initial of the coder

2. Unit nr

3. Medium

3.1 Aftonbladet

3.2 Dagens Nyheter

3.3 SVT-Rapport 19.30

3.4 Komsomolskaja Pravda

3.5 Kommersant

3.6 Channel 1

3.7 Den

3.8 Segodnya

3.9 Channel 1+1

3.10 Fakt

3.11 Gazeta Wyborsza

3.12 TC-News in public service(Poland)

4. Date

5. Title – headline – lead intro (in TV) (One sentence)

6. Place

6.1 Front page/ first news in television

6.2 Inside – biggest story the page/second-third news

6.3 Inside – minor on the page/from 4th item in TV

7. Space – papers (tabloid format)

7.1 Full page

7.2 Half page

7.3 Quarter of a page

7.4 Less than quarter

8. Space – papers (broadsheet format)

8.1 Full page

8.2 Half page

8.3 Quarter of a page

8.4 Less than quarter

9. Time (in TV)

10. Genre – in newspapers

10.1 News report

10.2 Background/analysis

10.3 Feature reporting

10.4 Interview

10.5 Column (related to news)

10.6 Vox pop

10.7 Quote (not related to any other article)

11. General theme of the story (in headline and introduction)

11.1 International political discussion and sanctions

11.2 National political discussion a sanctions

11.3 Actions involving weapons in the conflict area

11.4 Consequences for civilians in the conflict area (refugees or staying)

11.5 Pro-russian rebels and their actions

11.6 Russian involvement in conflict area (support in general)

11.7 Russian military involvement in the conflict area

11.8 Military support for Ukraine

11.9 Popular support for one side

11.10 Popular support for civilians

11.11 Consequences of the conflict sanctions and economy

11.12 Other consequences of the conflict

11.13 Negotiations Ukraine-separatists-Russia

11.14 Stories on Ukrainian military (not military actions)

11.15 Stories on separatists (not military actions)

11.16 MH 17

11.17 Russian humanitarian convoy (trucks)

11.18 Other

12. Main perspective on the article (in headline and introduction)

12.1 Support for the Ukrainian government

12.2 Support for Ukrainian military

12.3 Support for the civilians in conflict area

12.4 Support for Russian government

12.5 Support for separatists

12.6 Neutral – popular perspective

12.7 Neutral – power perspective

12.8 Support for Ukrainians in general

12.9 Neutral – no special perspective

Comment: This variable shall be coded on the basis of the general impression in headline, lead and choice of pictures. Articles critizising one side shall be regarded to be supportive of the opposite perspective, For example - an article putting resposibility for the conflict on Kremlin and Putin, is supporting the Ukrainian perspective. In many cases it is difficult to separate between the values in the variable, for example support for rebels or support for Russia. In these cases choose the most likely. In the analysis we perhaps have to reduce the number of values in the variable, for exampel calculate all support for russian perspective in one cathegory (because it is difficult to judge what value is correct).

13. Dominant actor in the article/news story

13.1 Ukrainian political actors

13.2 Ukrainian authorities/officials

13.3 Ukrainian military

13.4 Ukrainian civil society and organisations

13.5 Civilians in conflict area

13.6 Rebels in conflict area

13.7 Russian military

13.8 Political actors in Russia

13.9 Russian civil society

13.10 International politicians

13.11 Other foreign actors in the conflict

13.12 Civil society in other countries

13.13 Other

Comment: An actor is broader notion than source –it is a person or a group of persons described and/or taken as a source. The dominant actor is the one taking most place, dominating the lead and pictures.

14. Main international actors

14.1 EU-politicians

14.2 US-politicians

14.3 BRIC-politicians

14.4 International organisations (US, OSSE, Red Cross etc)

14.5 Nato

14.6 CIS

14.7 Other

15. How is the dominant actor portrayed?

15.1 Positively

15.2 Neutral

15.3 Negatively

15.4 Not possible to say

Comment: Positively or negatively for the actor. In headline and introduction. This variable concern ***both*** the event described and how it is described. Is it positive/negative for the dominant actor that this news is published, and is it produced in a way positive or negative for the actor?

16. Second actor in the article/news story

16.1 Ukrainian political actors

16.2 Ukrainian authorities/officials

16.3 Ukrainian military

16.4 Ukrainian civil society and organisations

16.5 Civilians in conflict area

16.6 Rebels in conflict area

16.7 Russian military

16.8 Political actors in Russia

16.9 Russian civil society

16.10 International politicians

16.11 Other foreign actors in the conflict

16.12 Civil society in other countries

16.13 Other

Comment: The second actor is clearly visible but not as much as the dominant one. Not all news stories have a second actor. In that case these variables are left empty.

17. How is the second actor portrayed?

17.1 Positively

17.2 Neutral

17.3 Negatively

17.4 Not possible to say

Sources and des-information:

18. Is the journalist behind the story on place in (if many, the first mentioned)

18.1 Kiev

18.2 Other places in Ukraine (except Donbass)

18.3 Conflict area

18.4 Crimea

18.5 Moscow

18.6 Other places in Russia

18.7 Poland

18.8 Sweden

18.9 Norway

18.10 Other EU-countries

18.11 Other CIS-countries

18.12 Other

18.13 Not possible to answer

19. Is the story referring to news agencies (is case of many, give the first mentioned):

19.1 No referencies to news agencies

19.2 Reuters

19.3 AP

19.4 AFP

19.5 DPA

19.6 PAP

19.7 Russian newsagencies (RIA Novosti, Interfax etc)

19.8 Ukrainian news agencies

19.9 NTB

19.10 TT

19.11 Other

20. Is the story referring to other media?

20.1 Ukrainian national media

20.2 Kyiv Post (English)

20.3 Russian national media

20.4 Russia Today

20.5 BBC

20.6 CNN

20.7 Other satellite TV-channels

20.8 Other European media

20.9 Other US media

20.10 Other

Comment: If more than one media is mentioned, choose the one given the largest space in the item. If no other media is mentioned, leave it blank.

21. Is social media or blogs mentioned as a source?

21.1 No

21.2 Yes – Facebook

21.3 Yes – Twitter

21.4 Yes – blogs

21.5 Yes – Vkontakte

21.6 Yes – other

22. What kind of sources are visible in the article (yes/no on every option)

22.1 Ukrainian government

22.2 Other ukrainian political actors

22.3 Ukrainian experts

22.4 Ukrainian military

22.5 Ukrainian civil society

22.6 Ukrainian civilians in general (outside conflict area)

22.7 Civilians in and from conflict area

22.8 Russian politicians (connected to government)

22.9 Russian opposition

22.10 Russian experts

22.11 Russian rebels in conflict area

22.12 Russian military

22.13 Journalists/media in the conflict area

22.14 International experts (UN, OSSE, NGOs etc)

22.15 EU-politicians

22.16 Politicians connected to US

22.17 NATO-officials

22.18 People outside Ukraine/Russia

22.19 Other

Comment: A source is any person/institution mentioned in the item as a source, even if he/she is not quoted.

23. Is any kind of criticism expressed by the journalist towards sources (reliability, desinformation etc)

23.1 (yes/no)

Comment: If yes, specify in question 28 what kind of actor is accused of desinformation.

24. What kind of criticism is expressed towards the sources in the text:

24.1 Partiality

24.2 Not the complete picture

24.3 False facts

24.4 Other

25. Is des-information and fake news discussed openly in the article/newsstory?

25.1 Yes/no

26. Is any side accused of des-information/fake news?

26.1 Russia (politicians+media)

26.2 Russian rebels in conflict area

26.3 Ukraina (politicians+media)

26.4 Ukraina (military)

26.5 International pro-western sources

26.6 International pro-russian sources

MH17:

27. If the story relates to MH17: Is there any claims about responsibility for the downing of the plane:

27.1 Russia-supported rebels was responsible

27.2 Russian military was responsible

27.3 Ukrainian military was responsible

27.4 West was responsible

27.5 It is unclear and not possible to say

27.6 No responsibility discussed

Comment: Generally for all variables – the coding is to be done based on the general impression in headline, lead, pictures and text. For exampel: responsibility for MH17 is evaluated from what facts are given most attention and visibility?

28. Is the item referring to any proofs for the claim? (yes/no on every option)

28.1 Witnesess/interviews

28.2 Intelligence information

28.3 Social media/blogs

28.4 Technical proofs

28.5 Photos

28.6 Other

29. How is the investigation described?

29.1 Neutrally

29.2 Rebels helping investigation

29.3 Rebels make difficulties for investigation

29.4 Ukraine helping investigation

29.5 Ukraine make difficultis for investigation

30. How is the question of Russian troops in Ukraine described?

30.1 Russian regular troops in Ukraine

30.2 Russian volonteers in Ukraine

30.3 Russian support for rebels

30.4 Unclear situation

30.5 No Russian involvement

30.6 Other

31. Are there any indications of Russian presence described in the item? (yes/no on every option)

31.1 Witnesess

31.2 Intelligence information

31.3 Social media/blogs

31.4 Technical proofs

31.5 Photos

31.6 Other

32. How is the conflict described? As a conflict...

32.1 between states

32.2 between the state and nonstate actors within the state

32.3 between the state and nonstate actors supported by another state

32.4 As a civil war

32.5 Other

33. How are the causes of the conflict described (yes/no on all options)

33.1 Ukrainian nationalism surpressing Russians in Ukraine

33.2 Western interference in Ukraine

33.3 As a result of a divided country (language/culture)

33.4 As a result of Russian support for separatists

33.5 As a Russian invasion/Russian aggression

33.6 Other causes

33.7 No causes described

Comment: The causes are defined as the origins of the conflict, how it started.

34. Historical and geopolitical context used in the story (yes and no on every option)

34.1 Historical struggle for national independence of Ukraine

34.2 Contemporary Ukrainian struggle for belonging to Europe

34.3 Struggle against fascism during Second World War

34.4 Struggle for Russian power, values and culture in history

34.5 Struggle for Russian power, values and culture today

34.6 Fear for Russian expansion

34.7 Fear of Nato expansion

Comment: Here we code the manifest content of the item, references made to these areas in the story.

35. Is any kind of these word used to describe the events in Eastern Ukraine? (yes/no on every option)

35.1 Protests

35.2 Terrorist actions

35.3 Anti-terrorist operation (ATO)

35.4 Punitive operation

35.5 Situation

35.6 Conflict

35.7 Civil war

35.8 Russian invasion/aggression

35.9 War

35.10 Crisis

35.11 Uprising, rebellion

Comment: This question is multiple choice, and one or many answers can be given. More than one of these words can be in the same article.

36. What kind of words describe the rebels in the conflict area? (yes/no on every option)

36.1 Terrorists

36.2 Pro-Russian

36.3 Rebels

36.4 Soldiers

36.5 Separatists

36.6 People militia

36.7 Mercenaries

36.8 Militants

36.9 Illegal armed groups

36.10 Self-defence fighters

36.11 Criminals/bandits

36.12 Russians

36.13 Other

Comment: This question is multiple choice, and one or many answers can be given. More than one of these words can be in the same article.

37. What notions are used to describe the Ukrainian side in the conflict (yes/no on every option)

37.1 Soldiers/army

37.2 Volonteers

37.3 Heroes

37.4 Defenders

37.5 Fascists/Nazis/neonazies

37.6 Punishers

37.7 Security forces

37.8 Rigth sector/azov battalion

37.9 Combattants

37.10 Artillery

37.11 Activists

Comment: This question is multiple choice, and one or many answers can be given. More than one of these words can be in the same article.

Konflikten mellan Ryssland och Ukraina har beskrivits som ett ”informationskrig”. Annekteringen av Krim och kriget i östra Ukraina sommaren 2014 var högst påtagliga händelser, men beskrivningen av vad som egentligen hände skiljer sig beroende på vilken sida som stå bakom berättelsen. Är de ryska rebellerna ”terrorister” eller en ”folkmilis” som bara försvarar ryssar? Var det en rysk invasion eller bara humanitärt och frivilligt stöd till befolkningen i Donetsk och Luhansk? Vem sköt ned det malaysiska passagerarplanet MH17?

I denna rapport analyserar medieforskare i fyra länder hur konflikten beskrivs i ledande medier. Forskarna kommer från både Ukraina och Ryssland, men också från två grannländer som berörs indirekt – Polen och Sverige. I resultatet av detta samarbete framträder mediebilder som till stor del sluter upp bakom de politiska/militära eliterna och lämnar dem som vill kunna se flera perspektiv i sticket. Konflikten pågår också i medierna med ett ständigt flöde av desinformation och propaganda.

Författarna som har varit med och bidragit till denna boken är:

Gunnar Nygren, *professor i journalistik vid Södertörns högskola*

Jöran Hök, *lektor i journalistik vid Södertörns högskola*

Andreas Widholm, *lektor i journalistik vid Södertörns högskola*

Ilja Kiria, *professor i journalistik vid Higher School of Economics i Moskva*

Anna Shpyntova, *journalistikforskare vid Higher School of Economics i Moskva*

Daria Taradai, *PhD vid Kyiv-Mohyla akademin, School of journalism i Kiev*

Dariya Orlova, *PhD vid Kyiv-Mohyla akademin, School of journalism i Kiev*

Michal Glowacki, *PhD vid University of Warzaw*

Roza Smolak, *doktorand vid University of Wroclaw*

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB)
651 81 Karlstad Tel 0771-240 240 www.msb.se
Publ.nr MSB1005 - juni 2016 ISBN 978-91-7383-667-8